ČESLAVAS

MILOŠAS

ISOS SLĖNIS

NOBELIO PREMIJOS LAUREATAI

ČESLAVAS

MILOŠAS

ISOS SLĖNIS

Romanas

Iš lenkų kalbos vertė

ALGIS KALĖDA

VILNIUS
1991

UDK 884-31
Mi227

Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1981
Czesław Miłosz DOLINA ISSY

M $\frac{4703010100-102}{M852(08)-91}$ Neskelbta

ISBN 5-415-00898-5
ISBN 83-08-00685-X

I

Pradžioje dera aprašyti Ežerų kraštą, kur gyveno Tomas. Šitas Europos sritis ilgai dengė ledynai, tad jų gamtovaizdis dvelkia šiaurės rūsčiu. Žemė čia daugiausia akmenuota, smėlinga, tinkanti auginti tiktai bulves, rugius, avižas ir linus. Dėl šios priežasties žmonės čia neiškirto miškų, kurie kiek švelnina atšiaurų klimatą ir apsaugo nuo Baltijos vėtrų. Miškuose dažniausiai pamatysi pušį bei eglę, yra taip pat beržų, ąžuolų ir skroblų, o visai neauga bukai — jų riba eina gerokai toliau į pietus. Per girias gali ilgai keliauti nė kiek neišvargindamas akių, nes medžių bendruomenės, kaip ir miestų gyventojai, turi nepakartojamų ypatybių — buriasi į guotus, juostas, salynus, tai šen, tai ten paženklintus kokiu nors keliūkščiu su smėlyje įspaustomis vėžėmis, miško trobele ar sena deguto virykla, kurios irstančias krosnis gožia žolės ir krūmokšniai. Ir visuomet nuo kokios nors kalvelės staiga išvysi žydrą ežero dubenį, kur suboluos vos pastebima krago dėmelė, o viršum nendrių nutįs praskrendančių ančių virtinė. Pelkynuose šičia peri daugybė vandens paukščių; pavasariop blyškiame šio krašto danguje vis aidi atsikartojantis perkūno oželių traškesys, tar tar tar: raitydami vis tas pačias akrobatines figūras, reiškiančias meilės žaidimus, jie išskleidžia savo plunksnų vairus, kuriuose vėjas ir sukelia tokį garsą. Šitas tylus traškesys ir tetervinų burbuliavimas (tarsi kažkur tolumoje virtų horizontas), ir tūkstančių varlių kurkimas pievose (nuo varlių skaičiaus pareina kiekis gandrų, susikrovusių lizdus ant trobesių ir daržinių stogų) — tai įprasčiausi šio metų laiko balsai. Tada ūmai nutirpus sniegui pražysta purienos ir žalčialankiai, smulkūs rausvai balti žiedeliai ant dar belapių krūmokšnių. Šitam kraštui būdingi du metų laikai, tarsi jam ir būtų sutverti: pavasaris ir ruduo — ilgas, dažniausiai giedras, kupinas mirkstančių linų kvapo, mintu-

vų tauškėjimo, iš toli atplaukiančių aidų. Žąsis tuomet pagauna nerimas, jos nevikriai kėsčioja sparnais, norėdamos kilti paskui laukines, kurios šaukia iš padangių. Pasitaiko kam nors į namus parsinešti gandrą sulaužytu sparnu: jis išsigelbėjo nuo mirties, kuriai bičiulį, nesugebantį pakilti į kelionę link Nilo, savo snapais pasmerkia gandrų bendrijos teisėjai; pasklinda gandas, kad tai vienur, tai kitur vilkas nusinešęs paršėką; iš miškų girdėti medžioklinių šunų koncertas: lėkdami loja — sopranas, bosas ir baritonas, vejasi žvėrį, ir iš melodijos pažinsi, ką seka pėdomis — zuikį ar stirną.

Gyvūnai čia sumišę, dar ne visai šiaurietiški. Pasitaiko baltųjų tetervinų, bet yra ir kurapkų. Voverės kailiukas žiemą pilkšvas, bet ne grynai pilkas. Yra dvi rūšys kiškių: vieni, paprasti, lygiai tokie pat žiemą ir vasarą, o antri, baltieji, keičia kailį, ir jų neatskirsi nuo sniego. Šis rūšių bendrabūvis teikia medžiagos mokslininkų apmąstymams; klausimas tampa sudėtingesnis dar ir todėl, kad, anot medžiotojų, paprastųjų kiškių yra du porūšiai — lauko ir miško, o pastarieji retsykiais dar poruojasi su baltaisiais.

Dar neseniai žmonės namuose pasidirbdindavo viską, ko reikėjo. Dėvėjo storą drobę, kurią moterys klosto ant žolės ir laisto vandeniu, kad išbaltų saulėje. Pasakų ir dainų metą, vėlų rudenį, būdavo, iš kuodelio pirštais peša sruogas, ritmingai stuksi ratelio paminos. Iš tų verpalų šeimininkės audė namų darbo staklėmis gelumbę, pavydžiai saugodamos rašto paslaptis: eglute, tinkleliu, vienos spalvos apmatai, kitos — ataudai. Šaukštus, kubilus bei ūkio reikmenis droždavo ir skaptuodavo patys, kaip, beje, ir klumpes. Vasarą dažniausiai nešiojo vyžas, pintas iš liepos karnų. Tiktai po Pirmojo pasaulinio karo ėmė kurtis pieno bendrovės, javų ir mėsos supirktuvės, tad pradėjo keistis ir kaimo gyventojų poreikiai.

Trobos čia statomos medinės, dengtos ne šiaudais, o gontais. Kibirai iš šulinių traukiami svirtimi — prie skelto stulpo pritaisyta kartimi, kurios vieną galą slegia svarmuo. Šeimininkių garbės dalykas — darželis prie įėjimo. Jame augina jurginus ir dedešvas, gėles, kurios linguoja aukštai pasienyje, o ne tokias, kurios puoštų tik žemę, pasislėpusios už tvoros.

Nuo šito visumos paveikslo dera pereiti prie Isos upės slėnio, upės, kuri dėl daugelio aplinkybių išsiskiria Ežerų krašte. Isa juoda, gili, vangiai tekanti, apaugusi tankiais karklynais; pro vandens lelijų lapus vietomis vos matosi jos paviršius; upė vinguriuoja per pievas, o abiejuose nuolaidžiuose jos šlaituose plyti laukai su derlingomis žemėmis. Slėnis yra palaiminga vieta dėl reto mūsų krašte juodžemio, vešlių sodų, o gal ir dėl nuošalumo, kuris niekuomet neslėgė čionykščių gyventojų. Kaimeliai šičia turtingesni nei kitur, sutūpę arba ties vieninteliu vieškeliu palei upę, arba aukščiau viršum jos, terasose, ir pavakare žvalgosi vienas į kitą langų šviesuliais per daubą, kuri kaip rezonuojanti dėžė atkartoja plaktuko dūžius, šunų lojimą ir žmonių balsus,— gal todėl slėnis taip garsėja savo senomis dainomis, kurias čia dainuoja atskirais balsais, niekada unisonu, visuomet stengdamiesi nurungti varžovus iš priešais esančio kaimo — gražiau, iš lėto užgesinti posmą. Tautosakos rinkėjai užrašė prie Isos daugelį motyvų, kurie siekia pagonybės laikus, kaip antai pasakojimą apie Mėnulį (pas mus jis vyras), atsikėlusį iš vedybinio guolio, kur jis miegojo su savo žmona — Saule.

II

Isos slėnis ypatingas tuo, jog čia yra daug velnių, daugiau negu bet kur kitur. Galbūt sutrūniję gluosniai, malūnai, pakrančių brūzgynai labai tinka būtybėms, kurios pasirodo žmonėms tik tada, kai pačios to nori. Mačiusieji sako, jog velnias yra nedidelis, devynmečio vaikiščio ūgio, dėvi žalią frakelį, krakmolytą nėrinių krūtinę; plaukai supinti į kaselę, mūvi baltomis kojinėmis ir aukštakulniais bateliais — jais stengiasi paslėpti kanopas, kurių gėdinasi. Bet šiuos pasakojimus derėtų vertinti atsargiai. Labai galimas daiktas, kad velniai, žinodami apie prietaringą žmonių stebėjimąsi vokiečiais — prekybos, išradimų ir mokslo vyrais, stengiasi išrodyti kuo rimtesni, rengiasi kaip Imanuelis Kantas iš Karaliaučiaus. Ne veltui kitas piktosios dvasios pavadinimas, paplitęs prie Isos — „vo-

kietukas“ — rodo, kad velnias yra progreso šalininkas. Vis dėlto sunku patikėti, kad jie taip rengtųsi kasdien. Antai mėgstamiausia kipšų pramoga — šokiai jaujose, tuščiose pašiūrėse, kur mina linus, daržinėse, stovinčiose atokiau nuo trobesių: kaipgi jie su frakais galėtų dūkti, kelti dulkių ir spalių tumulus, pamiršę savo padorią išvaizdą? Ir jei jiems jau suteiktas tam tikras nemirtingumas, kodėl jie būtinai turėtų vilkėti tik aštuonioliktojo amžiaus apdarus?

Iš tikrųjų nežinia, kiek jie gali kaitalioti savo pavidalą. Kai mergina švento Andriaus išvakarėse uždega dvi žvakeles ir žiūri į veidrodį, ji gali išvysti ateitį: veidą vyriškio, su kuriuo bus sujungtas jos gyvenimas; o kartais — mirties veidą. Ar čia velnias taip persirenginėja, ar veikia kitos magiškos jėgos? O kaip atskirti būtybes, kurios šičia atsirado su krikščionybe, nuo anų, senųjų čiabuvių — nuo girių laumės, kuri sukeičia lopšiuose vaikus, arba nuo mažyčių žmogiukų, nakčia išlendančių iš savo rūmų, paslėptų po šeivamedžio šaknimis? Ar velniai ir tie kiti visokie padarai tarp savęs kaip nors susišneka? O gal tiesiog gyvena vieni greta kitų — panašiai kaip kėkštai, žvirbliai ir varnos? Ir kurgi ta šalis, kurion slepiasi ir pirmieji, ir antrieji, kada arimus trempia tankų vikšrai, kada paupy rausia sau negilias kapo duobes tie, kurie bus sušaudyti, o per kraują ir ašaras, su Istorijos aureole, atžygiuoja pramonė? Ar galima įsivaizduoti kokį seimą urvuose, Žemės gelmėse, kur taip karšta nuo degančio skysto planetos branduolio? Seimą, kuriame šimtai tūkstančių mažų velniūkščių, apsivilkusių frakais, rimtai ir liūdnai klausosi oratorių, atstovaujančių pragaro centro komitetui? Štai kalbėtojai skelbia: kad būtų įvykdytos užduotys, reikia liautis lakstyti ir išdykauti po miškus bei pievas, nes šiuo laikotarpiu reikalingos kitokios priemonės, o aukštos kvalifikacijos specialistai jau darbuosis taip, kad mirtingųjų protas net neįtartų, kieno čia būta. Pasigirsta plojimai, tiesa, nenuoširdūs, kadangi visi jau supranta, kad buvo čia reikalingi tiktai paruošiamuoju laikotarpiu, kad progresas juos uždaro niūriose pragarmėse ir kad jie jau nebematys saulėleidžių, praskrendančių paukščių, žaižaruojančių žvaigždžių ir kitokių neaprėpiamo pasaulio stebuklų.

Prie Isos gyvenantys valstiečiai statydavo ant gryčios slenksčio pieno dubenėlį romiems vandens žalčiams, nebijojusiems žmonių. Vėliau jie tapo uolūs katalikai, ir velniai jiems primindavo apie žūtbūtinę kovą, vykstančią dėl žmogaus sielos. Kas jie bus rytoj? Pasakotojas nežino, kokį pasirinkti laiką — esamąjį ar būtąjį, tarsi tai, kas praėjo, nebūtų praėję amžinai, o tęstųsi tol, kol juos atmena kartos — ar tiktai vienas metraštininkas.

Gal velniai pamėgo Isą dėl jos vandens? Sakoma, kad šis galįs paveikti gimusių prie Isos žmonių būdą. Jie linkę į kraštutinumus, nenuoramos, o jų mėlynos akys, šviesūs plaukai ir kiek dramblotos figūros tėra apgaulingi požymiai, tariamai liudijantys šiauriečių sveikatą.

III

Tomas gimė Giniuose, ant Isos kranto, tuo metu, kai prinokęs obuolys krenta žemėn bubtelėdamas vidudienio tyloje, o priemenėse stovi statinaitės rudo alaus, kuris čia daromas pasibaigus rugiapjūtei. Giniai — tai visų pirma ąžuolais apaugusi kalva. Tas faktas, jog ant jos pastatyta medinė bažnyčia, byloja apie tam tikrus senosios religijos priešininkų kėslus, o galbūt norą nuo senojo prie naujo tikėjimo pereiti be sukrėtimų: toje pat vietoje kadaise savo apeigas atlikinėdavo perkūnijos dievo tarnai. Nuo vejos prie bažnyčios, atsirėmus į akmenų tvorą, apačioje matyti upės kilpos, keltas ir ant jo stovintis vežimėlis; keltas lėtai slenka išilgai lyno, kurį traukia keltininko ranka, lygiai, netrūkčiodama (čia nėra tilto); matyti kelias, tarp medžių kyšantys stogai. Kiek atokiau, pašalyje, stovi klebonija pilku gontų stogu, primenančiu laivę iš paveiksliukų. Užlipus laipteliais ir paspaudus durų rankeną, toliau reikia eiti grindimis iš nugludintų plytelių, sudėtų įstrižai, eglute, o šviesa ant jų krenta pro žalius, raudonus ir geltonus langelius, keliančius nuostabą vaikams.

Tarp ąžuolų, atšlaitėje, yra kapinės; ten, akmens stulpiukus jungiančių grandinių keturkampyje, guli Tomo protėviai iš motinos pusės. Viename šone prie kapinių pri-

glunda nuolaidžios kalvelės, kuriose vasarą tarp čiobrelių nardo driežiukai. Kalvas vadina Švedų Pylimais. Jas supylė arba švedai, šičia atvykę iš už jūros, arba tie, kurie su jais kariavo; kartkartėmis žmonės čia randa šarvų likučių.

Už Pylimų prasideda parko medžiai, jo pakraščiu driekiasi labai status kelias, kuris per atlydžius pavirsta upeliuko vaga. Šalia kelio iš slėpiningo dygiųjų slyvų guoto kyšo kryžiaus rankos. Norint prie jo prieiti, reikia kopti žolės užgožtais sugriuvusiais laiptukais, ir tuomet apačioje pamatysi apskritą šaltinio duburį, iš šono spokso varlė, o priklaupęs ir praskleidęs maurus gali ilgai žiūrėti į dugne besisukantį vandens skrituliuką. Užlošęs galvą, regi apsamanojusį medinį Kristų. Jis sėdi koplytėlėje, vieną ranką pasidėjęs ant kelių, o antrąja parėmęs smakrą, nes yra liūdnas.

Nuo kelio link namų eini alėja. Ji tarsi tunelis (tokios čia tankios liepos) leidžiasi net iki tvenkinio greta svirno. Tvenkinys vadinamas Juoduoju, kadangi jo niekuomet nepasiekia saulė. Naktį čia vaikščioti baisu; nesyk žmonės šičia matė juodą kiaulę, kuri kriuksi ir posnagomis kaukši į takelius, o peržegnota išnyksta. Už tvenkinio alėja vėl kyla, ir staiga priešais sušvinta gėlynas. Stovi baltas namas, toks žemas, jog, atrodo, jį prislėgė stogas, ant kurio lentučių kur ne kur patogiai įsitaisiusios auga samanos ir žolės. Laukinės vynuogės, kurių uogos sutraukia liežuvį, vyniojasi apie langus ir apie dvi priebučio kolonėles. Iš kitos pusės prilipdytas priestatas — ten visi persikelia gyventi žiemą, nes namo priekis jau dūlėja ir smenga nuo drėgmės, besiskverbiančios iš po grindų. Priestatas susideda iš daug kambarių, ten stovi rateliai, audimo staklės ir milo veltuvai.

Tomo lopšys kabojo namo senojoje dalyje, prie sodo, ir pirmas jį pasveikinęs garsas greičiausiai buvo paukščių ulbesys už lango. Kai pradėjo vaikščioti, daug laiko jam prireikė, kol apžiūrėjo kambarius ir visus užkaborius. Valgomajame bijojo prisiartinti prie ceratinės kanapos — ne tiek dėl portreto, vaizduojančio rūstų vyriškį su šarvais, iš po kurių kyšojo kraštelis purpurinio rūbo, kiek

dėl dviejų baisingai perkreiptų molinių veidų, stovėjusių ant lentynėlės. Į namo dalį, vadinamą „salonu", niekada nebandė patekti ir netgi būdamas jau didelis berniukas jautėsi ten labai nesmagiai. „Salonas" už priemenės visada buvo tuščias, ten tyloje savaime braškėjo parketas ir baldai, ir visi žinojo, jog ten kažkas gyvena. Labiausiai jam magėdavo pakliūti į kamarėlę, bet tai retai atsitikdavo. Tada močiutės ranka pasukdavo raudonai dažytose duryse styrantį raktą, ir plūstelėdavo kvapai. Pirmiausia — rūkytų dešrų ir kumpių, kabančių palubėj po balkiais... Su šiuo kvapu buvo sumišęs kitas, sklindantis iš stalčiukų, sulipusių vienas prie kito palei sienas. Močiutė traukdavo stalčiukus ir leisdavo juos uostyti, sakydama: „Čia cinamonas, čia kava, čia gvazdikėliai". Aukščiau, ten, kur tik suaugę galėdavo pasiekti, viliojamai švytėjo tamsiaauksiai puodeliai, piestos ir net malūnėlis migdolams malti, taip pat — pelių slastai: skardos dėžutė, ant kurios pelė galėdavo užbėgti tamtyč padarytu tiltuku su išpjaustytais laipteliais, o kai siekdavo lašinių, atsiverdavo slapta anga, ir ji krisdavo į vandenį. Kamaros langelis buvo su grotomis, ir čia ne tik kvepėdavo, bet buvo vėsu ir tamsoka. Tomas taip pat mėgo kambarį prie koridoriaus, šalia virtuvės, vadinamąjį „garderobą", kur džiūvo sūriai ir kur dažnai būdavo mušamas sviestas. Jis irgi prisidėdavo prie šio darbo, nes smagu traukyti muštuvą aukštyn žemyn, kai skylėje šnypščia pasukos; tiesa, greit jam šitai nusibosdavo, nes reikia ilgai padirbėti, kol, pakėlęs dangtelį, pamatysi, kad kryžiokas muštuvo gale jau aplipęs gelsvomis kruopelytėmis.

Namas, už jo vaismedžių sodas, o priešais namą veja — štai su kuo Tomas susipažino pirmiausia. Žolyne trys agavos — viena didelė viduryje, dvi mažesnės iš šonų — baigė susprogdinti medinius gėliapuodžius, kurių lentutės aukščiau ir žemiau buvo paženklintos lanko rūdimis. Agavas viršūnėmis lietė eglės, augusios žemai, parke, o tarpu jų — visas pasaulis. Žemyn, prie upės ir į kaimą, jis iš pradžių bėgdavo tik tada, kai Antanina į šoną įremtoje geldoje nešdavosi skalbinius, pasidėjusi ant jų medinį plaktuvą, kitaip vadinamą kultuve.

IV

Tomo protėviai buvo ponai. Kaip jais tapo — šito niekas nebeatminė. Jie dėvėjo šalmus ir juosėjo kardus, o aplinkinių kaimelių gyventojai turėjo dirbti jų laukus. Jų turtą apibūdindavo veikiau „dūšių“, tai yra baudžiauninkų skaičius, o ne valdomos žemės plotas. Nuo labai senų laikų kaimeliai jiems mokėjo tik duoklę įvairiais produktais, bet vėliau apsižiūrėta, kad grūdai, sukrauti į baržas ir nuplukdyti Nemunu iki jūros, duoda daug pelno ir kad apsimoka miškuose išplėšti žemės sklypus. Tuomet būdavo ir taip, jog verčiami dirbti žmonės pradėdavo maištauti ir žudydavo ponus. Maištininkams vadovavo seniai, neapkenčiantys nei ponų, nei krikščionybės, kuri atėjo pas juos kartu su laisvės saulėleidžiu.

Tomas gimė, kai dvaras jau nyko. Bebuvo likęs nedidelis žemės plotas, kurį arė, sėjo ir šienavo kelios kumečių šeimos; atlygį jos gaudavo daugiausia bulvėmis ir javais, o tas metinis užmokestis buvo užrašomas į knygas kaip „ordinarija“. Be kumečių, dar laikytas tam tikras skaičius bernų ir mergų „prie dvaro stalo“.

Tomo senelis, Kazimieras Surkontas, nė iš tolo nepanėšėjo į tuos vyrus, kurie anksčiau šičia daugiausia rūpinosi žirgų veislėmis ir kivirčais dėl ginklų. Neaukštas, kiek aptukęs, jis dažniausiai sėdėdavo savo krėsle; kai snausdamas atremdavo smakrą į krūtinę, nuo rausvos plikės nuslysdavo žilų plaukų sruogos, o pensnė tabaluodavo ant šilkinės virvelės. Jo oda buvo kaip vaiko (tik nosis dažnai nuo šalčio tapdavo panaši į slyvą), akys mėlynos, su raudonomis gyslelėmis. Jis lengvai peršaldavo, tad labiau mėgdavo būti savo kambaryje negu gryname ore. Negėrė, nerūkė ir užuot avėjęs ilgaaulius batus ir netgi pentinus, kad atrodytų pasirengęs akimoju šokti ant arklio ir lėkti į laukus,— vaikščiojo apsiavęs suvarstomais bateliais, ilgomis, per kelius išduobtomis kelnėmis. Dvare nebuvo nė vieno medžioklinio šuns, nors kieme prie arklidžių kasėsi ir blusinėjosi kirbinės visokių margių, visai neturinčių ką veikti. Nebuvo taip pat nė vienos šaudyklės. Užvis labiausiai senolis Surkontas mėgo ramybę ir knygas apie augalus. Galimas daiktas, kad ir į žmones jis žiūrėjo beveik lygiai taip pat kaip į augalus, to-

dėl jų aistros nelengvai išmušdavo jį iš pusiausvyros. Stengėsi juos suprasti, ir tai, jog buvo „per geras", pridėjus dar jo priešiškumą kortoms ir ūžavimams, atbaidė kaimynus, lygius jam savo padėtimi. Tardami jo pavardę, jie gūžčiodavo pečiais, bet rimtai ko nors jam prikišti nesugebėdavo. Kiekvieną atvykusįjį ponas Surkontas priimdavo labai mandagiai, rodydamas pagarbą, toli gražu neatitinkančią svečio rango nei posto. Žinia, vienaip juk reikia elgtis su bajoru, kitaip — su žydu ar valstiečiu. O jis šios taisyklės netaikė net baisiajam Chaimui. Kas keletą savaičių Chaimas atidardėdavo brikeliu ir įžengdavo į vidų, rankoje laikydamas botagą,— juodu palaidiniu, it balionas išsipūtusiomis kelnėmis, uždribusiomis ant aulų. Jo barzda styrojo tarsi iš ugnies ištrauktas aprūkęs nuodėgulys. Kalbą pradėdavo nuo rugių bei veršiukų kainų, bet tai buvo tiktai įžanga protrūkiui. Po to šūkaudamas ir mostiguodamas rankomis lakstydavo, vaikydamasis namykščius po visus kambarius, raudavosi plaukus ir prisiekinėdavo, jog subankrutuosiąs, jeigu užmokėsiąs tiek, kiek reikalaujama. Atrodo, kad jeigu jis išvažiuos nesuvaidinęs šios sielvartingos scenos — jausis neatlikęs to, kas privalu geram pirkliui. Tomui buvo keista, kad riksmas nutrūkdavo ūmai. Chaimo lūpose šmėkštelėdavo kažkas panašaus į šypseną, ir abu su senoliu jau sėdėdavo draugingai šnekučiuodamiesi.

Surkonto geraširdiškumas anaiptol nereiškė, kad jis būtų linkęs atsisakyti savo naudos. Senos nuoskaudos tarp Ginių kaimelio ir dvaro išblėso, žemė buvo išskirstyta taip, jog nebuvo dingsties vaidams. Kas kita — Pagirių kaimas, buvęs kitoje dvaro pusėje, prie miško. Šis kaimas be perstogės keldavo ginčus dėl teisės naudotis ganyklomis, ir tai jam sekėsi nelengvai. Žmonės susieidavo, aiškindavosi, kaip ir kas, o susitvenkus pykčiui, rinkdavo senių delegaciją. Bet kai seniai susėsdavo su Surkontu už stalo, ant kurio stovėdavo degtinė ir lėkštė su papjaustyta rūkyta mėsa, visas pasirengimas eidavo perniek. Senolis, delnu glostydamas kitos plaštakos viršų, neskubėdamas nuoširdžiai aiškindavo. Matei, jog jis tikrai stengiasi viską išspręsti teisingai. Žmonės atlyžę pritariamai linguodavo galvomis, sudarydavo naują sutartį ir tiktai grįždami atgal prisimindavo viską, ko neišsakė; užplūs-

davo piktumas, kad dar sykį juos užbūrė ir dabar bus gėda prieš kaimą.

Jaunystėje Surkontas mokėsi mieste, skaitė Augustę'ą Comte'ą ir John'ą Stuart'ą Mill'į[1], apie kuriuos prie Isos, be jo, mažai kas buvo girdėjęs. Iš jo pasakojimų apie anuos laikus Tomas labiausiai įsiminė puotas, kuriose vyrai vilkėdavo frakais. Senelis su bičiuliu turėjo vieną bendrą fraką: kai katras nors iš jų šokdavo, antrasis laukdavo namuose, o po kelių valandų keisdavosi.

Užaugo dvi dukros: Elena ištekėjo už kaimyno, dvaro nuomininko, o Teklė — už miestiečio; ji ir buvo Tomo motina. Į Ginius ji kartkartėmis atvažiuodavo ir viešėdavo po keletą mėnesių, bet taip būdavo retai, kadangi vis lydėdavo vyrą, kuris blaškėsi po pasaulį, ieškodamas geresnio uždarbio. O vėliau jį blaškė karas. Tomui motina atrodė tokio nepaprasto grožio įsikūnijimas, kad jis nieko daugiau neįstengdavo, tik žiūrėdavo į ją ir leipdavo iš meilės. Tėvo beveik nepažinojo. Jį globojusios moterys — tai pirmiausia Polia, kai buvo visai mažas, o vėliau — Antanina. Polią įsivaizduodavo kaip odos baltį, linus, švelnumą ir po metų šią savo simpatiją perkėlė į kraštą, kurio vardas skambėjo panašiai — Polska[2]. Antanina vaikščiodavo atkišusi pilvą, pridengtą dryžuota prijuoste. Prie juostos nešiojosi raktų ryšulį. Jos juokas buvo panašus į žvengimą, o širdis buvo sklidina gerumo visiems. Antanina šnekėjo dviejų kalbų mišiniu: lietuvių — savo gimtąja, ir lenkų — pramokta vėliau. Kaip ji kalbėjo, matyti, pavyzdžiui, iš tokio geraširdiško pašaukimo: „Tomas, kuodz, dam kampitura!“

Tomas labai mylėjo senelį. Nuo jo sklido malonus kvapas, o žili, virš burnos augantys šeriai kutendavo skruostą. Mažam kambaryje, kur jis gyveno, viršum lovos kabojo graviūra, vaizduojanti prie stulpų rišamus žmones; kiti, pusnuogiai, kišo prie stulpų deglus. Vienos pirmųjų Tomo skaitymo pratybų buvo skiemenuoti užrašą: „Nerono deglai“. Taip vadinosi žiaurusis karalius, o Tomas tuo vardu pavadino vieną šunytį, nes vyresnieji,

[1] **Ogiustas Kontas (1798—1857) — prancūzų filosofas, sociologas, pozityvizmo** krypties pradininkas. Džonas Stiuartas Milis (1806—1873) — anglų filosofas, ekonomistas.

[2] Lenkija.

pažiūrėję jam į gerklę, kalbėjo, jog juodas jo gomurys rodo, kad šuo bus piktas. Neronas užaugo ir nepasižymėjo nirtumu, užtat buvo buklus: ėdė nuo medžių nukritusias slyvas, o kai jų nerasdavo, mokėjo letenomis atsiremti į kamieną ir jį purtyti. Ant senelio stalo gulėjo daug knygų, o jų paveiksliukai vaizdavo šaknis, lapus ir gėles. Kartais senelis nusivesdavo Tomą į „saloną" ir atvoždavo fortepijoną, kurio dangtis buvo kaštonų spalvos. Lyg patinę pirštai laibais galais bėgiodavo per klavišus, ir keisti atrodė tie judesiai ir lyg lašai byrantys garsai.

Senelį dažnai buvo galima išvysti besitariantį su ūkvedžiu. Ūkvedys Šatibelka nešiojo dvišaką barzdą ir kalbėdamas vis ją glostydavo ir pešiodavo. Jis buvo mažutis, vaikščiojo sulenkęs kelius ir vis trūkčiojo kojas iš batų, mat jų aulai buvo gerokai per platūs. Rūkė milžinišką, lyginant su jo ūgiu, pypkę; jos kotas buvo nulinkęs žemyn, o galvutė uždaroma metaliniu dangteliu su skylutėmis. Jo būstas gale pastato, kuriame dar buvo arklidė, ratinė ir samdinių kambarys, atrodė žalias nuo snapučių krūmelių, pasodintų vazonėliuose ir net skardiniuose puodukuose. Siena buvo nukabinta šventais paveikslais, kuriuos jo žmona Paulina puošdavo popierinėmis gėlėmis. Paskui Šatibelką visur tipeno šunytis Mopsikas. Kai jo šeimininkas sėdėdavo senelio kambaryje, Mopsikas laukdavo kieme ir nerimaudavo, nes tarp didelių šunų ir žmonių jam kiekvieną akimirką galėjo prisireikti globos.

Svečiai — išskyrus tokius kaip Chaimas ar ūkininkai, ateidinėję visokiais reikalais — apsilankydavo ne dažniau kaip kartą ar porą kartų per metus. Šeimininkas jų pats neieškojo, bet ir nebūdavo surukęs, jei jie atvykdavo. Užtat beveik kiekvienas svečių apsilankymas keldavo dideliausią sumaištį močiutės Surkontovos širdyje.

V

Močiutė Michalina, tai yra — Misia, Tomui niekada neduodavo jokių dovanų ir visiškai juo nesirūpino; tai buvo tokia moteris! Trankė durimis, kiekvieną plūdo, jai visai nerūpėjo nei patys žmonės, nei jų nuomonė. Kai supykdavo, ištisomis dienomis tūnodavo užsisklendusi savo

kambarėlyje. Būnant šalia senelės, Tomą persmelkdavo džiaugsmas — toks pats, kurį jautė miško tankmėje sutikęs voverę ar kiaunę. Kaip ir jos, senelė priklausė miško būtybėms. Į žvėrelio snukutį panėšėjo jos didelė tiesi nosis, styranti tarp skruostikaulių, kurie irgi buvo taip atsikišę, kad, atrodė, nosis tuoj tuoj dings tarp jų. Akys it riešutai, plaukai tamsūs, juos šukuodavo lygiai,— sveikata ir švara. Baigiantis gegužei, ji pradėdavo vaikščioti prie upės, vasarą maudydavosi kelis sykius per dieną, rudenį — pėda praskeldavo pirmąjį ledą. Žiemą taip pat nemaža laiko skirdavo visokioms maudynėms. Ne mažiau žiūrėjo švaros ir namuose, tiesą sakant, tik toje namų dalyje, kurią laikė savo užuoglauda. Jokių kitų poreikių ji neturėjo. Seneliai ir Tomas prie stalo kartu sėsdavo retai, nes močiutė nepripažino reguliaraus valgymo, laikė tai nereikalingu galvos kvaršinimu. Kai jai užeidavo noras, bėgdavo į virtuvę ir šveisdavo puodynes rūgpienio, užsikąsdama raugintais arba acte marinuotais agurkais — nepaprastai mėgo viską, kas aštru ir sūru. Šitas jos priešiškumas lėkščių ir dubenų apeigoms,— maloniau įlįsti kur į kampą ir kirsti niekam nematant,— ėmėsi iš šykštumo ir iš įsitikinimo, jog ceremonijoms tik eikvojamas laikas. O svečiai ją erzino todėl, kad reikia juos linksminti net tada, kai žmogus neturi tam noro, ir todėl, kad jiems reikia duoti valgyti.

Senelė nenešiojo jokių marškinių, vilnonių apatinių nei suvarstomų kiklikų. Mėgstamiausias jos užsiėmimas žiemą buvo stovėti prie pečiaus užsiplėšus sijoną ir šildytis sėdynę — ši poza reiškė, kad ji pasiruošusi šnekėtis. Toks iššūkis mandagumo taisyklėms labai patiko Tomui.

Senelės Misios pyktis tikriausiai būdavo tik paviršinis, o viduje ji mažne juokais sprogo, ir, likusi viena, atsitvėrusi abejingumo siena, senelė, matyt, gerokai pasilinksmindavo. Tomui atrodė, kad ji nulipdyta iš tvirtos medžiagos ir kad joje tiksi kažkoks mechanizmas, kurio nereikia prisukti, *perpetuum mobile,* kuriam išorės pasaulis buvo nereikalingas. Ji griebdavosi įvairiausių gudrybių, kad galėtų viduje susigūžti į kamuoliuką.

Domėjosi pirmiausia visokiais burtais, dvasiomis ir pomirtiniu gyvenimu. Iš knygų skaitė tiktai šventųjų gyvenimus, bet greičiausiai ne dėl turinio: ją veikiau svai-

gino ir į svajonių dausas nešė pati kalba, maldingų sakinių skambesys. Jokių moralinių pamokymų Tomui ji neteikė. Rytais (jeigu tik išlįsdavo iš savo drevės, kur kvepėjo vašku ir muilu) susėsdavo abi su Antanina ir aiškindavosi sapnus. Sužinojusi, kad kas nors matė velnią ar kad kažkur kaimynystėje žmonės negali gyventi savo namuose, nes kažin kas ten žvangina grandinėmis, ritina statines, visa nušvisdavo. Gerą nuotaiką jai sužadindavo kiekvienas ano pasaulio ženklas, tai yra įrodymas, kad žmogus žemėje nėra pasmerktas vienatvei. Įvairiuose smulkiuose nutikimuose įžiūrėdavo įspėjimą ir Galių nurodymus. Juk vis dėlto reikia žinoti ir mokėti, kaip elgtis, o tada mus supančios Galios pagelbės ir parems. Senelė Misia taip domėjosi tomis būtybėmis, kurios sūkuriuoja aplink mus ore ir kurias liečiame kiekvieną akimirką, patys to nežinodami, jog į bobutes, išmanančias paslaptis ir užkeikimus, žiūrėjo visiškai kitaip negu į šiaip žmones ir netgi dovanodavo joms čia medžiagos skiautę, čia dešros rinkelę, šitaip patraukdama jas už liežuvio.

Namų ūkiu ji mažai rūpinosi, nebent patikrindavo, ar senelis ko nors neišneša savo globotiniams, nes jis, bijodamas scenų, vis ką nors nugvelbdavo. Niekam nedaranti paslaugų (svetimos reikmės neprasiskverbdavo į jos vaizduotę), niekada nekamuojama sąžinės priekaištų ir minčių apie kokias nors pareigas savo artimiesiems, ji tiesiog gyveno. Jeigu Tomui pasisekdavo aplankyti močiutę lovoje, baldakimu uždengtoje nišoje (greta stovėjo klauptas su drožinėta atramėle ir raudono aksomo pagalvėliu), sėsdavosi į kojūgalį ir atsiremdavo į jos kelius, pridengtus apklotu (ji nepakentė vatos antklodžių). Aplinkui jos akis susibėgdavo raukšlikės, apvalūs skruostikauliai išsišaudavo dar labiau nei paprastai, o tai reiškė draugiškumą ir juokingus pasakojimus. Kartais, iškrėtęs kokią išdaigą, gaudavo išklausyti niurzgių senelės priekaištų, ji apšaukdavo jį nevidonu ir niektauška, bet šitai jo nejaudino: žinojo, kad jį myli.

Sekmadieniais, eidama į bažnyčią, vilkdavosi tamsią palaidinukę, pakaklėje, virš nėrinių, užsegtą žiogeliu. Ant kaklo užsidėdavo auksinę grandinėlę su karoliukais it segtukų galvutės, o medalioną, kurį leisdavo atidaryti (nieko jame nebuvo), slėpdavo kišenėlėje už juostos.

VI

Įvairiausios Galios stebėjo Tomą saulėkaitoje ar tarp žalumynų ir vertino jį pagal tai, ką jos pačios geriausiai išmanė. Tos iš jų, kurioms leista nepaisyti laiko ribų, melancholiškai lingavo permatomas galvas, nes gebėjo suvokti pasekmes tos ekstazės, kurią jis išgyveno. Šioms Galioms gerai žinomi, pavyzdžiui, kompozitorių kūriniai, bandantys išreikšti laimės jausmą, tačiau šios pastangos atrodo apgailėtinos, kai priklaupi prie vaiko lovos, vaiko, kuris nubunda vasaros rytą, o už lango girdėti volungių švilpesys, kvarkimų, kudakavimų ir girgsėjimų choras, ataidintis iš kiemo,— visi balsai, nutvieksti šviesos, kuri niekada neišblės. Laimė yra ir lytėjimas,— basomis kojomis Tomas perbėgdavo nuo glotnių grindų lentelių ant šaltos akmeninės koridoriaus aslos ir apvalių takelio akmenėlių, nuo kurių baigia nudžiūti rasa. Ir,— šitai verta įsidėmėti,— jis buvo vienišas vaikas karalystėje, kuri keisdavosi taip, kaip jis panorėdavo. Kipšai, pastebėję atbėgantį jį, greitai susigūždavo ir sulandžiodavo po lapais — it išgąsdintos vištos, kurios tiesia kaklus ir varto savo kvailas akis.

Pavasarį vejoje išaugdavo gėlės, vadinamos švento Petro rakteliais. Tomui labai patiko šis reginys: žolė ištisai žalia, o čia ūmai šis šviesus geltonis ant nuogo stiebelio, išties kaip mažų raktelių ryšuliukas, o kiekviename raktelyje — mažytis raudonas ratukas. Lapai apačioje raukšlėti, malonūs paliesti — kaip zomša. Kai gėlynuose pražysdavo bijūnai, su Antanina juos pjaudavo ir nešdavo į bažnyčią. Panardindavo žvilgsnį į žiedus, visa esybe trokšdamas įžengti į šitą rausvą rūmą; saulė peršviečia sienas, o dugne po aukso dulkeles kirba vabaliukai; sykį vieną įtraukė į nosį — taip smarkiai uostė. Šokinėdamas ant vienos kojos, bėgdavo paskum Antaniną, einančią mėsos į rūsį, išraustą sode. Lipdavo žemyn kopėtėlėmis, ir Tomas kojų pirštais jausdavo šaltį, kylantį nuo Isos ledo luitų, apmestų šiaudais. Viršuje kaitra, čia — visai kitaip, ir vargu ar lauke kas tai nujaustų. Jis negalėjo patikėti, kad rūsys toli nenueina, o pasibaigia čia, prie išmūrytos sienos su drėgmės patakomis. Arba sraigės. Po lietaus šlapiais takučiais jos keliaudavo iš vienos vejos į kitą,

o iš paskos driekdavosi sidabrinis pėdsakas. Paimtos į rankas, jos įlįsdavo į kriauklikę, bet netrukus ir vėl išlįsdavo, tereikia tik pasakyti: „Sraige, sraige, parodyk ragelius — vagia tavo namelius“. Jei visa tai ir teikė malonumo suaugusiems, tai šis malonumas, kaip galėjo įsitikinti Galios, šiek tiek buvo atmieštas gėdos jausmo; suaugusieji, pavyzdžiui, nesusimąstys, palinkę prie balto žiedelio, juosiančio sraigės kiautą. Tai jiems neskirta.

Upė Tomui atrodė milžiniška. Viršum jos visada plaukė ataidai: kultuvės trinksėjo tak tak tak; iš kažkur atsiliepdavo kitos, sakytum susitarusios, kad vienos klausinės, kitos atsakinės. Ištisas orkestras, ir skalbėjos niekuomet neapsirikdavo: naujai pradėjusi kaipmat įsijungdavo į jau pradėtą taktą. Tomas slėpdavosi krūmuose, įsiropšdavo į gluosnį ir valandų valandas klausydavosi, žiūrėdamas į vandenį. Upės paviršiumi lakstė voreliai, kojytėmis tarsi įduobdami vandenį, vabalėliai — slidūs metalo lašeliai, kurių net vanduo nesudrėkina,— be paliovos šokdavo ratelį. Saulės spindulys apšviečia kerojančių dugne augalų tankmę, joje sustingę žuvyčių spiečiai, žuvytės išlaksto į visas puses ir vėl buriasi: viksteli uodegyte, staiga šast į šoną, vėl viksteli uodegyte. Kartais iš gelmės į šviesą išplaukdavo didesnė žuvis, ir tada Tomo širdis daužydavosi iš susijaudinimo. Jis net šoktelėdavo ant kamieno, kai upės viduryje pasigirsdavo pliuškesys, kažkas sublykčiodavo, ir nuvingiuodavo ratilai. Jei praplaukdavo valtis, tai būdavo nepaprastas reginys: ji išnirdavo ir dingdavo taip greitai, kad ne kažin ką spėdavai įžiūrėti. Žvejys, sėdintis žemai, beveik vandenyje, mosuodavo dvimenčiu irklu, o paskui valtį tempdavosi virvę.

Tomas anksti susimeistravo meškerę, buvo kantrus, tačiau jam nesisekė. Tiktai Akulionių vaikai, Juzis ir Onutė, išmokė jį pririšti kabliuką. Į jų gryčią kaimelio pakraštyje iš pradžių užbėgdavo trumpam, paskui apsiprato, ir jei negrįždavo namo, visi žinojo, kur jis. Per pietus gaudavo medinį šaukštą, sėsdavo su visais prie stalo ir kartu su kitais graibstydavo iš vieno dubens „bandutes“, užpiltas grietine. Akulionis buvo labai stambus, Tomas negalėjo atsistebėti jo pečių lygumu, kadangi nepažinojo kito žmogaus, kuris taip tiesiai vaikščiotų. Jo kelnės per

blauzdas iki pat kelių būdavo apvyniotos vyžų dirželiais. Jis labai mėgo žvejoti ir, kas svarbiausia, turėjo luotą. Už obelyno, prie svirnelio, laukas leidosi į ajerų priaugusią įlankėlę; luotas, žolėje įspaudęs takelį, gulėdavo pusiau ištrauktas. Vaikams buvo uždrausta nustumti jį į vandenį, todėl jie, supdamiesi viename gale, galėjo tiktai įsivaizduoti, jog plaukia. Luotas lengvai apsiversdavo; jis buvo išskaptuotas iš kamieno, tik prie šonų styrojo du sparnai palaikyti pusiausvyrai. Akulionis juo plaukdavo gaudyti lydekų su masalu. Lyną, leidžiamą paskui save, užsikabindavo ant ausies, kad iškart pajustų trūktelėjimą. Naktį palikdavo palaidynes, vieną davė ir Tomui. Prie pat meškerykočio buvo pririštos iš lazdyno išpjautos šakutės, ant jų užvyniota virvutė, kurią prakišdavo pro tarpelį, o toliau — pririšdavo dvigubą kablį. Masalui labiausiai tinka mažas ešeriukas: jei kablį įsmeigsi jam iš šono, peiliuku perpjovęs odelę, jis plaukios visą naktį; kitos žuvytės ne tokios gajos, per greitai miršta.

Už šį įvykį reikėjo dėkoti Akulioniui, kuris parinko vietą ir užmetė meškerę. Tomas negalėjo miegoti, anksti, dar tebetvyrant rūkui, pašoko iš lovos ir nuskuodė prie upės. Viršum rausvos, garų apgaubtos vandens plynės paregėjo šakutes — tuščios. Dar netikėjo, trūktelėjo — buvo sunku ir kažkas pliuškeno. Į kalną lėkė kaip sparnus įgavęs, laimingas, trokšdamas kuo greičiau visiems parodyti didelę, sulig ranka žuvį. Išties, visi subėgo ir apžiūrinėjo. Tai buvo ne lydeka, o kažkokia kita žuvis, ir Akulionis pasakė, kad tokių retai pagauna. Dar niekada ligi šiol Tomui nebuvo taip pasisekę, todėl jis keletą metų didžiuodamasis pasakojo šį nutikimą.

Jis mėgo Akulionienę, baltą kaip Polia, ir laukdavo jos glamonių. Akulionių gryčioje buvo kalbama lietuviškai, ir Tomas pats nepajusdavo, kaip irgi pereidavo į šią kalbą. Vaikai šnekėdavosi ir vienaip, ir kitaip, aišku, išskyrus tuos atvejus, kai reikia susišaukti kokiu nors nuo amžių įprastu šūksniu, pavyzdžiui — berniukai, lėkdami nuogi link upės, šaukdavo tik lietuviškai: „Ei, vyrai!“, ir puldavo stačia galva į vandenį. Kaip Tomas vėliau sužinojo, „vir“ lotyniškai irgi reiškia „vyras“; tačiau lietuvių kalba turbūt senesnė už lotynų.

Vasara vis dėlto praeina. Lietūs, prie lango stiklų prikepusios nosys, niurgzlus kabinėjimasis prie vyresniųjų. Vakarais virtuvėje, kur apie Antaniną susispietusios mergiotės verpdavo ir aižydavo pupeles, Tomas laukdavo vis naujų pasakojimų ir baisiai sielvartaudavo, jei kas nors sutrukdydavo šią pramogą. Klausėsi dainų, o ypač jį domino toji, kurią paminėjus Antanina slaptingai šypsodavosi ir sakydavo, kad tai ne jo ausims. Tomui girdint traukdavo tik priedainį:

Suknelytė vikst, vikst,
O panelė bijo krist.

Toliau jis nugirsdavo tik nuotrupas. Daina buvo apie raitelį, išjojusį į karę; raitelis ten žuvo, o paskui naktį jo dvasia sugrįžo pas mylimąją, užsisodino ją ant žirgo ir nusinešė į pilį. Bet iš tikrųjų tai buvo ne pilis, o tik kauburys kapinėse.

Viena iš mergiočių, kilusi nuo Panevėžio, dažnai dainuodavo dainą, kaip Tomui atrodė — apie dailides, statančius namą:

Pone meistre, prašom kapšą,
Aš daugiau nedirbsiu.
Atiduoki mano algą,
Nes rytoj išvyksiu.

Paskutinį žodį tęsdavo ilgai ilgai, kad parodytų, koks tolimas laukia kelias.

Sukrauti visi daiktai
Stovi jau už slenksčio,
Kasią mielą išbučiuosiu,
Kad liūdnai neverktų.

Už šitą linksmesnės buvo trumpos dainuškos, kaip antai:

Butelaitį įsikišo
Ir važiavo į Grinkiškes.
O iš ten — keliu toliau,
Rado žmoną pagaliau.
Opa opa ant žirgelio
Josiu link bažnyčios.
Pamatysiu ten mergelę,
Akys — kaip vilyčios.

Arba:

Šokite, mergelės,
Kol suplyš bateliai.
— Brolis kurpes pavartys,
Visas skyles užtaisys.
Sargis juos man suieškos,
Ir mergelė vėlei šoks.

Buriant ištirpintu vašku, labiausiai jaudinanti akimirka ateina tada, kai šaltame vandenyje šnypščia vaškas ir iš jo darosi Likimo ženklai. Paskui prietemoje būrėjai, juos vartaliodami, visaip apžiūrinėja, kiti šūkčioja, vaje, įžiūri vainikus, žvėrelius, kryžius ir kalnus. Beje, per švento Andriaus vakaro burtus Tomas vieną sykį patyrė nemažą išgąstį. Tiktai merginoms galima žiūrėti į veidrodį, ir būtinai vidunaktį, sandariai užsidarius kambario duris. Tomas pamėgino tai daryti juokais, visiems matant, ir viskas baigėsi verksmu, kadangi veidrodyje jis išvydo raudonus ragus. Gal tai buvo atsispindėję palaidinukių raštai — už nugaros vaikščiojo moterys, o gal ir ne; bet po to dar ilgai Tomas iš tolo lenkėsi veidrodžių.

Kažkurią žiemą (o kiekvienais metais būna tas pirmasis rytas, kai eini per naktį prisnigusį baltutėlį sniegą) Tomas pamatė prie Isos šermuonėlį ar žebenkštį. Speigas ir saulė; kitoje upės pusėje, ant stataus kranto styrančių krūmų rykštelės panėšėjo į auksines puokštes, kur ne kur pateptas pilkais ir melsvais dažais. Netikėtai išnyra nepaprastai lengva ir grakšti balerina, balsvas pjautuvas, sulinkstantis ir vėl atsitiesiantis. Tomas net išsižiojęs, apstulbęs spoksojo į ją, jausdamas kankinančią aistrą. Turėti ją. Jeigu rankoje būtų laikęs šaudyklę, būtų šovęs — neįmanoma taip stypsoti, kai kilusi nuostaba stumte stumia daryti ką nors, kad visam laikui išsaugotum tai, kas ją sukėlė. Bet kas tuomet atsitiktų? Neliktų nei šermuonėlio, nei nuostabos, ant žemės gulėtų miręs daiktas; tad jau geriau, kad jis tik žiūrėjo išpūtęs akis ir ničnieko daugiau negalėjo padaryti.

Pavasarį, pražydus alyvoms, nusiaudavo batus ir stripinėdavo kraipydamas pėdas, nes kiekvienas akmenukas

dūrė tarytum vinis. Bet greitai oda sukietėdavo, ir iki pat šalnų Tomas daužydavo kulnus, lakstydamas takeliais. O sekmadienį bateliais apautos kojos degte degdavo, ir vos grįžęs iš bažnyčios jis mesdavo juos į šalį.

VII

Ne dažnam pasitaiko būti herojumi tokio nuotykio, kuris nutiko Pakėnui. Tomas visada prie jo artindavosi apimtas tam tikro pamaldumo. Panašus į ešerį, su smailia blizgančia nosimi, Pakėnas ausdavo didžiulėmis staklėmis ir dirbo prie lygintuvo: kišdavo naminį milą tarp dviejų storų kartono plokščių, pajuodavusių nuo ilgo naudojimo ir įsigėrusių dažų. Kaimynystėje gyvenantys žmonės dažnai nešdavo į dvarą savo išsiaustą milą — velti ir lyginti. Nors nuotykis, apie kurį kalbama, atsitiko seniai, jis išliko žmonių atmintyje, kaip ir gyvas įrodymas, jog tai nėra iš piršto laužtas daiktas: Pakėnas (tegu ir nenoriai) kiekvieną akimirką galėjo šitai patvirtinti.

Pats įvykis siejosi su Giraite, tai yra pušynėliu netoli Isos. Pušyse buvo susikrovę lizdus kovai ir karksėdami sukdavo ratus viršum medžių viršūnių. Apie Giraitę sklido negeros kalbos. Jos viduryje kadaise buvęs palaidotas senas kerdžius, paspringęs sūriu. „Kaip galėjo paspringti?“ — klausinėjo Tomas. Na, tiesiog paspringo, valgydamas ganykloje pietus, ir turbūt dėl šios keistos mirties jo nelaidojo kapinėse. Be to, Giraitėje gulėjo Napoleono kariuomenės užkasta skrynia. Sako, kai žmonės kasę kerdžiui duobę, aptikę geležinį dangtį. Bet kodėl jos neiškasė? Nebuvę galima rasti jos krašto, stigę laiko ir jėgų,— aiškinimai buvo labai migloti.

Vėlyvą metą, apie vidunaktį, Pakėnas ėjo namo iš vakaronės, vykusios kitapus upės. Susirado luotą, iš anksto paslėptą krūmuose, ir persikėlė. Bet jam žengus vos keletą žingsnių, nuo Giraitės pusės prie jo ėmė artintis lyg koks rūko stulpas. Jis ėmė eiti greičiau — stulpas paskui jį. Plaukai atsistojo piestu, jis bėgo, o stulpas slinko vis tuo pačiu atstumu. Įkalnėje prie parko Pakėnas liuoksėjo kaip zuikis ir klaikiai staugdamas puolė daužyti Šatibelkos duris, ieškodamas pagalbos.

Savotišką drovumą, kuris apimdavo Pakėną pasakojant apie tai, turbūt paaiškintų vakaronės įvykiai. Kerdžiaus dvasios pasirodymą jis suprato kaip bausmę ir ženklą — kitaip sakant, jam nebuvo svetimi prietarai. Jeigu būtų emigravęs, kaip jo brolis, į Ameriką ir ten kokioje nors įmonėje apytuštėje Bruklino gatvėje būtų lyginęs kelnes, ta naktis būtų greit išdilusi iš atminties: iš pradžių būtų nustojęs pasakoti apie ją kitiems, o paskui — sau. Taip būtų atsitikę ir tuomet, jeigu jį būtų paėmę į kariuomenę. O dabar šiam įvykiui išdilti iš atminties neleido Giraitės medžių viršūnės, kurias jis kasdien regėjo, eidamas iš savo būsto į trobesį, kur buvo staklės. Beje, prisiminkime, kad metraštininkas neprivalo pateikti smulkmenų apie visus veikėjus, iškylančius jo akiratyje. Niekas neperpras šio gyvenimo iki galo, ir apie tai kalbame tik todėl, kad patvirtintume, jog kartą gyveno Pakėnas, gyveno gerokai vėliau negu daugelis išminčių, rašiusių traktatus apie tai, jog nėra pasaulyje nei vaiduoklių, nei dievų. Tad gal užteks apie jį pasakyti tik tiek, kad skrupulai bei drovumas neleido jam vesti, o kai Antanina su merginomis prikaišiodavo jam senbernystę, Pakėnas tik šliurpčiodavo nosimi ir nieko neatsakydavo.

Tarp liemenės skvernų — baltų marškinių trikampis, užsibaigiantis po kaklu raudonai išsiuvinėta apykakle; mintyse paskendęs nebylus veidas ir nervingi judesiai, kai trūkinėja staklėse siūlai. Be to, Pakėno žinioje dar buvo milžiniškas svirno raktas. Išeidamas slėpdavo jį plyšyje, po mediniu slenksčiu. Svirno viduje,— kai Tomas išmoko atidaryti metaliniais guzais išmuštas duris,— tekdavo eiti per pabertus grūdus ir juodas žiurkių spiras, o įlipus į aruodą buvo galima sėdėti ant šaltų javų ir žarstyti juos sau ant kojų. Ant aukšto per mažą langelį (prie jo reikėjo eiti tuneliu — toks storas buvo mūras) galėjai regėti apačioje plytintį visą slėnį. Pakėno kambaryje stovėjo miltų maišai, lova, virš jos kabojo kryžius su alaviniu dubenėliu švęstam vandeniui, o už kryžiaus skersinio buvo užkišta šlakstyklė.

Tomas, žaisdamas su Juziuku ir Onute lauke, kur ganėsi žąsys, kartais nukurdavo į Giraitės pakraštį. Aukštai — vėjo ūžesys, kranksėjimas, apačioje — tyla, paslap-

tinga ir nemalonu. Kartą vienas kitą padrąsindami pasiekė net kerdžiaus kapą. Ant jo augo tankus avietynas ir dilgėlės. Tai iš šio sąžalyno paviliotas mėnesienos pakilo balzganas stulpas ir klajojo tarp medžių. Tomas svarstė: ar dilgėlių lapai tada lingavo, ar ne?

VIII

Į bažnyčią reikėjo eiti per Švedų Pylimus. Apvilktas milo striukele, badančia jį per marškinius, Tomas stebėdavo kamžutėmis apsivilkusių ministrantų judesius. Jiems buvo leidžiama užlipti laipteliais iki pat auksu blizgančio altoriaus; jie mostagavo šlakstyklėmis, drąsiai atsakinėjo kunigui, padavinėjo jam ąsotėlius su snapeliais, panašiais į jauną mėnulį. Kaipgi čia yra — juk tai tie patys berniukai, kurie klykaudami braidžioja po vandenį, vėžiauja, peša vienas kitam plaukus ir gauna nuo tėvų į kailį? Jį imdavo pavydas, kad kartą per savaitę jie yra kitokie, nes visi į juos žiūri.

Keletą kartų per metus Giniuose vykdavo mugė. Miesto prekijai savo drobines būdas statydavo pakalnėje greta kelio, palei taką, einantį nuo kapinyno ąžuolų. Pardavinėjo širdelių formos meduolius ir molinius gaidelius-švilpynes, tačiau Tomo akis labiausiai traukė violetiniai, raudoni ir juodi škaplierių kvadratėliai, taip pat rožančių vėrinėliai — smulkių daikčiukų spalvos ir gausa.

Jokia kita šventė negalėjo lygintis su Velykomis,— ne tik todėl, kad tuomet trinamos piestoje aguonos ir lupinėjami iš plokštainių riešutai. Per Didžiąją Savaitę bažnyčioje (tada paveikslai būdavo uždengiami krepo užuolaidėlėmis, o vietoje varpelių sausai kaukšėdavo belstukai) visi lankė Viešpaties Jėzaus kapą. Priešais olą stovėjo sargybiniai pasidabrintais, skiauterėtais, plunksnomis papuoštais šalmais, apsiginklavę ietimis ir alebardomis. Jėzus gulėjo ant pakylos, toks pats kaip nukryžiuotas, tik kryžiaus skersiniai buvo uždengti mėlynais žiemių lapais.

Visi nekantriai laukdavo Didžiojo Šeštadienio vaidinimų. Penkiolikmečiai ir šešiolikmečiai vaikinukai, iš anksto rengęsi ir taręsi, rėkaudami įpuldavo į bažnyčią su lazdomis, ant kurių būdavo prisirišę negyvas varnas. Die-

vobaimingos senutės melsdavosi valandų valandas ir, iškamuotos griežto pasninko, svarindavo galvas vis žemiau — tie jas žadino iš snaudulio, pakišdami po nosimi varną; tvatino jomis ir žmones, atsinešusius ryšuliukus su kiaušiniais, kurie turėjo būti pašventinti. Vaidinimai vykdavo vejoje prie durų. Tomui labiausiai patiko Judo kankinimas. Judas, būdavo, iš visų jėgų stengiasi pabėgti, bet kankintojai vaiko jį ratu, visaip koneveikdami; galop jis kariasi iškišęs liežuvį ir nuimtas nuo šakos atrodo kaip lavonas. Tačiau juk negalima taip lengvai jo paleisti. Apverstas ant pilvo ir žnaibomas, jis dejuoja, pagaliau jam numaunamos kelnaitės, vienas berniūkštis įkiša į užpakalį šiaudelį ir pro tą šiaudelį tol pučia jam dvasią, kol Judas pašoka, rėkdamas, jog jis gyvas.

Kai Tomas buvo kiek vyresnis, Antanina ir močiutė Surkontova jį vesdavosi į Prisikėlimą. Po graudžių giesmių ir litanijų choras užgausdavo „Aleliuja", pajudėdavo procesija, tarp durų grūsdavosi žmonės; ten, lauke, dar tamsu, vėjas plaiksto žvakių liepsneles. Viršuje juda medžių šakos, šalta, jau pradeda aušti, mirga moterų skarelės ir plikos vyrų galvos, eisena vingiuoja aplink bažnyčią, palei akmenų sieną,— visa tai Tomas įprato laikyti pavasario pradžia.

Paskui prasidėdavo mieguistas šventiškas šurmulys, bandelių saldis, margučių ridenimas. Vaikai iš velėnų padarydavo lovelį: velėnas kiek įduobdavo, o kad kiaušiniai geriau riedėtų — išklodavo skardos lakšteliais. Nerasi dviejų kiaušinių, kurie riedėtų lygiai taip pat, reikia mokėti atspėti iš kiaušinio formos, kaip jis lėks: vienaip, jei padėsi dešiniame lovelio krašte, kitaip — jei kairiame, trečiaip — jeigu viduryje. Štai jau rieda, labai gerai, jau pasivys kitus margučius, gulinčius pakrikai it karvių banda, jau daužtelės ir praturtins savininką, bet ne: krypuliuodamas, lyg kažin ką sugalvojęs pralekia per pirštą nuo kitų arba sustoja, nespėjęs nė vieno paliesti...

Per Sekmines bažnyčia būdavo išpuošta ąžuolų ir klevų lapų vainikais. Jie nukardavo nuo sijų taip žemai, kad beveik siekdavo galvas. Jau nuo gegužės mėnesio prie Dievo Motinos statulos būdavo statomos gėlės, o dabar jos užklodavo visą altorių. Vaikus sušaukdavo į zakristiją ir duodavo jiems po pintinaitę su rožių ar bijūnų

žiedlapiais. Močiutė Surkontova norėdavo, kad ir Tomas dalyvautų procesijoje. Reikėdavo eiti priekyje, nugara į baldakimą, po kuriuo kunigas nešdavo monstranciją, ir reikėjo būti labai atidžiam, kad, užkliuvęs už akmenuko, neparpultum. Per Sekmines beveik visada kaitra, visi suprakaitavę ir susijaudinę: juk neša bažnytinius paveikslus ir vėliavas. Tačiau tai džiaugsminga šventė: šviesa, čirena kregždės, keturgubų varpelių tilindžiavimas, baltumas, raudonis ir auksas.

IX

Per pasaulį slinko karas, ir Ežerų kraštas jau pačioje karo pradžioje buvo paimtas iš rusų caro, kurio kariuomenė patyrė pralaimėjimą. Vokiečius Tomas matė tiktai kartą. Jų buvo trejetas, raiti ant gražių žirgų. Kai jie įjojo į kiemą, Tomas sėdėjo šalia Gžegožunio, kuris pynė krepšius, nes dirbti kitą darbą buvo per senas. Jaunas karininkas pergnybta talija, rausvas it panytė, nušoko nuo arklio, paplekšnojo jam per kaklą ir ėmė gerti iš kvortos pieną. Aplinkui susispietė samdinės moterys, tiktai Gžegožunis liko sėdėti ir toliau peiliuku drožė vytelę. Stebino jau tai, kad vyriškis nešioja tokius spalvotus drabužius — kaip žolė. O prie diržo buvo prisisegęs didžiulį pistoletą: iš odinės makšties kyšojo metalinė rankena, o žemiau — ilgas vamzdis. Tomas mažne įsimylėjo karininko stamantrumą ir kažkokį nesuprantamumą. Karininkas grąžino kvortą, užšoko ant žirgo, atidavė pagarbą ir kartu su savo kareiviais vėl nujojo atgal pro tvartą į liepų alėją.

Derėtų dar papasakoti jo likimą, kuris niekada neperžengs tikimybės ribų. Vaikščiojo apie Ginių bažnyčią ir, atsirėmęs į akmenų tvorą, uoliai kažką piešė bloknote. Galbūt jis prisiminė panašias medines Kirchen, prieš karą matytas Norvegijoje. O vėliau, stybčiodamas balno kilpose, jis uodė Isos lankų kvapus ir galvojo apie suskeldėjusią Vakarų fronto žemę Prancūzijoje, kur dar neseniai kariavo. Tomo jis nepastebėjo nei dabar, nei (o kodėl tai turėtų būti neįmanoma?) po dvidešimties metų, kai sėdėdamas generoliškame automobilyje, prigrūstame

apklotų ir termosų, atrėmęs riebų pagurklį į uniformos apykaklę, važiavo vieno Rytų Europos miesto gatvėmis, ką tik užimtomis fiurerio kariuomenės. Tomas (tarkime) gniaužė kišenėse kumščius ir nė nenujautė, kad šis užkariautojas — buvusi jo trumpalaikė meilė.

Karas Giniams turėjo tik tokių pasekmių, kad jau neapsimokėjo važinėti į miestelį, nes nieko ten nebuvo galima nusipirkti. Dėl to radosi daug visokių darbų, kurie labai rūpėjo Tomui. Pavyzdžiui, muilo virimas. Būdavo, sode užkuriamas laužas, ant trikojo stovi katilas, ir jame, užsiėmus nosį, šatra maišoma ruda tyrė. Smarvė baisinga, bet užtat kiek lakstymo, šauksmų ir svarstymų, ar muilas bus geras. Vėliau tyrė stingsta, ir visa masė pjaustoma į gabalus. Arba — žvakių liejimas. Nupjauti buteliai būdavo pripilami lajaus, o į vidurį įkišamas dagtis. Butelį galima apipjauti žibale pamirkyta virvele: aprišus butelį ir padegus virvutę, stiklas aplinkui sprogsta kaip tik toje vietoje. Taip pat buvo nupirktos dvi karbidinės lempos,— jų forma ir kvapas dirgino Tomą. Močiutė Surkontova arbatai džiovindavo žemuogių lapus, cukrų atstodavo medus; beje, tuo metu ji atrado sachariną ir nuo tol cukraus niekada nebevartojo — vis tiek saldu, o dar ir pigiau.

Tomas turėjo mokytis, bet namuose niekas šio darbo neišmanė, tad jį siųsdavo į kaimą pas Juozapą, vadinamą Juoduoju. Šis buvo iš tikrųjų juodas: antakiai kaip platūs brūkšniai, veidas liesas, plaukai ties smilkiniais šiek tiek pražilę. Gyveno pas savo brolį ir padėjo jam ūkininkauti, bet imdavosi ir kitokių darbų. Iš kažkur gaudavo knygų, tarp lentutėmis suspaustų laikraščio skiaučių džiovino žoles, rašė žmonėms laiškus ir pasakojo apie politiką. Kažkada už tą politiką sėdėjo kalėjime, vėliau dirbo mieste, tačiau vaikščiojo apsirengęs ne miestiškai — savo marškinių raštais duodavo suprasti, jog liko kaimietis. Juozapas priklausė tai padermei, kurią mūsų laikų metraštininkai pavadino nacionalistais: jis troško tarnauti Tėvynės šlovės vardan. Tai ir buvo jo rūpestis, jo sielvarto priežastis. Jam, aišku, svarbiausia buvo Lietuva, o Tomą turėjo mokyti skaityti ir rašyti pirmiausia lenkiškai. Tai, jog Surkontai laikė save lenkais, jo nuomone, buvo išdavystė: juk sunku surasti lietuviškesnę pa-

vardę. Prisidėjo ir neapykanta ponams — dėl to, jog buvo ponai, ir dėl to, jog atsisakė savo kalbos, kad labiau atsitvertų nuo valstiečių; kita vertus, buvo sunku neapkęsti Surkonto, kaip tik jam patikėjusio savo anūką, ir kartu ruseno viltis, kad jam pavyks atverti berniuko akis ir tasai supras, kokia puiki Tėvynė,— visą šią jausmų painiavą išreikšdavo jo krenkščiojimas, kai Tomas atskleisdavo prieš jį skaitymų knygelę. Senelė šiomis pamokomis buvo labai nepatenkinta, kaip ir tuo, jog broliaujamasi su „chamais"; ji nesutiko pripažinti, kad iš viso egzistuoja kažkokie lietuviai, nors jos pačios nuotrauka galėjo iliustruoti knygą, pasakojančią apie tai, kokie žmonės nuo amžių gyveno Lietuvoje. Bet specialiai samdyti namų mokytoją — o ne, šitai, jos galva, būtų buvusi tuščia paikystė, todėl, burbėdama, jog iš vaiko padarysią „chamą", ji vis dėlto taikstėsi su Juozapo mokytojavimu. Tomas šių painybių ir įtampos nesuvokė, o suvokęs pripažino, jog tai išskirtinis reiškinys. Jei būtų sutikęs kokį anglų berniuką, augantį Airijoje, ar mažą šveduką Suomijoje, būtų suradęs daug panašumų, tačiau už Isos slėnio plytinčią žemę gaubė rūkas, ir iš senelės pasakojimų jis žinojo, ko gero, tik tiek, kad anglai per pusryčius valgo kompotą (todėl jautė jiems simpatiją), kad rusai ištrėmė į Sibirą senelį Artūrą ir kad jis turįs mylėti lenkų karalius, kurių palaikai ilsisi Krokuvoje. Krokuva močiutei buvo gražiausias pasaulio miestas, ir ji žadėjo Tomui, kad užaugęs jis ten nuvažiuos. Iš visų šių susipynusių dalykų — iš kažkur toli nukeldinto senelės patriotizmo, iš senelio, beveik abejingo tautiniams reikalams, tolerancijos ir iš Juozapo pasakymų „mes", „mūsų šalis" — Tomo sąmonėje užsimezgė būsimasis nepasitikėjimas žmonėmis, kurie jo akivaizdoje pernelyg girdavosi herbais ir vėliavomis, savotiška dvilype ištikimybe.

Juozapo pamokos užsitęsė dėl pereinamojo meto sumaišties, iš kurios užgimė maža Lietuvos Respublika. Tada Juozapo pastangomis Giniuose buvo pradėta statyti pirmoji mokykla, ir jis tapo jos mokytoju.

O kol kas — karas tiktai blėso, ir šį laiką žymėjo tai, ką buvo galima pamatyti pakalnėje, prie kelio, pavyzdžiui, sėdint ant sutrūnijusio suoliuko parko pakraštyje. Ten pro šalį dažnai traukė valkatos, atklydę iš toli, iš už eže-

rų, nuo miestų. Jie bėgo iš ten genami bado. Ant pečių nešėsi prisirišę maišus ir ryšulėlius, o dažnai mediniuose vežimaičiuose tempė mažus savo vaikus. Viena tokia šeima — motina su dviem berniukais — buvo priglausta dvare, prašant Antaninai, kurią sužavėjo jau paaugęs Stasekas; jis gražiai grojo vargonėliais, dainavo miestiškas daineles, o svarbiausia — lenkiškai kalbėjo mozūruodamas. „Jis švepluoja!" — sušuko, meiliai primerkdamas akis. Atsikišusiomis ausimis, plono kaklo Stasekas nepatiko Tomui, nors ir padarė jam šaudyklę su buože kaip tikro karabino. Vakare po liepa girdėdavosi mergiočių kikenimas, o kai Stasekas likdavo vienas su Antanina, Tomas irgi sukiodavosi aplink, bet greitai pasibodėjęs juos palikdavo: kažkas jį erzino — toks jausmas esti, kai vidudienį saulę pritemdo debesis.

X

Velniai pasirinko kankinti visų pirma Baltazarą. Niekas net nebūtų galėjęs to įtarti, nes iš pažiūros jis atrodė kaip žmogus, sutvertas vien džiaugsmams. Čigono oda, balti dantys, mažne dviejų metrų ūgio, apskritas veidas, apaugęs švelniais pūkeliais — kaip slyva. Kai pasirodydavo dvare, apsivilkęs palaidine, suspausta dirželiu, užsidėjęs tamsiai mėlyną, ant šono pakreiptą kepurę, iš po kurios styrojo kuodas,— Tomas šaukdamas lėkdavo jo pasitikti: paregės atnešant ar pintinę grybų — baravykų ir kelmučių, kurių viršus tokios spalvos kaip perpjautas alksnis, o šonai balti su taškučiais, ar laukinių paukščių — perkūno oželių arba tetervinų su raudonu brūkšneliu virš akių. Baltazaras buvo eigulys, nors ne visai tikras. Jam niekas nemokėjo algos, ir jis niekam nemokėjo, tūnojo miške, medžio namų statybai gavo veltui, miško laukymėlėse turėjo pasisodinęs bulvių ir pasisėjęs rugių, o kiekvienais metais dar prisiardavo žemės. Jam atėjus, dar labiau buvo trankomos durys ir girgždinami spintų užraktai, o močiutė Surkontova pradėdavo skųstis migrena. Tomas girdėdavo ją barantis ant senelio: „Tas tavo favoritas! Kad daugiau nedrįstum nieko jam išnešti!"

Daugelis Baltazarui pavydėjo, ir pagrįstai. Tik tapęs eiguliu, jis neturėjo nieko, o dabar — ūkis, karvės, arkliai ir ne šiaip troba, o keturių kambarių namas su lentų grindimis, su priebučiu. Baltazaras buvo vedęs turtingo Ginių ūkininko dukterį ir augino du vaikus. Surkontas „Baltazarėliui“ nieko negailėjo, nors šis ir kažin ko būtų prašęs,— tad šiuo atveju jau vertėjo pasukioti pirštą prie kaktos. Priešų jis neturėjo, nes mokėjo su žmonėmis elgtis: žiūrėjo, kad nekirstų medžių sename ąžuolyne, bet nesibarė, jeigu kas iš Pagirių nuleisdavo kokią eglę ar skroblą — tik kad kelmą gerai samanomis užklotų ir neliktų ženklo.

Laimė. Baltazaras mėgo padrybsoti savo priebutyje, pasistatęs prie guolio ant grindų ąsotį naminio alaus. Girkšnojo iš puoduko, čepsėjo, žiovavo ir kasėsi. Sotus katinas,— o kaip tik tuomet jis jausdavo kylantį siutą. Kartkartėmis senelis, pasisodinęs Tomą į briką šalia savęs, važiuodavo į eigulinę, kuri buvo tolokai, už dvarui priklausančių laukų. Brika buvo naudojama dažnai, kaip ir puskarietė, panaši į ritinį, užkeltą ant keturių ratų, ant kurio reikėjo ropštis kaip ant arklio. Ratinėje stovėjo ir kitokie vežimai, pavyzdžiui, karieta su lingėmis, apaugusi dulkėmis ir voratinkliais, rogutės ir „voras“ — ryškiai geltonas, ilgas, priekiniai ratai didžiuliai, užpakaliniai — maži, o aukštai viršuje — sėdynė vežikui ar liokajui; vieną „voro“ (jis labiau panėšėjo į širšę) dalį su kita jungė tik lentos, kurios smagiai spyruokliuodavo, kai ant jų šokinėjai. Brikai pasvirus į šoną, senelis apglėbdavo Tomą per pusiaują; už laukų prasidėjo ganyklos ir bitynai, giliose provėžose, pridengtose žolių, po juodu vandeniu slypėjo duobės, į kurias ratai grimzdavo iki pat ašių. Viršum tankaus skroblyno nusidriekusi dūmų sruoga reiškė, kad tuojau pasigirs šunų lojimas ir pasirodys stogas bei šulinio svirtis. Tomas irgi būtų norėjęs gyventi tokioje dykynėje, su žvėreliais, kaišiojančiais galvas iš tankmės ir stebinčiais kieme plušančius žmones. Namas kvepėjo sakais, rąstai dar nespėjo pajuosti ir blizgėjo kaip kaltas varis. Baltazaras šiepdavo dantis, žmona kraudavo ant stalo vaišes ir įkalbinėdavo imti rūkytos mėsos, vis kartodama: „Proša, proša užkąsti“. Liesoka, su atsikišusiu smakru, ji daugiau nieko nekalbėdavo.

Tomas palikdavo suaugusius ir skuosdavo pažiūrėti kėkštų arba laukinių balandžių — čia veisėsi gausybė paukščių. Kartą bityne ant akmenų krūvos jis aptiko kukučio lizdą — ištiesė ranką ir pačiupo mažiuliuką, kuris dar nemokėjo lakioti, tiktai šiaušė kuodelį — gąsdino. Pasiėmė jį į namus, tačiau kukutis nieko nenorėjo lesti, slapstėsi pasieniais, ir reikėjo jį paleisti.

Tomui Baltazaras, aiškus daiktas, nebūtų pasipasakojęs, kas jį kamavo. O be to, ir pats nieko nesuvokė, tik tai, kad jam vis blogiau. Kol rentė namą, dar šiaip taip laikėsi. Vėliau sustodavo vidury arimo, susisukdavo papirosą ir ūmai netekdavo nuovokos, kur jis yra; atsitokėdavo surakintais pirštais, tarp kurių byrėjo tabakas. Vienintelis būdas buvo pervargti bedirbant, bet dėl savo tingumo Baltazaras greitai užbaigdavo kiekvieną darbą, o kai išsitiesdavo ant suolo su alaus ąsočiu, jį užplūsdavo bjaurus alpulys, iš lėto tarsi sukdamasis viduje; ir jis sustingęs, lyg sukaustytas snaudulio, sukandęs dantis rėkdavo,— jeigu būtų galėjęs išrėkti, bet negalėjo. Jautė, jog kažką turėtų daryti: atsitiesti, trenkti kumščiu į stalą, kur nors lėkti. Kur? Jį akino šnabždesys, susiliejęs su tuo alpuliu, ir Baltazaras kartais tėkšdavo puoduką į savo kankintoją, kuris čia įlįsdavo į jo vidų, čia tyčiojosi iš tolo; tuomet žmona nuaudavo jam batus ir vesdavo į lovą. Baltazaras nusileisdavo žmonai, kaip ir visam kam — nykiai, nesipriešindamas ir įsitikinęs, kad tai ne tas, ko reikėtų. Žmonos išvaizda kėlė jam pasidygėjimą, tamsoje dar nieko, bet dieną? Palengvėjimas ateidavo drauge su miegu, bet neilgai — naktį pakirdus atrodydavo, jog jis guli gilios duobės dugne ir niekada iš jos neišsiropš.

Kartais daužydavo kumščiu stalą ir pabėgdavo. Tik tam, kad imtų kiaurai gerti. Tada jau gerdavo tris, keturias dienas, ir taip, kad sykį užsidegė iš vidaus ir miestelio žydė turėjo pritūpusi virš jo prišlapinti į gerklę,— šis būdas plačiai žinomas, bet užtraukiantis nešlovę. Greitai pasklisdavo žinia, kad Baltazaras ir vėl dūksta, vieni kalbėjo, kad tai iš gero ir sotaus gyvenimo, kiti — gailėjo, jog pražūsiąs, nes susidėjęs su velniu, o tai nebuvo vien pramanas, nes girtas Baltazaras verkdamas pripliaukšdavo visokiausių dalykų.

Tiktai praėjus daugeliui metų, mąstydamas apie Baltazarą, Tomas sujungdavo apie jį girdėtas pasakas su tikrove. Prisimindavo jo rankų raumenis, kurie įtempti pūpsojo kieti kaip akmuo (Baltazaras buvo stipruolis), ir akis — panašias į stirnos, su ilgomis blakstienomis. Jokia sėkmė, joks turtas ir apsukrumas neapsaugos nuo sielos ligos,— ir kiekvieną kartą pagalvojus apie Baltazarą Tomą apimdavo nerimas dėl savo likimo, dėl visko, kas jo dar laukia ateityje.

XI

Su barzdele, bėginėjančiu žvilgsniu — Herr Doktor, Vokietukas,— suglausdavo išpuoselėtas miestiškas rankas ir alkūnėmis pasiremdavo į stalą,— tokį jį matė Baltazaras. „Von!“ — mykdavo ir mėgindavo persižegnoti, bet tik braižydavo krūtinę, o gudrūs, sumanūs Vokietuko žodžiai byrėjo it šiugždantys sausi lapai.

— Betgi, mielas Baltazarai,— kalbėjo,— aš tik noriu tau padėti, be reikalo nuolat kremtiesi. Rūpiniesi ūkiu, kad žemė ne tavo, kad ją tarsi turi, o kartu ir neturi. Lengvai gavai, lengvai ir neteksi, ar ne? Pono valia: rytoj gali kas kitas paimti Ginius, ir tave išmes?

Baltazaras dejavo.

— O ar tikrai tau svarbi ta žemė? Na, prisipažink. Ne, tu širdies gilumoje slepi ką kita. Dabar tu trokšti ištrūkti ir dingti iš čia visam laikui. O pasaulis, Baltazarai, didelis. Miestai, kur naktį skamba muzika ir juokas,— galėtum užmigti ten, ant upės kranto, vienas, laisvas, nieko praeityje, vienas gyvenimas užbaigtas, kitas — pradėtas. Nesigėdintum nuodėmės, tau atsiskleistų tai, kas dabar visados bus paslėpta. Visados. Nes tu baiminiesi. Drebi dėl lauko, dėl savo šernų. Klausi: kaip, ir vėl nieko neturėti? Gerai, paaiškinsiu — tavyje glūdi ir vienas Baltazaras, ir antras, ir trečias, o tu renkiesi patį kvailiausią. Nori verčiau niekada nepatirti, koks yra kitas Baltazaras. Gal ne?

— O Jėzau.

— Niekas tau nepadės. Ruduo, žiema, pavasaris, vasara, vėl ruduo, ir taip ratu; paskui užkas tave į žemę,

dar išgerk — tai visas tavo gyvenimo malonumas. Naktį? Tu pats žinai. Bet juk ne aš tau patariau vesti, kai to nenorėjai, ne aš patariau išsirinkti negražiausią merginą, nes jos tėvas turtuolis. Baimė, Baltazarai. Viskas iš to. Norėjai apsidrausti. O kada tau buvo geriau: kai turėjai dvidešimt metų ar dabar? Prisimeni anuos vakarus? Tavo ranka lipo prie kirvakočio, kojos pačios šoko, gerklė pati dainavo. Prisimeni, kaip kurstėte laužą, prisimeni tuos savo draugus? O šiandien tu vienas. Gaspadorius. Nors nedrįsčiau ginčytis, gali atimti iš tavęs šitą namą.

Baltazarą suparalyžiuodavo baimė. Viduje — kaip pjuvenų maišas. O tas iš sykio jį perprasdavo.

— Rytą išlendi į panamę, rasa, čiulba paukščiai, bet ar tai tau? Ne, tu skaičiuoji. Tau — tai dar viena paprasta diena, ir dar viena, ir dar. Kad tik tempti. Kaip kuinui. O anksčiau? Nerūpėjo skaičiuoti. Dainavai. Dabar kas? Žiūri į ąžuolus, o jie kaip pakuliniai. O gal jų nėra? Knygose išmintingai apie tai rašo. Bet tu nesužinosi, kas ten parašyta. Jeigu kas nors nešiojasi savy tokią marmalynę, verčiau susyk tepasikaria, nes jis pats nebesuvokia, ar sapnuoja, ar iš tikrųjų vaikščioja žeme. Taip yra knygose. Pasikarsi? Ne.

— Kodėl kitiems gerai, o man — ne?

— Todėl, mano mielas, jog kiekvienam duota tokia gija, jo likimas. Žmogus sučiups jos galą ir tada džiaugiasi, kad elgiasi taip, kaip reikia. Arba nesučiups. Tau nepavyko. Tu neieškojai savo gijos, daireisi čia į vieną, čia į kitą, norėdamas būti toks kaip jie. Bet tai, kas kitiems laimė, tau — nelaimė.

— Ką daryti, sakyk?

— Nieko. Per vėlu. Per vėlu, Baltazarai. Bėga dienos, naktys, ir vis mažiau drąsos. Neturi drąsos nei pasikarti, nei pabėgti. Pūsi ir toliau.

Alus iš ąsočio liejosi drumzlina srove, Baltazaras gėrė, o vidus vis degė. Anas šypsojosi.

— O dėl tos paslapties nesigraužk. Niekas jos neatskleis. Tai liks tarp mūsų. Argi ne kiekvienam lemta mirti? Ar ne tas pats — truputį anksčiau ar truputį vėliau? Vyras buvo jaunas, tai tiesa. Tačiau ilgai kariavo, jį kaime truputį jau primiršo. Žmona paverks dar, paskui pralinksmės. Jo rubuilis sūnaitis kabinosi jam už kaklo,

bet buvo dar mažas, neprisimins tėvo. Tiktai nereikia išgėrus taukšti prie žmonių, kad sąžinę slegia kažkokie nusikaltimai.

— Kunigas...

— Taip, taip, buvai išpažinties. Bet nesi toks kvailas, kad nesuprastum, jog ten, prie klausyklos, nesugebėsi išlementi visko. Melavai. Žinoma, nemalonu negauti nuodėmių išrišimo. Todėl ir melavai, kad jis su kirviu puolė tave, tada ir užmušei. Taip, puolė, bet kas buvo vėliau? Na, Baltazarai. Šovei, kai tupėjo krūmuose ir valgė duoną. Kruvinus džiūvėsius irgi sumetei į duobę ir užkasei kartu su lavonu, tiesa?

Štai tada Baltazaras sustugdavo ir sviesdavo puoduką. Vokietuko atsilankymu aiškintini ir skandalai, kuriuos jis keldavo karčiamose, vartaliodamas stalus, suolus ir daužydamas lempas.

XII

Vieta lomelėje tarp kėnių užsitraukė greitai; Baltazaras tada kastuvu išpjovė velėną, o paskui vėl užtaisė. Paprastai jis ateidinėdavo čia vakarėjant, atsisėsdavo ir klausydavosi, kaip tauškia kėkštai ir po šakas landžioja strazdai. Nyko maudulys, lengviau buvo jį kęsti šičia negu galvoti apie tai iš tolo. Beveik pavydėjo šitam, kuris gulėjo čionai. Ramybė, viršum medžių plaukiantys debesys. O kiek dar metų teks jam nugyventi?

Karabiną nuleido į ąžuolo drevę ir daugiau jo nelietė. Buvo perdirbtas iš kariško, nupjautu vamzdžiu — galėjai pasikišti po sermėga, todėl anas manė, jog Baltazaras eina beginklis. Iškėlęs kirvį puolė ant jo iš patakės brūzgyno, šaukdamas: „Rankas aukštyn!“ Ruda barzda, suplėšyta rusiška milinė — belaisvis, keliaujantis miškais iš vokiečių nelaisvės. Ko norėjo? Atimti civilius rūbus ar užmušti? O gal išprotėjęs? Baltazaras mestelėjo prie klubo karabiną, tas apsigręžė ir nuskuodė — tik krūmai sutraškėjo. Bet iš kur jis galėjo žinoti visas landas ir takus? Žvėris net sukdamasis ratu vis tiek atsidurs ten, kur reikia. Neskubėdamas patraukė užuolankom. „Jei belaisvis nubėgo į aną pusę,— svarstė,— vis tiek išeis į eg-

lynėlį ir ten pasiilsės". Kas vijo Baltazarą? Keršto troškimas ar baimė, jog tasai turi draugų ir naktį užpuls? O gal tiesiog medžiojo aistra. Sekti žvėrį: jei jis vienaip, tai aš — kitaip? Per kalveles slinko patyliukais, ir pilka milinė švystelėjo maždaug ten, kur jis ir tikėjosi. Atsitraukė ir vėl apėjo aplinkui iki jaunuolyno, iš kur galėjo prišliaužti arčiau. Ir tada vedžiojo vamzdžiu per sulenktus pečius (sėdėjo šonu į Baltazarą), per kaklą, per besnape kepure pridengtą galvą. Paskui iš visų jėgų stengėsi prisiminti, kodėl nuspaudė gaiduką, bet vieną kartą jam atrodė, jog tai padarė tikrai dėl vienokios priežasties, o kitą sykį — kad dėl visai kitokios.

Rusas krito kniūpsčias. Baltazaras laukė, buvo tylu, padangėje klykavo vanagai. Nieko, nė menkiausio krustelėjimo. Įsitikinęs, kad nejuda, vingiais prisiartino prie užmuštojo. Apvertė jį aukštielninką. Šviesiai mėlynos akys žiūrėjo į pavasario dangų, milinės kraštu ropojo utėlė. Atrištas džiūvėsių maišelis, ant jo — kraujo dėmės. Batų kulnai visiškai nudilę, matyt, žygiavo iš toli, nuo Prūsijos. Iškrėtė kišenes, bet jose rado tik peiliuką ir dvi vokiškas markes. Visa tai ir kirvį pakišo po eglių šakomis drauge su lavonu, nes vakare reikėjo vėl ateiti su kastuvu.

Būtent šioje vietoje kadaise svarstydamas nusprendė ieškoti pagalbos. Buvo beveik tikras, kad šią mintį kažkokiu būdu įteigė rusas. Gal ne veltui jį nužudė. Tą naktį miegojo gerai. Vos prašvitus išsiruošė kelionėn.

Burtininkas Masiulis laikė daug avių, ir reikėdavo atidaryti kelerius vartus, kol patekdavai į kiemą. Baltazaras iškrovė savo dovanas — rėčkutę sviesto ir dešrų rinkes. Senis pasitaisė akinius su vielos rėmeliais. Oda kaip išrūkyta, iš šnervių ir ausų kyšojo žili gyvaplaukiai. Iš pradžių pasišnekėjo apie apylinkės naujienas. O kai jau reikėjo pradėti aiškinti, ko atvykęs, Baltazaras nesugebėjo nieko doro pasakyti. Tik rodė į širdį, tarsi norėdamas ją išplėšti, lyg meškinas murmėjo: „Mane kankina". Burtininkas nieko, palingavo galvą, išsivedė jį į sodą, už avilių, kur obelynėje stovėjo žolėmis apaugusi sena kalvė. Nuo šatrų nukabino keletą maišelių, parinko iš kampo žabų ir sukrovė keturis kupstelius, o Baltazarą pasodino viduryje ant trinkos. Žabus padegė ir kažką

šnabždėdamas bėrė į ugnį žoleles, pasėmęs iš maišelių. Smarkiai rūko dūmai, kvaito galva, o akiniuotas veidas išnirdavo čia iš vienos pusės, čia iš kitos, burbėdamas lyg ir kokią maldą. Vėliau liepė jam atsikelti ir nusivedė atgal į trobelę. Kai senis pažvelgė į jį, Baltazaras nudūrė akis, sakytum jau išpažino daug kalčių.

— Ne, Baltazarai,— galų gale ištarė senis.— Aš tau padėti negaliu. Karaliui — karalius, ciesoriui — ciesorius. Kiekvienai jėgai yra sava jėga, o ši jėga ne man. Gal užtiksi kur nors žmogų, turintį tokią galią, kokios reikia. Lauk.

Taip žlugo viltys. Ir blizgėjo dantys, švietė giedra šypsena, skirta tiems, kurie nieko nebandė atspėti.

XIII

Kunigas į dvarą išsiruošdavo retai, ir pažintis su klebonija prasidėjo tą dieną, kai Tomas su Antanina stovėjo ant laiptelių žvelgdami į magiškus langelius, o Antanina droviai taisė skarelės klosteles palei skruostą. Susikūprinęs, suniuręs klebonas buvo pravardžiuojamas „Teigi-Teigi“, nes šiuos žodelius jis nuolatos kartodavo be jokio reikalo. Liepė Tomui sukalbėti „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Tikiu“ ir davė šventą paveiksliuką. Jame Dievo Motina buvo panaši į kregždutes, kurios lipdydavo lizdus ant arklidžių sienų ir net viduje — viršum gardžių šienui vežti. Tamsiai mėlyna suknelė, bronzinis veidas, aplink jį — ratas iš gryno aukso. Šį paveikslėlį Tomas laikė kalendoriuje ir, versdamas lapus, džiaugdavosi, kad artėja prie tos vietos, kur tviska spalvos.

Katekizmo tiesų mokėsi lengvai, tačiau savo simpatijų visiems po lygiai nedalino. Barzdotas Dievas Tėvas rūsčiai raukia antakius, pakilęs viršum debesų. Jėzus žiūri maloniu žvilgsniu ir rodo į širdį, iš kurios trykšta spinduliai; bet jis įžengė dangun ir taip pat gyvena toli. Kas kita — Šventoji Dvasia. Ji — amžinai gyvas balandis, nukreipęs šviesos pluoštą tiesiai link žmonių galvų. Ruošdamasis išpažinčiai, meldėsi, kad ta šviesa nutviekstų ir jį, nes buvo daug vargo dėl nuodėmių. Skaičiavo jas ant pirštų, bet tuoj susipainiodavo, ir vėl iš pradžių. Priglau-

dęs lūpas prie nuzulintų klausyklos grotelių ir girdėdamas kunigo alsavimą, skubiai padeklamavo savo sąrašą. Bet jau prie Švedų Pylimų jį užplūdo abejonės, ėjo vis lėčiau, paskui alėjoje pravirko ir persigandęs nukūrė pas močiutę Misią klausti, ką daryti, nes pamiršo nuodėmes. Ši patarė grįžti, bet tuomet jis dar labiau prapliupo verkti — iš gėdos. Kitos išeities nebuvo. Antanina paėmė jį už rankos ir nuvedė pas kunigą; dabar su Antanina jam buvo ramiau, gal ir negražu, bet geriau negu vienam.

Taigi Tomas jau iš pat pradžių turėjo polinkį į tai, ką teologai vadina sąžinės skrupulais, o šitai, anot jų, yra daugelio šėtono pergalių priežastis. Stengdamasis nieko nepraleisti, tarp savo nuodėmių jis nepaminėjo vienos paslapties. Nemokėjo į tai pažvelgti iš šono; jam neatėjo į galvą, kad tai yra ir jo asmeninė, jo ir Akulionių Onutės paslaptis, o drauge ir kitų, nes šitai buvo ir be jų, prieš juos tai jau atrado kiti. Nusidėti, sakysim, kalba ir poelgiais buvo visiškai kas kita: nepadorūs žodžiai, slaptas žiūrėjimas į besimaudančias mergas, turinčias papilvėj juodą varną, arba gąsdinimai šeštadienių vakaruškose, kai per kurią nors pertraukėlę tarp šokių jos išeina į sodą ir tupiasi, pasikėlusios sijonus.

Su Onute jiedu palikdavo kitus vaikus ir bėgdavo į savo vietelę prie Isos. Ten nusigauti buvo galima tiktai ropojant keturiom tuneliu po nukarusiomis šakomis,— tunelis ėjo lanku, ir reikėjo gerai jį pažinti. Viduje, ant mažo smėlėto gūbrio, juos suartindavo bendras saugos jausmas; kalbėdavo prislopintais balsais, ir niekas, niekas nebūtų galėjęs prie jų prieiti, o jie iš ten girdėjo žuvų pliuškenimą, kultuvių tauškėjimą, kelyje bildančius ratus. Nuogi, jie gulėdavo atgręžę veidus vienas į kitą, ant rankų krisdavo šešėlis — taip šiame nepasiekiamame rūme susikurdavo dar mažesnę slėptuvę, kur buvo taip paslaptinga ir norėjosi šnekėtis pašnibždomis — apie ką? Onutės, kaip ir jos motinos (ir kaip Polios), geltoni plaukai buvo supinti į kaselę. O tai įvykdavo šitaip: ji atsiguldavo aukštielninka, prisitraukdavo jį prie savęs ir suspausdavo keliukais. Gulėdavo šitaip ilgai, aukštai plaukdavo saulė, jis žinojo, kad ji nori, jog jis ją liestų, ir užplūsdavo Saldybė. Bet juk tai buvo ne kokia kita mergiotė,

o Onutė, ir Tomas nieku gyvu nebūtų galėjęs išpažinti to, kas įvyko tarp jo ir jos.

Rytą priimdamas šv. Komuniją jautėsi lengvas dar ir todėl, kad ant tuščios širdies ir kad truputį maudė skrandį. Atgal ėjo sukryžiavęs ant krūtinės rankas, žiūrėdamas į savo batelių galiukus. Nemokėjo įsivaizduoti, jog prie gomurio prilipęs paplotėlis, kurį nedrąsiai plėšė liežuviu — tai Viešpaties Jėzaus kūnas. Tačiau buvo aišku, jog šis aktas jį keitė ir bent tą dieną buvo tykus ir mandagus. Jo vaizduotę paveikė kunigo žodžiai apie tai, kad žmogaus siela yra kaip būstas, kuris turi būti išvalytas ir sutvarkytas, kad galėtų priimti Svečią. Galvojo: paplotėlis turbūt tirpsta, bet ten, sieloje, vėl suauga ir glūdi tarp žalumynų toje švytinčioje taurėje. Žinodamas, kad jis, Tomas, nešiojasi savyje tokį būstą, jautėsi išdidus ir elgėsi taip, kad jo nesugadintų ir nesugriautų.

Palengvėle artėjo metas, kai jis (kaip ir buvo žadėta) turėjo tapti ministrantas; pradėjo netgi mokytis nesuprantamų lotyniškų atsakymų, bet tada iškėlė senąjį kleboną, ir viskas pasikeitė. Naujasis kunigas — jaunas ir išvaizdus, su atsikišusiu smakru ir viršum nosies suaugusiais antakiais — visus gąsdindavo savo staigiais judesiais. Pasiliko tuos ministrantus, kurie jau buvo, o dėl naujų nesirūpino. Be to, jis turėjo svarbesnių pareigų.

Jo pamokslai nė kiek nepanėšėjo į nuobodžius pasakojimus, pertraukiamus krenkšnojimo ir monotoniško „teigi-teigi“, prie kurių iki tol buvo pripratę Ginių žmonės. Tomas, nors ir nepajėgdamas sekti pamokslo turinio, drauge su kitais apmirdavo, kai naujasis kunigas pasirodydavo sakykloje. Iš pradžių jis porindavo tykiai — taip, kaip kasdien šnekamasi namuose. Paskui kas keletą sakinių vieną ištardavo labai garsiai, ir tai skambėjo lyg muzika. Galop pakeliamos rankos, šūksnis — net sienos sudrebėdavo. Perkūnais trankydavo nuodėmes, jo ištiestas pirštas rodydavo minion, ir visi esantys bažnyčioje virpėdavo, nes kiekvienam atrodė, kad smūgis nutaikytas į jį. Ir ūmai — tyla. Stovi raudonu, įkaitusiu veidu ir žiūri; persisveria, pasirėmęs sakyklos briaunos, ir vos girdimu, švelniu balsu, iš širdies gelmių plaukiančiais žodžiais aiškina, piešia tą palaimą, laukiančią išganytųjų. Tada klausytojai šniurkščioja nosimis. Kunigo Peiksvos šlovė

greitai išplito už Ginių ir už gretimų kaimelių,— atvažiuodavo pas jį išpažinties žmonės iš kitų parapijų, ir visados aplinkui jį mirguliavo skarelės, palinkstančios, kai kunigo gerbėjos stengdavosi pabučiuoti jo stulą arba ranką.

Jį dievino Akulionienė, samdinės mergos, o labiausiai — Antanina („nuplauna nuodėmes,— dūsaudavo,— beveik kaip geležinėmis šukomis drasko viduje"). Net močiutė Misia, iš principo nusistačiusi prieš lietuviškus pamokslus, pradėjo jį gerbti, kai išklausė kelias kunigo prakalbas lenkiškai. Tačiau šitas įkarštis truko neilgai. Taip, Giniams teko didelė garbė — dar pripažindavo moterys kalbėdamos su atvykėliais, bet jau rūgščiais veidais, ir tuoj stengdavosi nukreipti šneką kitur. Ir Tomas, ir kaimo vaikai netrukus sužinojo, kad į kleboniją geriau nevaikščioti.

XIV

Likus kelioms dienoms iki Žolinių, parvežė Magdalenos karstą. Gulėjo, pridengta marga gūnia, didžiulėje brikoje, išklotoje šienu. Liepų šešėlyje stovintys arkliai, žemai nuleidę galvas, apmautas abrakinėmis, nuo dugno rinko avižas, tingiai vaikydami šalin muses; jie nuėjo tolimą kelią. Žinia pasklido taip greitai, jog vos tik vežikas, atgabenęs velionę, pririšo prie tvoros vadeles, žmonės jau ėmė rinktis ir stovėjo būreliais, laukdami, kas bus toliau. Aukštumėlėje, ant plokščių tako akmenų, pasirodė kunigas Peiksva. Sustingo tarsi svarstydamas, ar lipti žemyn, o gal kaupė jėgas. Pagaliau pradėjo palengvėle leistis, vėl sustojo ir, išsitraukęs nosinę, ėmė glamžyti, sukioti tarp pirštų.

Gėdinga Magdalenos istorija truko apie pusmetį, ir viskas atsitiko tik per ją. Buvo galima to išvengti. Peiksva, perėmęs kleboniją, ją jau rado čia šeimininkaujant, ir niekam nebūtų skaudėję galvos, kas ten tarp jų vyksta: kunigas juk irgi žmogus. Bet ji pradėjo nepadoriai elgtis. Vaikščiojo užrietusi smakrą, pasilinguodama, kone šokdama. Matyt, jai buvo labai malonu taip tiesiog prieiti prie jo ar ką pasakyti, kad kitos moterys aiškiai su-

prastų: jūs bučiuojate jo rankas ar rūbą, o aš turiu jį visą. O tai jau žadino vaizduotę: kaip jis ten, tas, kuris meldžiasi prie altoriaus, guli vėliau nuogas su ja lovoje; kaip jie tarpu savęs kalbasi ir ką daro. Visiems žinoma, kad tuose dalykuose daug ką galima atleisti tol, kol nepradeda įkyriai persekioti vaizdai, kurių jau nebeįmanoma nuvyti.

Ilgai svarstydami ir perkratinėdami visą Magdalenos elgesį (prie senojo klebono ji tarnavo dvejus metus), Ginių žmonės nustatė, kad su ja ir anksčiau ne viskas buvo taip, kaip pridera. Jeigu iširo jungtuvės, o bernas tuojau vedė kitą, šitai čia atsitiko ne tik dėl Magdalenos amžiaus (jai, ko gero, jau buvo dvidešimt penkeri), ne vien dėl to, kad ji buvo našlaitė, neturtinga bežemių tėvų dukra: jokie ano vaikino tėvų įkalbinėjimai negalėjo pakeisti nusistatymo, ir jis jau buvo pasiryžęs nepaisyti tėvų valios (čia verta atkreipti dėmesį į ypatingus Magdalenos sugebėjimus). Bet vyrukas pats paskutinę akimirką persigalvojo. Išsigando: per karšta, nežinanti saiko. Taip pat ir kiti panašūs dalykai dabar nušvito visai kitaip, vienas kitą papildė. O jeigu kas nors iki šiol dar būtų abejojęs — štai stovi šitas karstas.

Kadangi Antanina, tardama Magdalenos vardą, nusispjaudavo, Tomas į Magdaleną žiūrėjo su priešiškumu, nors neturėjo tam jokio pagrindo. Kol dar tebebuvo klebonas „Teigi-Teigi", kiekvieną kartą, kai tik Tomas užeidavo į kleboniją, Magdalena kviesdavosi jį į virtuvę ir vaišindavo pyragaičiais. Tiesą sakant, tada jis gėrėjosi ja, ir jam gniauždavo gerklę, kai ją pamatydavo. Šlamėjo jos sijonai, kai palinkdavo virš viryklės ir šaukštu ragaudavo valgį, per juosmenį įsirėždavo diržėlis, plaukų sruoga nuslinkdavo prie ausies, o šone po palaidinuke tintaluodavo krūtis. Juos jungė tai, jog jis žinojo, kaip ji atrodo, o ji žinojo, kad jis šitai žino. Nuodėmę išpažino, bet vis tiek matė. Buvo galima užlipti ant žemai virš vandens palinkusio medžio ir pasislėpti tarp lapų. Širdis daužosi: ateis ar neateis? Isa jau rausta saulėleidžio spinduliuose, šokinėja žaisdamos žuvys. Užsižiopsojo į praskrendančias antis, o jinai jau kiša kojos pirštus į vandenį, tikrina, ar jis šiltas, ir per galvą maunasi marškinius. Įbrisdavo ne taip, kaip kitos bobelės, kurios keliskart

tūpčioja ir pliuškenasi. Ji eidavo lėtai, žingsnis po žingsnio. Krūtys išsiskiria į šalis, o papilvė nelabai juoda, šiaip sau. Pasineria ir plaukia „šuniuku“, retkartėmis koja sumataškuodama vandenį, plaukia net iki tos vietos, kur vandens lelijų lapai užkloję upę. Paskui grįždavo ir prausdavosi su muilu.

Tai, ką Tomas nugirsdavo iš kitų, buvo jam neaišku, bet vis dėlto baisinga. Juk turbūt neįmanomas daiktas, kad tasai, kuris griaudėja, gąsdindamas pragaro ugnimi kitus, pats būtų nusidėjėlis. Ir jeigu jis išriša nuodėmes pats būdamas lygiai toks kaip ir kiti, tai ko vertas šitas išrišimas? Beje, Tomas nekeldavo sau tokių aiškių klausimų, taip pat, žinoma, nebūtų viso to kamantinėjęs vyresniųjų. Magdalena jam buvo kaip draudžiamų dalykų žavesys. O suaugusieji niršo ant jos. Tomas nemokėjo skirstyti taip kaip jie: Magdalena — tai viena, o kamža apsivilkęs kunigas — jau kita. Tačiau jinai suardė šią tvarką, sudrumstė ramybę ir atėmė jiems pamokslų teikiamą malonumą.

Peiksva lipo žemyn, ir visus pagavo smalsa: ką lieps daryti su karstu. Kai jis jau buvo prie pat vežimo, žmonės pradėjo gręžti veidus į šoną: Peiksva verkė. Per skruostus jam ritosi ašaros, viena po kitos, virpėjo lūpos, sučiaupė jas ir vėl pravėrė tik tam, kad paprašytų užnešti karstą į kalnelį, į bažnyčią. Savižudei rengė krikščioniškas laidotuves. Žmonės nuklojo apdangalą, ir pasirodė baltas pušinis karstas. Ketvertas vyrų paėmė jį ir pradėjo kopti stačia įkalne — atrodė, jog Magdalena beveik stovi.

XV

Kad nusinuodytum žiurknuodžiais, reikia prarasti bet kokią viltį ir drauge visiškai pasiduoti savo mintims, tada jos užstoja visą pasaulį ir žmogus ničnieko neberegi, išskyrus savo likimą. Magdalena būtų galėjusi pamatyti daug miestų, kraštų, susipažinti su daugeliu žmonių, išradimų, perskaityti daug knygų, būtų galėjusi tapti ir tuo, ir anuo — viskuo, kas tik įmanoma žmogiškoms būtybėms. Būtų galėjusi,— tačiau visa tai aiškinti jai būtų buvęs

bergždžias daiktas, kaip ir bandyti su kokia nors stebuklinga lazdele parodyti jai milijonus moterų, panašių į ją ir kenčiančių tokias pat kančias. Netgi išgyvendama sielvartą tų žmonių, kurie dar kovojo dėl kiekvienos valandos, minutės tuo pat metu, kai ji save žudė, Magdalena tikriausiai nebūtų sustojusi. Kai galų gale mintys atsitraukė, ir kūnas liko pasmerktas lemtingam šiurpuliui — buvo jau per vėlu.

Savaime aišku, jog niūrios nuotaikos ją užplūdo prieš pat senojo klebono iškėlimą. Būtent tuomet ją pametė sužadėtinis. Po šios nesėkmingos meilės jos širdyje liko šaltis ir įsitikinimas, jog niekas nepasikeis, taip jau bus visados. Visa jos esybė kunkuliavo ir priešinosi: ji negalėjo taip gyventi, ką reikėjo daryti tvirtai žinant, kad slinks dienos, mėnesiai, metai, ir štai — ji jau sena. Atsibusdavo paryčiais ir gulėdavo atmerktomis akimis — jai buvo baisu keltis, pradėti kasdieninius darbus. Atsisėsdavo ant lovos, abiem saujom suimdavo krūtis — kaip ir ji pati atstumtas, pasmerktas tuščiai nuvysti senmergystėje. Ir kas toliau? Vakarėliuose gaudyti bernus, kad vaikščiotų su ja į daržines arba į pievas, o paskui šaipytųsi? Į tokią visišką neviltį buvo pradėjusi grimzti, kai klebonu tapo Peiksva.

Supantis sūpuoklėmis yra tokia akimirka — sustingsti aukščiausiame taške, o paskui skrendi žemyn, net kvapą užgniaužia. Staiga pasikeitė ir žemė, ir dangus, kitoks buvo tas pats medis, į kurį žiūrėdavo pro langą, kitokie — anksčiau regėti debesys; ir visos būtybės atrodė tarsi pripildytos gyvo aukso, kuris spinduliavo iš jų vidaus. Niekada jai net į galvą neatėjo, kad gali šitaip būti. Už kančias jos laukė parengta dovana, ir jeigu paskui reikės amžius kentėti — vis tiek verta. Jos apsvaigimą gerokai padidino patenkinta puikybė: ją, vargšę, beveik beraštę, ją, negalinčią susirasti vyro, pasirinko jis — mokytas žmogus, kuriam nieks net negali prilygti.

Ir tada — reikia šitai suvokti — iš jos viską atėmė ir nutrenkė į šaltą duobę, šiuokart visam laikui. Supratęs, kad gresia skandalas, ir priverstas apsispręsti, Peiksva atidavė jaunąją šeimininkę kitam klebonui — į tokią tolumą, jog kiekvienam tapo aišku: jų santykiai nutraukti galutinai. Tame name prie ežero, viena su tulžingu se-

niu, Magdalena ilgai neišbuvo — tik kol vėl sugrįžo į tą juodą naktį, kurią išgyveno dar prieš laimės dienas. Nusinuodijo, kai nendrėse švilpavo vėjas, o bangos svaidė baltų putų dribsnius ant žvyro, pliuškendamosi į pririštų prie liepto valčių dugnus.

Tenykštis klebonas nenorėjo jos laidoti. Sutiko verčiau duoti savo vežimą, dvejetą arklių ir vežiką — kad tik greičiau atsikratytų bėdos.

Paskutinė Magdalenos kelionė — prieš įžengiant į anapusę šalį, kur ją pasveikino užlaikių damos — prasidėjo ankstų rytą. Aukštai plaikstėsi debesėlių vilna, žvaliai risnojo arkliai, vyrai galando dalgius atoluose, ir skardžiai džirkšėjo pustyklės. Paskui — smėliuotas kelias per kadagynus, per pušynėlius, vis aukščiau, net iki kryžkelės, iš kur matosi trys vandens plynės, sukabintos žaluma — tarsi šviesių akmenų vėrinys. Po to vėl į apačią, į miškus, ten, kaimo gatvelėje, Magdalena žiūrėjo į seno klevo lapiją visą vidudienį iki to laiko, kai ima ilgėti šešėliai, kaitra nebekamuoja arklių ir galima važiuoti toliau. Ratai šokčiojo per pylimą, išgrįstą pusrąsčiais, nors arkliai ėjo žingine; pasigirdo vakarinis strazdų koncertas, ir jau vėrėsi žvaigždėtas dangaus skliautas, kuriame sukdamiesi lėkė ir mainėsi tolimi pasauliai. Didžiulė ramybė, tamsiai mėlyna erdvė — kas iš ten žvelgia? Ir ar mato vieną mažutėlę būtybę, kuri pati mokėjo sustabdyti savo širdies plazdesį, kraujo tekėjimą ir savo noru pasiversti sustingusiu daiktu. Arklių kvapas, vangūs žmogaus, sėdinčio šalia, raginimai — ir taip iki vėlyvos nakties. O rytą per kalveles, per ąžuolynus — jau netoli, jau vežimas leidžiasi į Isos slėnį, o ten, žiūrėdamas į karklyne žaižaruojančią upę, kunigas Peiksva kalba kasdieninius poterius.

Vasarą kūnas greitai yra, tad visi stebėjosi, kodėl jis delsia, sakytum nenorėdamas jos atiduoti žemei. Tačiau kai galop ją išnešė, niekas nepajuto jokio negero kvapo — šitai vėliau buvo prisiminta. Palaidojo ją kapinių pakraštyje, ten, kur prasideda skardis ir kur susiraizgiusios šaknys laiko birų smėlį.

Pamokslas per Žolines buvo neilgas, Peiksva sakė jį lygiu, ramiu balsu. Pasakojo, kaip Toji, kuri liko skaisti, žengia į dangų — ne tik jos dvasia, bet ji visa, tokia,

kaip vaikščiojo tarpu žmonių. Jos pėdos iš pradžių pakyla virš žolių, paskui jų nejudindama iš lėto sklendžia vis aukščiau, vėjelis plaiksto jos ilgą suknią (tokias nešiojo Judėjoje), kol ji pavirsta mažu taškeliu debesyse, tai, kas mums, nuodėmingiesiems, bus paskirta Juozapato pakalnėje, jei būsime to verti, ji jau turi: amžinai jauna, visomis žemiškomis juslėmis ji gali žiūrėti į Visagalio veidą.

Netrukus po to Peiksva paliko Ginius, ir daugiau apie jį niekas nieko negirdėjo.

XVI

Kaimynės apie tai šnekėjosi, alkūnėmis pasirėmusios į tvorą. Vyrai tylėjo, įsmeigę žvilgsnius į tabako žiupsnelį, seilino popieriuką, apsimesdami, kad daugiau jiems niekas nerūpi. Nerimastis palengva augo, nors kolei kas žmonės ieškojo tik priežasčių, stengėsi neapsirikti ir išvengti pavojingų žodžių.

Gandams plisti labiausiai padėjo naujasis kunigas Monkevičius, rubuilis, plikagalvis ir nervingas žmogus. Jis smarkiai persigando ir netrukus jau nebeįstengė to nuslėpti. Nerado jokio gamtiško paaiškinimo, kodėl vis pasigirsta kažkoks bilsnojimas į sieną, po tris kartus. Kai viską sužinojo, jis jautėsi namuose kaip nesavas: buvo nejauku, jog kartu su juo yra dar kažkas, savo buvimą paliudijantis būtent bilsnojimu ar lėtu durų rankenos klebenimu. Pašokęs atidarydavo duris, bet už jų nieko nebuvo. Jis vylėsi, kad šie ženklai liausis, tačiau buvo atvirkščiai — jie stiprėjo ir dažnėjo. Pasikvietė nakvoti į klebониją zakristijoną, ir nuo tol nereikėjo pasikliauti vien įtarinėjimais. Negalėdamas nieko padaryti, kunigas Monkevičius, netrukus paprašė dargi ūkininkų pagalbos. Šie susirinkdavo keliese ir naktį budėdavo virtuvėje.

Nelaimingoji Magdalenos vėlė nenorėjo palikti tų vietų, kur patyrė laimę. Nematomu kirveliu ji skaldė nematomas malkas ir kurstė ugnį, kuri pleškėjo ir ūžė kaip tikra. Stumdė kaistuvus, daužė kiaušinius ir kepė kiaušinienę, nors viryklė ir toliau būdavo šalta ir tuščia. Kokius įnagius ji turėjo savo žinioje? Ar tik garsus — sa-

votišką gausybę krebždesių, mėgdžiojančių gamtos garsus? Ar vėlei taip pat duota visa kažkokia antra, kitokia virtuvė, kur yra bendras kibiras, bendra keptuvė, bendra malkų krūva — tam tikras visų pasauly esančių kibirų, keptuvių, malkų ekstraktas? Šito neįmanoma suvokti ir išsiaiškinti, galima tik klausytis ir, daugių daugiausia, netikėti savo juslėmis. Švęstas vanduo nepadėjo. Kunigui pašlaksčius, būdavo trumpa pertrauka, bet netrukus darbas vėl prasidėdavo. Ir kiekvieną vakarą vis drąsiau, kildavo triukšmas, skraidė puodai ir taškėsi vanduo. Blogiausia, jog šitokia veikla persikėlė į miegamąjį. Be bildesių ir rankenos judinimo, dabar pasigirsdavo dar žingsniai, ant grindų lėkdavo popieriai ir knygos, taip pat įsiveisė kitas dalykas — kažkas panašu į prislopintą juoką. Kunigas Monkevičius žegnojo ir šlakstė vieną kertę — nieko, antrą — nieko, trečią — nieko, o kai prieidavo prie ketvirtos, kažin kas imdavo kikenti ir švilpauti — tarsi skylėtu riešutu.

Gandas apie šiuos įvykius greit pasklido po gretimus kaimus, ir — jeigu Ginių žmonės nebūtų manę, kad tai, šiaip ar taip, tik jų reikalas ir kad svetimų čia nereikia painioti,— ne trise naktį būtų sėdėję virtuvėje, o patekti ten būtų bandę bent trejetas šimtų. Negalintys tiesiogiai dalyvauti nors pamaldavo liežuviu — parapija ūžte ūžė nuo visokiausių išpūstų gandų.

Pradėta skelbti, kad Magdalenos vėlei jau nebeužtenka klebonijos, ir čia tam tikrą vaidmenį suvaidino Baltazaras. Iš jo nuotykio derėjo tik pasijuokti ir domėtis juo nebent tiek, kiek domimės girtuoklių pasakojimais, nenorėdami jų įžeisti,— jeigu ne viena smulkmena. Baltazaras tvirtino štai ką: kad jis ką tik matęs Magdaleną, jojančią ant balto žirgo nuo kapinių link upės. Buvusi nuoga, tamsoje blizgėję ir ji, ir jos arklys. Kai Baltazaro uošvio troboje prisirinko daug žmonių, jis kartojo vis tą patį ir įsižeisdavo, jeigu kas nors spyrė jį prie sienos ir atsargiai užsimindavo, kad jam gal tik pasivaidenę. Tuomet kažkam šovė į galvą nueiti į klebono arklides ir pažiūrėti, ar ten yra jo bėris. Bėris buvo, visas putotas — tarsi kažkas jį būtų vijęs šuoliais.

Dvaras, žinoma, virte virė, ir Antanina kasdien atnešdavo naujų žinių. Močiutė Misia kartojo: „Kažkas

siaubinga!" — ir neatsidžiaugdama šiomis antgamtiškomis išdaigomis pasikvietė kunigą išlieti savo nuoskaudų. Šis siurbčiojo žemuogių arbatą ir susikrimtusiu veidu prisipažino, kad jau nebeturįs sveikatos ir jeigu visa tai nesibaigsią, pasiprašysiąs perkeliamas į kitą parapiją,— taigi močiutė Misia galutinai triumfavo, ir jos nenuoširdžiuose šūksniuose („Ką jūs sakote, kunige!") skambėjo susižavėjimas: juk ji geriau sutarė su dvasiomis, o ne su žmonėmis. Tačiau greitai kažkas atsitiko visai čia pat. Tomui, prileistam prie truputį jau atsigavusio Šatibelkos lovos, kūnas ėjo pagaugais. Ligonis šnekėjo silpnu balsu, ant antklodės driekėsi jo barzda, o ant kilimėlio susirietęs į kamuoliuką gulėjo Mopsikas,— jis tada pasielgė negarbingai, pabėgdamas su pabruktu uodegytės stimburiu, bet šeimininkas dėl to nepyko. Štai išsamus to susitikimo aprašymas. Tada dvare kūlė javus. Lokomobilis stovėjo pašiūrėje prie daržinės, ir baigus darbą brangus transmisinis diržas buvo padėtas toje užrakinamoje daržinėje. Tą vakarą Šatibelka sėdėjo savo kambarėlyje, įsispyręs į minkštas šlepetes, ir rūkė pypkę, tik staiga sunerimo negalėdamas aiškiai prisiminti, ar užrakino daržinę, ar ne, ir tai, kad jis nebuvo tikras atlikęs savo pareigą, labai jį kankino. Galiausiai susirūpinęs, kad kas nepavogtų to diržo, piktai niurnėdamas apsiavė batus, apsivilko kailinius, pasiėmė žibintą ir iš šilto būsto išėjo į šaltį ir lietų. Buvo visiškai tamsu, matėsi tik tiek, kiek aprėpė žibinto šviesos ratas. Daržinę iš tikrųjų rado neužrakintą. Įėjo vidun, prasispraudęs tarp sienos ir lokomobilio katilo, patikrino — diržas gulėjo savo vietoje. Bet kada jis pasuko atgal — tiesiai prieš jį išlindo baidyklė. Šatibelka pasakojo, kad tai buvusi lyg ir kokia stora trinka, kuri visu savo pločiu slinkusi pažemiu. Iš jos kyšojusios trys galvos, pasak jo — panašios į totorių, bjauriai iššiepusios dantis. Siaubūnas artinosi, o Šatibelka žegnodamasis traukėsi atatupstas, bet suprato, kad šitaip eidamas neturės kur pabėgti, todėl mosuodamas žibintu pamėgino kaip nors prasmukti. Tuomet jis ir bakstelėjo batu baidyklės kūną, minkštą „kaip pelų maišas". Išlindęs laukan, norėjo bėgti, tačiau nedrįso nusigręžti. Taip žingsnis po žingsnio jis nuėjo visą kelią nuo daržinės iki savo durų, o trys grėslios galvos, išlindusios iš žemo bekojo kūno,

visą tą laiką rangėsi jam palei pat batus. Vos atgaudamas kvapą, įgriuvo per slenkstį. Išsyk jam pakilo karštis, nors viskas truko vos keliolika minučių ir iki tol Šatibelka niekad nesiskundė sveikata.

Galimas daiktas, kad jam pasirodė mahometono dvasia, atklydusi nuo totorių kapinių kalvelės,— taip manė močiutė Misia. Belaisvius totorius, kadaise labai seniai dirbusius Giniuose, visi jau būtų pamiršę, jei ne kalvos pavadinimas. Bet kodėl ši dvasia pasirodė kaip tik dabar? Matyt, kažkas ją padrąsino arba tiesiog įsakė kelti dar didesnę sumaištį. Tą galėjo padaryti tik Magdalena, kuri dabar, matyt, yra požemio galybių valdovė.

Visi šie įvykiai palengva atvedė prie kivirčo tarp kaimo žmonių ir kunigo Monkevičiaus. Suradę, kaip jiems atrodė, priežastį, kaimiečiai logiškai nusprendė, kad reikia tą priežastį pašalinti. Iš pradžių užsimindavo apie tai nedrąsiai, užuolankomis, pasitelkdami visokius prilyginimus ir pasakojimus. Bet kai tos užuominos nepadėjo, rėžė kunigui tiesiai į akis, kad reikia visa tai baigti ir kad yra būdas. Kunigas piktai mojavo rankomis, vadino juos pagonimis ir šaukė: jis niekada niekada nesutiksiąs. Užsispyrė, ir niekaip nebuvo galima jo peršnekėti. Kai kurie sakė — nereikia prašyti jo leidimo, tačiau buvo aišku, kad ir jie patys neišdrįs. Todėl nieko ir nesiėmė. Tuo tarpu pas kleboną kelioms dienoms atvyko kitas kunigas, ir jie drauge atskaitė egzorcizmus.

XVII

Tomas bijojo lakstyti sutemus, bet tik iki sapno. Tai buvo nepaprastai malonus ir įspūdingas, bet kartu siaubingas sapnas. Sunku nustatyti, ko jame buvo daugiau. Šio sapno jis nebūtų mokėjęs apsakyti žodžiais — nei atsibudęs tą patį rytą, nei vėliau. Žodžiai negali perteikti sumišusių kvapų bei to, kas traukia mus prie kai kurių žmonių, negali išreikšti jausmo, kai pasineri į gilų šulinį ir, jį perskridęs, atsiduri anapus mums pažįstamos būties.

Jis regėjo Magdaleną žemėje, vienišą milžiniškoje žemėje, esančią ten jau seniai ir visiems laikams. Jos suknia buvo suirusi, medžiagos skiautės susimaišiusios su

išdžiūvusiais kaulais, o plaukų sruoga, kuri kadaise, jai palinkus prie viryklės, nuslysdavo ant veido, dabar buvo prigludusi prie kaukolės. Ir kartu ji atrodė lygiai tokia kaip tada, kai brisdavo į upės vandenį,— per šį tapatumą atsivėrė kitoks laikas negu tas, kurį paprastai suvokiame. Tomą kiaurai persmelkė gniaužiantis gerklę nerimas, jis tarsi jautė savyje Magdalenos krūtų ir kaklo išlinkimus, o ją palietęs, sakytum girdėjo skundą — tarsi savotišką rypavimą: „Ak, kodėl aš nykstu, kodėl nyksta mano rankos ir kojos, ak, kodėl aš esu ir manęs nebėra, aš, kuri vieną vienintelį kartą gyvenau nuo pasaulio pradžios iki galo, ak, dangus ir saulė bus, o manęs jau nebus niekada, liks po manęs šie kauleliai, ak, jie jau ne mano, niekas ne mano". Ir Tomas drauge su ja nugrimzdo į tylumą — po dirvožemio klodais, kur tarp apmūsojusių akmenukų rausia sau takus kirminai; jis dabar virto sudūlėjusių kaulų krūvele, jis skundėsi Magdalenos lūpomis ir kartojo tuos pačius klausimus: kodėl aš esu aš? Kaip tat yra, kad turėdama kūną, šilumą, delnus ir pirštus, aš turėjau numirti ir nebebūti aš? Gal iš tikro tai net nebuvo sapnas: gulėdamas giliausiame dugne, po viršuje plaukiančiu gyvenimu jis jautė savo kūną, pasmerktą ir yrantį jau po mirties, o drauge pats prisidėjo prie šito irimo, ir toliau suvokdamas, kad jis čia yra tas pats kaip ir tenai. Atsibudo rėkdamas. Tačiau daiktų apybraižos buvo to košmaro dalis, jie anaiptol neatrodė tvirtesni. Jis tuojau ir vėl nugrimzdo į tą patį kvaitulį, ir viskas kartojosi su kaskart vis naujais atspalviais. Išvadavo jį tiktai apyaušris, išsigandęs atmerkė akis. Grįžo iš labai toli. Šviesa palengva išplėšė iš tamsos stalo kojas, suolus, krėslą. Kokia palaima, kad šis tikrovės pasaulis susideda iš medinių, geležinių, mūrinių daiktų ir kad jie atsikišę ir šiurkštūs. Tomas sveikinosi su baldais ir rakandais, kuriuos vakar nuskriaudė, beveik jų nepastebėdamas. Dabar jie atrodė jam kaip didžiausias turtas. Atidžiai apžiūrinėjo įbrėžimus, stavarius, plyšius. Bet po ano sapno liko malonus svaigulys, prisiminimas kraštų, apie kuriuos iki šiol niekada nebuvo girdėjęs.

Tada ir nusprendė nešaukti pagalbos, jeigu Magdalena prisiartintų prie jo tamsioje alėjoje, nes ji nieko blo-

go jam nedarytų. Jis net troško, kad ji pasirodytų, nors vien apie tai pagalvojęs pašiurpdavo, bet šiurpulys nebuvo nemalonus, o toks, kokį jautė glostydamas aksominį kaspiną. O apie sapną niekam nepasakojo.

XVIII

Viskas buvo padaryta slapčia, ir Tomas negreit sužinojo apie tą žygį, sukėlusį jam didžiulį gailestį ir siaubą.

Ten buvo prileisti tiktai kaimo seniūnas ir keliolika ūkininkų. Jie susirinko pavakarėje ir gėrė degtinę, daug gėrė. Šiaip ar taip, kiekvienas jautėsi nesmagiai ir stengėsi save padrąsinti. Leidimas buvo duotas, tikriau — kunigas Monkevičius pasakė: „Darykite, ką norite“, o tai reiškė, jog jis savo ruožtu aiškiai prisipažįsta, kad turimos priemonės buvo bejėgės. Netrukus po to, kai išvyko kunigo bičiulis, miegamajame pasigirdo klyksmas,— tą naktį, kaip tyčia, klebonijoje nieko nebuvo, išskyrus zakristijoną ir seną šeimininkę, kadangi visi manė, jog po egzorcizmų Magdalena nusiramins,— taigi pasigirdo klyksmas, ir Monkevičius išbėgo pro duris tik su ilgais naktiniais marškiniais, keliose vietose perplėštais taip, jog karojo audeklo skiautės. Magdalena puolusi kunigą, nuplėšusi antklodę ir ėmusi draskyti jo marškinius. Monkevičius susirgo rože, ir tiek jis pats, tiek visi kiti ligos priežastim laikė nuogąstį. Prieš rožę iš nuogąsčio nėra geresnio vaisto kaip užkalbėjimas, tad buvo atvežta žiniuonė, kuri palinkusi viršum jo ilgai murmėjo savo burtažodžius. Yra žinoma, kad jais ligai liepiama apleisti kūną; liepimus dar sustiprina grasinimai, krikščioniškų ir kažkokių senesnių poterių nuotrupos. Tačiau vienąsyk paskelbti viešai, šie žodžiai praranda galią, todėl tas, kas juos žino, gali prieš mirtį burtažodžius pasakyti tiktai vienam žmogui. Kunigas nenoriai leido atlikti tas apeigas. Tačiau kai reikia išsikapstyti iš ligos, negi imsi abejoti; tuomet tikimės — o gal vis dėlto... Panašiai tirpo ir kunigo užsispyrimas, atsirado šiokia tokia viltis, jog pasibaigs grėslūs reiškiniai, tad kunigas davė savo sutikimą ir dėl antrojo dalyko.

Viską reikia daryti tik sutemus. Galbūt tai nėra būtina taisyklė, tačiau viską dera daryti pamaldžiai, tai yra visų pirma — tylumoje. Tai reiškia, kad neturi būti smalsių žioplių, o vien rimti ir orūs žmonės. Išbandė kastuvus — ar aštrūs, užsidegė žibintus ir po vieną, po du patyliukais nuslinko per sodus.

Pūtė smarkus vėjas, čežėjo sausi ąžuolų lapai. Jau užgeso kaimo žiburiai, aplinkui tiktai juoda tamsa ir tas čežėjimas. Kai visi suėjo į aikštelę priešais bažnyčią, būriu patraukė link tos vietos. Sustojo aplinkui atšlaitėje, kuri čia jau buvo statoka. Apvaliuose stikliniuose žibintuose, apipintuose viela, šokinėjo ir blaškėsi vėjo pūsčiojamos liepsnelės.

Pirmiausia — kryžius. Pastatytas taip, kad stovėtų ilgai, tiek, kiek tvers medis,— užkastoji dalis supus ir sudūlės, kryžius ilgainiui pasvirs į šoną. Vyrai ištraukė jį ir atsargiai paguldė šone. Paskui keliais kastuvo smūgiais suardė kapo kalnelį, ant kurio niekas neaugino gėlių, ir ėmėsi darbo — paskubomis, nes vis dėlto buvo šiurpoka. Žmogus į žemę užkasamas ant amžinųjų, ir vos po keleto mėnesių žiūrėti, kas su juo vyksta,— neįprastas daiktas. Tai yra taip — sakytum pasodinai gilę ar kaštoną, o paskui imi draskyti žemę, norėdamas pažiūrėti, ar jau dygsta... O galbūt šio sumanyto žygio prasmė ir buvo tokia, kad sukaupus valią ir ryžtą, neįprastais veiksmais būtų galima paneigti kitus, atvirkštinius ir neįprastus dalykus. Girgždėjo žvirgždas, artinosi lemtinga akimirka. Jau stuktelėjo kastuvas, vyrai stengiasi ką nors įžiūrėti, šviečia — ne, tai dar tik akmuo. Pagaliau jau lentos, vyrai atkasa ir nuvalo karstą, kad būtų galima atkelti antvožą. Degtinė iš tikrųjų pravertė: ji užkuria tą vidinį karštį, kurio dėka gali save gyvą priešpriešinti kitiems, kurie tuomet išrodo mažiau gyvi, o juo labiau — medžiams, akmenims, vėtros ūžesiui, nakties šmėkloms.

Tai, ką jie atrado, patvirtino visus įtarimus. Pirmiausia — lavonas visai nebuvo pagedęs. Buvo pasakojama, kad atrodęs taip, tarsi tik vakar užkastas. Pakankamas įrodymas: tiktai šventųjų arba vaiduoklių kūnai turi tokią savybę. Antra — Magdalena gulėjo ne aukštielninka, o apsivertusi kniūpsčia, o tai irgi ženklas. Tačiau net ir be šių įrodymų žmonės buvo pasirengę padaryti viską,

kas reikia. O turint įrodymus tai atlikti, be abejo, buvo lengviau.

Vyrai atvertė kūną aukštielninką, ir vienas iš jų aštriausiu kastuvu užsimojęs atkirto Magdalenai galvą. Dar anksčiau šalia buvo pasidėtas nutašytas drebulinis kuolas. Įrėmę kuolą į krūtinę, įkalė kirvio pentimi taip, kad kuolas pramušė karsto dugną ir giliai įlindo į žemę. Paskui, paėmę galvą už plaukų, padėjo kojūgalyje, užvožė karsto dangtį ir vėl užkasė — dabar jau su palengvėjimu ir netgi juokaudami, kaip paprastai būna po didelės įtampos.

Gal Magdalena taip bijojo, jog nesuirtų jos kūnas, ir su tokiu siaubu stengėsi nepakliūti į kitą, jai svetimą amžinatvės laiką, kad buvo pasirengusi užmokėti už tai bet kokią kainą, tai yra sutiko gąsdinti žmones, ir ėmusis šios sunkios pareigos nusipirko teisę išsaugoti nepaliestą savo kūną?.. Galbūt. Jos lūpos, kaip prisiekinėjo mačiusieji, tebebuvo raudonos. Nukirsdami galvą, laužydami krūtinės kaulus, jie įveikė jos kūno puikybę, jos pagonišką prisirišimą prie savo lūpų, rankų ir pilvo. Persmeigta it drugelis smeigtuku, gražiais bateliais, kuriuos jai nupirko Peiksva, liesdama savo pačios kaukolę, ji dabar jau turėjo prisipažinti, kad, kaip ir visi žmonės, ištirps žemės syvuose.

Neramumai klebonijoje išsyk pasibaigė, ir nuo to laiko niekas nebegirdėjo apie kokias nors Magdalenos išdaigas. Beje, ko gero, sėkmingiau negu virdama nematomoje virtuvėje, baladodamasi ir švilpaudama, ji pratęsė savo gyvenimą, įžengusi į Tomo sapną — jis niekada jos neužmiršo.

XIX

Tą rudenį, kai vaidenosi Magdalena, sodai lūžte lūžo nuo vaisių, o kadangi nebuvo kur jų parduoti, žmonės šėrė vaisiais kiaules, valgė ir žiemai pasidėti rinko tiktai geriausias veisles. Žolėje puvo krūvos obuolių ir kriaušių, tarp jų birbė vapsvos ir daugybė širšių. Viena įgėlė Tomui į lūpą — sutino visas veidas. Sunku buvo jas pastebėti, nes širšės pro siaurą skylutę įsisprausdavo į patį saldžios kriaušės vidurį, ir tik ją pakračius išlįsdavo dry-

žuotas virpantis pilvelis. Tomas padėjo skinti vaisius laipiodamas po medžius ir didžiavosi, kad suaugusieji nemoka taip kaip jis karstytis it katė net ant ploniausių šakelių. Prinokdavo vis naujos veislės: „cukriniai", „taurieji", „liepiniai", „sapieginiai", „bergamotės".

Vasarą ir rudenį Tomas įniko į biblioteką. Iki šiol tas kampinis kambarys,— aliejiniais dažais nuteptomis sienomis ir toks šaltas, kad net per kaitrą čia drebėdavai,— jo neviliojo. Dabar išsiprašė raktus nuo spintų ir iš jų ištraukdavo vis ką nors netikėto, įdomaus. Vienoje įstiklintoje spintoje rado knygų su raudonais viršeliais, ant jų buvo įspausti puošnūs auksiniai ornamentai, o viduje — daug piešinių. Užrašų po jais nesugebėjo perskaityti, nes parašyta buvo prancūziškai. Mergaitė iš piešinių vadinosi Sophie, ji mūvėjo ilgas kelnaites su nėriniais. Kitoje sieninėje spintoje, tarp voratinklių ir pageltusių popieriaus ritinėlių, jis iškapstė knygą, pavadintą „Šekspyro tragedijos", ir su ja praleido daug laiko žolyne, pačiame pakraštyje, palei žalią krūmų sieną, kur kvepėjo samanomis ir čiobreliais. Tą kampelį taip pat buvo pamėgusios didelės rudos skruzdės, ir Tomas nesyk turėdavo įnirtingai trinti blauzdas, nes skruzdės kąsdavo labai skaudžiai. Properšoje tarp eglių viršūnių virpėjo oras, mažyčiai vežimaičiai, keldami paskui save dulkių tumulus, slinko slėnio pakraščiu. Knygoje šarvuoti arba pernelyg striukai apsirengę žmonės (ar jų kojos nuogos, ar aptemptos tokiomis ankštomis kelnaitėmis?) stovėjo sukryžiavę kardus, kniubo perverti durklais, lapai, išmarginti rūdžių dėmėmis, atsidavė pelėsiais. Tomas vedžiojo pirštu išilgai eilučių, bet netrukus jam nusibodo; nors tai buvo lenkiškas raštas, tačiau, jo supratimu, pasakojo apie kažkokius suaugusiųjų reikalus.

Daugiau džiaugsmo teikė kelionių knygos. Jose nuogi negrai su lankais stovėjo nendrinėse valtyse arba vilko virvėmis begemotą, panašų į tą, kuris nupieštas gamtos istorijoje. Negrų kūnai buvo dryžuoti, ir Tomas svarstė — ar iš tikrųjų jų oda išvingiuota linijomis, ar tik juos tokius nupiešė. Jis dažnai sapnuodavo, kad plaukia su negrais į neprieinamiausias įlankas, tarp aukštesnių už žmogų papirusų ir statosi kaimelį, kur niekada nepaklius joks prašalaitis. Dvi iš šių knygų, lenkiškas, Tomas per-

skaitė (iš jų jis ir išmoko skaityti, nes buvo labai įdomios) ir tada jau žengė į visai naują etapą.

Lankus darėsi parinkdamas lazdyną, bet ne iš tų, kurie auga saulėkaitoje — tie dažniausiai kreivi. Įlįsdavo į tamsų krūmą, kur neauga žolė, tik slūgso sausi, susiraizgę stagarai, o tarp jų šmižinėja nykštukai, bailiai čiksėdami, čik čik čik. Lazdynai ten stiebiasi į viršų, į šviesą, ir tokia visiškai lygi, be šakelių lazda labiausiai tinka lankui. Panašioje tamsioje oloje įsirengė slėptuvę, kur laikė ginklus.

Pasiėmęs strėlių, prie kurių prikaldavo kalakuto plunksnų, kad geriau skrietų, jis eidavo medžioti, pats susigalvojęs žvėris — tai galėjo būti, pavyzdžiui, apvalainas agrasto krūmas. Ilgai sėdėdavo ant lieptuko, sukalto, kad lengviau būtų pasemti į laistytuvą vandens iš tvenkinio, ne iš Juodojo, o iš kito, esančio tarp namo sparno, sodo ir palivarko pastatų. Jam atrodė, kad jis plaukia ir šaudo į antis, kartą net teko būti kamantinėjamam, nes viena antis buvo rasta negyva tvenkinio viduryje, tačiau Tomas neprisipažino. Be to, ji tikriausiai nugaišo dėl kitos priežasties. Indėnai žuvis medžioja su strėlėmis, tad ir jis atidžiai stebėjo seklumėlę (kad strėlė paleista nedingtų), bet žuvys visada suspėdavo pasprukti.

Sėdėdamas priebutyje prie staliuko, tvirtai prikalto prie grindų, per darganą piešdavo kardus, ietis ir meškeres. Čia reikėtų iškelti vieną jo būdo bruožą. Kartą Tomas pradėjo piešti lanką, bet staiga liovėsi ir suplėšė popierių. Jis mylėjo lankus, bet kažkaip pagalvojo, kad to, ką žmogus myli, negalima atvirai pavaizduoti — tai turi būti visiška paslaptis.

Vieną dieną močiutė Misia nusivedė jį į palėpę ir parodė skrynią, kaupinai prikrautą visokių senienų. Tarp jų — knygų viršeliai! Pasitaikė knyga apie berniuko nuotykius: kaip jis prasmuko į laivą, ten, triume, turėjo misti vienais džiūvėsiais ir buvo puolamas nuožmių žiurkių. Statinėse rado vandens — gėlo vandens. O gal jis buvo pasaldintas? Nes žodžio „gėlas“ Tomas nesuprato, todėl šitaip ir išsiaiškino berniuko džiaugsmą, kai tam pasisekė išgręžti statinėje skylę.

Svajoti apie visokias perskaitytas istorijas buvo itin patogu būdelėje. Į ją vedė takelis, apgaubtas nukarusio-

mis serbentų šakelėmis. Durys iš vidaus buvo užkabinamos kabliuku, o pro išpjautą jose širdukę galėjai pamatyt, kas eina į būdelę. Pro plyšius prasiskverbdavo saulės spinduliai, aplink skambėjo nenutylanti musių, bičių ir kamanių muzika. Sunkiai burgzdama gauruota kamanė retsykiais nusileisdavo į dvokiančią už nugaros duobę, kurios kvapas, keistai malonus, mušdavo Tomui į nosį. Kampuose savo tinklus kabino vorai. Skersai prikalta sijelė apvarvėjusi nuo čia lipdomų žvakių. Šoninėse sienose — irgi angos, nors pro jas nesimatė nieko, išskyrus juodauogių šeivamedžių lapus.

Jeigu pro širdukę duryse Tomas išvysdavo Antaniną, nutraukdavo savo apmąstymus ir greit užsisegdavo kelnaites. Kitame takelio gale, prie paplavų duobės, Antanina pjaudavo vištas. Dėdama vištą ant trinkos ir rengdamasi smogti kirvuku, ji išpūsdavo ir suspausdavo lūpas; višta, išsigandusi, bet nelabai, matyt, galvodavo, kas gi čia bus, o gal visai nieko negalvodavo. Blykstelėdavo ašmenys, Antaninos veidą iškreipdavo skausmas (bet drauge lyg ir šypsena), paskui — daužosi sparnai, ant žemės šokčioja pūkų kamuolys. Tomui kūnas eidavo pagaugais, todėl jis stengėsi viską stebėti. Kartą buvo išties nepaprastas reginys. Didžiulis gaidys pašiauštomis, auksu blizgančiomis plunksnomis ūmai puolė skristi jau be galvos, atkišęs į priekį raudoną kaklo strampą. Tą begarsį skrydį tinkamai įvertino Antanina — ji stovėjo išsižiojusi iš nuostabos ir susižavėjimo, nes gaidys nukrito tiktai atsitrenkęs į liepos kamieną.

Dabar Tomas jau rečiau eidavo su meškere prie upės, rečiau užbėgdavo ir pas Akulionius — gal dėl Magdalenos, gal dėl knygų. Nuošalios vietelės prie Isos ėmė jam atrodyti grėsmingos, medžioti su lanku labiau mėgo vienas ir nė vienam iš vaikų nenorėjo pasakoti apie tas medžiokles — jie būtų pasijuokę; kas kita rimti darbai — meškeriojimas ar dūdelių sukimas iš karklo. Taip pat nenorėjo, kad kas matytų jį žaidžiant kai kuriuos žaidimus, pernelyg vaikiškus dideliam berniukui; antai išrikiuodavo dvi kariuomenes — įbestus į smėlį pagaliukus — ir šaudydavo čia iš vienos, čia iš kitos pusės akmenų artilerija, taikydamas į priešininko kareivius.

XX

Žiemos pradžioje iš Dorpato, iš Estijos, atvažiavo močiutė Dilbinova, ir kambarys, kuriame ji įsikūrė, Tomą labai viliojo. Nedaug už jį didesnė, įraudusi, ji buvo močiutės Misios priešingybė tuo atžvilgiu, kad viskuo rūpinosi: adė Tomui kojines ir kelnaites, sodindavo jį mokytis ir klausinėjo tikybos dalykų. Tačiau svarbiausia buvo tai, kad ji labai skyrėsi nuo kitų. Močiutė rūkė papirosus su ilgu kandikliu, sakėsi išmokusi šito per sielvartus, papirosai jai kiek padėdavę. Skrynioje, kurią atsivežė, gulėjo paplokščia dėžė, o ją išėmus pasirodydavo skardinės ir medinės dėžutės, visokie kaspinėliais perrišti ryšuliukai bei į laikraščius kruopščiai suvynioti maži daikčiukai. Skrynios tvarkymas buvo kaip apeigos, jos vykdavo retai ir prilygdavo šventei. Tais atvejais Tomui visada kliūdavo kokia nors dovanėlė, pavyzdžiui, tikro kiniško tušo plytelė; močiutė jam išaiškino jos paskirtį, bet jį labiausiai žavėjo plytelės forma, juodumas ir aštrūs kraštai.

Niekada anksčiau Tomas nebuvo girdėjęs apie pasaulį tiek, kiek sužinojo dabar. Močiutės jaunystė prabėgo Rygoje, ji pasakodavo apie keliones į Majorenhofą ir apie maudynes tikroje jūroje, apie tai, kaip kartą jos vos nenunešė banga, apie savo tėvą, Tomo prosenelį daktarą Ritterį, kuris gydė vaikus ir neimdavo už tai pinigų, jei jų tėvai buvo neturtingi. Prosenelį visi labai mylėję, jis garsėjęs kaip pokštininkas, nes dažnai krėsdavęs nekaltas išdaigas: persirenginėdavęs, rodydavęs juokingas minas, o kartą net jos motina įmetusi jam į skrybėlę monetą, galvodama, kad tai elgeta — taip gerai jis pakeitęs išvaizdą. Tomas išgirdo taip pat apie teatrą ir operą: į sceną supdamasi išplaukdavusi gulbė, ir, dievaži, atrodė, kad iš tikrųjų ją neša vanduo. Tardama dainininkės pavardę — Adelina Patti, močiutė atsidusdavo. Dūsaudavo taip pat prisiminusi Rygos vakarus, kai susirinkdavo daug jaunuomenės, grodavo, dainuodavo, rengdavo gyvuosius paveikslus. Ir dar prisimindavo kaimą: Imbrodų dvarą prie Daugpilio, priklausiusį Mogliams, senelės motinos giminei. Kelionės karieta per miškus, kuriuose knibždėjo plėšikų, nuošalios karčiamos, kuriose plėšikai rengdavo pasalas; lova — giljotina, kurios baldakimas naktį nukris-

davęs ir užmušdavęs pakeleivį, o tuomet pati lova su kūnu prasmegdavusi po grindimis,— toks buvęs mechanizmas. Karieta buvusi keliama keltu, arkliai pasibaidę, ir visi nuskendę. Imbrodų tarnaitė, kurią bernai taip gąsdindavę: už veidrodžio (labai mėgusi prieš jį maivytis) užkišdavę ilgus pypkių kandiklius, ir netikėtai į ją plūstelėdavę dūmai. Sykį išnešę ją su lova ir pastatę ežere, iš pradžių ji nepabudusi, o paskui pradėjusi rėkti, nesuprasdama, kur esanti. Ir irstymaisi balta valtele su burėmis po šitą ežerą. Visa tai Tomas išgliaudė klausydamasis nutikimų, vardų ir pavardžių, nelabai jį dominusių.

Iš močiutės taip pat išgirdo pasakojimą apie visoje Lietuvoje garsų ėdrūną ir keistuolį Bytautą, apie jo nuotykius. Atėjus vasarai, Bytautas liepdavęs pakinkyti medinę briką ir į jos galą prikrauti daug pašaro arkliams; apsivilkęs ilgą apsiaustą sėsdavęsis ant vežiko pasostės ir leisdavęsis kelionėn, kuri trukdavusi keletą mėnesių, kadangi pakeliui užvažiuodavęs į visus dvarelius; ten jį sutikdavę kaip karalių ne vien iš svetingumo, o dar ir dėl to, jog visi baiminęsi pikto jo liežuvio — vėliau gali aploti. Sėdėdamas tame savo vežime, rūkęs cigarus, o nuorūkas mėtęs pro petį; kartą vos suspėjęs iššokti, nes ūmai plykstelėjęs sukrautas už nugaros šienas. Kitąsyk vieno miestelio turguje priėjęs prie apelsinus pardavinėjančio žydelio ir paklausęs, kiek galima jų suvalgyti. Žydelis atsakęs — penkis, o Bytautas paprieštaravęs — kapą; tada žydelis pasakė atiduosiąs veltui tam, kas tai įstengsiąs padaryti. Bytautas suvalgęs penkias dešimtis apelsinų, ir žydelis pradėjęs rėkti: „Oi vei, ans suvalgė kapą apelcinų, ans tuoj mirs!“ Namie laikęs puikų virėją, su kuriuo vis kivirčydavęsis. Vakare Bytautas pasišaukdavęs virėją ir aimanuodavęs: „Iš tarnybos tave išmesiu, niekše, ir vėl taip skaniai išvirei, kad persirijau ir negaliu miegoti“. Tačiau netrukus vėl jį kviesdavęsis ir klausinėdavęs, kas rytoj bus pietums.

Šnekučiuodamasis su močiute, Tomas taip pat šiek tiek mokėsi istorijos. Virš jo lovos kabojo išimtas iš skrynios metalinis Dievo Motinos atvaizdas, o virš staliuko — mažas gražios panelės portretas. Gražioji panelė (ji buvo pavaizduota apnuogintu kaklu, kyšančiu iš atlapotos apykaklės) vadinosi Emilija Pliater — per Mog-

lių šeimą ją su Tomu siejo tolimos giminystės ryšiai, kuriais jis turėjo didžiuotis, nes išliko daug prisiminimų apie šią didvyrę. 1831 metais ji raita ant žirgo vadovavo miškuose sukilėlių būriui. Mirė nuo žaizdų — ją sužeidė per mūšį su rusais. O tas metalinis atvaizdas buvo senelio Artūro Dilbino, kuris jaunystėje irgi išėjo į mišką — tai buvo 1863 metais (įsimink, Tomai: tūkstantis aštuoni šimtai šešiasdešimt tretieji). Sukilėlių šūkis „Už mūsų ir jūsų laisvę" reiškė, kad jie kovoja taip pat už rusų laisvę, bet caras tada buvo galingas, o sukilėliai prieš jį teturėjo tik šaudykles ir šobles. Senelio Artūro būrio vadą Sierakauską caras pakorė, o jį patį nutrėmė į Sibirą, iš kur senelis grįžo tiktai po daugelio metų, tada ir vedė. Tomo tėvas ir dėdė dabar Lenkijoje ir taip pat kaunasi su rusais.

Močiutė Dilbinova po kambarius vaikščiojo apsirengusi taip, tarsi ruoštųsi į miestą, net su gintaro sage. Po apačia (kaip Tomas nužiūrėjo) ji pasivilkdavo kelis vilnonius apatinius sijonus, per juosmenį susiveržsaid korsetu su juostelėmis. Kai močiutė Misia savo įpročiu prie krosnies užsiplėšdavo sijoną, jos šviesiai mėlynose akyse šmėstelėdavo išgąstis, lūpos bejėgiškai virptelėdavo. Ją ypač erzino močiutės Misios patyčios iš žmonių jausmų arba tiesiog šaipymasis. Mat kai ji, pavyzdžiui, sakydavo apie ką nors, kad myli mergaitę, močiutė Misia, trindamasi sėdynę į krosnies plyteles, „lietuvišku" akcentu pratisai klausinėdavo: „O kodėl, garbioji ponia, jis ją myli?" Ir visuomet: „O kodėl?" — tarytum vien to, kad žmonės ko nors trokšta, siekia ir kenčia, jai būtų negana. Piktas gūžčiojimas pečiais, burbėjimas apie „pagoniškus papročius" — viskas taip, bet Tomas vis dėlto nelinko į močiutės Dilbinovos pusę, nes jautė, kad ji silpna. Nepaisant viso jos gerumo. Ji grąžė rankas, sielodamasi, kad Tomas apleistas, apdriskęs ir auga kaip laukinukas. Šitaip jį gadino, kadangi iki šiol jam buvo visai įprastas daiktas pasiėmus iš Antaninos siūlų ir adatą pačiam prisisiūti sagą,— o dabar dėl kiekvienos smulkmenos bėgdavo pas močiutę, nes jau buvo žmogus, kuris juo rūpinosi ir jam patarnavo.

Palinkę apvalaini močiutės Dilbinovos pečiai, smilkiniuose išsišovusios gyslelės bylojo apie savotišką jos

gležnumą. Tomas įsitikino: jei bet kurią ankstyvą valandą, šeštą ar penktą, įkiš galvą į jos kambarį, visada ją ras sėdinčią lovoje ir garsiai poteriaujančią, mažne šaukte šaukiančią; atgręžia į jį nieko nematančias ašarotas akis, o skruostus vagoja dvi drėgnos srovelės. Močiutė Misia žiemą miegodavo iki dešimtos, o atsibudusi dar kurį laiką saldžiai raivydavosi it katė. Vakarais senelės Dilbinovos kambaryje iki išnaktų girdėjosi žingsniai. Vaikščiodama rūkė tuos savo papirosus. Namų tykumoje aidintis monotoniškas trepenimas migdė Tomą. Dieną pasivaikščioti į sodą neidavo viena, kartu būtinai vesdavosi Tomą, nes jai sukdavosi galva; ištiesusi rankas sustodavo takelio viduryje ir šaukdavo, kad tuoj virs, kad Tomas ją palaikytų. Sykį, kai važiavo arkliais pas kaimynus, toje vietoje, kur kelias ėjo palei pat skardį, užsimerkusi vis klausinėjo, ar jau pravažiavo tą bedugnę.

Tomui vis magėjo iškrėsti kokią šunybę, kad galėtų ją išbandyti. Kai senelė sode kviesdavosi jį palaikyti ją už parankės, jis ne išsyk atsiliepdavo, o slėpdavosi už medžio ir apskritai visaip gudravo, kad tik iš šio apvalaus, rausvo tumulo išsiveržtų baimingos aimanos: „Oje, oje“.

XXI

Grafo fon Moglio dukra ištekėjo už daktaro Ritterio, ir iš šios santuokos gimė šešios dukros. Jauniausioji iš šių dukterų, Bronislava, ilgainiui tapo močiute Dilbinova. Iš savo ankstyvos jaunystės, kai dar neturėjo aštuoniolikos metų (tai buvo kupinas jaukumo, meilės ir laimės laikotarpis), ji skrynioje išsaugojo smulkiu raštu prirašytų sąsiuvinių pluoštą. Tada ji kūrė eiles. Kelios sudžiūvusios gėlės išgyveno ilgiau negu brangūs jai žmonės.

Konstantinas gražiai skambino fortepijonu, dainavo baritonu ir visose Rygos jaunimo vakaronėse garsėjo kaip patriotinės poezijos deklamuotojas. Bet tėvams jis nepatiko: per jaunas, pernelyg lengvabūdis ir, be to, tuščiom kišenėm. Netrukus, kai tą atstūmė, atsirado naujas konkurentas, ir Bronelei teko patirti pirmąsias vienišo verksmo naktis ir tąjį siaubą, kai sprendžiamas likimas. Artū-

ras Dilbinas,— tada jau nebe pirmos jaunystės ir netgi senstelėjęs,— buvo laikomas rimtu žmogumi, be to, jį gaubė išgyventų kančių aureolė. Už dalyvavimą sukilime buvo konfiskuotas jo turtas, tačiau jo gyvenimas buvo aprūpintas, nes jis valdė ir prižiūrėjo savo giminaičių dvarelį. Priėmė jo piršlybas, ir Bronelė paliko savo jaunystės miestą — persikėlė į atkampų kaimą vaidytis su tarnaitėmis ir tvarkyti sąskaitų knygų tykiais vakarais po lempos gaubtu, greta pupsint pypkę Artūrui.

Štai jo portretas: aukšta kakta, siauras veidas, ūmus ir išdidus žvilgsnis, įdubę skruostai, kurių liesumą paryškina vešlūs šviesūs plaukai. Pečiuitas, padžiūvęs, užsikišęs ranką už odinio diržo su sagtimi. Dvarelyje laiko šunų rują ir kiekvieną laisvą valandą skiria medžionei. Taip pat neapsakomai mėgsta tarantasų lenktynes, tą vežėjo ir arklių jėgos išmėginimą, kai įtemptos vadelės gremžia delnų odą. Jis jautrus vyras, ir pašalpėles savo nesantuokinių vaikų motinoms, gyvenančioms aplinkiniuose kaimuose, perdavinėja taip, kad nepastebėtų žmona. Beje, tie vaikai daugiausia atsiradę jo viengungiavimo metais. Visi aplinkui žino, jog Artūras Dilbinas, dar būdamas jaunas vaikinas, apsaugojo nuo išnykimo vieną aristokratišką giminę — lankė grafienę, kurios vyras buvo visiškai sukvailėjęs. Šios šnekos anaiptol nežeidė jo savigarbos. Glosto ūsus, o kur nors sutikęs jaunąjį grafaitį, iš padilbų jį nužvelgia — grafaitis išaugo vyras iš stuomens ir iš liemens.

Nusivylimai ir pareiga. Vėliau — vaikai, ir jiems Bronislava skiria dabar visą savo meilę. Kai vyriausiajam sūnui Teodorui sukanka septyneri metai, vežasi jį vasarą į Majorenhofą, prie jūros, tačiau ten jau neberanda to grožio, kurį regėjo kadaise. Jaunesnysis sūnus gimė tais pačiais metais, kai mirė Artūras, persišaldęs medžioklėje. Jį pakrikštija Konstantinu.

Nors ir žvelgtum į pačią tolimiausią Dilbinų, Ritterių ir Moglių giminės istoriją, niekur ir niekada nerastum jokio jos atstovų panašumo į Konstantiną. Akys juodos, it derva plaukai apaugę žemą kaktą; gelsva pietiečio oda, kumpa nosis. Jis liesas ir nervingas. Vaikystėje visus paperka savo auksine širdimi: vos kas nors ko nors jo paprašo, pasirengęs tučtuojau atiduoti, ką turi,— nusivilks

net paltą ar striukę. Gabus berniukas, ir visi jam pranašauja puikią ateitį. Bet kai Bronislava persikelia į Vilnių, norėdama tinkamai išauklėti sūnus (o tai jai nelengva, nes viskuo turi rūpintis pati viena), paaiškėja, jog Konstantinas nenori mokytis. Mažiausios pastangos kelia jam nuobodį. Motina maldauja, puola prieš jį ant kelių, žada dovanų, grasina. Jis žino, kad grasinimai nebus įvykdyti, o dėl dovanų — juk nėra tokio daikto, kurio jis nesugebėtų gauti iš motinos. Netrukus pakliūva į negerą kompaniją — kortuotojų ir pasileidėlių. Geria, prasiskolina, susideda su kabaretų mergšėmis. Galop jį išmeta iš ketvirtos gimnazijos klasės, ir tuo jo mokslas užsibaigia.

Tuo metu vyresnysis, Teodoras, Dorpate studijuoja veterinariją, o gavęs diplomą, išlaiko motiną ir brolį. Panašus į tėvą iš veido ir stoto, bet švelnesnis, linkęs į romantiškas svajones. Jį slegia atsakomybė ir sąžiningumas, traukia kelionės ir nuotykiai,— visi Dilbinai buvo šiek tiek avantiūristai, o vienas iš jų tarnavo Napoleono kariuomenėje, kariavo Italijoje ir Ispanijoje. Teodoras veda Teklę Surkontaitę, su kuria susipažino per atostogas, viešėdamas pas savo pusbrolius netoli Ginių. Jis — Tomo tėvas. Karo pradžią sutinka toli gražu ne priešiškai. Jaučia, kad karas žada permainas: tai bus jau visą šimtmetį pranašautas „tautų karas“, turįs sunaikinti Šiaurės Tirono galybę.

Bronislavos Dilbinovos ašaros, iš pradžių rytos slapčia, vėliau vis drąsiau brėžė vageles skruostuose. Ji meldėsi, kad Dievas būtų gailestingas, atleistų Konstantinui jos nuodėmes, jeigu jis už jas nubaustas. Jos maldos kilo rytmečio valandomis aukštybėsna, kai atėjo žinia, kad jis padirbinėja vekseliuose brolio parašą, ir vėliau — kai sūnelis, paimtas į rusų kariuomenę, buvo nukreiptas į puskarininkių mokyklą, o iš ten turėjo eiti į frontą. Kai vėliau kovėsi fronte, ji vėl dėl jo drebėjo, ne dėl Teodoro, kuris, kaip specialistas, tarnavo kažkur užnugaryje. Galop gavo žinią, jog sužeistas Konstantinas pateko į nelaisvę. Nuo tol fanerinės dėžutės, apsiūtos drobe, keliavo Raudonojo Kryžiaus adresu. Jį pasiekdavo kažkurioje nežinomoje Vokietijos vietovėje. Dienas ji dabar skaičiavo nuo vieno siuntinio iki kito, siuvo maišelius cukrui ir kakavai, suko galvą, kaip sudėti, kad kuo daugiau tilptų.

Pagaliau atėjo 1918 metai ir laiškas, kuriame sūnus rašė, kad po ano sužeidimo šrapneliu liko tiktai randas krūtinėje; kad pasikasęs po tvora mėgino pabėgti iš stovyklos, bet buvo sugautas; kad dabar jis jau laisvas ir stoja į lenkų kavaleriją.

Ten ir toliau vyko karas — tarp Lenkijos ir Rusijos, kur buvo nužudytas caras. Teodoras su žmona motiną aplankė Dorpate, kai nuo Pskovo keliavo į pietus vykdyti patriotinės pareigos. Ji rankiojo rožančiaus karoliukus, vaizduotėje regėdama naktinius žygius, Konstantiną, palinkusį viršum arklio per pūgą ar lietų, atakas su iškeltais kalavijais ir jo krūtinę, kartą jau pervertą, o dabar vėl atstatytą kulkoms. Ją persekiojo lavonų veidai: užėmę Dorpatą, vokiečiai sušaudė bolševikų komisarus, o kūnus padriekė aikštėje, uždraudę laidoti. Gulėjo sustingdyti speigo, kaip stikliniai.

Meldėsi, kad Konstantinas liktų gyvas. Tačiau tomis rytmečio valandomis ją kamavo kitas nerimas — laiko, susipynusios praeities ir ateities nerimas. Visos jo melagystės. Vis regėjo jį palinkusį prie Teodoro stalčiaus ir vogčiomis traukiantį iš ten banknotus; ji drebėjo, kai sukaupusi drąsą pasakė jam, jog viską matė. Konstantinas balo ir raudo, buvo gaila jo, o paskui visada tas akimirksnis: atmeta aukštai iškėlęs galvą ir akiplėšiškai žiūri. Netgi pats tikėjo savo melu, ir tai buvo skaudžiausia. Jis nelabai sugebėjo sutikti su pasauliu tokiu, koks jis yra, tad puošė jį fantastiniais sumanymais, visada tikėdamas, jog rado naują būdą pralobti, ir šitai, jo manymu, pateisino laikinas niekšystes. Ji žinojo, kad jis jau nebepasikeis. Todėl ir meldimas, kad sugrįžtų, nebuvo visai tyras. Be perstogės ją persekiojo visokie vaizdai, kas turi nutikti dėl Konstantino silpnybių, dėl ištvermės stygiaus, dėl to, kad jis nemoka jokio darbo. Kažkokios didmiesčio sąvadautojų lindynės, vyriškiai, lošiantys kortomis su prisiglaudusiomis prostitutėmis, o tarp visų — ir jis, jos mažasis Kostukas. Meldimas nebuvo tyras, ir ji jautėsi dėl to kalta, todėl keldavo balsą ir, tardama litanijos žodžius, linguodavo, tarsi norėdama šitaip nuvyti kančią. Būtent tokiu tonu tariamus — „Dramblio kaulo bokšte“, „Santaikos laive“ — pro duris ir girdėdavo Tomas.

Jos nuodėmės. Niekas jų nesužinos. Galbūt tik tada, kai įsiklausydavo į save visą, į kraujo srovenimą, į visą savo kūno esybę, kurios jokia kalba nepersakysi kitiems,— galbūt tik tada ten aptikdavo kažkokią savo ydą ar kaltę už tai, kad ji apskritai gyveno ir gimdė vaikus. Tai irgi galima nuspėti. Jautrią sąžinę, polinkį dėl visko prikaišioti sau pačiam Tomas greičiausiai paveldėjo iš jos. Be to, erzindamas senelę, jis keršijo už savo gėdą (tarsi jis pats būtų taip elgęsis), kurią jautė girdėdamas tuos skundus ir aimanas: „Oje, oje“.

XXII

Jau pavasarėjo, tvenkinio ledas plūdo vandeniu, ir jame bemat išdildavo Tomo batų įbrėžiai — jis čiužinėjo arba žaidė, stuksendamas į žalią plokštę, kurioje sustingę nepasiekiami vabzdžiai ir maurų lapeliai. Sniegas jau buvo nualintas, vidudienį lašnojo nuo stogų, ir lašai palei namą išbedžiojo skylučių linijas. Vakarais skaistus šviesos rausvumas viršum baltų gūbrių virsdavo sodriu geltoniu ir raudoniu. Žmonių ir žvėrelių pėdsakai juodavo pritekėję drėgmės.

Tomas įnirtingai piešė, paskatintas senelės Dilbinovos atsivežtų iliustruotų vokiškų žurnalų. Juos sklaidydamas apžiūrinėdavo patrankas, tankus, aeroplaną „Taube“, kuris jam labai patiko. Aeroplanas du sykius praskrido virš Ginių, bet aukštai; žmonės būriavosi, rodė pirštais į dangų, iš kur sklido burzgesys. Tačiau dabar Tomas pamatė, kaip aeroplanas atrodo iš tikrųjų. Jo piešiniuose kareiviai bėgo atakon (kojų judesį perteikti nesunku, reikia tik sulenkti lazdeles toje vietoje, kur būna keliai), griuvinėjo, iš vamzdžių tryško tiesių linijų puokštės ir lėkė kulkos — brūkšnelių eilės. O virš viso to mūšio plaukė „Taube“.

Prieš pradedant pasakojimą apie įvykį, kuris turėjo šiokį tokį ryšį su popieriuje išgalvotomis scenomis, dera aprašyti, kaip buvo išsidėstę kambariai namo priestate. Žiemą buvo gyvenama tik toje dalyje, kurios langai žvelgė į sodą, tai yra į kampą tarp senojo rūmo ir priestato. Pirmiausia — audykla (čia dirbo Pakėnas), toliau — nieko, tik vilnų bei grūdų sandėlis, dar toliau — senelės Dil-

binovos kambarys, o už jo — Tomo miegamasis. Paskui — močiutės Misios „drevė“, ir pačiame kampe — senelis.

Tą rytą Tomas nubudo anksti, mat jam pasidarė šalta; jis vartėsi ir gūžėsi į kamuoliuką, bet tai nepadėjo — tiesiai į jį pūtė šaltas oras. Tada nusigręžė nuo lango ir, aukščiau užsitraukęs antklodę, ėmė žiūrėti į saulės atšvaitą ant sienos. Pasienyje, ant didelės drobulės, buvo supilti miltai pradžiūti. Tingiai smaksojo į krūvą, bet staiga įsitempė: ten kažkas blyksėjo — tarsi ledo ar druskos kristaliukai. Pašoko ir pritūpęs palietė — stiklo duženos. Tada nustebęs atsigręžė į langą. O stikle — skylė, tokia kaip du kumščiai, ir aplinkui it žvaigždės spinduliai nutįsę įtrūkimai. Tučtuojau nuskuodė pas močiutę Misią, šaukdamas, jog kažkas naktį iš sodo sviedęs akmenį.

Tačiau tai nebuvo akmuo. Ieškota ilgai, ir galop senelis iš po Tomo lovos, iš paties kampo, ištraukė juodą daiktą ir liepė niekam jo neliesti. Pasiuntė į kaimą atvesti kariuomenėje tarnavusio žmogaus. Juodas daiktas,— Tomas paskui galėjo iki valios jį apžiūrinėti,— buvo panašus į didelį ir labai sunkų kiaušinį. Per vidurį jį juosė tarsi dantyta apykaklė. Palangėje, sode, buvo aptikti batų pėdsakai ir sprogdiklis. Namiškiai taip pat prisiminė, kad naktį itin niršiai ambriję šunys.

Granata nesprogo, bet galėjo sprogti, ir tada greičiausiai Tomas būtų buvęs paguldytas po ąžuolais, netoli Magdalenos. Pasaulis būtų gyvenęs toliau, iš užjūrio kelionių, kaip ir kasmet, būtų pargrįžusios kregždės, gandrai ir varnėnai, o vapsvos ir širšės lygiai taip pat būtų gėrusios kriaušių saldį. Ne mums spręsti, kodėl reikėjo, kad granata nesprogtų. Atsitrenkė į sieną, krito ir nuriedėjo link Tomo lovos, o jos viduje tarsi brendo sprendimas — ant pačios „taip“ ir „ne“ ribos.

Senelis Surkontas sunerimo. Kai kiti pasakodavo apie dvarų užpuolimus (tokių pavyzdžių buvo nemažai — kiek tolėliau į rytus), jis tik patyliukais krenkščiojo, būgštavimus nuleisdamas juokais. Net kai miškuose bastėsi rusų „plienikų“ gaujos, gyvenančios iš plėšikavimo, neliepė imtis jokių apsaugos priemonių. Negi kas nors iš apylinkės gyventojų galėtų jį užpulti? Argi jie nepažino jo nuo vaikystės, argi jis ką nors nuskriaudė? Nebent netyčia. O kai dėl neapykantos tarp lenkų ir lietuvių, jis lenkams

įrodinėdavo, kad lietuviai turi teisę kurti savo valstybę ir kad jie — tie, kurie šneka lenkiškai,— juk taip pat kaip ir jis yra „gente Lithuani“. Bet granatą kažkas vis dėlto metė. Kas ir į ką taikė? Perskaičiavo langus: vienas senelio, du močiutės Misios, du — Tomo kambaryje. Jeigu tai būtų darbas žmogaus, gerai pažįstančio namą, tai juk jis nebūtų taikęs į vaiką. Matyt, koks atvykėlis iš toli arba toksai, kuris nelabai gaudosi, todėl ir apsiriko.

Močiutė Misia nė kiek nesusikrimto dėl to, kad galbūt yra taip labai nemėgstama. Kaip ir paprastai iškoneveikė senelį dėl jo „litvomanijos“ ir simpatijų mužikams: va, ir susilaukęs dabar užmokesčio. Taip pat neatrodė, kad ji labai rūpintųsi ir dėl savo pačios saugumo; beje, kaip nors apsisaugoti buvo sunku: medinės langinės darinėjosi į lauko pusę, ir tik prie senelės Dilbinovos lango buvo pritaikyta iš kažkur ištraukta spyna, nes senelė iš tiesų bijojo. Po stebuklingo išsigelbėjimo ji lepino Tomą dar labiau negu anksčiau ir iš skrynios gelmių, kur slypėjo niekada iki galo neištirti lobiai, ištraukė pailgą dėželę, kurioje buvo tikrų tikriausi dažai ir teptukas. Pirmasis jo tapybos kūrinys buvo zylė, nes zylės (jos nuolat lukšteno grūdelius prie namo augančiuose krūmuose) — tai daug daug raudonio, prie kurio reikia pridėti mėlio, atmiešto trupučiu pilkos ir trupučiu juodos spalvos. Zylė ir margas, raudongalvis genys, stuksenantis kažkur aukštai ir žeriantis nuo medžių baltą šerkšną, yra didžiausi žiemos stebuklai.

Nutikimas su granata netilpo į tuos kelionių ir kovų paveikslus, kurie gimdavo Tomo vaizduotėje. Pasalūniškai sėlinanti jėga, nakties tamsis — tai ne jo kareiviai ir piratai. Nors pėdsakai sniege, tiesą sakant, skatino jį įsivaizduoti ir ilgus batus, ir diržais suveržtas milines, ir šnabždančius sąmokslininkus. Jo širdyje kaupėsi įtarumas, ir jis jausdavo baimę, kai sutikdavo kokį nors iš tų jaunų kaimiečių, nuo kurių dvelkė kažkokia grėsmė, įgyta tarnaujant kariuomenėje. Tiesa, jau vasarą, kada tik eidavo prie Isos, visuomet stengdavosi stypčioti atsargiai kaip indėnas, nes jie lindėdavo tankmėje — iš ten sklido juokas ir švilpesys. Šaudė iš karabino, ir kulkos lakiojo vandens paviršiumi nelyginant paplokšti akmenukai. Kaimelyje ne itin buvo gerbiami, laikydavosi atokiau nuo kitų.

Akulionis grasė jiems kumščiu ir vadino „žulikais“, nes tie baidė žuvis, o kartą net kurtino granatomis ir tuo sukėlė visų pasipiktinimą, nes šitokia žvejyba yra per lengva ir nedora.

Apsisaugojimui tebuvo padarytas viso labo tik vienas žygis. Audykloje buvo pastatyta lova, ir ten iš svirno perėjo nakvoti Pakėnas; bet tai nebuvo itin patikima globa. Daugelis šnekėjo, kad jis baisus bailys,— tos šnekos, matyt, prasidėjo dar nuo ano klyksmo, kai pabėgęs nuo kerdžiaus šmėklos, jis įpuolė pas gyvus žmones. Beje, tokią nuomonę kartais nulemia žmogaus išvaizda, o šiuo atveju — jo išsprogusios akys, krutančios kaip vėžio. Be šakoto baslio, Pakėnas dar turėjo seną revolverį, bet jam nerado šovinių.

XXIII

Juodasis Juozapas atkakliai kopė keliu, vedančiu iš kaimo. Klampojo per pliurzę iš sniego ir arklių mėšlo, o glotniose vėžėse, įspaustose rogių pavažų, čiurleno upokšniai. Prasisegė rudinę iš pilko storo milo. Ties kryžium kilstelėjo kepurę ir nuo spindesio primerkė akis: baltas šlaitas, viršum jo, parko atkraštyje, baltos dvaro svirno sienos. Žemai, virš Giraitės, Isos užutekyje pavasariškai karksėdamos sūkuriavo varnos.

Nepasuko į alėją, o praėjęs jos pradžią, žengė pro sodą link kumetyno. Anksčiau visose grytelėse, kūpsančiose abipus kelio, gyveno kumečiai, kitaip tariant, samdiniai, dirbę dvare. Dabar jų gyvenamos tebuvo kelios trobos, o likusiose buvo įsikūrę visokie vargetos, uždarbiaujantys šen ir ten. Juozapas pasveikintas mandagiai atsakinėjo, bet sustoti neturėjo kada. Už kumetyno, netoli kryžiaus su skardiniu stogeliu, pasuko dešinėn į Pagirių kaimą, link tamsios miško juostos.

Pagiriai — ilgas kaimas, jo pagrindinė gatvė nutįsusi daugiau kaip varstą, bet dar yra ir antra, einanti skersai. Tai gana pasiturintis kaimas — čia nepamatysi nei šiaudinių stogų, nei dūminių pirkių. Sodai nedaug prastesni kaip Giniuose. Pagirių žmonės laiko daug bičių, kurios prineša tamsaus medaus iš grikių, dobilų ir iš miško

pievelių. Prie trečios gryčios, už Baluodžio, Amerikono, žaliai dažytos sodybos, Juozapas stabtelėjo ir pažvelgė pro nusmailintų lentgalių tvorą. Senas vyras, apsivilkęs ruda vilnone palaidine (pagiriečiai augina daugiausia rudas ir juodas avis), tašė kieme rąstgalį. Juozapas stumtelėjo vartus ir, kai juodu paspaudė vienas kitam ranką, pagyrė, kad visai nieko eglė. Senis sutiko — visai nieko, praversianti, nes reikią paspirti svirnelį. Eglė čionai greičiausiai atkeliavo per Baltazarą, bet Juozapui dėl to galvos neskauda.

Iš kažkur išlindo užsimiegojęs jaunasis Vackonis. Pirštais šukavo iš plaukų šiaudagalius ir pūkelius, kiek susigėdęs linktelėjo Juozapui, tuo pat metu žiūrėdamas į jį sutrikusiomis akimis. Vilkėjo karišką palaidinę ir tamsiai mėlynas galifė kelnes. Kai Juozapas pranešė, kad atėjo pas jį su reikalu, platus Vackonio veidas paniuro.

Padėjęs į šalį alavinį puoduką ir plaštakos viršum nubraukęs ūsus, Juozapas tylėdamas žvelgė į jį. Paskui atrėmė alkūnes į stalą ir tarė:

— O aš žinau.

Tas, sėdėdamas kertėje ant suolo, sumirksėjo, bet tučtuojau vėl nuleido mieguistus vokus. Krustelėjo pečiais.

— Nėra čia ko žinoti.

— Gal nėra, o gal ir yra. Aš ateinu pas tave, nes tu durnas. Kas tave išmokė skaityt? Gal jau neatsimeni?

— Jūs.

— Ai ai, tai gal tam, kad į žmones granatas mėtytum?

Vackonis pakėlė vokus. Dabar jo veidas buvo rimtas kaip subrendusio vyro.

— O jei ir aš, tai ką? Ne į žmones, o į ponus.

Juozapas padėjo ant stalo klijuoto medžio tabokinę ir susisuko suktinę. Įkišo į kandiklį, prisidegė, užtraukė dūmą.

— Gal tu regėjai, kad aš kada už ponus eičiau?

— Neregėjau, bet dabar regiu.

— Jei tėvas tau nepasakys, tai aš pasakysiu. Klausyk protingesnių už save, o ne tokių pačių kaip tu. Jūs galvose vėjai švilpia.

Vackonis susinėrė rankas ant krūtinės, jo veide krustelėjo raumenų gumulėlis.

— Ponai siurbė mūs kraują, ir mum jų nebereikia. Vieną užmuši, antrą, o kiti patys spruks į savo Lenkiją. Žemė mūsų.

Juozapas pašaipiai pakraipė galvą.

— Mum Lietuvoj ponų nereikia, žemė — mūsų. Iš ko tai girdėjai? Iš manęs. O dabar mane mokysi. Nori žudyti ir deginti kaip ruskis?

— Jie caro jau neturi.

— Jei neturi, tai turės. Tu — lietuvis, o lietuviai — ne plėšikai. Žemę iš ponų ir taip atimsim.

— Kas atims?

— Lietuva. O visi slavai, tiek lenkai, tiek rusai, vienodai bjaurūs. Dirbau Švedijoje — mums reikia gyventi taip, kaip jie gyvena.

— Kiekvienas lenkas — mūsų priešas.

— Surkontai lietuviai jau nuo amžių.

Tas nusijuokė.

— Koks iš jo lietuvis, jei jis ponas.

Juozapas prisitraukė ąsotį, įsipylė alaus. Paklausė:

— Tu į jį norėjai?

Vyrukas stebeilijo abejingas.

— Neee, man buvo vis tiek.

Juozapas ir vėl pakraipė galvą.

— Ai ai, gražu. Dėkok Ponui Dievui, kad granata nesprogo. O ką būtų užmušusi, ar sakė tau?

— Niekas nesakė.

— Maželį Tomą. Po jo lova rado.

— Dilbiniuko?

— Aha.

Stojo tyla. Neatitraukdamas lūpų nuo puoduko, Vackonis tarė:

— Visi žino, kur jo tėvas. Obuolys nuo obelies netoli krenta.

— Durniau. Būtum ėjęs į laidotuves?

— Ko ten eiti.

Juozapo lūpa kilstelėjo aukštyn, atidengdama dantis. Jis paraudo.

— Tu, Vackoni, dabar žiūrėkis. Kas tave pakurstė ir kas prie tavęs tada nakčia stovėjo — aš irgi žinau. Tavo Geležinių Vilkų aš nesibijau. Mokate tik su bobom ir vaikais kariaut.

Vackonis ūmai pašoko.

— Kas jums darbo — pakurstė ar nepakurstė!

Juozapas sėdėdamas ant suolo atsilošė ir pažiūrėjo į jį iš apačios.

— Mat koks tu! Tikriausiai esi lenkų kraujo, kad toks unaravas,— paniekinamai ištarė.

XXIV

Isos ledai sproginėjo nelyginant patrankų griausmas. Paskui ėjo ižas, nešdamas šiaudus, lentas, žabų kuokštus bei negyvas vištas, o lytimis slidinėjo ir smulkiais žingsneliais tipeno varnos. Kalė Murzė tuo metu kluone atsivedė šunyčių; jai nepavyko ilgai nuslėpti savo guolio, nes šuniukai cypsėjo. Tomas glaudė prie veido tuos šiltus gumulėlius ir žiūrėjo į aklas, melsva miglele aptrauktas jų akytes. Rusva Murzė — pusiau vilkas, pusiau lapė, juosvu dėmėtu snukiu — lekavo iškišusi liežuvį ir maloningai leido jam tai daryti.

Pakėnas sudėjo šunyčius į pintinę, o Murzę uždarė malkinėje su tuo vieninteliu, kurį jai paliko — jis buvo didžiausias ir guviausias. Tomas nuskuodė paskui Pakėną ir pasivijo jį ant upės skardžio; nuolydžiais švietė gelsvas molis, išvarpytas urvinių kregždžių lizdų. Ižas jau baigė eiti, išsigaubusiame sietuvos paviršiuje sukosi ratilai.

Pakėnas užsimojo ir sviedė šunytį. Pliūkštelėjo — ir nieko neliko; ratilą pertraukė ir nunešė srovė: šunyčio galva išniro toliau, jis taškėsi letenėlėmis, vėl pranyko ir dar sykį iškilo upės posūkyje. Dabar Pakėnas ėmė iš pintinės po du, vieną metė, o antrąjį laikė prispaudęs prie krūtinės. Paskutinis paniro tik sekundę, atkakliai grūmėsi su srove, kol pagaliau buvo nuneštas į upės vidurį, ir Tomas tik palydėjo jį akimis.

Iš šilumos, iš visokių dar nepažįstamų daiktų draugijos šunyčiai buvo įtrenkti į ledinį vandenį; jie net nežinojo, kad tokio vandens iš viso kažkur esama. Tomas grįžo susimąstęs. Jo mintis gožė ano sapno apie Magdaleną šešėlis. Atidaręs malkinės duris, ėmė glostyti Murzę, bet ji neramiai inzgė ir greit išsprūdo iš jo rankų, puolė uostinėti.

Pirmosios gražios dienos. Skiedryne kapstėsi vištos. Senasis Gžegožunis, sėdėdamas ant savo suolo, kažką drožinėjo; jo peiliukas, nuo pjaustymo toks nudilęs, jog ašmenys pasidarė ploni it yla, perkirsdavo šakelę vienu čekštelėjimu — ne taip kaip Tomas: jis netgi tuo pačiu peiliuku turėdavo apipjauti šakelę iš vienos ir iš kitos pusės, ir tik tada ji nulūždavo.

Pas senelį Surkontą atėjo Malinovska, norėdama išsinuomoti sodą. Neįprastas prašymas, bet ji sakėsi norinti pabandyti, mat sūnui Domukui jau keturiolikti, ir juodu dviese gebėsią susitvarkyti. Senelis pažadėjo, ir ji išlošė, kad atėjo anksčiau. Po poros dienų atbarškėjo Chaimo brika — jis atvažiavo pasiūlyti nuomininkais savo giminiečių. Chaimo pusėje buvo profesinės garantijos ir tai, kad paprastai nuomoja tik žydai. Tačiau duoto žodžio negalima laužyti, todėl viskas pasibaigė kaip visada: Chaimas rovėsi plaukus, rėkavo, pakėlęs kumščius, šaukėsi dangaus keršto.

Našlė Malinovska buvo pati vargingiausia visame Ginių kaimelyje. Ji nei sėjo, nei pjovė, neturėjo žemės, tiktai trobelę prie kelto. Mažiukė, apkūni, viršum šlakuotos kaktos styrojo skarelės kampas — nelyginant per didelis stogas. Jos apsilankymas žadėjo jau naują Tomo draugystę.

Po poros mėnesių nuklydęs į sodo pakraštį už eilės avilių (takutis bėgo palei pat avilius, ir dažnai apspisdavo bitės), išvydo palapinę. Puikią palapinę, ne tokią, kokias statosi arkliaganiai pievose per naktigonę. Stovėdamas viduje galėjai nepalenkti galvos, o jos stogas buvo iš šiaudų kūlių, prispaustų kartimis. Jungtis — ta vieta, kur yra pats apverstos V raidės smaigalys,— buvo sukalta vinimis. Šalia angos kūrenosi laužas, prie jo sėdėjo berniukas ir kepė ant pagaliuko pasmeigtus žalius obuolius. Jis ir aprodė Tomui palapinę iš visų pusių, įsivedė vidun.

Dominykas Malinovskis, šlakuotas kaip ir jo motina, tačiau aukštas, su pūpsančiu rusvų plaukų kuokštu, iškart pavergė Tomo širdį; sakydamas jam „tu", Tomas jautėsi nesmagiai, jį beveik slėgė ši privilegija — juk Dominykas buvo veik suaugęs. Domcius leido jam parūkyti pypkę, padarytą iš karabino šovinio, kuriame buvo pra-

grężta skylelė ir įstatytas kandiklis. Niekada lig tol Tomas nebuvo rūkęs, bet dabar drąsiai čiulpsėjo, nors ir graužė gerklę; vis stengėsi, kad žaižaruotų susuktas naminio tabako lapas. Kaip įmanydamas stengėsi — ir nuo tada taip darė visą laiką — pelnyti pilkų šaltų akių pritarimą.

Anksčiau, jei kur prašapdavo, Antanina jo ieškantiems atsakydavo: „Tomas vėl pas Akulionius nulėkė", o dabar: „Tomas palapinėje". Nenumaldomas tarp medžių vinguriuojančio dūmelio žavesys, papuvusių obuolių, šiaudų kvapas. Ir tos valandos prie laužo. Domcius mokėjo čirkštelėti seilę per kelis sieksnius, leisti pro nosį dūmus (tuomet į orą pakildavo dvi srovelės), statyti slastus paukščiams ir kiaunėms (parke kiaunė aplinkui liepą vaikėsi voveraitę, bet reikėjo laukti kitos žiemos — tik tada galima spęsti tuos slastus), be to, mokė Tomą keiktis. O už visa tai reikalavo, kad jis pasakotų, kas rašoma knygose. Pats skaityti nemokėjo, bet viskas jam buvo įdomu. Iš pradžių Tomas gėdijosi, nes žinios, atėjusios per raides, jam atrodė menkesnės (tokia pat gėda kaip užuojauta senelei Dilbinovai), tačiau Domcius reikalavo ir niekada lengvai neatstodavo, o vis klausinėdavo: „o dėl ko?", „o kam?", „o jeigu taip, tai kodėl?", ir Tomui dažnai nepasisekdavo visko išaiškinti, nes anksčiau apie tai negalvojo.

Potraukis, negalėjimas atsispirti. Gal potraukis prie to, kas grubu ir nedora? Domcius elgėsi kaip vyriausias tiesos žynys, nes jo ironija, neišsakyta pajuoka užgriebdavo tik paviršių to, ką Tomas žinojo, jausdamas, jog po paviršiaus luobu kunkuliuoja pati svarbiausia tikrovė. Ir tai buvo ne ilgos, be kiautų sraigės, kurias jie rinkdavo ir svilindavo anglimis, kad susitrauktų, ne sparvos, kurioms įsmeigdavo į pilvelį šiaudą ir paleisdavo skristi, ir net ne žiurkė, kurią Domcius įleido į tunelį tarp žarijų. Viskas glūdėjo dar toliau ir giliau. Kiekvienas bėgimas į sodo palapinę žadėjo kažką svarbaus.

Tai pagaliau buvo teisingos spėlionės, nes Domcius jam atvėrė tiktai dalį savo prigimties ir į jį žiūrėjo atsargiai. Nesistengė pabrėžti savo pranašumo, atlaidžiai priėmė Tomo rodomą pagarbą. Be to, gailėjosi jo. Dėl to, kad naivus pasitikėjimas nuginkluoja, arba, o gal ir to-

dėl, kad buvo protingiau negadinti santykių su dvaru. Jo murmtelėjimas „hmm“ ir judesys, kai apkabindavo rankomis kelius, Tomui spiriantis sužinoti, kas jam buvo draudžiama, reiškė daug — būtent tai, ko trōško mažėlis. Ir dėl to, kad staiga šis santūrumo barjeras buvo sulaužytas, kalti Isos kipšiukai, o gal ir Tomo kvailumas: jis ėmė nepaisyti taisyklės, kad nereikia visur ir visada įkyrėti tiems, kuriuos dievini. Beje, iš kur galėjo imtis jo taktas, jei jis gyveno vien savo fantazijomis ir, tiesą sakant, niekas jam padoriai nesudavė per nosį.

Malinovska į palapinę atsilankydavo retai. Vidudienį atnešdavo sūnui pietus, bet irgi ne visada, ir Domcius virdavosi kopūstienę, paskui iš didelio juodos duonos kepalo atsipjaudavo peiliuku riekę ir kirsdavo su lašinių griežinėliais. Na, dar kepti obuoliai, kriaušės — kriaušės, ištrauktos iš pelenų, yra neapsakomai skanios; o bulvės, kurias jie irgi kepdavo, apskrunda, reikia įsmeigti smailų pagaliuką ir pažiūrėti, ar jos jau minkštos. Antanina užsukdavo tik išsitempti už pakarpos Tomo arba su pintine „inspekcijos“ (taip buvo vadinama vaisių dalis, gaunama iš nuomininko kasdieniams dvaro poreikiams), ir tada tekdavo padėti jai nunešti. Domcių ji vadino pašaipiai ir bjauriai lietuvišku žodžiu „rupūžiukas“, tai yra — visų rupūžių giminaitis.

XXV

Domcius (pasakykime čia tiesiai) buvo persirengęs karalius. Jis valdė naudodamas tykų terorą ir labai stengėsi tą tylą apsaugoti. Į karaliaus sostą jis įkopė todėl, kad buvo stiprus ir mokėjo įsakinėti. Jei kam savo kietu kumščiu trenkdavo į dantis, tas iškart paklusdavo ir niekad nedrįsdavo pasiskųsti tėvams. Dvariškiai, supantys jį kaimo ganyklose. kaip ir dera, buvo įvairūs: ir artimi patikėtiniai, ministrai, ir paprasti palaižūnai, praverčiantys mažoms paslaugoms, pavyzdžiui, vaikyti karvėms, sulindusioms į pasėlius. Atlikdamas rimtus bandymus, prisileisdavo tiktai patikėtinius.

Kritiškas protas, nepasitikintis plikais žodžiais ir reikalaujantis mokslinio pagrindimo, nepaprastai domėjosi

viskuo, kas bėgioja, skraido, šokinėja ir šliaužioja. Jis nupjaudavo kojas ir sparnus, šitaip mėgindamas ištirti gyvų mechanizmų paslaptis. Neaplenkė net žmonių, ir tada jo ministrai laikydavo „objektą“, tai yra trylikametę Verutę, už kojų. Jį masino taip pat technikos dalykai, ir jis ilgai stebėjo, kaip padarytas malūnas, galiausiai sukalė tikslų modelį, net kai ką patobulinęs, ir pastatė jį ten, kur upeliūkštis įteka į Isą.

Primesdamas bendraamžiams savo valią, Domcius keršijo už viską, ką jam teko iškęsti nuo suaugusiųjų. Nuo pat mažens vieni pažeminimai: ir motina, ir jis plušo svetimiesiems, dažniausiai turčiams, valdantiems šešiasdešimt ar aštuoniasdešimt hektarų — o tokie blogiausi. Žiūrėti jiems į akis, stengtis įminti jų norus, pašokti ir atspėti, ką už akimirkos lieps, viską darant tarytum linksmai ir savo noru; baimintis, kad jeigu kas nepatiks, ponas neduos prižadėto pūdo rugių ar poros senų batų,— iš čia išauga neapykanta arba abejonės, jog visas šitas pasaulis laikosi ant kažkokių melagysčių.

Anos vasaros pradžioje, dar prieš apsigyvenant sodo palapinėje, Domciaus gyvenime įvyko svarbus dalykas. Domcius ilgai stengėsi, tenkino svetimas užgaidas, ilgai lindo į akis — ir pagaliau vienas iš buvusių kareivių leido jam retkartėmis naudotis savo karabinu. Tai, beje, buvo užmokestis už kai kurias nutylėtas nuodėmėles.

Tuo metu, kai Domcius gavo teisę pasiskolinti karabiną, apylinkėje atsirado pasiutęs šuo, ir žmonės įtarė, kad vienas iš kaimo šunų yra aprietas. Daugelis šnekėjo, kad jį reikia užmušti, bet niekas to nesiėmė. Tada pasipainiojo Domcius ir pasisiūlė nutvatinti šunį. Jam buvo leista, nors nelabai noriai,— nežinia, ar išties šuo buvo aprietas. Didelis, juodas šuva su žilais plaukais ant snukio, iškėlęs uodegą, gerinosi Domciui, patenkintas, jog paleido jį nuo grandinės ir dabar, užuot tuščiai žiovavęs ir blusinėjęsis, jis eis palakstyti. Domcius davė jam paėsti, o paskum nusivedė prie ežerėlio. Šį ežeriuką Isos kilpos viduryje per pavasario atolydžius maitino upės vanduo, tekantis užpelkėjusiu grioviu; tada šiltose seklumėlėse nešdavo lydekos; vasarą jis imdavo džiūti, ir jame likdavo daugiau dumblo negu vandens; ežerėlio nuolatinės gyventojos buvo tiktai dyglės. Aplinkui švendrynas — tan-

ki siena, aukšta sulig raito vyro. Ant vieno kranto, švendrų apsuptyje, augo kriaušė. Domcius stora virve pririšo prie jos šunį. Pats su karabinu rankose atsisėdo netoliese. Iš šovinių išlupo kulkas, o jų vietoje įstatė medines, kurias pats išdrožė šiam reikalui. Šuo vizgino uodega ir linksmai lojo. Štai toji akimirka: galėjo šauti, galėjo ir ne; spaudė buožę prie peties ir dar delsė — gardžiavosi pačia galimybe. Būtent tuo, kad šuva nieko nenumano, o jis, Domcius, gali rinktis ir pats nuspręsti. Ir, be to, jis piršto spūstelėjimu gali šunį tikrai paversti kitokiu negu lig šiolei — bet kokiu? Ar jis griūtų, ar šokčiotų? Tačiau viskas po kriauše ir aplinkui drauge taip pat pasikeistų. Nieko nėra geriau, kaip šūvis kulka: ramu ir tylu, tarsi nebūtų jokio žmogaus, jokio pykčio, jokių pastangų, tik ištars — „jau".

Ošė švendrynas, iš pražiotos koserės karojo raudonas drėgnas liežuvis. Taukštelėjo iltys — šuo čiupo musę. Domcius taikė į blizgančius gaurus.

Jau. Sekundės dalelytę šuo tarsi nustebęs krūptelėjo. Ir ūmai puolė pirmyn, švogždė ir skalijo, įtempęs virvę. Supykęs dėl šitokio priešiškumo, Domcius šovė antrąsyk. Šuo parvirto, pašoko ir staiga viską suprato. Pašiauštais gaurais jis traukėsi nuo to siaubingo reginio. Iš reto į jį smigo naujos kulkos (kad per greitai nenumirtų), ir su kiekvienu šūviu buvo vis kitaip, kol pagaliau pradėjo vilkti žeme užpakalį, ungzti ir, jau parvirtęs ant šono, ėmė konvulsiškai mataruoti letenomis.

Atsisėdęs prie laužo sode, Domcius leidosi į teologinius apmąstymus, paremtus anos akimirkos prisiminimais. Jeigu jisai turėjo visiškoje savo valdžioje šunį, sprendė jo likimą taip, kaip panorėjo, tai argi ir Viešpats Dievas panašiai nesielgia su žmogumi? Dievą jis laikė savo skriaudų kaltininku. Visų pirma dėl to, kad Dievas neišklausė tokių nuoširdžių jo prašymų pagelbėti. Kai kartą prieš Kalėdas namuose nebuvo nė trupinėlio duonos, o motina klūpėdama prieš šventųjų paveikslus verkė ir meldėsi, jis troško stebuklo. Užlipo į palėpę, atsiklaupė, persižegnojo ir savais žodžiais prašė: „Negali būti, kad Tu nematytum mano motinos skausmo. Padaryk stebuklą, o aš Tau atiduosiu save — gali mane tučtuojau nužudyti, leisk tiktai sulaukti stebuklo". Neabejodamas, kad

jo prašymas bus įvykdytas, nušoko nuo kopėčių, ramiai atsisėdo ant suolo ir laukė. Bet Dievas buvo visiškai abejingas, ir jie nuėjo gulti alkani.

Be to, Dievas, turėdamas savo rankose perkūną, žymiai geresnį ginklą kaip karabinas, aiškiai palaiko melagius. Sekmadieniais jie apsivelka šventinius drabužius, moterys susivarsto žalius aksomo gorsetus ir susiriša po kaklu spalvotas skarutes, ištrauktas iš skrynių. Paskui visi gieda, varto akis, laiko sudėję rankas. Bet vos tik grįžta namo! Turi visko, bet tu gali ant slenksčio nudvėsti — nieko neduos, o patys punta bandutes su taukais ir su grietine. O lupti moka, įsivilkę į svirną, kad niekas negirdėtų. Neapkenčia vienas kito ir aploja prieš kaimynus. Pikti ir kvaili, tik kartą per savaitę apsimeta esantys geri. O atpildas? Viešpats Dievas didžiausiu turtu kaime apdovanojo tą, kuris guli su savo dukterim; pats pro plyšį matė: jos nuogas kelys kyšo, senis dvėsuoja, ji aikčioja iš malonumo.

Kunigas moko — reikia būti gailestingam. Bet juk kiekvienas žvėris vaikosi ir žudo kitą žvėrį, kiekvienas žmogus kamuoja kitą žmogų. Kai Domcius dar buvo mažas, visi, kas tik norėjo, jį engė. Tiktai tada, kai paaugo ir sustiprėjo, kai išmoko kruvinai daužyti nosis ir dantis, kiti ėmė jį gerbti. Dievas žiūri, kad stipriesiems būtų gerai, o silpniesiems — blogai.

Ak, jei būtų galima nuskristi į dangų ir stverti Jį už barzdos! Žmonės jau sugalvojo skraidančias mašinas ir, aišku, dar geresnes sumeistraus. Tačiau kol kas Domcius neįstengė išnarplioti painių klausimų. O ką velniai tempia į pragarą? Gal Dievas tik apsimeta, kad niekas jo nejaudina? Jis gudrus, nusuka galvą į šoną kaip katinas, kai akimirksnį paleidžia pelę, o paskui čiumpa. Jeigu ne pragaro baimė, būtų galima visai kitaip gyventi, daryti, kas patinka, o jei kas pasipriešintų — tuoj iš karabino pykšt.

Apglėbęs rankomis kelius ir atlaidžiai klausydamasis Tomo vogravimo, jis suko galvą, kaip išbristi iš šios painiavos. Ir sykį blykstelėjo naujas sumanymas. O gal kunigai tik rezga visokias pasakaites, ir Dievui visai nerūpi šis pasaulis? Gal tai netiesa, kad Jis viską mato, nes iš viso nenori nieko matyti. Aišku, pragaras kažkur yra,

tačiau tai jau žmonių ir velnių reikalas; velniai — kaip ir perregima Laumė, pasirodanti čia vienu, čia kitu pavidalu,— ieško kvailių, kurie sutiktų su jais susidėti. O gal Dievo apskritai nėra, ir danguje niekas negyvena? Bet kaip tatai sužinojus?

Kaip jau buvo sakyta, Domciaus protas didžiai vertino bandymų reikšmę. Palengvėle jis išplėtojo tokią mintį. Jeigu žmogus šuniui yra tas, kas Dievas žmogui, o žmogus, šuniui įkandus, čiumpa pagalį — tai ir Dievas, žmogui įkandus, taip pat turi rūstauti ir jį nubausti. Svarbiausias dalykas — sugalvoti, kaip įžeisti Dievą, kad Jis turėtų paleisti į darbą perkūnus. Jeigu tuomet nieko nenutiks, tai šitoks bandymas parodys, kad Jo neverta paisyti.

XXVI

Aštri batsiuvio yla. Laikydamas ją kišenėje, Domcius pirštu vis tikrino jos smaigalį. Tą sekmadienį saulė patekėjo pro rūką, paskui rūkas išsisklaidė, ir ore draikėsi blizgančios bobų vasaros gijos. Netoli vieno Isos skardžio gulėjo didelis, traškiomis kerpėmis apžėlęs akmuo. Jo viršus plokščias kaip altoriaus. Domciaus ministrai,— su bateliais ir švariais marškiniais, nes neseniai išėjo iš bažnyčios,— sėdėjo žolėje priešais tą riedulį, čiulpė suktines ir vaipydamiesi bent taip vienas kitą drąsino. Galėjo būti, kad šalia jų jau spietėsi nematomos būtybės ir ištiesusios kaklus laižėsi, laukdamos neįprasto reginio.

Tuo tarpu Domcius stovėjo ant upės kranto ir užsigalvojęs svaidė į vandenį akmenukus. Dar galėjo atsisakyti savo sumanymo. O jeigu tai tiesa? Tuomet jį iškart nutrenks perkūnas. Pakėlė galvą. Danguj nė debesėlio, saulė aukštai, vidudienis. Toks perkūnas iš giedro dangaus,— kad nors galėtų viską pamatyti, bet ne, tada jau nebesuspės. Viena paskui kitą ritosi bangelės, sklido vis platesni ratilai, suposi išsidriekę lapai; vienas sulinko, ir vanduo užliejo jo žalią odelę. Tai ką gi? Bijaisi? Švystelėjo akmenį toli, ten, kur matėsi kito kranto šešėlis, suspaudė kišenėse kumščius ir apčiuopė ylą.

Priėjo prie akmens. Tada jie, jo pavaldiniai, ėmė trauktis atatupstomis. Skubiai, vis tolyn, tolyn nuo jo. Paniekinamai nužvelgė juos. Ištraukė iš kišenės sumaigytą melsvą nosinaitę, atsargiai išskleidė ir, padėjęs ant šiurkštaus, kieto paviršiaus, išlygino jos kampus.

Vos išėjęs iš bažnyčios, Tomas norėjo prie jo prisiartinti, bet pametė iš akių. Kažkas matė Domcių einant link ganyklų, tad pasileido įkandin. Nereikėjo to daryti. Domciui būtų užtekę vien to, kad slankioja paskui jį, bet buvo dar blogiau: Tomas pasirodė tada, kai viskas subrendo iki aukščiausio laipsnio, kai stati raukšlė tarp Domciaus antakių reiškė įtemptą valią ir drąsą. Kodėl gi Domcius turėtų rūpintis dar kuo nors, ne tik tuo, ką jam reikėjo įvykdyti? Gal atvirkščiai — gal tokią akimirką nesuvedinėjama sąskaitų, pavyzdžiui, tada nedera parodyti, kad tariamas palankumas iš tikrųjų tebuvo prisiverstinė pakanta? Domcius šaukė jį, ir nors Tomas nieko nesuprato, bet vis dėlto jau pajuto darantis kažką netinkama,— tą jo bjaurų juokingumą liudijo atgręžti berniukų veidai. Paklusę įsakymui, ministrai puolė Tomą, pargriovė ir atsisėdo ant jo. Jis visaip draskėsi, bet tabaku smirdinčios jų letenos murkdė jį į žolę. Teįstengė pakelti tik smakrą. Jam buvo liepta tylėti.

Akmens stalas Domciui siekė kiek aukščiau juosmens. Vidury nosinaitės bolavo apskritas paplotėlis — Dievo kūnas. Priėmęs šv. Komuniją, Domcius atsargiai pėdino susidėjęs rankas ant krūtinės; nešė paplotėlį ant liežuvio ir tuoj pat mikliai išspjovė jį į nosinaitę. Dabar įsitikins. Suspaudė ylą ir palenkė žemyn, į Dievą. Palengvėle leido, paskui vėl pakėlė.

Smogė.

Ir laikė smaigalį toje žaizdoje, vėliau apsidairė, trokšdamas bausmės. Bet nieko neįvyko. Nuo ražienų purptelėjo mažų paukštukų būrelis. Nė debesėlio. Pasilenkęs pažiūrėjo, ar iš perverto paplotėlio, ties yla, neištekės kraujo lašas. Nieko. Tada ėmė įnirtingai badyti, draskyti baltą skridinėlį.

Paleistas Tomas puolė bėgti, jausdamas gerklę gniaužiantį ašarų gumulą. Bėgo, ir jam atrodė, kad pabėgs nuo viso pasaulio blogio — nieko blogesnio jis nebuvo patyręs. Ne tiktai mirtinos nuodėmės siaubas. Staiga pa-

juto, koks jis nereikalingas ir kokios netikros buvo tos akimirkos, kada manė esąs Domciaus draugas. Jis nėra nė vieno iš jų draugas. Pabėgo visam laikui. Namuose visas virpėjo ir stvarstė senelę Dilbinovą už rankos, dabar reikėjo pagalbos jam, o ji klausinėjo, kas nutiko, bet Tomas nieko nesakė, tik mėšlungiškai kukčiojo. Vakare rėkė, kad bijosi ir kad negesintų lempos. Taip pat klejojo pro miegus, ir močiutė keliskart kėlėsi ir susirūpinusi laikė delną jam ant kaktos.

Nelaukęs kito sekmadienio, ėjo išpažinties, beje, vos pajėgdamas išlementi, ką žinojo apie šį baisų įvykį, ir kunigas Monkevičius taip sunerimo dėl bedievystės, įsigavusios į jo parapiją, kad vis sukiojosi ir šokčiojo klausykloje; stengėsi traukti jį už liežuvio, kad kuo greičiau galėtų su šaknimis išrauti tą blogį. Tačiau Tomas neišdavė, nors kunigas ir aiškino, jog tokiais atvejais sakyti tiesą netgi esanti krikščionio pareiga. Jam neapsivertė liežuvis ištarti tą vardą. Gavo išrišimą, ir tai jį truputį apramino.

Nors buvo pats obuolių skynimo metas, Tomas iš tolo lenkėsi palapinės sode ir visaip išsisukinėjo, kai Antanina kišdavo jam į rankas pintinę. Būtinai tuomet kur nors prašapdavo. Jei pro medžius paregėdavo šmėsčiojant drobines Domciaus kelnes, puldavo slėptis, o atsitiktinai jį sutikęs, įsmeigdavo žvilgsnį į žemę ir apsimesdavo, kad jo nemato.

Visos tos apeigos ant Isos kranto, tiesą sakant, tada baigėsi nei šiaip, nei taip. Berniukai, veikiau nusivylę (jeigu būtų trenkęs perkūnas ar bent pasipylęs kraujas, tada kas kita) ir nesugebėdami suvokti mokslinės atradimo prasmės, netrukus įniko į kortas: jiems pasirodė, kad tinkamiausias užsiėmimas dabar — lošti kvailį. Domcius — derėtų atkreipti dėmesį į šią smulkmeną — susišlavė paplotėlio trupinius ir suvalgė; bandymas yra bandymas, bet išmesti lauk ar sumindžioti nelabai tinka. Nukorę kojas nuo skardžio, jis kulnais daužė molį ir rūkė savo pypkę, pasidarytą iš šovinio. Jį kamavo keista atsivėrusi tuštuma. Jau geriau muštis su tėvu, sulaužyti lazdą į jo kuprą arba šauti į jį — negu dabar, kai nėra net su kuo rungtis. Domcių užplūdo našlaičio, dvigubo našlaičio

liūdesys. Jokio, jokio žmogaus, kurį galėtum ko nors paprašyti. Vienas, visiškai vienas.

Isos paviršius tykiai suvilnijo. Per upę į kitą krantą plaukė vandens žaltys, statmenai iškėlęs galvą, už kurios klostėsi įstriži raukšlių ūsai. Domcius akimis išmatavo atstumą ir iš rankos virptelėjimo suprato, kad pataikytų. Bet vandens žaltys yra šventas, ir tas, kas jį užmuš, prisišauks nelaimę.

XXVII

Kiekvieną rudenį Tomas stengdavosi būti prie kūlės. Įdomiausia, kai mašiną užveda arba kai iš jos leidžiamas garas. Virš jos katilo, iš krašto, prie pakuros, kur metamos malkos, sukosi du dideli rutuliai, pritaisyti ant metalinių sijelių, kurios atrodė kaip nuleistos rankos. Tomas niekada nematė, ar tos rankos kada nors pasikelia. Galėdavo į tuos rutulius žiūrėti ir žiūrėti, pamiršęs viską pasaulyje. Jeigu mašina juda lėtai „pru-tak, pru-tak“, tai abu rutuliai puikiai įžiūrimi, bet jei labai greitai — jie susilieja į besisukantį apskritimą, tik laksto „tef tef tef“, ir vos pamatai, kokie jie juodi. Geltonai dažytos pašiūrės kampe (pro jos stogą kyšojo lokomobilio kaminas) stovėjo du suolai. Ant vieno sėdėdavo Tomas, be to, čia ateidavo parūkyti vyrai iš klojimo. Ant kito, stovinčio priešais suolo, pasiklojęs kailinius, paprastai gulėdavo jaunasis Sipnevskis, Šatibelkos seserėnas, kuris prižiūrėjo katilą. Parietęs kojas, ranka parėmęs galvą, jis svajodavo, bet apie ką — tai liks jo paslaptis. Tarpukartėmis nulipdavo, patikrindavo manometrą ir, atidaręs dureles, į ugnimi žėruojančią angą svaidydavo ąžuolines malkas; kai kada tepdavo, paėmęs tepalinę su pliaukšinčiu dangteliu, nors pačią mašiną iš tikrųjų prižiūrėjo kalvis.

Įkaitusiu veidu, šnervėse tebejausdamas tepalų kvapą, Tomas išnerdavo į vėją, šlamenantį tuopų lapus. Lauke jį viliodavo kitas judėjimas — diržo judėjimas. Uolekties pločio, iš lopytos ir perlopytos odos, jis jungė didįjį lokomobilio ratą su mažuoju kuliamosios ratu. Kaip jis ir nenuslysdavo nuo to didelio rato? Tiesa, nukrisdavo, kai sulėtėdavo apsisukimai,— tada pasigirsdavo perspėji-

mo šūksniai, kad niekas nepasipainiotų, nes diržas krisdavo bildėdamas ir lengvai galėjo sulaužyti kaulus. Kai reikdavo nutraukti darbą, kalvis su Sipnevskiu laikydavo diržą lazdomis (ir turėdavo smarkiai spausti), kad jis ne taip lakstytų, paskui atšokdavo, ir diržas tyliai nusmukdavo. Kad mašina jau lėtėja, galėjai suprasti iš vis ryškėjančių diržo lopų.

Klojime — dulkių kamuoliai, gaudesys, visi laksto. Ant geležinių kablių pakabinti maišai greitai pampsta. Tomas panardina ranką į byrančių pro angas šaltų grūdų srovę. Pilnus maišus kalvis velka į pašalį, ant svarstyklių, stovinčių po tuopa. Ant grendymo (dulkės graužia akis, ir sunku ką nors įžiūrėti) — baltos moterų skarelės, prakaituoti veidai. Pakeltas ant šakių pėdas skrieja lanku, o tada kuliamoji užspringsta — „vvvich“. Iš kito galo nublukusios rausvos letenos (kadaise kuliamoji buvo raudonos spalvos) negrabiai bėgioja, ir pro jų tarpą slenka šiaudai.

Norint pajudinti iš vietos lokomobilį ar kuliamąją, reikia daug porų arklių. Kartais (nors ir retai) vyrai ją veždavo pas kaimynus — sutartinai šūkčiodami, pliaukšėdami botagais, po ratais kaišiodami žabus. Visoje apylinkėje tiktai dvaras ir Baluodis Amerikonas iš Pagirių turėjo tokias mašinas. Kitur buvo kuliama spragilais. Jeigu ir skolindavo kam nors, tai tik ne į slėnį, prie upės, nes nuo kalno dar šiaip taip gali nusileisti, o į kalną arkliams per sunku traukti.

Visada tarp kūlėjų Tomas jausdavosi savas, bet po nutikimo su Domcium pirmąsyk pajuto, jog jis čia svetimas. Nuo vyrų jį atskirdavo pašnekesiai — vyrai šnekučiavosi, mieguistai spjaudydami geltonas nuo tabako seiles ir nekreipdami į jį dėmesio. Sipnevskio susimąstymas; nekantrūs moterų purkštavimai, kad netrukdytų, kai lįsdavo į grendymą; išsiteplioję jo metų vaikai, turintys aiškias pareigas (jiems reikėjo ištempti iš po kuliamosios maršką, pribirusią pasturlakų) — visa tai jį lyg ir stūmė į nuošalę.

Ko gero, dabar tapo ryškesnės ir kitos nesėkmės. Antai pašaipus vyrų atlaidumas, kai jis mėgino šienauti arba arti. Taip pat būgnas — ant vielos pakabinta geležies plokštė, į kurią Šatibelka daužydavo plaktuku, rytais pranešdamas, kad jau laikas darban, o vakarais — kad reikia

grįžti iš lauko (kai kuldavo, vietoj būgno skambėdavo lokomobilio signalas — sušvilpdavo taip smarkiai, kad net ausis užguldavo). Šatibelka išbūgnydavo ištisą melodiją, o žmonės juokdavosi: girdi, būgnas sako „ponas — balvonas, ponas — balvonas“. Juokdavosi nepiktai, tačiau Tomui vis tiek būdavo truputį įžeidu.

Šeimyninėje Antanina su moterimis dažnai šnekėdavo apie ponus: kokie jie anksčiau būdavę, kaip kankindavę. Vienas ponų žaidimas itin kaitino Tomo vaizduotę: kartą liepę mergaitei įlipti į medį ir kukuoti, o tada į ją šaudę. Tomui patikdavo, kai skindamos obuolius ar vyšnias merginos lipdavo į medžius, tada stengdavosi pažiūrėti į tamsą joms po sijonais (nuo senų senovės Ginių mergos nemūvėjo kelnaitėmis). Šios kikendavo ir visaip jį pravardžiuodavo, bet būdavo lyg ir patenkintos. Tad kaip čia? Su šautuvu po medžiu, ir šaudė? Antaninos atodūsiuose Tomas pajuto ne tik pasipiktinimą bei nuostabą, bet ir pranašumą prieš jį, taip pat poną.

Dėl tokių ar kitokių sumetimų jis pradėjo labiau linkti prie senelio ir kinkuodamas, pasikišęs po šlaunimis delnus, klausėsi jo paskaitų apie azotą, kurį augalai įkvepia, ir apie deguonį, kurį iškvepia; apie tai, kad anksčiau žmonės mišką išdegindavo ir metai iš metų sėdavo javus, kol nualindavo dirvą, o paskui sugalvojo trilaukę sėjomainą; pasakojo, kas tai yra. Palengva senelis tapo jo artimiausiu bičiuliu, ir Tomas sklaidė jo knygų lapus, dabar jau pats prašydamas paaiškinti. Į žaliąją augalų karalystę jis įžengė, kai geltonavo ir krito lapai, ir tai buvo kitokia karalystė negu tikrovėje. Jautėsi ten saugiai, nes augalai nepikti, nė vienas neatstums.

Iš senelio pusės irgi niekas negrėsė. Jis niekada nesinervindavo, niekada nebūdavo taip užsiėmęs kokiais nors suaugusiųjų reikalais, kad nepaisytų Tomo norų, su Tomu kalbėdavo rimtai, retkarčiais geraširdiškai, bičiuliškai krenkštelėdamas. Atsakinėdavo į klausimus netgi kai prausdavosi, tepdavosi fiksatuaru ar šukuodavosi ant plikės plaukus. Fiksatuaru, tokiu muileliu iš popierinės tūbelės, Tomas trindavosi rankas ir uostydavo. Senelis paprastai prausėsi šiltu vandeniu, persijuosęs rankšluosčiu; jo krūtinė ir pilvas buvo apaugę žilstančiais plaukais.

Senelė Dilbinova sielvartavo, kad Tomas nesiruošia kaip pridera gimnazijai, nes koks gi tas Juodojo Juozapo mokslas; mokė jį pati, bet juk nuo anų laikų tiek viskas pasikeitė. Žadėjo jam, kad atvažiuos jo motina ir išsiveš juodu, tačiau ji vis neatvyko. Tomo žinios, tiesą sakant, iš atskirų dalykų nebuvo vienodos. Jis gerai skaitė, nes buvo smalsus. O rašė kaip su vištos koja neįskaitomas kripes; šnekėjo kaip „tuteišis“, vis įterpdamas lietuviškus žodžius (vėliau mokykloje dėl to iš jo šaipydavosi). Kadangi staiga susibičiuliavo su seneliu, dabar jau neblogai išmanė botaniką, ir senelis džiaugėsi, jog užaugęs bus ne kareivis, ne piratas, o žemdirbys. Iš tų laikų neišliko nė vienos jo nuotraukos, nes niekada jų ir nebuvo. Jau tuomet dairėsi į veidrodį, bet nemokėjo savęs matyti ir lyginti su kitais. Net į galvą jam neatėjo imtis šukų ir šepečio sutramdyti savo plaukams; standus ir tankus tamsaus blondino kuodas styrojo virš kaktos — per jį žemyn ir brūkštelėdavo šukomis. Rubuilio skruostai, pilkos akys, riesta it tekučio nosis (tokia pati kaip ir prosenelės Mogliovos — melsvoje nuotraukoje). Pagal savo amžių — aukštas.

„Tomo veidas tartum totoriaus užpakalis“,— išgirdo, kaip vienas Koreiviukas šnibždėjo kitam. Tai perpildė jo neapykantos taurę. Tiedu berniukai, kaimyno Koreivos, gyvenančio kitapus Isos, sūnūs, tik kartą svečiavosi Giniuose su savo tėvais. Žaidimai visai nesiklijavo, jie norėjo Tomui vadovauti, o jį piktino jų suokalbiai, bakšnojimai ir juokeliai.

Kyla įtarimas, kad jis iš ko nors paveldėjo nesugebėjimą bendrauti su žmonėmis — gal tai buvo močiutės Surkontovos nepriklausomybė arba močiutės Dilbinovos baimingumas. O gal tiesiog stigo įgudimo. Sykį seneliai, važiuodami tolėliau į svečius, nusivežė ir Tomą. Jis šnairavo į šeimininkų dukrelę ir suvirpėjo, kai ji paėmė jį už rankos, vesdamasi aprodyti sodą. Dimbino it mietą prarijęs ir vos kvėpavo, nes baiminosi tų jos laibų, nuogų ir jaudinančių rankų. Parke ant lieptelio per upokšnį, kai stovėjo atsirėmę į beržinį turėklą, jis jautė, kad ji kažko laukia iš jo, bet jis tiktai tylėjo. Mat visa tai panėšėjo į anuos žaidimus su Onute, ir jis pabūgo.

Jo manieros: nusilenkdamas svečiams, sumušdavo kojomis, vis raudo. Miestuke buvo keliskart, bet turbūt to negalima laikyti pažintim su plačiuoju pasauliu. Tada stypsodavo prie vežimo turgaus aikštėje ir padėdavo Antaninai dėlioti pardavinėjamus obuolius. Kai kurie miestelio namai mažne mirko Isoje,— ji čia buvo kitokia, plačiai išsiliejusi; gatvikės buvo grįstos tokiais dideliais akmenimis, kad bemat galėjai išsisukti koją; ant medinių laiptukų stovėjo žydai ir kvietinėjo į savo krautuves. Didžiausias pastatas, balti kunigaikščių rūmai, stūksantys prie maurais apsitraukusių tvenkinių, dabar tušti, viduje buvo perstatinėjami į mokyklą ar ligoninę. Grįžtant namo, Tomui labiau patiko važiuoti tolimesniu, bet geresniu keliu, kertančiu bėgius; netoliese buvo gelžkelio stotis, ir tada pavykdavo pamatyti traukinį. Kai reikėdavo grįžti, Tomas jausdavo palengvėjimą. Antanina jam duodavo vadeles, ir jis pliauškindavo botagu. Jeigu važiuodavo vieni, ji pasirūpindavo, kad būtų pakinkyti rambiausi arkliai: galėjo sutikti mašiną. Tais atvejais Tomas nutraukdavo gūnią nuo sėdynės, pataisytos iš šieno, šokdavo nuo vežimo ir apvyniodavo arkliams galvas, kad nesiaustų.

Su seneliu klajodavo pasakoje apie sėklų dygimą po žemėmis, apie stiebelių kilimą aukštyn, apie žiedų vainikėlius, lapelius, piesteles ir kuokelius,— nereikėjo jokių manierų ir priverstinių taisyklių, kurios tykoja, kai būni su žmonėmis. Tomas nusprendė, jog kitą vasarą jis jau tiek žinos apie augalų rūšis, kad galės pasidaryti herbariumą.

XXVIII

Kai buvo visai mažytis, Tomą sodindavo ant meškos kailio, ir tada šventa ramybė: jis pakeldavo rankutes, kad tik nepaliestų gauruoto žvėries, ir taip sustingęs sėdėdavo — truputį persigandęs, truputį susižavėjęs. Dėmėtas, kandžių sukapotas kailis buvo nuluptas, matyt, nuo paskutinio šios apylinkės lokio, sumedžioto seniai, dar senelio vaikystėje. Lokiai, pažįstami iš šio kailio ir iš paveiksliukų, Tomui žadino švelnius jausmus. Gal ne tik jam, nes ir suaugusieji dažnai mėgo pasakoti apie lokius. Anks-

čiau juos laikė dvaruose ir mokydavo įvairių darbų, pavyzdžiui, sukti girnas arba nešioti rąstus. Su jais nutikdavo visokių juokų. Čia, Giniuose, žmonės ilgai minėjo vieną ambicingą lokį, mėgusį saldžias kriaušaites: jei šeimininkas leisdavo jam kartu puotauti, tai turėjo žiūrėti, kad dalybos būtų teisingos, nes, gavęs papuvusių ar žalių kriaušių, lokys įsižeisdavo ir imdavo baisiai staugti. Tomas susijaudinęs nenustygdavo ant kėdės, klausydamasis apie kito lokio sumanumą — tasai smaugęs vištas, todėl tekę jį pririšti grandine; tada jis radęs būdą: sėdėdamas priekinėmis letenomis imdavęs žarstyti smėlį, ir kvailos vištos pripuldavusios artyn lesti, o jis daužydavęs jas letena ir grobį paslėpdavęs po savimi, nutaisęs nekaltą miną, lyg niekur nieko. Įdomiausio nutikimo herojus (apie jį papasakojo senelė Dilbinova) buvo lokys, kuris įlindęs į karietą tuo metu, kai ji stovėjusi prie kažkokio dvaro priebučio, o vežikas buvęs kažkur prašapęs. Arkliai ėmę lėkti šuoliais, o jis, irgi pergąsdintas, nespėjęs iššokti. Taip išlėkę į vieškelį. Ties kryžkele stovėjęs kryžius, karieta pasvirusi, ir lokys nusitvėręs kryžiaus, bet kadangi antra letena laikėsi karietos — kryžių išrovęs ir su juo važiavęs į kaimo gatvę; ten visi siaubingai persigandę, nes atrodęs išties kaip velnias.

Vienas didikas pasinaudojęs lokiais rodydamas, kaip niekina rusus. Pas jį su vizitu atvykęs gubernatorius ir šit ką pamatęs: priešais priebutį stovi du lokiai su alebardomis, o ant laiptų — pats šeimininkas, apsivilkęs rusų valstiečio palaidine, žemai lankstosi. Gubernatorius supratęs, kad tai reiškia: „Mes, laukiniai imperatoriaus pavaldiniai, pusiau žvėrys, pusiau žmonės, sveikiname tave savo namuose",— sugriežęs dantimis ir liepęs sukti atgalios.

Visose šiose sakmėse lokiai elgėsi beveik taip pat protingai kaip žmonės, ir todėl gal nederėjo taip jų kamuoti, kaip Smurgainių akademijoje, apie kurią pasakojo jam senelis. Ten grindys buvusios skardinės, apačioje degusi ugnis, o lokiai būdavę apaunami medpadžiais. Groja muzika, skarda svilina, ir vargšai meškinai turi stypčioti stati, nes priekinės letenos paliktos plikos. Vėliau, vos tik išgirdę šią muziką, prisimindavo įkaitusią skardą ir pradėdavo šokti.

Simpatiją lokiams pirmiausia žadino tai, kad jie, nors tokie dideli ir stiprūs, iš tikrųjų buvo švelnaus ir netgi baikštaus būdo. Tai liudija, pavyzdžiui, nuotykis, atsitikęs vienam kaimiečiui dar tada, kai miškuose buvo galima sutikti daug lokių. Pradingusi jo karvė, kuri visąlaik buvusi nenuorama ir dažnai nuklysdavusi nuo bandos. Radęs ją gulinčią avietyne, kaimietis perpykęs ir, pastvėręs baslį, iš visų jėgų trenkęs. Pasigirdęs riaumojimas, mat ten būta lokio. Kaimietis puolęs bėgti į vieną pusę, tas — į kitą, net visas avietynas subraškėjo. Kai iš baimės paleidžia vidurius, toksai negalavimas netgi vadinamas „lokio liga".

Senelis prisiminė: kai užmušė lokį, nuo kurio buvo nudirtas tasai kailis, ir prirūkė kumpių, šunes, užuodę tą mėsą, piktai pasišiaušdavo.

Močiutė Misia žiemą prie savo lovos pasitiesdavo kilimėlį iš briedenos. Bet naudingiausias daiktas, gaunamas iš briedžio,— išdirbta, labai stora ir minkšta oda; kai Tomui nuplyšo šlepečių padai, močiutė ištraukė iš slėptuvės tokią skiautę, atmatavo ir iškirpo žirklėmis tiksliai pagal pieštuku nubrėžtus kontūrus. Oda taip pat išliko iš senų laikų, nes briedžių jau mažai bebuvo. Giriose, apie dvidešimt varstų nuo Ginių, brakonieriai kartais jų dar sumedžiodavo.

Apie odas čia užsimenama todėl, kad tai susiję su Tomo meile. Vieną rudens dieną dvare pasirodė Baltazaras ir pasakė, kad atvežęs jam dovaną, tik reikia nueiti su juo prie vežimaičio. Ten ant patiestų šiaudų — narvelis iš medinių virbų, o jame — apuokas.

Aišku, močiutė Surkontova niurnėjo, kad ši bjauri paukštė pridergs visus namus, tačiau apuokas pasiliko. Baltazaras jį sugavo, kai jis dar nemokėjo skristi, ir truputį paaugino. Apuokas nebuvo labai bugštus, leisdavosi imamas už papilvės ir tada cypdavo plonai it viščiukas, todėl Tomas praminė jį Cypliuku. Buvo neįtikėtina, kad jo šitoks balsas. Tiesa, atrodė ne didesnis už vištą, bet jo išskėsti sparnai buvo ilgesni negu ištiestos Tomo rankos; kreivas, stambus snapas ir žudiko nagai. Nuo to laiko visos žiurkės, išimtos iš pelėkautų, atitekdavo Cypliukui. Jis laikydavo mėsą nagais, o plėšydavo snapu. Jei prikišdavai ranką prie narvo virbų, tuoj kapteldavo, bet

už piršto nė karto nesugriebė. Vakarėjant Tomas išleisdavo jį į kambarį. Skrisdavo tykiai: tik oras dvelkteli, ir viskas. Kambario viduryje nudrėbdavo krūvelę, kuri minkštai ištikšdavo (nusižengimo pėdsakai tuojau būdavo pašluostomi skudurėliu, kad nepyktų suaugusieji), o paskui, užskridęs ant krosnies, pradėdavo ūbauti, dabar jau bosu. Kai prisiskraidydavo, vėl būdavo patupdomas narvan.

Minkštutėlės plunksnos, raudonu auksu spindinčios akys ir galvos judesiai — aukštyn, žemyn — tarytum trumparegio, norinčio perskaityti užrašą. Tomas prisirišo prie jo ir prisižiūrėjo visokių paukščio įpročių. Patupdytas ant briedenos kilimėlio, apuokas, būdavo, elgiasi taip, kad mirk iš juoko: visas jo kūnas ima nervingai krūpčioti, nagai susiriečia, ir vis mindžikuoja čia ant vienos, čia ant kitos kojos. Matyt, prisilietęs prie trumpų gaurų, prisimindavo visus protėvius, kurie draskė stirnaites ir zuikius. O ant lokio kailio tupėdavo visiškai ramiai.

Tomas tikriausiai būtų gėdinęsis prisipažinti apie kai kurias jam kylančias nelabai aiškias mintis. Pagalvodavo apie plaukuotumą apskritai. Kodėl, kaip sakė, jis mažas keldavo rankas nuo to puraus kailio? Kodėl lokius visi laiko mielais? Ar ne todėl, kad tokie gauruoti? Tada upėje paregėta Magdalena. Ar apuokas, kai krūpčioja, nejaučia to paties kaip ir jis, kuomet virpa per sapną. Tarsi susitapatindamas su apuoku ir pavirsdamas juo, krūpsinčiu ant briedenos, dar truputis, ir būtų paklausęs savęs: ar jis taip pat norėjo Magdaleną draskyti ir ar ne todėl jautė saldų virpulį, kad ji jau mirė? Ir jeigu savęs to nepaklausė — tuo geriau.

Viščiukai irgi cypčioja, bet jie jau tokie yra. Dvilypė apuoko prigimtis: beginklis, patiklus, širdis, plastanti po delnu, nukarusios kerėpliškos kojos, akys, prisidengiančios apatiniu voku, kai kasai jam paausį, o drauge — naktinis miško siaubas. O gal jis visai ne plėšikas? O jei ir taip, šitai mažai keičia jo vidinę prigimtį. Galbūt kiekviename Blogyje glūdi paslėptas beginkliškumas — įtarimas, blankios minties šešėlis.

Pavasarį atvažiavusi teta Elena pamatė apuoką ir ėmė šnabždėtis su močiute Surkontova. Nusprendė — reikia Cypliuką parduoti, medžiotojai gerai užmokės: pa-

tupdo apuoką ant stulpo, patys pasislepia lapinėje ir iš ten šaudo į visokius paukščius, suskridusius mušti apuoko. Tomas nuolankiai sutiko šį nuosprendį, tarsi suprasdamas, kad jokia meilė negali peržengti savo pačios ribų. Tiesa, iš prižadėtų pinigų negavo nė sudilusio grašio.

XXIX

Eidamas į biblioteką Tomas apsivilkdavo kailinius, nes kambarys buvo nekūrenamas; nuo šalčio pamėldavo rankos, kai rausdavosi po senus pergamentus, vis tikėdamasis rasti ką nors apie augalus ir žvėrelius. Dažniausiai pasičiupdavo po kelias knygas ir sprukdavo į šilumą — ten ir vartydavo. Vienos taip pagriebtos knygos viršelyje pavadinimas buvo išrašytas it gyvatės susiraičiusiomis raidėmis; vos perskaitė: „Apie Stoną, kardus vartojantį", bet toliau jau nemokėjo, todėl nunešė seneliui, kad paaiškintų, apie ką ši knyga. Senelis užsidėjo pensnė ir lėtai perskaitė: „Pono Kristaus brolijos tikėjimo išpažinimas / trumpai išguldytas iš Švento Rašto. Irgi šito stono apgynimas nuo visų jo priešininkų / kurį parašė Simonas Budnas. Prieg to aiškus parodymas iš Švento Rašto / kad Krikščionis gali turėti laisvų ir nelaisvų Valdinių / jeigu tik juos dievobaimingai išnaudoja. Metuose nuo Pono Kristaus gimimo 1583".

Papliaukšėjo odine pensnė makštele į apipelijusį viršelį ir praskleidė lapus. Paskui krenkštelėjo.

— Tai ne katalikiška knyga. Matai, labai labai seniai gyveno toks Jeronimas Surkontas. Šita knyga greičiausiai bus jo. Kadangi jis buvo kalvinas.

Tomas žinojo, kad „kalvinas" reiškia kažką labai bloga, kad tai net negraži pravardė. Tačiau tie bedieviai, kurie vaikščioja ne į bažnyčią, o į kirchę, priklausė tolimam, miestų, geležinkelių ir mašinų pasauliui. Bet čia, Giniuose? Pasijuto išdidus, kad jam suteikta garbė prisiliesti prie nekuklios paslapties.

— Eretikas?

Senelio pirštai įspraudė pensnė į makštelę. Jis žvelgė į sniegą už lango.

— Hm, taip, taip, eretikas.

— O ar tas Jeronimas Surkontas šičia gyveno?

Senelis tarsi pabudo iš miego.

— Ar gyveno? Turbūt, bet mažai apie jį žinome. Daugiausia gyveno Kėdainiuose, prie kunigaikščio Radvilos. Kalvinai ten turėjo savo broliją ir savo mokyklą.

Tomas numanė, kad senelis kažką slepia, nenori kalbėti, išsisukinėja kaip ir visi suaugusieji, kurie apie vieną ar kitą giminaitį kalba puse lūpų ir nutyla, jeigu netikėtai įeini į kambarį. Tų giminaičių veidai (buvo neįmanoma juos įsivaizduoti) nykdavo šešėlyje kaip pajuodavusiuose portretuose: vos žymu antakių linijos, skruosto dėmė. Kažkokios jų kaltės, pakankamai didelės, kad suaugusiems būtų dėl jų gėda, gyvenimo metai bei giminystės laipsniai ištirpdavo šnabždesiuose ar purkštavimuose, kad Tomas kišasi ne į savo reikalus. Tačiau dabar viskas įvyko kitaip.

— Yra vokiškoji Surkontų giminė. Kaip tik nuo Jeronimo prasidėjusi. Beveik prieš tris šimtmečius, 1655 metais, čia įžengė švedai. Tada Jeronimas perėjo į švedų karaliaus Karolio Gustavo pusę.

— Buvo išdavikas?

Savo nosies galiuką su violetinėmis gyslelėmis senelis paprastai suspausdavo dviem pirštais, išpūsdavo šnerves, ir, kai staiga atleisdavo pirštus, pasigirsdavo: „tch, tch".

— Taip, buvo,— ir vėl „tch, tch".— Bet jei būtų kovojęs prieš švedus — būtų išdavęs kunigaikštį, kuriam tarnavo. Ir taip pat būtų tapęs išdaviku. Radvila buvo Karolio Gustavo sąjungininkas.

Tomas suraukė antakius ir bandė išspręsti painią dilemą.

— Kaltas Radvila,— pagaliau pareiškė.

— Jis. Tai buvo išdidus žmogus. Galvojo, kad Karolis Gustavas suteiks jam Didžiojo Kunigaikščio titulą, ir jau nebepriklausys nuo lenkų karaliaus. Tada būtų valdęs Lietuvą ir liepęs visiems pereiti į kalvinų tikėjimą.

— O jeigu jam būtų pavykę, tai ar mes būtume kalvinai?

— Tikriausiai taip.

Dabar senelis atidžiai žvelgė į Tomą, ir nežinia, ką reiškė jo šypsnis: gal tai, kad atspėjo mintį, susidėsčiusią į greitai blėstančius klausimus. Kaip atsitinka, kad esi tas, kas esi? Nuo ko tai pareina? Ir kas būtum, jei būtum tapęs kuo nors kitu?

— Tačiau Jeronimas Surkontas, po teisybei, nebuvo kalvinas, o socinistas. Tai dar viena rūšis tų, kurie nepripažįsta popiežiaus.

Ir papasakojo jam apie socinistus, kitaip pasakius, arijonus, kurie sugalvojo naują mokymą: negalima imti tarnybų, būti vaivada nei teisėju, nei kareiviu, kadangi Kristus tai uždraudęs. Taip pat negalima turėti valdinių. Tačiau jie tarp savęs ginčijosi, daugelis jų sakė, kad Šventas Raštas aiškiai visa tai leidžia, ir Tomo atnešta knyga, atrodo, apie šitai. O Jeronimas Surkontas, kai iš čia išvijo švedus, iškeliavo ir daugiau negrįžo. Apsigyveno Prūsuose, kažkur prie Karaliaučiaus.

Šitaip buvo pasėtas grūdas, ir senelis nežinojo, kiek laiko jis miegos augalo miegu, kaip ir visi grūdai, kantriai laukiantys savo laiko. Suvynioti į mažytį ryšuliuką, ten gulėjo grindų girgždesiai, keliami atsargių žingsnių palei lentynas, kuriose šviečia balti lapai su skaičiais, užrašytais ant tamsių viršelių, ir alkūnės, paremtos ant stalų, žalios lempos apšviestame rate, ir pieštukas — jis linguoja pakeltoje rankoje, atkartodamas gimstantį sumanymą, kuris iš pradžių tėra tik rūkas, be linijų ir be ribų. Niekas negyvena vienas: jis šnekasi su tais, kurie jau buvo, gyvena tų žmonių gyvenimą, lipa laiptais ir, žengdamas jų pėdsakais, apžiūrinėja istorijos namų užkaborius. Iš jų vilčių ir pralaimėjimų, iš ženklų, kuriuos paliko (tegu tai bus viena raidė, iškalta akmenyje), gimsta ramybė ir santūrus savo jėgų vertinimas. Kurie moka pasinaudoti šia patirtimi, apturės didelę laimę. Niekada ir niekur jie nesijaus benamiai, nes jų atrama — prisiminimai apie visus, kurie taip pat žengia į nepasiekiamą tikslą. Tomas dar turėjo kada nors įgyti tą laimę, o gal ir ne; šiaip ar taip, akimirkos, tokios kaip tas pašnekesys su seneliu, glūdėjo jo sieloje, laukdamos amžiaus, kada iš tolumų ataidėję prislopinti balsai tampa vertingi.

XXX

Ispanas Migelis Servetas kankinosi daugiau kaip dvi valandas ir niekaip negalėjo numirti, nes buvo per mažai pakrauta malkų; pro liepsnas veržėsi jo skundas dėl Ženevos šykštumo: „Nelaimingas aš, negaliu pabaigti savo gyvenimo ant šio laužo! Dviejų šimtų dukatų ir auksinės grandinės, kuriuos iš manęs atėmė prieš uždarydami į kalėjimą, tikrai pakanka nupirkti tiekai malkų, kad sudegčiau aš, nelaimingasis!“[3]

O Kalvinas, tiesiai kaip vinis sėdėdamas ant kėdės savo kambario prietemoje, skaitė Bibliją, ir tiktai jo vikaras Gijomas Farelis, kuriam dūmai traukė iš akių ašaras, šaukė gyvam kepinamam eretikui: „Įtikėk į amžinąjį Dievo Sūnų Jėzų Kristų!“

Dvidešimt metų išsislapstęs Prancūzijoje tarp papistų, Migelis Servetas buvo pasmerktas tokiai lemčiai dėl Kalvino, krikščionybės atnaujintojo, kaltės — juo tikėjo, su juo slapčiomis susirašinėjo ir tikėjosi jo globos. Tačiau Serveto dvasia buvo stipri, apanglėjusioje burnoje dar krutėjo liežuvis, o silpnas balsas dar liudijo šventvagišką tiesą: „Tikiu, kad Kristus yra tikrasis Dievo Sūnus, bet ne kad amžinas“.

Po jo mirties liko pašnabždos įvairiuose kraštuose, Bazelyje, Tiubingene, Vitenberge, Strasburge, Krokuvoje skrebeno žąsies plunksnos, perrašinėjančios slapčia net nuo draugų paskolintas tezes prieš Trejybę. Kunigaikštis purkštavo: „Schwermerei!“, kai lenkų studentai Tiubingene buvo nučiupti skaitant uždraustus raštus; universitetas drebėjo ir stengėsi tą dalyką užglostyti. Serveto vardo niekas neminėjo, ir netgi Petras Gonesijus, kuris, grįžęs iš Padujos, platino naujas mintis tarp Lenkijos ir Lietuvos brolijų, stengėsi viešai nekalbėti apie savo mokytoją. Nors jo įtaką Melanchtonas nesunkiai pastebėjo ir rašė: „Skaičiau to lietuvio knygą, ten jis stengiasi iššaukti iš pragaro Servetą“. Transilvanijoje ir Moravijoje savo di-

---

[3] Pasakojimą apie paskutines Serveto dienas pateikė Višovatas, pasirėmęs vėliau pražuvusiais šaltiniais. Žr.: Stanisław Kot. L'influence de Michel Servet sur le mouvement antitrinitarien en Pologne et en Transylvanie. Rinkinyje: „Autour de Michel Servet et de Sebastien Castellion“, 1953, H. D. Tjeenk, Willing and Zoon, N. Y. Haarlem.

dįjį gyvenimo kūrinį Jokūbas Paleologas rašė jau atvirai gindamas ispaną: „Contra Calvinum pro Serveto“, bet ant jo rankraščių skrynios uždėjo ranką Šventoji Inkvizicija, kai jį suėmė ir nuvežė į Romą kankinio mirčiai.

Pasakodami apie žmones ir įvykius, atkuriame juos iš smulkių detalių, atėjusių iki mūsų, bet būtų nelabai dora įtikinėti, kad Jeronimas Surkontas buvo žemas arba aukštas, juodaplaukis arba šviesiaplaukis, jeigu apie tai neliko nė menkiausios užuominos — taip pat, kaip neišliko žinių apie jo gimimo ir mirties datas. Tikrai yra žinoma tik tiek: Romą jis laikė Antikristo buveine ir, jodinėdamas su briedenos striuke Isos pakrantėmis, melancholiškai žvelgė į žmones, nesugebančius perimti tikrojo tikėjimo. Tokia čia ir krikščionybė — kaip tik tinkanti papistų prietarams: po dievobaimingų giesmių bažnyčioje moterys lėkė greičiau atnašauti žalčiams, nes jeigu nenuneš jiems aukų, vyrai taps bejėgiai ir negalės atlikti savo vedybinių pareigų. Ne Šventas Raštas, o kažkokios pasakaitės apie vėjo dievą ir vandens dievą, kurie drebino pasaulį, svaidydami it lėkštę vienas kitam į rankas. Ir tos pagonių apeigos, kai susieidavo varovai, išsirengę į medžioklę. Ir vis dar nuolatiniai slapti susibūrimai po ąžuolais

Jis, matyt, buvo smalsus, stengėsi kiekvieną dalyką išnarstyti iki panagių, todėl ieškojo į save panašių draugijos — rado ją Kėdainiuose. Neabejotinai ten daug mokėsi, kad pasijustų lygus tuose disputuose prie žvakių šviesos, kai būdavo šaudomasi citatomis iš Šventraščio: o ne, ponai, jūsų dialektika apgaulinga, ją veikiau dera vadinti sofistika, nes ši vieta hebrajiškai aiškintina kitaip; ką čia, panie, darote, juk graikų ir lotynų raštuose ar ne aiškiai pasakyta, kad šitai reikia suprasti taip ir taip? Tuolaik Trejybės šalininkai, ištikimi Kalvino pasekėjai ir dviejų dievų išpažinėjai, ir net tie, kurie, sekdami Simonu Budnu, nenorėjo garbinti Kristaus,— nepriešvartaudavo vieni kitų, nes jų neapykantą švelnino kunigaikštis Radvila,— jisai, nors ir laikėsi Ženevos bažnyčios nurodymų, vis dėlto nedraudė teologinių ginčų ir net pats linko į naujoves. Jo dvare prisiglaudė keli atbėgę iš Lenkijos arijonai, ir niekas jų neskriaudė — tiesa, jie laikėsi atsargiai.

Ar Jeronimas Surkontas buvo pamurkdytas vandeny, tai yra ar jį, jau subrendusį, vėl pakrikštijo, kaip liepia Brolijos taisyklės, neleidžiančios krikštyti mažų vaikų? Šito nežinome, bet, šiaip ar taip, jis jau nebebuvo trejybininkas ir Serveto kankinimus, nuo kurių buvo praėję mažne šimtas metų, tebesaugojo atmintyje. Kad tas trigalvis Cerberis, šėtono patarimu užėmęs Vienintelio Dievo vietą, yra baidyklė ir pasityčiojimas iš proto — šitai jam buvo nelyginant apreiškimas. Pajuto, kokia svarbi tezė, apvertusi aukštyn kojomis ligšiolinę tvarką: Dievas yra vienas, ir Raštas yra vienas, tad, suprantama, nereikia jokio jo paslapčių aiškintojo — kas Raštą skaito, pats sužino, kaip dera gyventi, ir grįžta į Apaštalų laikus, peržengdamas amžius, kai paprastus pranašų ir Kristaus žodžius buvo mėginama aptemdyti scholastika. Kalvinas sustojo pusiaukelėje ir, išsigandęs tiesos, nužudė Servetą. Kas nesunaikins šio Cerberio, tas ligi galo neišsilaisvins iš sapaliojimų, atlaidų, mišių už mirusiųjų vėles, maldų, prašančių šventųjų užtarimo, ir kitų panašių burtavimų.

Iš striukų duomenų galima padaryti išvadą, kad ginče, kuris jau daugelį metų ardė Brolių vienybę, jis buvo linkęs paremti Petro Gonesijaus palikimą. Tas reikštų, jog savo sielos išganymo viltį siedamas su Jėzumi Kristumi („it supuvęs šuo stoju prieš savo Viešpaties Dievo veidą",— buvo išskaityta ant vienos jo knygos), vis dėlto jis manė, kad Kristus nebuvo drauge su Tėvu viena dievybė ir kad Logos — nematomas ir nemirtingas žodis — tapo kūnu mergelės įsčiose, kitaip sakant, kad Kristus gimė tiktai iš Logoso. Tad su siaubu, dėkingumu ir meilingumu išgyveno jis Jėzaus žmogiškąją prigimtį, bet ne taip, kaip non adoratoriai, tarp Jeremijaus ar Izaijo ir Kristaus nematę jokio skirtumo ir labiau rėmęsi Senuoju, o ne Naujuoju Testamentu.

O kaip su Gonesijaus veikalu „De primatu Ecclesiae Christianae", kurį tikriausiai studijavo? Kaip su jo pasekėjų raštais? Jeronimas Surkontas negalėjo nepaisyti jų argumentų, taikytų į kitą, praktikos sritį; argumentų, kurie ilgai griaudėjo Lietuvos sinoduose. Kadangi tai, ko jie reikalavo, tvirtai rėmėsi Evangelijų žodžiais. Argi nėra pasakyta: „Jei kas tave užgautų per dešinį skruostą, atsuk jam ir kitą. Jei kas nori su tavimi bylinėtis ir pa-

imti tavo marškinius, atiduok jam ir apsiaustą“? Ar nėra pasakyta: „Palik mirusiems laidoti savo numirėlius, o tu eik ir skelbk Dievo karalystę“? Ar nėra pasakyta: „Kas klauso šitų mano žodžių ir jų nevykdo, panašus į paiką žmogų, pasistačiusį namą ant smėlio. Prapliupo liūtys, ištvino upės, pakilo vėjai ir daužėsi į tą namą, ir jis sugriuvo, o jo griuvimas buvo smarkus“? Žydai, graikai, ponai ir vergai — visi turi būti lygūs, visi broliai. Krikščionis nusisega kalaviją ir nelieja kraujo. Dovanoja savo valdiniams laisvę. Išparduoda savo turtus, o pinigus išdalija vargšams. Tiktai taip tampa vertas išganymo ir tiktai tuo skiriasi nuo nedorėlių, kurių darbai neatitinka žodžių.

Čia kalbame apie tą laikotarpį, kai Lietuvos sinodai jau buvo atmetę šiuos griežtus reikalavimus, ir tai sukėlė skaudžius kivirčus su lenkų Brolijomis. Tikriausiai Surkontas atremdavo priekaištus pasitelkęs Senąjį Testamentą ir pavyzdžius iš savo gyvenimo patirties. Išlaisvinti baudžiauninkus (jie iš tiesų didžiulę priespaudą ir skurdą kentė)? Betgi tai būtų laisvė pagonybei, barbariškumui ir plėšikavimams. Kai Žemaičių seniūnas Rekutis sykį padarė tokį bandymą, visi išsilakstė po girias ir išlįsdavo iš ten tik plėšikauti ir žudyti. O čia arčiau — tas valstiečių maištas, kai buvo atgaivinti senieji dievai ir Isos slėnio dvarininkai taip pat nukentėjo. Nusisegti kalavijus? Blogą metą Gonesijaus šalininkai pasirinko tokiems įtikinėjimams: tuolaik rytuose, už Dnepro, beveik be perstogės griaudėjo karai su Ivanu Rūsčiuoju. Pralaimėjo, buvo įveikti sinodų balsavimuose ir nuo tol jau nebeatsigavo. O čia ir Karolis Gustavas paėmė į rankas kalaviją ir pradėjo kurti visų protestantų Imperiją. Niekas nežino, ar ilgai svyravo, ką išgyveno Jeronimas Surkontas, kol pagaliau apsisprendė. Kunigaikštis piešė savo žmonėms būsimos galybės viziją. Lietuviai puikiausiai galėtų priklausyti švedų karaliui (kaip anksčiau priklausė lenkų) ir, jo padedami, atplėšti nuo papistų daug žemių ir sielų. Neštų šviesą tolyn į rytus ir į pietus, net iki Ukrainos — visur, kur tamsūs popai, sapaliojantys apie šventą Bizantiją, mulkina liaudį, patys jau nebemokėdami graikų kalbos. Kitokio būdo, beje, ir nebuvo: jėzuitų invazija, jų suktos gudrybės, kuriomis jie stengėsi sugundyti pro-

tus, jų teatrai ir jų mokyklos kiekvienais metais pritraukdavo vis naujų tikinčiųjų; Vilniuje studentų gaujos niekino šventyklas ir puldinėjo laidotuvių procesijas. Dar truputis — ir iš Lietuvos Reformacijos nieko neliks. Kunigaikštis lošė paskutine korta: jis tarnauja tikėjimui, vykdo savo, kaip religijos gynėjo, pašaukimą. O tolesnis tikslas, aišku — karūna. Ir kas žino, galbūt — švedų, lietuvių ir lenkų kariuomenės prie Maskvos vartų.

Tikriausiai galima sakyti, kad jį pastūmėjo ne tik lojalumas kunigaikščiui, bet ir panieka rėksmingai šlėktų miniai, kurią kunigai kurstė šventam karui prieš eretikus. Niekada nesugebantis šaltai protauti, niekada neatskleidžiantis Švento Rašto gaivalas, akli instinktai.

Ligi galo ištikimas. O teko patirti daug baisingų dalykų, po pirmųjų nesėkmių susvyravo tie, kurie atrodė didžiausi pasišventėliai; brolžudiška kova, kariuomenės nuniokotas kraštas, grobikiškas sąjungininkų nerūpestingumas. Kunigaikštis mirė, kai papistai brovėsi į paskutinę tvirtovę. Reikėjo suvesti asmeninio pralaimėjimo sąskaitas: akimirka, kai kiekvienas žmogus kartoja, sekdamas Kristumi: „Mano Dieve, mano Dieve, kodėl mane apleidai?!“, o valia ir išdidumas pavirsta į nieką.

Tikėkimės, kad jam pagelbėjo Šventas Raštas. Ir galbūt prisiminimas to jų, „antitrejybininkų“, kankinio, kurio galva buvo apvyniota sieros primirkusių šiaudų vainiku, kūnas grandine prirakintas prie stulpo, o prie kojos pririšta jo knyga laukė pirmojo liepsnos liežuvio. Tikslus Serveto mirties aprašymas išliko tik todėl, kad tuo pasirūpino Jeronimo Surkonto bendratikiai iš Lietuvos ir Lenkijos draugijų. Tai jie nukopijavo vėliau pradingusį rankraštį „Historia de Serveto et eius morte“, kurio autorius buvo Petrus Hyperphragmus Gandavus. Ne, tremtis negalėjo prilygti kūno kančioms.

Tačiau Surkontui teko patirti sielos kančias, išdaviko dėmę, ir jis vis perkratinėjo savo žengtus žingsnius, niekada nebūdamas iki galo tikras, ar pasielgė taip, kaip derėjo. Įsipareigojimai karaliui, Rei Publicae ir kartu įsipareigojimai kunigaikščiui, kuris nepriekaištavo jam dėl teologinių skirtybių. Pasibjaurėjimas papistais ir kartu neapykanta įsibrovėliams, kuriems turėjo linkėti sėkmės, o ne pralaimėjimo. Eretikas katalikams. Vos pakenčiamas

atskalūnas — protestantams. Iš tikrųjų, galėjo tiktai kartoti: „It supuvęs šuo stoju prieš savo Viešpaties Dievo veidą“.

Atsitiktinumo dėka pavyko sužinoti, kad paskutinis Jeronimo palikuonis, leitenantas Johanas fon Surkontas, teologijos studentas, žuvo Vogėzuose 1915 metais. Jeigu jis guli palaidotas rytinėje atšlaimėje, ten, kur tankios kryžių gretos, iš tolo panašios į vynuogynus, leidžiasi į Reino slėnį, tai žoles, augančias ant jo kapo, siūruoja sausi vėjai, atskridę nuo gimtosios Lietuvos.

XXXI

Bitininku (nuo lietuviško žodžio „bitė“) Giniuose buvo Tomo teta Elena Juknevičienė. Už tai, kad prižiūrėjo avilius, ji gaudavo tam tikrą dalį medaus ir vaško — nors ir giminė, bet toks buvo senas paprotys. Jos atvykimas reiškė, kad iš tamtyč skirtos spintos bus ištraukti visokie reikmenys ir jinai persirenginės. Ties riešu rankoves susisegdavo žiogeliu, ant galvos užsimaukšlindavo kaukę, panašią į didelę pintinę iš žalio muslino. Beje, bitės jos beveik negeldavo, ir teta net ne visada maudavosi pirštines. Tomui pavesdavo iš virtuvės prisemti žarijų į skardinį dūlį su medine rankenėle; ant žarijų būdavo užberiama pūzrų, ir reikėdavo ilgai mosikuoti, kol pradėdavo rusenti. Su ta savo kauke, peilį ir kibiriuką laikydama vienoje rankoje, rūkstantį dūlį — kitoje, ji atrodė kaip — norėtųsi rasti tinkamą palyginimą, bet tai nelengva; šiaip ar anaip, Tomas spoksodavo į jos figūrą, energingai tolstančią alėja link avilių. Kai grįždavo, iš dubens užpildavo ant skudurėlio rūgpienio ir prispausdavo prie įgeltos vietos. Imant iš korių medų, Tomas sukdavo centrifūgą — tokį metalinį katilą, pamautą ant lazdos; tuomet medus ištekėdavo iš ten sudėtų rėmelių su koriais.

Tetos Elenos nosis, didelė, piramidės formos, styrojo atsikišusi tarp pūpsančių apvalių skruostų, visai kaip močiutės Misios, į kurią teta buvo labai panaši, nors augesnė ir mėlynakė. Saldi kaip cukrus šypsena, dievobaiminga veido išraiška,— matyt, jai labai naudinga, nes pridengdavo aistras ir tarsi paversdavo jas nekaltybe.

Svarbiausias jos bruožas buvo šykštumas, tačiau ne toks, kurį galėtum vadinti taupumu,— jis tūnojo kažkur giliai, versdamas elgtis vienaip ar kitaip lyg ir dėl kitokių sumetimų. Jeigu ji turėdavo kokių reikalų miestelyje, niekada nevažiuodavo, o sakydavo: „Toks nuostabus oras, paėjėsiu pėsčiomis, pasivaikščiosiu"; ir eidavo tuos dešimt varstų, kelyje iškart nusiavusi batus, „kadangi basomis sveikiau". Tikrąją priežastį galbūt kas nors įžvelgtų štai kur: vežikui reikėtų duoti keletą grašių, kad jis galėtų išmesti stiklinaitę, o batai plyšta. Dalydama medų ar miltus, žiūrėdavo, kad kitiems atitektų geresnė dalis, ir pati susijaudindavo dėl tokio savo angeliško gerumo; tiktai ta geresnė dalis, tiesą sakant, visada būdavo su kokiu nors trūkumu. Samdinių stalui, kaip buvo pasakojama, atiduodavo rūkytą mėsą, jei joje imdavo veistis kirminai; bet, aišku, ji džiaugėsi, kad yra tokios geros širdies ir taip rūpinasi žmonėmis, kurie šalia bulvių ir kukulių, suprantama, turi gauti dar ir mėsos.

Iš močiutės Misios ji paveldėjo arklišką ištvermę ir sveikatą, niekada nesirgdavo (beje, net jeigu ir būtų susirgusi, tuojau būtų ėmusi šaukti, jog daktarai nieko neišmaną, kad tik, gink Dieve, niekas neišdrįstų parvežti kokio daktaro). Dvidešimt varstų, kuriuos įveikdavo per kelias valandas, jai išties buvo tik pasivaikščiojimas; tikriausiai būtų galėjusi savo lengva kaimietės eisena nužingsniuoti kokį šimtą. Ir, suprantama, iki pat lapkričio maudydavosi upėje. Tomas niekada nematė jos rankose jokios knygos, net maldaknygės — tarytum būtų prisiekusi neliesti jokio spausdinto lapo, nors kadaise juk mokėsi, netgi truputį mokėjo prancūziškai.

Jos vyras, Lukas Juknevičius, kai atvažiuodavo, surengdavo tokį užkrečiamą teatrą, kad niekas negalėjo jam atsispirti. Jau vežime imdavo klykauti, iškėlęs rankas, paskui iššokdavo ir bėgdavo sveikintis, už nugaros jam plaikstydavosi apsiausto ar burkos skvernai, ir, jau pasirengęs glėbesčiuotis, plonu balseliu spiegdavo: „Mamuliuk! Ojeijeijei! Aš tep džiaugiuos, kad jus regiu! Pagaliau! Ojeijeijei! Kaip saniai nesregėjom!" Ir pakšt, pakšt, ir mm, mm... Bet svarbiausia — tas jo veidas: apskritutis, su juosvų plaukų kirpčiukais, krentančiais ant kaktos, nuo trykštančio geraširdiškumo ir švelnumo taip susiraukšlė-

jantis, kaip joks kitas veidas pasaulyje. „Dorasis Lukutis“,— atsilygindavo prismaugta ir apseiliota močiutė Misia, bet už jo nugaros tik atlaidžiai dūsaudavo: „Lukelis — naivi dorybė“. O anot senelės Dilbinovos, Lukas buvo dar vienas įrodymas, kad senajame posakyje yra nemažai tiesos: prie Isos gimsta arba apsėsti, arba priekvaišiai.

Tą vasarą, kai darė herbariumą (kartono jam išsikaulijo iš Pakėno), Tomas negalėjo nenueiti pas bites — to reikalavo jo, kaip gamtos tyrinėtojo, garbė. Tol neatstojo, kol pagaliau teta sutiko nusivesti jį į bityną. Apsirengė taip, kad jokia bitelė negalėtų įsisprausti: ilgomis senelio kelnėmis, susegtomis prie kulkšnių, sena aprūdijusios vielos kauke, guminėmis pirštinėmis. Bites visi vertina kaip labai išmintingas, saldžiomis kaip medus eilėmis jas apdainuoja poetai, tačiau bitės yra vienokios, kai dūzgia tarp liepos šakų, ir visiškai kitokios, kai atidarai avilį. Aitrus kvapas ir karštligiškas, pašėlęs sūkuriavimas, griežti įstatymai. Matyt, Giniai blogai rengė Tomą visuomenės gyvenimui, jeigu persigando šio bevardžio, negailestingo tumulo. Bitės kaip padūkusios puolė gelti, aplipo pirštines, mėšlungiškai susirietusios virpėjo, kojelėmis kabindamosi gumos ir šnypšdamos — tam, kad galėtų atlikti savižudybės aktą, bejėgiškai sutrūkčioti ir numirti žolėje. Teta ramiai dirbo, retsykiais atsainiu gestu nukrėsdama bites. Įspėjo: „Tiktai nešokinėk“, bet Tomą labiau nei skausmas veikė pats avilio pragaras, primetantis savo ritmą; negalėjo viso to ištverti ir leidosi bėgti, bitės tada — iš paskos (jų dūzgime, kai vejasi, girdėti žudikiška gaida); jis spiegė, mataravo rankomis, ir sumanymas imtis praktinės veiklos baigėsi negarbingai.

Augalai geresni, nes ramūs. Kai kurios žolės, kai apie jas skaitai storame „Ekonominiame-techniniame augalų žinyne“, kelia norą tuojau pat ruošti tiglį, grūstuvėlius ir atidaryti vaistinę: jame nepaprastai patraukliai papasakota apie jų gydomąsias savybes. Mažne regi tuos įvairiaspalvius nuovirus, kuriuos reikia nupilti ir iškošti, spiritinius ekstraktus, uogienes iš šaknų, kurios šiaip laikomos niekam tikusiomis. Vaizduotė panardina tave į aromatingą rūką — kaip Ginių sandėliuke. Tačiau Tomas

kolei kas nusprendė verčiau užsiimti ne tokiu praktišku darbu — kolekcionuoti įvairias augalų rūšis.

Jis jautė silpnybę gegužraibėms. Jose slypi kažkoks paslaptingas žavesys kaip visose būtybėse, gyvenančiose šilumoje ir drėgmėje; į šiaurės kraštus jos atneša žinią iš atogrąžų. Jų stiebas, mėsingas žalias kūnas, prie pat jo prisiglaudę daugiašakį sietyną dengiantys žiedai, kurie vos dvelkia laukiniais kvapais ir puvėsiais, traukia juos uostyti tol, kol šis aromatas taps ryškesnis ir bus galima jį įvardinti,— bet tai niekada nepasiseka. Šios gėlės išauga Isos slėnio pievose birželio mėnesį, kai pro žolių margumyną dar garuoja užtakio vanduo iš duburių, pilnų dumblo ir nendrių likučių. Dėmėtąją gegužraibę — šviesiai rausvą kūgelį, pamargintą tamsiai violetiniais šlakeliais,— sunku aptikti visai pražydusią, nes ją kaipmat pakerta tai šen, tai ten pasklidusios vytimo rūdys. Tomas priklaupdavo ir imdavo peiliuku urbinti žemę (peiliukai — deja, vis kažkur pametami — ženklino įvairius jo gyvenimo tarpsnius; praradęs tokį su medinėmis kriaunomis, dabar turėjo paplokščią, visą metalinį). Atsargiai pakeldavo žemės gabalą ir ištraukdavo visą gumbą, išskėtusį storus pirštus. Iš šios bulvės gegužraibė ištrykšta trumpai pasimatyti su saule, o paskui ilgai glūdi gilumoje, laukdama kitų metų. Suspausta tarp kartono lapų, gegužraibė paruduodavo, o gumbas susiplodavo, įgaudamas keistą pavidalą.

Gegužraibė-blandis — tai lengvumas ir baltis, tarytum baltas narcizo žiedas, šviečiantis vasaros prietemoje. Kylant nuo upės vakaro rūkui, pieva, kurioje jos auga, atrodo pilna mažyčių šmėkliukių. Deja, sudžiovinta blandis praranda visą žavesį, lieka tiktai pailgas rudos spalvos piešinys. Taip būna ir su arunkais. Kaip Tomas įsitikino, gėlės, augančios sausoje vietoje, išsilaiko puikiai, beveik nepasikeičia, tačiau jį labiau viliojo vešli drėgnų pievų augmenija. Net vabalai, kurie kruta įkaitusiame smėlyne tarp gyslotų, susiraizgiusių atvašų,— neįdomūs, apsidengę šarvais ir greitai laksto. Kas kita — tie iš tamsių džiunglių. Šviesos perteklius kenkia gyvybei.

Iš smėlio kopų gyventojų Tomas rinko tūbes, bet jos per ilgos ir netelpa herbariume, todėl teko jas visaip išlankstyti. Ir, aišku, jis atkakliai ieškojo tų gėlių, kurios

knygoje buvo paminėtos kaip retos. Būtent dėl to, kad retai aptinkamas, taip vertino prie kapinių, tarp ąžuolų nuskintą burbulį (*Trollius*) — tokį kaip didelis vėdrynas, panašų į geltoną rožę.

Padėdavo seneliui prižiūrėti lysves prie sienų, abipus priebučio: ravėdavo, nešiodavo iš tvenkinio vandenį. Prie lieptuko leisdavosi laipteliais iš velėnų, sutvirtintų kuoliukais. Reikėdavo eiti pro vartelius (niekas neatspėtų, kam jie ten buvo), įtaisytus medinėje tvoroje, kurią gožė apynių ir vijoklių sąvartos. Būdavo, panardina laistytuvą į maurų sluoksnį, o didelės žalios varlės, kurios, jam pasirodžius, persigandusios supliumpsėdavo į vandenį, sustingsta ant viduryje kūdros plūduriuojančių pagalių. Paskui stenėdamas nešdavo laistytuvą (buvo toloka) ir žiūrėdavo, kaip senelis laisto, ar užteks jam vandens. Vakarais aitriai kvepėjo smulkios, melsvai pilkos naktinukių žvaigždelės; šiomis gėlėmis buvo apsodinti lysvių pakraščiai. Senelis daugiausia augino leukonijas (jų žiedai buvo aksomo atspalvio) ir astrus, kurie žydi ligi vėlyvo rudens, kol apšerkšnija.

Razeta yra kukli, nelabai daili, bet Tomas šiai gėlei teikė pirmenybę, kadangi, kaip ir gegužraibes, jas norėjosi vis uostyti; tik gaila, kad ji tokia mažytė — jei būtų sulig kopūstu, tai bent kvepėtų!

Kadangi močiutė Misia manė, jog liga — tai toks dalykas, kuris negali nutikti normaliems žmonėms, augalų pasaulio gydomosios savybės namuose nebuvo vertinamos. Tiesa, nuo senų laikų sandėliukas buvo vadinamas „vaistinėle“, bet ten stalčiukuose vaistų nelaikė, išskyrus arnikų žiedus sumušimams ir džiovintas avietes,— jų nuovirą gerdavo persišaldęs senelis, kad išprakaituotų. Dažnai iki kraujų apsidraskąs ir apsidaužąs Tomas žinojo, kad geriausias vaistas — gysločio lapai, juos prispausdavo prie žaizdos ir aprišdavo drobės skiaute. Jeigu negydavo, Antanina paseilindavo gabalėlį duonos ir suminkydavo su voratinkliu — tai visuomet padėdavo. Senelė Dilbinova įpratino visus vartoti jodą: Tomas tada raukydavosi, nes peršėjo.

Taip jau buvo lemta, kad Tomo susižavėjimas botanika tetruko vieną sezoną. Herbariumas, kurį jis buvo sumanęs kaip didžiulį veikalą apie florą, vis rečiau pra-

turtėdavo naujais egzemplioriais, ir daugiau kartono nebeprireikė. Jo dėmesį vis labiau ėmė traukti paukščiai ir žvėreliai, kol pagaliau užmiršo viską pasaulyje. Tam turėjo įtakos teta Elena, nors sunku pasakyti, ar jos vaidmuo apsiribojo tiktai tuo, kad ji padėjo įgyvendinti seserėno pašaukimą. Pagaliau ne Elena čia buvo svarbiausia, o ponas Romualdas.

XXXII

Romualdas Bukovskis, apsirengęs marškiniais, drobinėmis kelnėmis, baigė po pietų pjauti dobilus, įbedė pagriovy dalgį ir nuėjo prie upės maudytis. Pasilsėjo, nusirengė ir, įsibridęs iki kelių, ėmė rūpestingai praustis; kai pasilenkdavo, tintalavo juodas medaliuko raištelis. Su malonumu muilinosi savo įdubusį pilvą, šlaunis — dar ne senatvė. Ant drėgno kūno apsivilko savo skudurus ir takučiu per sodelį su dalgiu ant peties — tiesiai namo. Barbė, nešdama iš ledainės rūgpienio puodynę, stuktelėjo alkūne jam pašonėn — prie žmonių neleisdavo sau taip familiariai elgtis. Garsiai pliaukštelėjo jai per sėdynę, ji sucypė, jog išlies pieną.

Aptvare skalijo šunes; kadangi buvo gerai nusiteikęs, Romualdas siektelėjo dūdos, kabančios ant sienos po dvivamzdžiu ir stirnakojais. Nusinešęs į priebutį užgrojo, ir iškart prasidėjo šunų aimanos ir verksmai — iš laisvės ir medžioklės ilgesio. Paskui savo senberniškoje kamaraitėje atsidarė skrynią, skutosi prieš veidroduką kietus, pamėlusius šerius, pasišukavo ūsus. Saulės nudegintas sausas veidas nelyginant plyta, baltos gijelės juoduose ūsuose, bet tai nieko tokio.

Užsimovė batus blizgančiais aulais, po kaklu susisegė tamsiai mėlyno švarko apykaklę. „Tai kurgi josi?“ — paklausė Barbė. „Lokių medžioti. Tu geriau duok ką perkrimsti, o ne liežuviu makaluok“. Iš šikšnų krūvos kampe ištempė du balnus: „Lėk, pašauk Petruką, tegu balnoja Juodį ir Kaštonę“. Pasirodė Petrukas, strazdanotas, vis besikasantis pro kelnių skyles, o tada Romualdas iš paskos — pažiūrės, kad kaip reikiant priveržtų balnasaičius. Lengvai užšoko ant Juodžio, žvagtelėjo pentinų ratukai,

antrąjį arklį vedėsi šalia savęs. Į klonį, paskui į kalną akmenuotu miškelio keliu. Purptelėjo jerubė — prigulė ant arklio sprando ir stebėjo, kur ji nutūpė.

Ant Romualdo piršto — platus žiedas su herbu, bet ne auksinis, o geležinis. Striukė iš naminės drobės, tamsiai nudažytos. Seniai, pradedant nuo šešioliktojo amžiaus, kunigaikščiai Radvilos į Isos slėnį pradėjo vilioti kolonistus, ir Bukovskiai vežimais su būdomis per šilus, per brastas ir tankumynus atvažiavo į šias girias iš Lenkijos karalystės. Sekėsi jiems įvairiai. Daug vyrų iš jų giminės liko mūšio lauke, kai vyko karas su švedais, turkais ir rusais — netoli ar atsčiai nuo tos vietos, kur buvo įsikūrę. Giminės kai kurios atšakos nuskurdo ir tapo amatininkais bei valstiečiais. Tačiau Romualdas ir toliau laikėsi tradicijų. Jo tėvas valdė šeimai nuo seno priklausiusį palivarką netoli Vandžiogalos, paskum dalybos, pardavinėjimai ir pirkimai, taip ir atsikėlė šičia. Joks turtas, jokie pinigai nelemia žmogaus vertės.

Už miškelio kelias leidosi link dirvonų, tarp susiraizgiusių tvorų iš karčių, perpintų visokiais žagarais. Šulinio svirtis, kluonų ir tvartų stogai; prajojo namus, ir pasisveikindami abudu pakėlė rankas prie kepurių. Burtininkas Masiulis sėdėjo atsirėmęs į sieną ir papsėjo pypkutę. Nelabai vienas kitą mėgo. Turėjo tiek pat žemės kaip ir Romualdas, bet koks čia kaimynas: ir mužikas, ir lietuvis. Tas, primerkęs akis, žvilgsniu palydėjo raitelį, užtraukė dūmą, užsikosėjo ir nusispjovė.

Gražus vakaras. Dar šviesu, tik tik pradėjo artėti rausvumas iš už juodos horizonto sienos, paženklintos smailiomis eglynų viršūnėmis, o jau kyla mėnulio blynas; aidas atneša melodiją, kurią kažkur vinguriuoja piemuo ilga dūda, padaryta iš medžio, apvynioto beržo žieve. Paleido arklį ristele. Linguoja žemė, galvoje jokių minčių — tik jojimo džiaugsmas, džiaugsmas, kad koja jauti gyvulio šilumą ir grakštumą. O štai jau pasirodė lygios ganyklos, laukai, jų gale — parko guotas, už jo, tuščios erdvės plote — kalvelės, skendinčios melsvame ūke, ten, antroje pusėje, už upės slėnio.

Parko pakraštyje, ant žilų samanų barzdomis apžėlusio suolelio, Elena Juknevičienė žvelgė į vis ryškiau spindintį mėnulį. Išėjo iš namų pailsėti ir pakvėpuoti va-

saros vakaro oru,— tik tegu niekas nedrįsta tvirtinti, kad išsirengė pajodinėti su ponu Romualdu, nes juk tuomet tikriausiai būtų apsiavusi kelnes? Ne, ji visiškai neprisiminė, kad tiesiog juokais paskyrė jam pasimatymą, atėjo ne kokių nors nuodėmingų norų skatinama. Kai Romualdas, pririšęs arklius pakalnėlėje, prie pakelėj augančio medžio, ėmė kopti link suolelio, ji nustebusi šūktelėjo: „Ak!" Galantiškai pasisveikino, nusilenkdamas ir bučiuodamas jos pirštų galelius. Pasikalbėjo apie gražų orą, apie ūkį, jis papasakojo keletą anekdotų, ji pasijuokė. Kai jis pasiūlė pajodinėti, iš pradžių atsisakinėjo: girdi, atpratusi, nesanti tinkamai apsirengusi. Galop vis dėlto sutiko ir į balnakilpę įsistojo taip, tarsi būtų gimusi kavaleristė. „Kur josim?" — paklausė. „Pamėginkim ten,— parodė priešais save.— Ar gerai?"

Dulkėmis nuklotas kelias nuo Ginių eina Isos pakrantėmis link vietų, kur laukų terasos darosi vis statesnės. Iš pradžių abiejose pusėse — užutekiai ir lankos, toliau kelias, spaudžiamas aukštumėlių, slepiasi po pakrantės gluosniais, dar toliau — už vieno, antro kaimelio, kur prie namų džiūsta ilgi pripjautų nendrių ryšuliai,— išsišakoja: tiems, kurie kelsis į kitą krantą, čia yra brasta, o tiems, kurie traukia tiesiai, reikia kopti į Vilainių kalną. Veržli srovė gružloja ir plauna žvyruotas seklumas, vidury apaugusias karklais. Brasta patogi, vanduo nesiekia stebulių, bet rudenį ir prasidėjus liūtims pavojinga — tada arkliai prunkščia, žengia į priekį baidydamiesi, bet reikia pasitikėti jų nuovoka, nes neįmanoma patikrinti, kas yra toliau. Vilainių kalnas, nusėtas didžiuliais akmenimis ir kadagių kuokštais, panašiais į tamsias figūras, staigiai baigiasi prie upės, kuri čia išgraužusi griovą. Nuo viršūnės matyti nuostabus vaizdas — melsva juosta apačioje ir salelės šalia brastos, bet pats kalnas, atšiaurus ir tuščias, kažkodėl turėjo blogą vardą.

Jau tyku, iš šalimais stovinčių sodybų kvepia ką tik pamelžtu pienu, kartais dar pasigirsta pieno čiurkšnojimas į kibirą ir nekantrus šeimininkės riksmas: „Ei, Marge!", kai karvė taukšteli jai uodega per veidą. Jojo gaubiami sutemų, kur ne kur blyksint šviesai pro gryčių duris, skalijant šunims už tvorų. Spindėjo brasta, ribėjo bangelės. Kai Vilainių kalno atskardyje arklių kanopos

sukaukšėjo į lietaus nuskalautus akmenis, Elena trūktelėjo Kaštonės pavadį.

— Kažko baisu.

— Romualdas nusijuokė.

— O kas čia baisaus?

— Apsaugok, Viešpatie, kad tik neištarus to vardo.

— Aš turiu gerą būdą, kaip nuo jo apsisaugoti.

— O kokį?

— Reikia su juo mandagiai pasišnekėti, pakviesti į kompaniją. Tada nieko nedarys.

— Jėzau Kristau, argi taip galima! Tada aš grįžtu.

— Aš gi tik šiaip juokauju.

Juodu kilo aukštyn, tamsa šlaite vis labiau tirštėjo, lengvas vėjelis vėlė žoles. Sustojo ant pačios pakriaušės. Žemai po kojomis žvilgėjo balzgana upė. Verksmingai suklykė kažkur apačioje skrisdamas paukštis: tiu tiu tiu.

Stovi it sustingę; žvangtelėjo žąslai. Elena dūsauja. Ar todėl, kad taip reikia, kad veido išraiška, judesiai pasirenkami bet kaip? Ar todėl, kad kartais norisi, jog būtų kitaip?

Pieno Takas, šiame krašte vadinamas Paukščių Taku, jau dėliojo danguje savo spindulingus ženklus.

XXXIII

Tamsi figūra, virš arklio keteros judantis statmuo — toks pasirodė ponas Romualdas, kai jojo alėja link priebučio, užsidėjęs mažą tamsiai mėlyną kepurę su snapeliu ir prie balno prisikabinęs stirnakojį. Netrukus juodu tapo geriausi draugai. Valgomajame prie stalo teta Elena pastūmėja jam uogienės, senelis klausinėja apie derlių. Tačiau Tomas žinojo, numanė iš beveik nepastebimų ženklų abiejų močiučių elgesyje, kad tam tikras atstumas yra išlaikomas. Ponas Romualdas galėjo čia lankytis, bet jis nepriklausė jų ratui. Šitai neturėjo jokios reikšmės, tas žmogus buvo nepaprastai patrauklus. Apsilankymas ir pokalbis apie žvėris žadėjo naujų stebuklų.

Pirmiausia jau patys Barkūnai. Tomas ten niekada nebuvo, nors nuo namų netoli — tik trys su puse varsto. Dabar išsiruošė su teta, kuriai kaip tik reikėjo važiuoti

pas burtininką vaistų avims, ir ta proga ji sumanė dar aplankyti Bukovskį. Ties kryžiumi už kumetyno reikėjo pasukti ne dešinėn — kaip į Pagirius, ir ne truputį į dešinę, truputį tiesiai — kaip važiuojant pas Baltazarą, o tiktai į kairę; artėjo miško juosta, ir už pirmųjų medžių atsivėrė visai kitas pasaulis: nuo kalvelės į klonelį, čia šilelis, ten raistukas, tarp žalumynų puokščių vingiuoja keliukai su įspaustomis dviem vežimo ratų vėžėmis. Pono Romualdo namas ir kiemas išniro staiga lomoje, už eglynėlio — mažas dvarelis su medinėmis prieangio kolonomis, apaugęs šeivamedžiais. Už namo pasislėpęs sodas, alksnynas, toliau — kylantys jaunuolynų rėžiai, nueinantys ligi aukštastiebių pušų sienos. O namo viduje — odų kvapas, kertėse suversti diržai, balnai, pavalkai, o tose krūvose ir ant sienų — daugybė neįprastų daiktų: dūdelės, švilpukai, krepšiai, šovininės. Tomas klausinėjo, kam koks daiktas reikalingas, ir gavo palaikyti šautuvą; Romualdas jį atlaužė, pažiūrėjo, ar neužtaisytas, bet, išgirdęs gaiduko spragtelėjimą, pašoko ir pasakė, kad šitaip negalima daryti — jei spaudysi gaiduką be reikalo, šautuvas gali sugesti. Šautuvas buvo šešiolikto kalibro, vidutinis; dvylikto kalibro — su didele vamzdžio skyle — kartais labiau praverčia, ypač medžiojant stambesnį žvėrį, o dvidešimto kalibro, mažiausias, naudojamas šaudyti tik smulkiems paukščiams. Ponas Romualdas šautuvą paveldėjo iš tėvo, ir nors ginklas buvo jau senas, mušė dar gerai. Per visą jo vamzdį ėjo sidabrinis puošnus raižinys — toks šautuvas vadinamas damaskiniu.

Stalas buvo uždengtas staltiese, patarnavo jauna mergina, kukliai nuleidusi galvą. Tomas vėpsojo į ją, tai yra, kaip sakoma, negalėjo nuo jos atplėšti akių — turbūt dėl spalvų: baltumas, pamažėle švelniai pereinantis į skruostų raudonį, tamsiai auksinė surangyta kasa, o kai akimirksnį žvilgtelėjo į jį — paslaptingas tamsaus mėlio blykstelėjimas. Jam pasirodė, kad tame jos žvilgsnyje slypi palankumas, todėl paniuro, kai vėliau, jiems išeinant, nugirdo, kaip bėgdama pro šalį tarstelėjo Romualdui: „Šūdas“,— tai apie jį, todėl baisiai susigėdo, nes lietuviškai tai bjaurus žodis. Šis įvykis sudrumstė visą apsilankymo malonumą, bet tuo pat metu jį ėmė vilioti Bar-

kūnai — tarsi iš priešgynumo, o gal dėl to, kad norėjo kai ką atitaisyti.

Ponas Romualdas įsėdo pas juos į briką. Įkalbinėjo: čia visai netoli, ir motina labai apsidžiaugsianti. Barkūnai susideda iš trijų palivarkų, kurie neturi atskirų pavadinimų; laukai taip suskirstyti, jog tarp pono Romualdo ir senosios Bukovskos ūkio įsiterpia Masiulio žemė. Namas čia buvo jau ant kalniuko, iš priebučio matėsi nedidelis ežeriukas, tyvuliuojąs raisto dubens dugne. Ponia Kotryna Bukovska išties buvo nepaprastai meilinga ir primygtinai kvietė juos užeiti. Bet jos veidas! Visas nusėtas karpomis, viršuje styro plaukų kuokštai, pašiaušti pilkšvi antakiai — Tomo apuokas buvo už ją gražesnis. Beje, jos išvaizdą atitiko ir šeimininkavimo būdas — Tomas tatai greit pastebėjo. Ūkį prižiūrėjo sūnus Dionizas, nevedęs, nors jau nebe jaunėlis. Niekada jai neprieštaravo ir nuolankiai tylėdavo, kai imdavo ant jo šaukti. Tomas jo išvaizdoje nepastebėjo nieko ypatingo, į akis krito nebent batai, kuriais avėjo: ne iki kelių, o aukščiau jų, su minkštais aulais, kurie buvo suvarstyti diržiukais, o ant šlaunų platėjantys it taurė. Trečias sūnus Viktoras — jau paaugęs berniokas išsprogusiomis akimis ir nedailiais, šiurkščiais veido bruožais — vis mikčiojo, o jeigu išstenėdavo kokią savo mintį, tai dalį žodžių prarydavo ir, po teisybei, ištardavo tiktai balsius, pramaišiui su gomuriniu garsu, kuris galėjo reikšti kiekvieną raidę; pavyzdžiui: „Šieną mes jau sugrėbėm“ — jis pasakydavo: „Gegą gegu gugėgėm“.

Aišku — vėl stalas, krupniko butelis ir raginimai vaišintis: „maloningas ponas jau gali išgerti, jau ne vaikas“, ir — „atsiduodu į jūsų rankas“, ir pakeltos taurelės, stiklo skambesys. Tomas pamirkė lūpas ir apsiašarojo — gėrimas degino kaip ugnis, tačiau Bukovska išlenkė vienu gurktelėjimu (kaip vėliau įsitikino, į vyno ąsotį ji dažnai žvilgčiojo — tarsi ieško ko nors spintelėje, ir makt, tuoj vėl uždaro dureles, jau įraudusiu veidu). Dionizas vis pilstė ir pilstė, neatsiliko ir teta Elena — tiesa, ji gėrė ne taip kaip kiti, prisimerkusi išsiurbdavo taurelės turinį, tarsi ten būtų vanduo. Netrukus taip pat — pakelti balsai, juokeliai, kurių Tomas nesuprato, visos tos suaugu-

siųjų kvailystės, ir jam buvo nuobodu. Sėdintieji prie stalo pradėjo dainuoti. Bukovska pašoko, pribėgo prie sienos ir nuo kilimėlio su išsiuvinėtu kačiuku nusikabino gitarą. Vidury kambario treptelėjo ir ūbtelėjo savo bosu:

Vai tu Ania, Ania miela,
Ko taip sėdi vienui viena?
Už ką močia smarkiai barė,
Iš namų tave išvarė?

Nei už tvarką, nei už rūbą,
Nei už didelį kuklumą.
Davė man smagių rykštelių
Už tą smarkųjį bernelį.

Apsidžiaugusi, kad visiems patiko, jau atsisėdusi braukė pirštais per stygas ir dainavo apie Vurcelių, jausmingai vartydama akis. Šią dainelę Tomas žinojo — buvo ją girdėjęs iš Antaninos ir stebėjosi. Ar kas nors gali būti jaunas kaip uogelė, jeigu mylėjo jau keturiasdešimt metų? Nes ten buvo tokie žodžiai:

Vurceliau, Vurceliau, tu mano tirone,
Toks šaltas, beširdis, gaili man glamonių.
Tave aš mylėjau keturiasdešimt metelių,
Visi šitai žino, visi šitai regi,
Pilnas stalčius laiškelių.
Ženykis, Vurceliau, kad ir su pagaikščiu,
Mane jauną kaip uogelę
Paims kunigaikštis.

Tiesa, Bukovskos dainavimas tokia romanso maniera buvo labai juokingas, o buvo dar juokingiau, kai perėjo prie „Pakinkykit ketvertą žirgų, nes pas jį skubėt turiu“ su priedainiu: „Turiu-turiu-turiu-turiu“. Tomui jau labiau patiko, kad jie taip linksminasi, o ne tiktai valgo ir geria. Kantriai visa tai kentė, nes suprato, kad reikia kantrybės: jie niekada nemoka susikaupti prie vieno dalyko. Netrukus jo smalsa pabudo: Dionizas pasakojo apie netolimais esantį vilkų guolį; balos pakraštyje vakare jis matęs seną vilką, aišku, greičiausiai esą ir jauniklių, bet kai Tomas pradėjo smulkiau klausinėti, viską užgožė šurmulys, juokai ir lėkščių tarškesys. Tačiau daug dalykų

dar liko Barkūnuose nesužinota. Jau nesijautė čia taip suvaržytas, kaip būdavo lankantis kituose dvaruose. Prie stalo nereikėjo pernelyg paisyti manierų, jį padrąsino pamatyti juodi lankeliai panagėse ir nuo laukų darbo sukietėję it ragas delnai. Taip pat jis jautė šeimininkų palankumą tetai ir sau.

Pono Romualdo Barkūnai buvo įdomesni: jo motinos namuose daugiausia šnekėjosi apie tai, kaip kas užderėjo ir ką sėti, kokios dabar linų kainos, o ten — arkliai, šunes, šautuvai. Norėjo vėl kuo greičiau pakliūti pas poną Romualdą, bet sykiu dilgino ano įvykio prisiminimas; juk jis, išties, tiktai žvilgsniu rodė, kad ji labai jam patinka,— negi visada, jeigu kas nors patinka, reikia apsimetinėti, kad yra visai kitaip?

Grįžo vakare; teta linksma ragino vadžiomis arklius, bet stengėsi neparodyti, jog daug išgėrė. Šitame margumyne, išnyrančiame abipus kelio, brėkšma buvo kitokia kaip Giniuose — čia ji aidėjo daugybe balsų iš atvašynų ir pažliugusių pievų. Ūbavimas, kvarksėjimas — varlės ar laukinės antys, ar kitokie paukščiai. Priešais juos plazdėdami įstrižai sklandė šikšnosparniai. Tomas jautė pamaldžią nuostabą: stebino ta kunkuliuojanti tamsuma, ta aibė būtybių, kurių slapti įpročiai ir reikmės žadino norą juos pažinti bei stebėti. Kvaila, kad žmonės visur priarė laukų. Kai išvažiuoji į laukus, tuojau pasibaigia visas grožis. Jeigu nuo jo priklausytų, uždraustų arti, tegu visur siūruoja miškai, o juose laksto žvėrys. Taip svarstė jis ir nusprendė, kad, kai užaugs, sukurs tokią valstybę, kuri visa bus vienas miškas — ten žmonių neįleis, nebent vieną kitą. Ką, pavyzdžiui? Pavyzdžiui, tokius kaip ponas Romualdas.

XXXIV

Darbas, į kurį su malonumu pasinėrė Tomas Barkūnuose, gavęs leidimą pabūti ten keletą dienų, gali atrodyti abejotinas. Kai kuriuos gyvūnus apsaugo tai, kad, juos išvydus, žmones apima baimė — baimė ar pasibjaurėjimas, todėl lig šiolei išlikę senųjų apeigų ar nebylaus sutartinio elgesio pėdsakai nebūtinai liudija apie kokį aiškų

žmonėms gresiantį pavojų. Atvirai pulti tą sritį, kurios neveikia jokie žodžiai, galbūt ir galima, o gal ir nelabai; jeigu taip, tai su sąlyga, kad neužsitrauktum ant savo galvos kokio nežinomo keršto. Bet Tomas pergalėjo savo nuogąstavimus, nes įsivaizdavo save riteriu, naikinančiu Blogį.

Kalbame apie gyvates. Barkūnuose jų veisėsi neapsakoma galybė, jos landžiojo po priebutį ir net įšliaužsaid davo į namą — vieną ponas Romualdas sykį rado po savo lova. Turėjo dvi pagrindines buveines. Mažame beržynėlyje šalia takelio, vedančio prie upokšnio, augo tankūs medžiai, o žemę klojo sausų lapų sluoksnis — į tą paklotę jos susmigdavo, ir tuomet jau nebuvo galima jų surasti. Takutį gyvatės buvo pavertusios savo balkonu, kur šildydavosi saulėkaitoje, juo turbūt taip pat šliaužsaid davo į laukus medžioti pelių. Antrąjį savo miestą buvo įkūrusios raisto pleište, po neūžaugomis pušaitėmis, samanų kupstuose. Norint ten jas pričiupti, reikėjo apsiauti ilgaaulius Romualdo batus ir įžengti į priešo valdas šiek tiek virpančia širdimi, kai tekdavo eiti pro tuos kupstus, mažne siekiančius veidą.

Gyvatė, knygose vadinama *Vipera Berus,* kirsdama suleidžia nuodų, nuo kurių žmogus sunkiai suserga, o neretai ir miršta. Nuo gyvatės įkandimo visų žinomas būdas — užkalbėjimas, arba galima išdeginti žaizdą raudonai įkaitinta geležimi, arba nusigerti net iki sąmonės netekimo; beje, šias tris priemones geriausia naudoti kartu. Tos iš Barkūnų buvo pilkos, su nugaroje išvinguriuotu juosvu ruoželiu, tačiau miške, be jų, sutikdavai dar kitokių — mažesnių, rudos spalvos su panašia vingiuota juosta, bet ne juoda, o tamsiai rusva. Ponas Romualdas Tomui pasakojo, kad gyvatė nededa kiaušinių, kaip žalčiai ar kiti ropliai, o persisvėrusi ant šakos, gimdo iš pilvo; kai šitaip iš ten gyvačiukai lenda, jos galva tyko ir puola ėsti savo vaikus, bet jie iškart jau yra vikrūs ir susislepia žolėje. Į medžius jos paprastai nesikarsto, bet vis dėlto ir taip atsitinka: sykį įgėlė į veidą mergaitei, skynusiai riešutus. Barkūnuose gyvatės buvo tikra Dievo rykštė, tad nieko nuostabaus, jog Tomas su įkarščiu ėmėsi naikintojo vaidmens.

Romualdas jam papasakojo taip pat apie kitokius rop-

lius. Maždaug dvidešimt varstų nuo čia, giriose, driekėsi šaltiniuoti, niekad neužšąlantys plotai, kur negalėjo įžengti žmogaus koja. Beje, niekas ir nebūtų drįsęs ten eiti dėl roplių, kurie gyveno tiktai toje vietoje. Jie juodi, su raudonomis galvomis ir puola pirmieji — pašokę kanda į veidą arba į ranką. Tada jau nieku gyvu neišsigelbėsi, žmogus miršta kaip perkūno trenktas, net nespėjęs ištarti „Jėzau Marija“. Įdomu būtų buvę ten pakliūti ir pažiūrėti, kokie žvėrys tenai veisiasi. Sako, jog briedžiai sugeba ten pabėgti, jei kas nors juos vejasi.

Per karščius ponas Romualdas pereidavo miegoti į kluoną, beje, nežinia, ar iš tikrųjų dėl šilumos — kadangi krūmų pridengtame name niekada nebūdavo tvanku, bet, matyt, jam reikėjo daugiau oro. Iš pradžių Tomas negalėjo apsiprasti su gausybe ant jo ropinėjančių ir kutenančių mažyčių muselių bei vabalėlių. Tačiau šviežio šieno kvapas kaipmat užmigdydavo. O rytais — tie nubudimai! Paukščių klegesys pirmiausia pripildydavo sapnus, paskui, vis stipresnis, atmerkdavo akis, o viršuje pro stogo skiedrų plyšius blykčioja saulė, po tas skiedras skrebena nagučiai, plazda sparnai, ir bandai atspėti, kas ten vaikšto — ar tiktai žvirbliai, ar kokie didesni paukščiai, gal net laukiniai balandžiai. Pašokdavo iš patalo ir su Romualdu eidavo prie šulinio praustis. Prieš akis — ilgos vasaros dienos džiaugsmai. Valgė juodą ruginę duoną, užsigerdami pienu, paskui Tomas apsiaudavo batus (juos nešiojo čia atsargumo dėlei), pasiimdavo savo riešutinę lazdą ir — medžioklėn.

Visa gudrybė — prisiartinti taip tykiai, kad išgąsdintos gyvatės per greitai neprasmegtų į beržynėlį. Paprastai jau iš tolo pamatydavo keletą tų išsidriekusių botagų, besikaitinančių saulėje. Pripuldavo ir tvodavo lazda, taikydamas į galvą. Tuomet gyvatė ima šokinėti, rangosi, šliaužia link išganingos tankmės, bet jis jau užkirtęs kelią atgal. Turėjo ir antrąją lazdą įskeltu galu, kuriame įsprausdavo šakelę,— gyvatės kaklą primygdavo ir išimdavo šakelę. Taip ir nešdavo namo, virpančią ir besirangančią — tai nepaprastai gajūs padarai. Padžiaudavo kartu su ta lazda — išdžiūvusios gyvatės yra vaistai nuo karvių ligų, ir šių vaistų dažnai teiraudavosi žmonės iš paupio, kur gyvačių nebuvo.

Medžioti raiste reikėdavo dar apdairiau ir atsargiau — o gal guli kokia ant gailių krūmo ar tarp girtuoklių uogų; be to, čia minkštos samanos neleisdavo gyvatės kaip reikiant apsvaiginti, todėl reikėdavo labai mikliai suktis, kad perskelta lazda galėtum prispausti besiblaškančią galvą. Kai jau vaikščiojo su šautuvu (ne šią, bet kitą vasarą), užtiko priešais save, už kokių aštuoneto žingsnių, susiraičiusią ant kupsto gyvatę. Pokštelėjo į ją, ir tada atsitiko keistas daiktas — gyvatė išnyko, tarsi išgaravo ore, o juk šratai iš tokio atstumo muša tankiai.

Kova su gyvatėmis nereiškia, kad Tomas buvo atsikratęs prietarų jų atžvilgiu ar tiksliau — nemalonaus drebulio, kai jautė tą energiją, kuri išsklinda niekada nenuspėjamu būdu. Jėga, kuri nuteka per šitą virvagalį, šlykščios gleivėtos ringės ant pilvo, statmenos vyzdžių įpjovos — tai tikra išimtis tarp visų gyvų būtybių. Jeigu tiesą žmonės kalba, kad paukščiai iš baimės suparalyžiuojami, kai gyvatė arčiau prišliaužia,— šitai lengva suprasti, nes gyvatės jėga tarytum glūdi ne jos kūne, o šalia jo, tarsi jis būtų tik priedėlis arba instrumentas.

Pavasarį Tomas turėjo gerą progą miške prie Barkūnų stebėti turbūt retą vaizdą: gyvačių poravimąsi. Tai vyko vidury proskynos. Stabtelėjo — ne todėl, kad būtų priešais ką nors pastebėjęs. Nieko, tiktai virpuliavimas, kažkokio elektros krūvio išspinduliavimas. Žaibų šokis žemėje. Vos spėjo įžiūrėti, kad tai dvi gyvatės, o jos jau ir pradingo.

Tą pirmąją vasarą, kai susidraugavo su ponu Romualdu, jis užsiiminėjo ne tiktai tokia medžione. Jam buvo suteikta garbė, Romualdo prižiūrimam, pašaudyti iš dvivamzdžio. Pirmiausia — į daržinės sieną, kad priprastų prie buožės atotrankos. Vėliau — į gyvą taikinį. Užgirdo kėkšto tarškesį — tuoj pirštas ant lūpų, ir abu sėlina artyn. Jaunas ir kvailas paukštis, užuot tūnojęs pasislėpęs, tupėjo ant išsikišusios šakos. Šūvis — ir Tomas riktelėjo, lėkdamas jo pakelti. Nors, kai laikė jį už kojų, išsiskėtė sparnai ir iš snapelio kaptelėjo kraujo lašas.— nusivylimas, kurio nenorėjo pripažinti. Juk reikia būti vyru ir užgniaužti savyje ištižimą, jeigu nori pelnyti gamtininko ir medžiotojo vardą.

Kai jam jau buvo leista imtis rimto darbo, Tomas metaliniu matmeniu matavo šratus, o Romualdas darė šovinius; paskui aliejumi sumirkytomis pakulomis valė šautuvo vamzdžius, kad spindėtų kaip veidrodžiai, kai per šias ilgas tūtas pažiūri į šviesą. Išmoko taip pat lupti nuo paukščių odą. Vištas dažnai puldinėdavo vanagai, tada Barbė rėkaudavo: „Paukštė! Paukštė!" (visus lakiojančius plėšrūnus taip vadindavo). Vieną vanagą nušovė, nes jis, nuvytas nuo vištų, nenuskrido, o dairėsi po kiemą, atsitūpęs alksnio viršūnėje. Jį lupdamas Tomas mokėsi. Odą reikia perpjauti ant krūtinės ir pilvo, atversti į šonus, vis papjaustant peiliuku tai, kas jungia ją su mėsa; oda lengvai maunasi, sunkiau būna tik prie uodegos — reikia žiūrėti, kad neperpjautum plunksnų, ir prie kojų — nagai turi nusiimti kartu su oda, o kai nulupi šią vietą, nusimauna jau kaip kojinė; o iš galvos reikia iškneibti smegenis ir akis (tai irgi sunki operacija, nes jeigu tik neatsargiai truktelėsi, plonyčiai vokai plyšta). Oda įtrinama pelenais, prikemšama pakulų ir džiovinama. Galima ją suformuoti taip, kad panėšėtų į tupintį paukštį, bet tam reikia vielos ir stiklinių sagučių vietoj akių.

Prie klastos, kurios žmonės griebiasi prieš žvėris, Tomas pirmą kartą prisidėjo tada, kai kelioms dienoms atvažiavo į Barkūnus padėti grybauti. Rytmečiai giedri, dangus šviesiai melsvas, ant žolių — lyg šalta rasa, lyg šerkšnas. Eglynėlyje prie pat namų, samanose, augo tiek rudmėsių, kad buvo galima prisirinkti pilnas pintines. Ponas Romualdas, užsikabinęs per petį pintinės lankelį, ranka prilaikė šautuvo diržą, o švarko kišenėje nešėsi virvute pririštą kaulinę pypynę, kuri, kaip pasakė, gali praversti. Pypynės daromos iš pelėdos sparno, kartais — iš zuikio kaulo, bet tada jų garsas nėra toks švarus. Ta pypyne pamėgdžiojama jerubės trelė, nes kitaip jų nesuseksi: kilus menkiausiam pavojui, jerubės taip prisispaudžia prie medžio kamieno, kad jų neįmanoma atskirti nuo žievės. Pamatęs sutartą ženklą, Tomas ir sustingo, prikišęs peiliuką prie grybo — byrančių spyglių tyloje nuaidėjo vingrus švilpesys. Palengvėle abu įslinko į tankmės prieblandą. Ponas Romualdas prispaudė prie lūpų pypynę, iš lengvo pūstelėjo ir pirštais perbėgo per skylutes. Tylu. Tomo širdis daužyte daužėsi — net bijojo, kad nebūtų girdėti.

Staiga atsiliepė jerubė, ir vėl — jau arčiau. Švogždesys, ir priešais, ant eglės šakos, rudoje tamsoje išvydo šešėlį, kuris, ieškodamas draugės, į visas puses sukiojo galvą. Romualdas taip greitai kilstelėjo ranką, kad šūvio aidas sutapo su tuo judesiu, o kai išsisklaidė dūmai (jis vartojo dūminį paraką), jerubė nekrutėdama gulėjo po medžiu, vos įžiūrima ant išdžiūvusių spyglių paklotės.

Romualdą vertėjo įsileisti į tą karalystę, kur šiaip žmonėms įžengti būtų uždrausta. Jis nerimavo. Žinodamas, kad netoliese yra žvėris, jis sunerimdavo, veide imdavo slankioti raumenų gumulėlis, visas įsitempdavo, ir būdavo aišku, kad niekas pasaulyje jam tada nerūpi. Kas kita jo šeimininkė Barbutė, ši priklausė suaugusiųjų padermei, o gaila — tokia graži ir pažiūrėti visai kaip vaikas. Mus turėtų liūdinti, kad žmonės abejingi tam, kas svarbiausia,— nežinia, kuo jie iš tikrųjų gyvena. Tikriausiai nuobodžiauja. Barbutė, tiesa, daug laiko skirdavo prižiūrėti darželiui: ji augino nuostabias gėles — ištisas lysves kvepiančių razetų, taip pat aukštas dedešvas ir rūtas, kurias mokėjo išsaugoti žalias per visą žiemą, o eidama į bažnyčią, įsisegdavo į plaukus — kaip ir visos mergos. Tačiau tie jos žvilgsnių blyksniai, smalsūs ir tarsi slapta vertinantys žmogų — tai buvo svetima ir būdinga suaugusiems. Tomas aną pirmąjį įžeidimą jai dovanojo ir nuo tol apsimetinėjo, kad nelabai ja domisi, tačiau jį erzino jos atlaidumas, tarsi, pavyzdžiui, šautuvo valymą ji būtų laikiusi šiaip kokiu žaidimėliu. Jeigu būtų sugebėjęs iš jos lūpų ištraukti nuostabos ar pagarbos žodžius! Bet nepasisekdavo. Į laimikį, kurį jis parsinešdavo iš savo žygių prieš gyvates, ji žiūrėjo šlykštėdamasi, sakydavo „fui“ ir pašaipiai perkreipdavo lūpų kampelius, lyg tas užsiėmimas būtų koks nepadorus.

XXXV

Romualdas turėjo ketvertą šunų: tris skalikus ir vieną vižlą. Zagrajus, juodas kaip apdegintas, su gelsvais antakiais, lodavo bosu. Jau solidaus amžiaus, jis buvo vertinamas dėl atkaklumo ir ištvermės; tas užsispyrimas jam iš dalies atstodavo uoslę, ganėtinai vidutinišką. Jeigu pa-

mesdavo pėdsaką, nesiblaškydavo sutrikęs šen ir ten, bet sukdavo ratus tarsi pagal nusistatytą planą. Panašiai išrodantis, tik truputį smulkesnis, tenoras Dunojus pagarbos nenusipelnė, nes buvo fantazuotojas. Tarpais, būdavo, užsitarnauja didžiausių pagyrimų, o tarpais — visai niekam tikęs; jo uolumas priklausė nuo nuotaikos, ir neretai jis tik apsimesdavo, tarsi sakydamas: „Padainuoti tai galiu, bet tegu jie patys susiieško, šiandien man skauda galvą". Gelsva kalė Liutnia, Kostromos skalikų veislės, turėjo vien dorybes — ir neklystamą uoslę, ir įkarštį. Jos ryškiai auksinės akys degdavo čia violetine, čia melsva liepsna, o gražios letenos meiliai atsiremdavo ponui Romualdui į krūtinę, kai mėgindavo palaižyti jam veidą. Tas trejetas, pririštas grandinėmis, vasarą nuobodžiaudavo, nes paleisti mokėdavo patys suruošti medžioklę — užvydavo žvėrį vienas kitam. Rudens voratinkliai ant takelių pranašaudavo jiems išsivadavimą, tuo tarpu pointeriui Karui ateidavo apmąstymų metas pakrosnyje, kur, pakišęs snukį po uodega, turėjo uosti savo paties kvapą.

Visą savaitę prieš tą sekmadienį Tomas skaičiavo dienas; šeštadienį atvažiavo su teta, ji grįžo atgal, o jis liko nakvoti Barkūnuose. Vis neramiai vartėsi, nuspardė paklodę, ir skaudžiai dūrė šiaudagaliai, kol, galop sušilęs po sunkiais kailiniais, kietai užmigo. Vos pilkšvėjant tamsai, jį pažadino bildesys į lango stiklą. Prie jo veidus buvo prispaudę Dionizas ir Viktoras. Įėjo į vidų, žiovavo. Barbutė, apsimiegojusi, ant pečių paleistais plaukais, įnešė lempą aprūkusiu stiklu, užkūrė virtuvėje ugnį ir ėmė kepti bulvinius blynus. Lauke — rūkas ir nuo šakų šalia priebučio krintantys stambūs lašai.

Per pusryčius broliai išlenkė po taurelę. Viktoras reikalavo: „Bagoga, pagogyk gegį", tai reiškė — „Barbora, parodyk kelį" — toks paprotys, kuris laiduoja sėkmę; tačiau ši parodė jam špygą. Siautė iš džiaugsmo šunys — pririšo juos pavadėliais. Tomas gavo Dunojų, kuris taip smarkiai jį traukė, kad turėjo spirtis iš visų jėgų — kitaip būtų tekę bėgti. Leidosi takeliu prie upokšnio, paskui — per lieptuką į valdišką mišką. Romualdas gerai sugyveno su eiguliu, ir tas jam leido medžioti, šiaip, pusiau oficialiai.

Nepaprasta tyluma. Truputį prasisklaidė rūkas, iš jo išniro sodri šlapia žolė ir takeliuose gulintys rudi lapai. Toli pasklido prie pono Romualdo lūpų priglausto rago aidas; trimituodamas jis išpūtė žandus, net akys pasruvo krauju. Kai bandydavo Tomas, iš rago sklisdavo pakriki garsai, bet niekada nesusiliedavo į vieną melodiją. Rudens kvapai: iš kur jie kyla, kaip susimaišo — pūvantys lapai ir spygliai, baltų grybienos siūlelių drėgmė juodame apklote, po gleivėtais pagaliukais, nuo kurių slenka žievė. Nuo ten, kur sustojo, į visas puses driekėsi geri medžioklės plotai. Pušynėlių šepečiais suskirstytos laukymėlės, greta aukšto šilo ribos — iškirsta miško linija, o nuo ten — kita, einanti įstrižai, į gilumą. Ši proskyna lygi kaip vieškelis, apžėlusi samanomis, su takučiu viduryje. Žvėrys laikosi savo įpročių. Išbaidyti jie apsuka ratą, mėgindami atsikratyti persekiotojų, ir bėga į vieną iš savo takų, kuriuo vaikščioja kasdien. Iš šunų balso medžiotojas atseka kryptį, reikia nuspėti, kurį kelią žvėris pasirinko, ir laiku ten atsidurti. Vejamas žvėris saugosi tik šunų, skuodžiančių iš paskos, tad nesitikėdamas pavojaus iš priekio, užlekia tiesiai ant žmogaus.

Tomas šautuvo nesinešė, jis medžioklėje dalyvavo kaip žemesniojo laipsnio praktikantas. Turėjo laikytis greta Romualdo. Paleido skalijančius šunis, ir jie kaipmat nėrė į tankmę. Zagrajus iššoko uostinėdamas, klausiamai žvilgtelėjo ir pralėkė pro juos. „Tu, Dionizai, gal eik į proskyną,— tarė Romualdas.— O tu, Viktorai,— į Raudonąją lanką, mudu su Tomu liekame čionai“. Anie nuėjo, ir medžiai užstojo jų nugaras, ant kurių blykčiojo vamzdžių metalas. „Tuojau paregėsi, kaip Liutnia pakels“,— pažadėjo Romualdas.

Kažkur kaleno genys, čežėjo gremžiama medžio žievė. Ūmai tolumoj išgirdo ploną šuns balsą: „Ai, ai“. „Ar nesakiau — Liutnia!“ Vėl tylu. Paskui vėl: „Ai, ai“. „Mėgina susigaudyti, matyt, neaiškūs pėdsakai, tai turi padirbėti“. Ir tada Tomas pirmąkart savo gyvenime išgirdo skalikų muziką: „Ach, ach, ach, ach“,— aidėjo dabar lygiai, bet tuojau prisidėjo antrasis balsas. „Dunojus!“ — šūktelėjo Romualdas ir nusitraukė šautuvą nuo peties. Retais protarpiais atsiliepė galingas Zagrajaus bosas. Tomas nustebo, jog iš šunų gerklių gali išsiveržti tokia muzika,

sklindanti kažkur miško glūdumoje — tikras choras, prislopintas atstumo. „Pakėlė zuikį. Bet jis išlėks ne čia. Na, Tomai, bėgte“,— ir Tomas nuskuodė paskui Romualdą, iš pradžių bėgo lengvai, vėliau uždusо ir vos suspėjo jį sekti. Iš proskynos pasuko į šoną tarp lazdynų — į griovą, paskui jos dugnu į kalną, ant pylimo. „Šičia“,— Romualdas mostelėjo link žemos eglaitės, kur Tomas turėjo atsistoti, o pats, ištempęs kaklą ir ant delno atrėmęs šūviui paruoštą dvivamzdį, nekrusteldamas laukė viduryje. Pylimas čia, rudas nuo prikritusių spyglių, nuožulniai leidosi į žalią daubelę; o už jos — vėl pilkšvai geltonas ruožas tarp miško sienų. Viskas puikiai matėsi. Šunų muzika prasiveržė į kairę nuo jų — aistra, užsispyrimas, gaivališkumas — paskui nutilo. „Ai, ai“,— ir vėl aikčiojo Liutnia, matyt, jau atradusi pėdsaką.

Nieko nebus... Yra! Tomui jis pasirodė labai didžiulis, kai netikėtai išniro tiesiai prieš juos dauboje; dirvono fone atrodė beveik raudonas. Išsižiojęs Tomas šią akimirką buvo patenkintas, kad ne jam reiks šauti; iš įkarščio, apėmusio jį, kai žvėrelis taip artėjo ir augo akyse, visai neteko jėgų — šitaip prasižiojusį jį ir apstulbino šūvis. Zuikis šoktelėjo į viršų, apsivertė ore — ir štai jau mirga spurdančios letenėlės. Tomas prilėkė pirmas. Užsimetęs šaudyklę per petį, palengvėle, šypsodamasis atėjo ir Romualdas. Ne — pirmieji pripuolė šunys. Dunojus jau draskė: kilstelėjo į Tomą snukį, pilną vilnų. Romualdas išsitraukė peiliuką, nurėžė zuikio kojas ir metė šunims, paglostė Liutnią už gerą darbą. Užsirūkė. „Tas Dunojus gali ir pusę zuikio suryti, jeigu aptiks sužeistą ir laiku nespėsi ateiti“,— pasakė.

Tomas mėgino išsiaiškinti, kaip čia yra, jog Romualdas žinojo, kur reikia stovėti. Tasai juokėsi. „Reikia žinoti. Jeigu zuikį pakėlė iš ten,— parodė į lazdynų daubą,— ir jis pasidavė ten,— parodė kairėn,— tai žūtbūtinai jam reikės išeiti čia. Grįžta ten, kur gyvena“.

Sutrimitavo ragu, kad ateitų Dionizas ir Viktoras. Prisėdo abu ant kelmelių. Pro miglas spraudėsi blyški saulė. Tomas paklausė: kokių žvėrių galėtų dabar sutikti? Stirną. Kartais — lapę, bet retai, nes ji per gudri.

Kai pagaliau iš tankumyno, praskleidę šlapias eglių šakas, išlindo ir aniedu, visi apsitarė ir pasuko pylimu

tarp sausų, akmenimis sutvirtintų takelių, nusidriekusių terasomis ir panašių į plačius laiptus. Ir ten — ėjo ramiai šnekučiuodamiesi — šunys ūmai ėmė skųstis ir tarytum įsižeidę aimanuoti „ai, ai“, vėl čiupo šautuvus. „Varo iš akies!“ — suriko Dionizas, ir Tomas išvydo šlaite šmėstelint zuikio uodegą, o iš paskos — išsitempusius Liutnios, Dunojaus ir Zagrajaus liemenis. „Nuvaaarė! — pasakė Romualdas.— Dabar nėra ko skubintis“. Ir papasakojo nedidelę istoriją apie medžiotojus: kai šunys vaikėsi žvėrį taip toli, kad juos vos buvo galima girdėti, jie susėdo po medžiu ir ėmė lošti kortomis; ūmai išlėkęs zuikis tik strykt, ir peršoko per tas išdėliotas kortas. Ta istorija Tomą papiktino,— tai buvo pavyzdys, kaip šventvagiškai žmonės žiūri į savo svarbiausias užduotis. Jis ėmė įtarinėti,— tiesa, nelabai pagrįstai,— kad medžioklė kai kuriems asmenims neturi didesnės reikšmės nei degtinė ar kortos: šiaip pramogėlė, ir tiek.

Įnirtingas skundas pavirto ritmingu lojimu, ir jis tolo. Neskubėdami atsistojo į savo postus. Tarškėjo sunerimę kėkštai; Tomas, įtemptai žiūrėjo priešais save, į takelio liniją, bet netrukus pasigirdo du šūviai, jie nuaidėjo pro medžių ošimą. „Dionizas“,— atspėjo Tomas, kadangi Viktoras negalėjo iš savo vienvamzdžio berdano du sykius iššauti.

Žiūri ties posūkiu, pasislėpęs už kamieno, ir visas vaizdas — tarsi pro antrąjį žiūronų galą: Dionizas, po jo kojomis gulintis zuikis, šunys. Kai Romualdas iš jo nusišaipė, Dionizas prisipažino, jog pirmą kartą pramovė, paskum pasitaisė. Romualdas gurkšnojo iš paplokščio, veltiniu apsiūto butelio. Kai juokaudamas atkišo ir Tomui, jis atsisakė ir susimąstė: ar šis skystis atitinka Romualdo Puikiojo titulą.

„Ė, Tomai, tavo batai visai perniek“. Iš tiesų, kamašiukai, kuriuos apsiaudavo eidamas į bažnyčią, netiko braidyti po šlapią žolę. Dabar jis jau kaip ir įšventintas, todėl turi avėti ilgaauliais batais, geriausiai su dirželiais, užsegamais prie kelio, jeigu jau negalima svajoti apie tokius kaip Dionizo, užmaunamus net virš kelio. Vienintelis žmogus, kurį būtų paveikęs toks prašymas, buvo tik senelis, nes močiutė ir teta, be abejonių, būtų pažiūrėjusios į jį priešiškai, ir abi dėl tos pačios priežasties — šykštumo.

XXXVI

Narbuto „Lietuvių tautos istoriją“ peržiūrėjo senelis,— kol Tomas nebuvo pradėjęs raustis senų knygų spintose, jis netikrino, ką turįs savo bibliotekoje. Tą veikalą, senelio patartas, nunešė Juodajam Juozapui, o iš jo knygos pateko į kunigo Monkevičiaus rankas. Nėra abejonių, jog kiekvienas, skaitydamas tuos tomus, juose surado vis ką kita, žiūrint, kuo kas domėjosi. Klebonas piktai krenkščiojo, vis pasimuistydamas krėsle, kai skaitė apie neapsakomą gausybę deivių ir dievų, kadaise garbintų šiame krašte; jis atpažino tuos pačius prietarus, keistai tvirtus, kuriuos taip stengėsi išrauti. Nežinia, ar tokia lektūra nesusargdins sielos. Antai užverti knygą, nusiimi akinius ir imiesi kito darbo — o tada visai netikėtai iš kažkur išnyra Ragutis, visai toks, koks buvo atkastas kažkur girių smėlynuose. Storas girtuoklysčių ir ištvirkavimo dievukas, išpjaustytas ąžuoliniame rąste, šelmiškai šaiposi; jo kojos didžiulės, apautos klumpėmis, ir jis stovi niekuo nepasirėmęs, rodydamas visą savo begėdystę, pavaizduotą kruopščiai, *in naturalibus*. Ir neįmanoma apie jį negalvoti.

O kai kurie skyriai buvo tarsi tyčia parašyti Juodajam Juozapui — kad ir tie, kur pasakojama apie deivę Liethuą; pasak autoriaus, ji panaši į skandinavų Freją ir globoja laisvę. Po ilgų amžių tėvynė vėl išsikovojo nepriklausomybę, bet neišliko jokio, nė menkiausio palaikų trupinėlio iš Leičio, kurį ponai pasmeigė ant baslio, o gal pakorė. Ligi pasaulio pabaigos niekas neras jokio jo pėdsako, išskyrus vardą, užrašytą pergamento skiautėje su karaliaus privilegija, suteikta Anno Domini 1483. Pagal tą privilegiją bajoras Rinvydas gavo žemės kaip dovaną „už numalšinimą maišto, kurį sukėlė baudžiauninkai, kariaudami dėl valnasties, didesnės už tą, kurią jiems duoda įstatymai, o taipgi — už pagavimą maištininkų vado, vadinamo Leičis, kuris, nepaisydamas karališkojo majestoto garbės ir orumo, išdrįso karaliui įteikti katiną, pavadinęs jį pagoniškos Liethuos laisvės ženklu“.

Istorikas Narbutas, bajoras, kaip ir tasai Rinvydas ar kaip Surkontas, 1805 metais atidavė savo laikrodį žmogui, kuris jam jomarke pakartojo senovinės giesmės —

skundo žodžius, skirtus deivei,— taip ji sujaudrino šio kolekcionieriaus smalsą. Giesmė bylojo: „Mažyte Liethua, brangioji laisve! Pasislėpei danguj — kurgi tavęs ieškoti? Negi priglaus mus tiktai mirtis? Tegu žiūri, kur tik nori: pažvelgs į rytus, pažvelgs į vakarus — bėda, prievarta, priespauda. Triūsėjų prakaitas, plakamųjų kraujas užliejo didžiulę žemę. Mažyte Liethua, brangioji laisve, nusileisk iš dangaus, pasigailėk mūsų". Aišku — tai Juozapui. Ir taip, kiekvienas tempdamas į savąją pusę, kalbėjosi apie šią knygą klebonijoje, kambaryje, kur tiksėjo laikrodis ir kur pro langus žvelgė jurginų veidai. Visą šį gražų darželį pasodino Magdalena, ir užteko jau tiktai prižiūrėti, kad jis neapželtų piktžolėmis.

Vieną rudens popietę Juozapas, tąsyk mažiau nusiteikęs žiūrėti į praeitį, nes miestelyje nugirdo nemalonią naujieną, iš lėto dėstė savo skaudulius, o klebonas, susinėręs rankas ant pilvo, klausėsi, primerkęs akis. Tiesą sakant, tie skauduliai buvo kasdieninių jų pašnekesių tema, bet dabar iškilo aiški abejonė, kaip pasielgti. O kalbėjo ir vėl apie ponus.

Juozapas išskaičiavo Surkonto ariamas dirvas, pievas, ganyklas ir atskleidė kunigui, ką buvo sužinojęs. Kad tas, atrodytų, geriausias iš visų ponų irgi griebiasi visokių pinklių, o šitai derėjo įvertinti mažų mažiausiai pečių truktelėjimu.

— Ir kam jam visa tai? — klausė Juozapas.— Ar pasiims tą turtą su savimi į kapą? Jeigu visur kiekvienas sau šitaip mokės padėti, tai kas gaus žemės? Kodėl nenori suprasti, kad jų laikai jau praėjo?

Latvijoje jiems paliko tiktai po keturiasdešimt hektarų, taip geriausia. Klebonas sumurmėjo, jog svarbu ne hektarų skaičius, o tai, kad žmonės pagadinti ir kad valdininkai lankstosi kiekvienam, kas tik turtingas. Juozapo manymu, nuspręsti, kiek ir iš ko paimti, turėtų aplinkinių kaimelių žmonės, o klebonas pareiškė, kad kiltų anarchija. Gal ir taip, bet ką tada daryti?

Pirmiausia vis dėlto kažko reikėjo griebtis. Juozapas anaiptol nepritarė įskundinėjimui arba kitokiems veiksmams, kurie, ar šiaip vadinsi, ar taip, lieka tokie patys. Tačiau kartais tiesiog nėra kitos išeities. Tada reikia pasverti: ar būti kaltam dėl abejingumo, ar įvykdyti, tegu

ir nemalonią, savo pareigą. Reikia pasakyti, kokių pasekmių iš to susilauks tavo artimas. Juk Surkonto neužmuš, nepasodins į kalėjimą, taip pat nenusavins ir jo turto — jis tik turės mažiau lauko. Maždaug šitaip jis aiškino klebonui, prašydamas pasakyti nuomonę.

Klebonas suko galvą, glostinėdamas savo plikę, ir pagaliau rėžė, pataikydamas kaip pirštu į akį.

— Ar Surkontas pažadėjo duoti miško mokyklai? — paklausė.

— Žadėjo, kai tik pašals.

— O kai jis duos ir ūkininkai dar pridės, tai kiek dar trūks?

— Na, kokių trisdešimt sieksnių.

— Hm.

Tame „hm“ slypėjo daug. Toks sprendimas Juozapui iki šiol nebuvo atėjęs į galvą, bet dabar jis jau aiškiai matė. Tereikia susėsti su Surkontu ir užuolankomis, tarytum atsitiktinai duoti suprasti, kad viską žino ir kad nieku gyvu neleis jam išsisukti nuo parceliacijos. Tada šis sutiks su viskuo, kad tik užglostytų, ir vienu akimoju susitars dėl tų trisdešimties sieksnių.

Daugiau Juozapas nebeklausinėjo, ir abu įniko diskutuoti dėl politikos, tai yra dėl to, ar Didysis Kunigaikštis galėjo išgelbėti šalį, jeigu jam reikėjo pasirinkti tik viena: arba su lenkais eiti prieš kryžiuočius, arba su kryžiuočiais — prieš lenkus. Ginčas buvo svarbus — ypač kai pagalvoji, kas išėjo iš pirmojo pasirinkimo. Antai kad ir Michalina Surkontova, kuri verčiau sutinka numirti, negu prisipažinti esanti lietuvė. O ir pats Surkontas, ir tūkstantis tokių kaip jisai. Štai taip nuo to įvykio, nutikusio prieš kelis šimtus metų, nuvilnijo ratilai — tarsi nuo įmesto į vandenį akmens.

— O kaip Tomo tėvas? — paklausė klebonas.

Juozapas šyptelėja, veikiau karčiai.

— Nėra apie ką ir šnekėti. Negrįš. Dabar už tai, kad kariavo jų kariuomenėj, pas mus sėstų į kalėjimą. Ir sūnų greičiausiai pasiims į tą jų Lenkiją.

Klebonas atsiduso.

— Nenori prisipažinti, kad yra iš mažos šalies. Jiems — tik kultūra, tik didmiesčiai. O Narbutas prisipažino. Nors tuomet tautybė reiškė visai ką kita.

— Aš galvoju, kad žmones apima kažkokia durnystė.

Kunigas Monkevičius nesutikdamas papurtė galvą.

— Ne, viskas jau taip susimaišė. Senoji Dilbinova, ta Tomo močiutė, yra iš Vokietijos. O Prūsuose nesvarbu, kokia pavardė, lietuviška ar lenkiška — visi vokiečiai. Kad tik iš tos maišalynės nepasidarytų kas nors bloga.

Narbuto „Istoriją“ Juozapas Tomui grąžino po kelių mėnesių, o tie pokalbiai, kuriuos šis veikalas sužadino, be abejonės, nebuvo užregistruoti nei odinėje nugarėlėje, nei standžiuose puslapiuose. Įmesta į spintą, ji vėl persisunkė pelėsiais, ir per ją ropinėjo visokie maži vabalėliai, kuriems patinka gyventi drėgmėje ir prietemoje.

Juozapas niekad neaplankė Surkonto ir nepasiūlė jam savo tylėjimo už medį mokyklos statybai, tačiau gerai žinoma, jog ilgai puoselėjo tokią mintį. Ne taip jau lengva nuspręsti: ant vienos svarstyklių lėkštelės dedamas artimiausias tikslas — mokykla, o ant kitos — principai bei varguolių kumečių nauda; juk jie per parceliaciją turėjo gauti žemės. Nusvėrė principai. Bet tai dar nieku gyvu nenulėmė priemonių, kurių reikėjo griebtis. Pirmoji — tiesiai pareikšti Surkontui, kad jis, Juozapas, viską žino ir pasakys mieste kam reikia, kad tai, kas netiesa, ir yra netiesa. Taigi atviras karas. Antroji priemonė — niekuo neišsiduoti, veikti paslapčiomis ir įteikti skundą valdžiai. Trečioji — laukti ir žiūrėti, kas išeis iš tų kombinacijų, o tada jau pradėti veikti. Daugiausia argumentų buvo už šį trečiąjį kelią, kadangi didžiausias proto priešas yra skuba, o kantriai palaukus, galima ne vieną dalyką ištaisyti.

XXXVII

Tomas turėjo savo valstybę. Tiesa, kol kas tiktai popieriuje, bet užtat ten galėjo pats viską tvarkyti ir kasdien keisti kaip norėjo. Šis sumanymas kilo pamačius ilgus vaškuoto popieriaus ritinius, kuriuos senelis ir teta Elena (kuri dabar dažnai atvažiuodavo) išvyniojo ant stalo. Juose vandeniniais dažais buvo išdažyti įvairūs daugiakampiai ir ežių linijos — visų Giniams priklausančių žemių planas. Šviesios, lygiai nuteptos plokštumos persišvietė pro popierių.

Tomo valstybė buvo visiškai neprieinama, iš visų pusių apsupta pelkių, tokių kaip ta, kur gyvena raudongalviai ropliai. Visa ji turėjo būti apaugusi miškais, bet kiek pagalvojęs, jis pridėjo truputį šviesios pievų žalumos. Kelių nereikia, nes koks gi tai neįžengiamas miškas, jei per jį eina kelias? Todėl susisiekimui galėjo tikti ežerai ir upės, sujungtos melsvomis kanalų juostelėmis. Žmonės, kuriuos pats pasikvies, suprantama, galės ten patekti, nes pelkėse pažymėjo slaptus takus. Visi valstybės žmonės,— o jų bus nedaug, nes šis kraštas sukurtas pirmiausia žvėrims, tokiems kaip stumbrai, briedžiai, lokiai,— gyvens tik iš medžioklės.

Atėjo ruduo, atvėso oras, ir Tomas neteko stalo: tą iš uždarytos žiemai namo dalies pernešė į priestatą, bet prie to stalo namiškiai dažnai žiūrinėdavo visokius planus ir šnekėdavosi, vis kartodami žodį „reforma“, ir jis būgštavo Elenos kamantinėjimų. Su savo žemėlapiu ir kitokiais darbais, vengdamas šito pavojaus, jis persikėlė prie staliuko, stovinčio senelės Dilbinovos kambaryje. Ji Tomui nekliudė, nes dažniausiai sirguliuodavo ir gulėdavo lovoje. Užtat jis turėjo klausytis jos nuolatinių skundų ir bambėjimo, kad visi ją užmiršę, kad tūno šičia, svetimuose namuose, kad numirs tame užkampyje ir niekad niekad neišvys savo sūnų. Taip pat svaidė perkūnus į lietuvius — už jų tamsų nedėkingumą. Jeigu Konstantinas ir Teodoras, ir visa lenkų kariuomenė nebūtų kovoję su bolševikais, tai pamatytų, kas iš jų Lietuvos būtų likę. Ir už tai Tomo tėvas ir dėdė susilaukė tokios padėkos: net kelioms dienoms dabar negali atvažiuoti į savo gimtinę — visai kaip kokie nusikaltėliai. Jų laiškai ateidavo aplinkiniu keliu, per Latviją, smarkiai susivėlinę,— tarp Lenkijos ir Lietuvos net ir susirašinėti buvo uždrausta. Su laiškais irgi būdavo visokių komedijų. Tomas matė, kokios klastos griebdavosi senelė, kad priverstų pasiųsti arklius į paštą, kai į miestelį ilgai niekas nevažiuodavo. Ji apsimesdavo, jog miršta,— kad tik kas nors nuvažiuotų pas daktarą Kohną net ir per didžiausią darganą. Ir vėliau, kai atplėšdavo vokus, jos pirštai drebėdavo, akys mirksėdavo, skruostus išmušdavo rausvos dėmės.

Tomas negalėjo į ją rimtai žiūrėti ir senelės niurnesius bei skundus nuleisdavo negirdom, tačiau drauge jau-

tė ir savotišką apmaudą, nes ji nuolat šnekėjo ir šnekėjo apie tą savo Konstantiną. Tuo tarpu močiutė Misia ir teta apie jį sakydavo, kad iš jo „nieko doro“. Dabar jis tapo kadriniu karininku, ulonų poručiku, tad greičiausiai neprisipažino, jog yra baigęs vos tris gimnazijos klases,— mat, norint būti karininku, reikia turėti mokyklos baigimo pažymėjimą. Tos nuolatinės jos šnekos apie sūnų buvo juokingos. Kaip ir jos nepasitenkinimas Giniais, kad čia ji priklausanti nuo Surkontų malonės ir gyvenanti namuose, kur niekas netgi padorių pietų nevalgo, kad neturinti kam žodžio pratarti, kad Antanina čia didžiausia ponia, ir netgi — kad blogas naminis tabakas, kurį Tomas jai pjaustė smulkiais ruoželiais, o paskui darė papirosus,— jie atrodė gražūs tik tada, kai žirklutėmis nukirpdavo iš tūtelės styrantį kuokštą; paskui tokius lygutėlius su malonumu perdėliodavo dėžutėje. Senelės atidžiai klausydavosi tik tada, kai ji pasakodavo, kaip būsią puiku, kai galų gale atvažiuosianti jo motina ir pasiimsianti ir ją, ir Tomą.

Porą kartų per savaitę Tomas keliaudavo į kaimelį pas Juozapą mokytis. Kai vedžiodavo skaitmenis, labai stengėsi, nes troško mokytojo pagyrimų, nesvarbu, kad abi senelės ir teta nejautė Juozapui jokios pagarbos. Juozapas traukydavo pečiais, pasidėjęs alkūnes ant stalo, o Adomo obuolys gyslotame kakle slankiojo čia aukštyn, čia žemyn, ir iš jo nerangios figūros spinduliavo tokia rimtis, kad buvo galima visiškai ja pasitikėti. Gal Tomui kaip tik ir trūko kažko, kas aiškiai pasakytų: tai yra gerai, o tai — blogai, ir viskas būtų suprantama.

Kartkartėmis atsilankydavo lietuvių valdininkai, o tada močiutė Misia ir teta slėpdavosi, nes pernelyg mandagiai juos sutikti nebuvo kaip — nenorėjo susidėti su netinkama „piemenų“ (kaip juos vadino) draugija: lyg ir valdininkai, o iš tikrųjų — mužikai. Pro durų plyšį Tomas matydavo juos sėdinčius su seneliu, šis diplomatiškai apsimetinėdavo geriąs, kad tik ir jie vaišintųsi degtine. Paskum senelis privažiuodavo su jais prie svirno, ir Pakėnas keldavo į briką vieną kitą maišą avižų jų arkliams.

Po šių vizitų padaugėdavo kalbų apie „interesus“, prisidėdavo netgi močiutė Misia, stovėdama prie krosnies

ir linguodama į šonus. Dėl tų reikalų senelis keliaudavo ir į miestą. Į drobės krepšelį susidėdavo pinigus ir dokumentus, pasikabindavo jį ant kaklo, o kad būtų saugiau, dar prisegdavo žiogeliais prie šiltų apatinių baltinių. Tik tada užsivilkdavo marškinius, vilnonę palaidinę ir liemenę. Tarp standžios apykaklės kampų įsprausdavo ant gumytės prikabinto kaklaryšio mazgą. Nuo vienos liemenėje įleistos kišenaitės iki kitos karodavo laikrodžio grandinėlė.

Po apsilankymo Barkūnuose Tomas, sėdėdamas arba senelės Dilbinovos kambaryje, arba — jeigu ten jau negalėjo ištverti — valgomajame prie lempos, triūsė prie tokio sąsiuvinio, atrodančio kaip knyga. Sukarpęs kelis popieriaus lapus į keturias lygias dalis, kraštus suklijavo ir dar pritaisė kartono viršelius, o ant jų užrašė: „Paukščiai". Pažiūrėjęs į vidų (bet to niekam nepavyko padaryti, nes veikalo vertė parėjo nuo jo slaptumo; ir kiekvienas išdrįsęs pasižiūrėti būtų užsitraukęs jo neapykantą), būtum radęs pavadinimus, užrašytus didelėmis raidėmis ir pabrauktus, o po jais — aprašus smulkiomis raidėmis. Kadangi šiaip jo raštas būdavo bjauri keverzonė, jam teko padėti nemažai vargo, rašė labai pamažu ir, kad būtų lengviau, iškišęs liežuvį. Vis dėlto pavyko, ir visuma atrodė švariai.

Imkim, pavyzdžiui, genius. Aišku, jis labiausiai gėrėjosi dideliu ir margu, kuris atskrisdavo žiemą į parką. Tiktai viena rūšis, didieji geniai, turi raudoną galvą. Todėl užrašė:

Baltnugaris genys — *Picus Leucotos L.* O apačioje: gyvena lapuočių miškuose, jeigu ten randa daug senų išpurtusių medžių; taip pat — spygliuočių sengirėse. Žiemą atsiranda prie žmonių sodybų.

Arba:

Meleta — *Picus Martius L.* — didžiausia iš genių būrio. Juoda, o galvoje raudona dėmė. Gyvena arba spygliuočių miškuose, arba beržynuose.

Meletą Tomas matė Barkūnuose — ne iš arti, nes prie jos prieiti sunku; tik šmėkščioja tikra to žodžio prasme tarp beržų, ir toli aidi jos spigus „kri kri kri".

Tiesa, jis nežinojo, kad po lotyniško pavadinimo raidė *L.* ar žodis „Linni“ rašomi švedų gamtininko Linėjaus garbei, nes jis pirmasis susistemino gyvūnų ir augalų rūšis, tačiau pats rūpestingai tai užrašydavo, kad jo knyga apie paukščius nesiskirtų nuo kitų panašių aprašų. Lotyniški pavadinimai Tomui patiko dėl skambumo: pavyzdžiui, geltonoji starta — *Emberisa Citrinella,* arba pilkasis strazdas — *Turdus Pilaris*, arba kėkštas — *Garrulus Glandarius.* Kai kurie tokie pavadinimai susidėjo iš gausybės raidžių, tad jo akys nuolat šokinėjo nuo sąsiuvinio į seno ornitologijos veikalo puslapį — kad tik kokios nepraleistų. Bet jeigu ir pasikartodavo kelis kartus — irgi gerai skambėjo, o riešutinės vardas — iš viso magiškai: *Nucifraga Caryocatactes.*

Šis sąsiuvinis rodė Tomo sugebėjimą sutelkti dėmesį į tuos dalykus, kurie jį labai traukė. Triūsas apsimokėjo, nes pavadinti ir užsklęsti paukštį raidėse — tai beveik tas pats, kaip turėti jį visam laikui. Begalinė gausybė spalvų, atspalvių, čiulbesių, švilpimų, plazdėjimų — visa tai turėjo čia pat, skleisdamas lapus; galėjo tą didžiulę aibę kaip nors sutvarkyti. Visa, kas susiję su paukščiais, tiesą sakant, kelia nerimą: gerai, jie yra, bet ar užtenka tai pasakyti — ir jau bus viskas? Kai paukščiai skrenda, jų plunksnos mirguliuoja įvairiais atspalviais; iš gelsvų šiltų gomurėlių, kai maži paukštyčiai pražioja snapus tankmėje paslėptame lizde, į mus spinduliuoja giminystės meilė. O žmonės paukščius laiko smulkme, šiaip tokiu judančiu papuošalu ir vos teikiasi jį pastebėti; o juk jeigu jau atsidūrė žemėje su tokiais stebuklingais padarais, turėtų visą savo gyvenimą skirti vieninteliam tikslui — vis galvoti ir galvoti apie šią laimę.

Taip (apytikriai) mąstė Tomas, ir nei „reforma“, nei „interesai“ jo pernelyg nejaudino, nors, tiesa, tas suaugusiųjų įkarštis, kai jie kalbėdavosi apie šiuos dalykus, vis dėlto vertė susimąstyti. Be perstogės: „Pagiriai“, „Baltazaras“, „pieva“, tad Tomas, pakankamai sumanus, truputį suvokė, dėl ko čia tariamasi, bet žiūrėjo į tai ne itin palankiai. Be abejo, linkėjo seneliui sėkmės, tačiau nenorėjo, kad jis vis tartųsi su teta Elena.

XXXVIII

Baltazaras vis tuko, šitaip paveikia žmogų kai kurios dvasinės kančios, ko gero, skausmingesnės negu tos, nuo kurių sulystama. Sužinojęs apie garsųjį Šilalės rabiną, jis iš pradžių juokėsi, bet tas juokas netrukus sustingo į abejonę — ar verta atmesti pagalbą, kuri galbūt pasiųsta kaip tik iš aukščiau. Todėl palaukė tiktai iki rogių kelio. Su pirmuoju sniegu ėmė spausti šalčiai; važiuodamas rogėmis sušalo ir užėjo į karčiamą pasišildyti, paskui pasigėrė ir visą naktį prasnaudė ant suolo. Rytą iškart — rėmuo, kelias ir stulpai, kuriuose kaukė vėjas, žeriantis sniego sūkurius, statūs stulpai — net skaudu žiūrėti; ir taip pasiekė Šilalę. Didelis rabino namas su įdubusiu nuo senumo stogu stovėjo pakalnėje atstu nuo gatvės: link durų reikėjo eiti nuožulniu kiemu. Priemenėje jį iškart apspito trejetas ar ketvertas vyrų — apskritai ten šmirinėjo daug jų, jaunų ir vyresnių, ir jie vis klausinėjo: o iš kur, o kokiu reikalu? Pastatė kertėje botagą, prasisegė kailinius ir ėmė raustis kišenėse; susiradęs pinigus, atskaičiavo tiek, kiek, girdėjo, reikia paaukoti. Galop įvedė jį į trobą, kur už stalo sėdėjo barzdočius su kepure, užsmaukta ant kaktos, ir kažką rašė didelėje knygoje. Baltazarui pasakė, kad jis ne rabinas, bet viską jam reikią išdėstyti, koks reikalas čia atvedė, o jis pasakysiąs rabinui. Tokia esanti tvarka. Tada Baltazaras ima dvejoti, krapštytis susitaršiusį kuodą, sutrinka. Tačiau, nepaisant visko, jis tikėjo, jog kažkoks spindulys jį kiaurai persmelks ir atskleis visą tiesą — taip pat ir jam pačiam. Kalbėti? Vos iš burnos išsiveržia garsai, iškart aišku, kad tai netiesa, ir nežinai, kaip visa tai išreikšti. Reikėtų išgliaudyti prisipažinimus, kurie būtų visiškai prieštaringi, ir kur — šičia, prieš svetimą žydą, kuris vis vedžiojo plunksna ir iš pradžių net nepaprašė jo atsisėsti, tik vėliau mostelėjo į kėdę. Iš to, ką Baltazaras sugebėjo išlementi, paaiškėjo, kad jis negali sau rasti vietos, kad gyvena ir sykiu negyvena ir kad be šventojo žmogaus pagalbos pražus. Žydas padėjo plunksną ir ranka ėmė kasytis pasmakrę.

— Ūkį turi? — paklausė.— Žmona, vaikai?

O toliau:

— Nuodėmės gyventi neduoda? Didelės nuodėmės? Baltazaras patvirtino, nors nebuvo tikras, kas drumsčia jo ramybę: nuodėmės ar baimė, o gal kas nors kita. „Ar meldiesi Ponui Dievui?“ — kamantinėjo žydas. Šio klausimo Baltazaras nesuprato. Be abejo, jei kam yra blogai, tai jis nori, kad būtų geriau, ir Dievas turėtų šitai pataisyti, bet jeigu Jis nenori? Juk niekaip prie Jo nepriеisi. Vaikščioja bažnyčion — kaip ir visi, tad linktelėjo galva, kad meldžiasi.

Paskui ilgai laukė, vėl toje priemenėje, prisiglaudęs prie sienos, o ten įeidinėjo ir išeidinėjo žmonės, kratėsi snieguotus batus. Šurmulys augo, priemenė kimšte prisikimšo, visi kažką vebleno ir mosikavo pirštais viens kitam panosėje. Pagaliau viduje pasigirdo riksmas, ir visa minia, o drauge ir Baltazaras įvirto į tą kambarį, kur jį priėmė raštininkas; atsidarė kitos durys, ir iš tarpdurio spūsties jis nėrė į ilgą juodą kambarį, kurio mažne visą galą užėmė juodas stalas. Į tą klegesį, kojų čiuženimą, į tą jaudulį kažkas sviedė įsakymą: „Ša!“, ir visų balsai pakartojo: „Ša, ša!“

Pro šonines duris išėjo rabinas, o paskui jį — tas pats barzdotasis sekretorius. Rabinas buvo mažiukas, iš veido panašus į panelę — į šventąją Kotryną, tokią, kokia ji nupiešta paveiksle Ginių bažnyčioje. Ant žandų jam vijosi purūs šviesūs plaukučiai. Buvo apsirengęs juodai, po smakru, baltuose marškiniuose styrojo blizganti segtuko galvutė; ant galvos buvo užsidėjęs šilko kepuraitę. Tarsi susigėdusia veido išraiška, nuleidęs akis,— tačiau kai jo pagalbininkas davė Baltazarui ženklą prieiti ir vokai pakilo, iš po jų įsmigo įdėmus žvilgsnis. Žiūrėjo ilgai, kiek atlošęs galvą ir delnu glostydamas surduto atlapą. Stovėdamas prieš jį Baltazaras jautėsi esąs labai sunkus ir nerangus.

Taip žiūrėdamas, rabinas pasakė keletą žodžių saviškai. Kilo šnabždesys, žmonės už Baltazaro nugaros sujudo, ir vėl: „Ša, ša!“ Sekretorius išvertė lietuviškai:

— Jis sako: joks-žmogus-nėra-geras.

Ir vėl iš už stalo tyliai prabilo rabinas, o barzdočius paskelbė:

— Jis sako: ką-bloga-padarei-žmogau-tiktai-šitai-yra-tavo-likimas.

Baltazarą stūmė kiti, susispaudę už jo; toje tyloje, kupinoje šnypščiojimų ir laukimo, girdėjo barzdočiaus žodžius:

— Jis sako: nekeik-žmogau-savo-lemties-nes-tas-kas-galvoja-jog-turi-svetimą, o ne savo-likimą-žus-ir-bus-pasmerktas, negalvok-žmogau-koks-galėtų-būti-tavo-gyvenimas-nes kitoks-jau-būtų-ne-tavo.

Jis baigė šnekėti.

Baltazaras suprato, kad tai jau viskas, tiesiai prieš rabiną dabar atsidūrė kitas lankytojas, ir rabinas kreipėsi į jį. Prasispraudęs pro žmonių minią, piktas išlėkė iš namo. Tai dėl to važiavo dvidešimt varstų per speigą? Prakeikti žydai. Ir prakeiktas jo paties kvailumas. Tačiau jau už miestelio, kai per žemų rogių kartelę nukaręs jo batas arė baltame sniege vagą, pyktis išgaravo. Atsirado kas kita — apmaudas ir gailestis. Ko iš tikrųjų jis tikėjosi? Jokio skirtumo — ar ištisą valandą trunkantis pamokslas, ar keletas žodžių, blogiausia ne tai, o visiškos tuštumos jausmas, nuo kurio norėjosi staugti: nei angelų trimitų, nei liepsnos liežuvių, nei kalavijų skeltu galu tarsi žalčio geluonis. Gerai, važiuoja keliu, už jo — namai, priešais — melsvi žagarai ir miškas, viršuje — debesys, ir ką dar galima pasakyti? Kad gimė, kad mirs kad turi ištverti tai, kas jam lemta? Tas pats, visada tas pats, kunigas ar rabinas — niekada nė vienas nepataiko į pačią esmę. Tai bent būtų laimė, jeigu dabar dangaus pakraštyje išlįstų milžino galva ir pradėtų traukti orą, ir viskas aplinkui, ir pats Baltazaras drauge, nuskrietų į tą koserę. Bet kur tau. Ir kodėl reikia pykti ant žydo? Toks pats žmogus kaip ir kiti, pilsto iš tuščio į kiaurą. O ar apskritai pasaulyje kas nors sugeba ką kita daryti? Nors ir kaip draskytumeis iš skausmo — ateis, paguos tais savo tuščiais žodžiais, mašinų prigalvojo, bet, be šito „gimė ir mirė“, nieko, nieko daugiau ir nėra.

Dar truputėlis, ir jau būtų pripažinęs, kad Šilalėje vis dėlto pasisėmė kažkiek proto. Tiesa, pirmieji rabino žodžiai jam įkvėpė viltį. O gal kiekvienas žmogus kankinasi ir graužiasi, tik neprisipažįsta? Ar nebūtų lengviau, jeigu susieitų ir vienas kitam išpažintų savo nuodėmes? Be abejo, atsivilktų ten ir tokių, kurių nuodėmės lengvos. O

jei kas be nuodėmės, tai ar tikrai šito pakanka? Uu, čia susigriebė, jog žydas išties gudrus ir jam dar ilgai teks kvaršinti galvą.

Nusitraukė pirštinę ir susisuko papirosą. Arklys bėgo žvaliai, tuščioje erdvėje barškėjo pavalkų skambaliukai; iš karklyno iššoko zuikis ir ėmė skuosti palei užšalusį upokšnį. Temo, įvažiavus į mišką jį apgaubė prieblanda, bet dar ne tokia staigi, kad nepastebėtų paženklintų pušų. Kirs. Baltazaras laikraštyje skaitė, jog valdžia daug miško pardavė Anglijai. Antai ta pušis pažymėta. Kodėl? Kadangi kreiva. Iš pradžių kamienas augo tiesus, paskui palinko prie žemės, ir tik nuo tos alkūnės iškilo į viršų lygus kaip žvakė stiebas. Galbūt tokį likimą rabinas turėjo galvoje. Pušiai nelemta tiesiai augti iš pat pradžių. Turi pradėti nuo to, kas jau yra — netgi nuo kreivo liemens. Tačiau likusi dalis — tiesi. O ar žmogus gali visada iškart tiesiai? Irgi ne.

Nepatenkintas šmaukštelėjo arkliui. Žmogus juk ne medis, tas žino, ko jam reikia: šviesos. O žmogui atrodo, kad jis auga tiesiai, o iš tiesų auga kreivai. Iš čia ir visas sunkumas. Mano gyvenimas yra toks ir toks. Nuo to tenka pradėti: į tą ir į tą pusę, kad pakeistum šį gyvenimą. Ir taip tiesiai, atrodo, kaip strėlė jau ir eis, o po tam tikro laiko matai, jog gyvenimas ėjo ne aukštyn, bet žemyn. Čia ir pasibaigia jų žydiška išmintis.

Tvirtai nusprendęs pakeliui nesustoti, trūktelėjo vadeles, o šviesoje, krentančioje iš karčiamos langų, žaižaravo sniego kruopelytės. Prie namo kampo pririšti arkliai mėsčiojo ant snukių užkabintas abrakines, ir su kiekvienu krestelėjimu atsiliepdavo pakinktų skambalėliai. Ne kieno nors kito, bet jo paties likimas. Tebūnie. Uždėjo ranką ant durų rankenos. Įėjo? Įėjo.

XXXIX

Jeigu pritarsime teorijai, kad velnių frakeliai ir kojinės liudija jų simpatiją aštuonioliktajam amžiui, tai Žemės Reforma, kai vieniems žemė atimama ir atiduodama kitiems, ir negalėjo priklausyti prie jiems žinomų dalykų.

Velnias, globojantis Baltazarą (šitaip varna vaikštinėja apie sužeistą zuikį), verčiamas sunkių savo pareigų turėjo vis dėlto šį klausimą išstudijuoti. Tad čia irgi reikia trumpai ją pagvildenti — taip pat iš pareigos kalbėti tiksliai.

Surkonto žemė, priklausomai nuo paskirties, buvo padalinta taip:

ariamos žemės	108,5 ha
ganyklų prie Isos, dirvonų ir pan.	7,9 ha
ginčytinų ganyklų prie Pagirių kaimo	30,0 ha
miško, pievų ir dirvų, kurias įdirbo sau Baltazaras	42,0 ha
Iš viso:	188,4 ha

Tuo tarpu pagal ką tik paskelbtą Reformą tas kiekis, kuris viršija aštuoniasdešimt hektarų, turi būti išdalintas bežemiams už tokį menką mokestį ankstesniajam savininkui, kad tai beveik tas pats, kas nieko. Surkontas, o gal ir žiūrinti savo gero jo duktė pasirinko tokį apsigynimo būdą. Jeigu žemė padalinama tarp šeimos narių ir šie pasistato namus ir savarankiškai ūkininkauja, tai kiekvienas iš jų gali turėti po aštuoniasdešimt hektarų. Surkontas nusprendė valdžios gerklę užkišti tais 30 ha ginčytinų ganyklų, o likusią žemę, tai yra — 158,4 ha, padalinti sau ir Elenai. Taip tai taip, tačiau data! Įstatymas aiškiai sako, kad po tokios ir tokios datos dalybos jau nebegalioja. O kad valdžia žiūrėtų pro pirštus į tą menką nusižengimą formalumams ir į knygas tarsi per apsirikimą užrašytų ankstesnę dalybų datą, reikalinga valdininkų malonė; jie nelieka abejingi mandagiai įteiktoms dovanoms. To Surkontas ir siekė.

Dar kita kebeknė — miškas. Pagal įstatymą visi miškai pereina valstybės žinion. Todėl mišką jis užrašė kaip pievas. Čia jau svarbu, kur panorės žiūrėti matininkai: ar į žemę, ar pakels akis į keistą žolę, kurių stiebelių net suaugęs vyras neįstengia apglėbti. Nors, tiesą sakant, senų ąžuolynų nedaug teliko,— daugiausia pavėsingos jaunų skroblų giraitės, truputis eglynėlių ir daug drėgnokų skynimų. Tačiau tas visas pakraštys rėmėsi į valdišką mišką, nusidriekusį dešimtis kilometrų, ir tai buvo dar pavojingiau.

Du ūkiai — senelio ir Elenos. Reikia suieškoti, kurgi yra tasai antrasis. Visai netikėtai į pagalbą atėjo Baltazaras. Ne dėl kokio išskaičiavimo Surkontas leido Baltazarui daryti, kas tik jam į galvą šaudavo. Ne dėl išskaičiavimo, bet dėl to, kad jautė silpnybę tam vaikinui (pažiūrėkite į jį ir įsitikinsite: ar jam trisdešimt metų, ar keturiasdešimt, jis vis tiek kaip vaikas). O dabar ta eigulinė ir visi pastatai puikiausiai tiko: dokumentuose bus galima užrašyti, kad Elena ūkininkauja visai savarankiškai.

Tai toks bendras visos padėties ir pastangų vaizdas. Geriausios rūšies alus ir aromatinga trauktinė iš samagono, užpilto ant devynių miško žolių, pasirodydavo ant stalo, kai į Baltazaro gryčią trumpam užsukdavo Elena Juknevičienė; tačiau Baltazaras ją atidžiai stebėdavo, kaip visada geraširdiškai šypsodamasis. Argi jos nepažinojo? Saldžiai čiulbėdama, tarsi netyčiom įkišdavo nosį tai į tvartą, tai į svirną. Su tokia nemalonu turėti reikalų.

Kai kas mano, jog velnias yra tik savotiška haliucinacija, vidinių kančių tvarinys. Jeigu jie taip sako, tai pasaulis juo labiau turėtų jiems atrodyti nesuprantamas, nes jokia kita gyva būtybė, išskyrus žmogų, tokių haliucinacijų nepatiria. Tarkim — mažytis padarėlis, kuris retsykiais vaikštinėjo pastrykčiodamas šalia palieto gėrimo latakėlių (juos Baltazaras pirštu vedžiojo po stalą), už savo buvimą turėjo būti dėkingas girtuoklystei. Tačiau tai dar nieko nereiškia. Būdavo dienų, kai Baltazaras vėl pajusdavo džiaugsmą, švilpaudamas eidavo paskui plūgą,— ir staiga viduje kažkoks virpulys, kuris pranašavo artėjantį siaubą. Tik keletą žingsnių žengė už jam nubrėžto rato, o svetima jėga jį vėl gena atgal. Būtent: svetima. Nes savo kentėjimą jis jautė ne kaip dalį savęs paties (jame, pačioje gelmėje, be abejo, tebetvyrojo vien grynas džiaugsmas), tai, kas jį užgriūdavo, atslinkdavo iš išorės. Siaubinga todėl, kad sielvarto akimirkomis pratrūkstančių jo samprotavimų subtilumas ir įžvalgumas plaukė ne iš jo paties galių — jį pritrenkdavo tas antžmogiškas regėjimų aiškumas. Ir jo paties juokingumas, kurį išnaudodavo persekiotojas,— tai irgi įėjo į jų tarpusavio sąskaitas.

— Taigi, Baltazarai,— kalbėjo sau.— Gyvenimas vienas. Milijonai žmonių rūpinasi milijonu visokiausių dalykų, o tu? Surkontas, Elena Juknevičienė, žemė, tasai, hm, atsitikimas su karabinu — menka visa tai. Ir kodėl būtent tau šitai skirta? Galėjai tarytum žvaigždė nukristi — ar čia, ar kitur. O turėjai atsirasti čia. Ir niekada jau antrąsyk negimsi.

— Rabinas teisybę sakė.

— Teisybę? Betgi tu ir graužiesi nagus dėl to, kad Juknevičienė tave išmes, ir graužiesi supykęs ant savęs, kad graužies. Tarytum susitaikai su savo likimu, bet vis tiek nesusitaikai. Sutinku, rabinas atspėjo, nes jis patyręs. Tačiau šitai ne taip jau sunku atspėti. Susitepęs Baltazaras gailisi, kad visa tai prislėgė švarutėlį Baltazarą, kurio nėra. Nuostabus tasai švarusis Baltazaras. Tačiau jo nėra.

Pirštai įsikibdavo į stalą. Kad taip smogus, sudaužius, kad taip galėtum pavirsti ugnimi arba akmeniu.

— Na, ne, apversi stalą, ir kas? Aš žinau, kad iš tikrųjų tu nori ne to, o nori tiktai kažko pasiklausti. Klausk, palengvės. Pili sau į gerklę, bet negalvodamas išbūni tik akimirką, kol gerklėje degina. Nori sužinoti?

Baltazaras susmukdavo, plačiai ant stalo lentų išskėtęs alkūnes, jausdamas, kad pakliuvo į silpnos, bet plėšrios žebenkšties nagus.

— Jeigu kas nors ką nors padaro, ar padaro todėl, kad kitaip negali? Tave tai slegia, ar ne tiesa? Jeigu esu toks, koks dabar esu, taip yra dėl to, kad tada ir tada aš pasielgiau taip ir taip. Tačiau kodėl tuomet taip pasielgiau? Ar ne todėl, kad esu toks, koks esu nuo pat pradžių? Taip?

Jausdamas iš erdvės į save nukreiptą žvilgsnį, kuris pavirsdavo čia vienokiu, čia kitokiu veidu, bet pats nesikeisdavo,— jis patvirtino.

— Gaila, kad sėkla bloga? Kad iš dilgėlės sėklų neišdygs kviečiai?

— Žinoma, kad taip.

— Pateiksiu tau tokį pavyzdį. Auga ąžuolas. Žiūri ir ką galvoji? Kad auga ten, kur turi augti?

— Taip, turi ten augti.

— Tačiau juk šernas galėjo išrausti gilę ir suėsti. Tada žiūrėtum į šitą vietą ir ar galvotum, kad ten turi augti ąžuolas?

Baltazaras vyniojo ant piršto nukarusias plaukų sruogas.

— Ne. O kodėl ne? Kadangi tai, kas jau įvyko, atrodo, ir turėjo įvykti, kitaip tarsi ir negalėjo būti. Tokia jau žmogaus prigimtis. Vėliau tu irgi būsi tikras, kad negalėjai nuvažiuoti į miestą, pranešti kam reikia, kad Surkontas vietoj pievų užrašė mišką ir kad mėgina sukčiauti.

— Aš jo neskųsiu.

— Geras Baltazaras — myli Surkontą. Ne, tu bijaisi, kad tavo skundas nieko nepakeis, o jis moka valdininkams ir viską sužinos, o tada jau neapgins tavęs prieš savo dukrą. Ir taip pat bijai, kad nelaimėtum. Tada prijungs prie valdiško miško, gal paims tave į eigulius, bet paklaus: kam tau tiek žemės? Nemeluok. Neišsisuksi, keiksnodamas, kad taip buvo lemta.

— Bet kad aš niekada nežinau, kodėl taip darau. Siunčiau piršlius, o kodėl — jau neatsimenu. Ir tada, tas rusas — galėjau jį tiktai išgąsdinti. Nebeatmenu.

— A!

— Aaaa! Niekad nežinom, kaip numaldyti tą riksmą, kuris atsiliepia mumyse. Didžiausia neteisybė: va, imi ir plėši kalendoriaus lapelį, auniesi batus, lieti rankos raumenis — ir taip šiandien gyveni. Ir sykiu širdyje graužiesi prisimindamas, ką esi padaręs, bet neprisimeni kodėl. Galbūt tie darbai yra padaryti mūsų pačių, pačios esybės, kuri ir šiandien tebėra kokia buvusi — ir tada imi ja bjaurėtis, net tavo oda dvokia ja. O gal kas nors kitas, užsidengęs veidą, padarė tuos darbus — ir tada dar blogiau, nes savęs klausi: kodėl, dėl kokio prakeikimo negalima jų atsikratyti?

Baltazaras numatė, kad Surkontui pasiseks. Todėl pasirinko neveiklumą: iš nuovargio, iš nepasitikėjimo savim, savo būdu, o gal tais visais, kurie apsimeta esantys mumis. Jeigu nieko nedarysi, paskui mažiau teks gailėtis. Be to, jei jau susipainiojo, tai tegu viskas painiojasi ligi galo. Buvo laikas, kai mušdavo savo žmoną, bet nustojo,

užsisklendė savyje, pasidarė tylus ir niūrus. Palikti šį namą ir pasistengti įsikurti kur nors kitur, pasinaudojus reforma — toks žingsnis gal ir būtų buvęs išmintingas, bet vėl viską pradėti iš naujo, gyventi trobiūkštėje iš žabų ir statytis sodybą? Ir kam? Tegu bent viskas lieka taip kaip dabar. Tos dalybos dar nereiškia, kad Juknevičiai panorės apsigyventi miške, o jeigu Surkontui kas nors nutiktų, viskas priklausytų tada nuo jos — jis ir taip žinojo.

Jam gimė trečias vaikas, dukra. Kai bobutė iš Pagirių parnešė ją parodyti, pamanė, kad neatsimena — kaip, kurią naktį ir ar turėjo iš to malonumą. Buvo panaši į mažutį katinėlį ir į Baltazarą. Iškėlė triukšmingas krikštynas, o kad puolė kažką nusitvėręs peilį — iš to visiems buvo juoko, ir Baltazaras tai sužinojo tik nubudęs kitą dieną.

XL

Skamba varpeliai, arklys prunkščia, tyliai slysta pavažos, o iš abiejų kelio pusių nusidriekusioje baltumoje — pėdsakai. Kreivas kvadratas — zuikio. Jeigu kvadratas ištįsęs — ženklas, jog zuikis skuodė greitai. Lygia grandinėle, letena už letenos — per kalvelę, ten, kur kibirkščiuoja saulėje sniegas, ligi melsvai violetinio beržynėlio nubėga lapės pėdos. Paukščiai įspaudžia tris kryžmai sueinančius brūkšnelius, kartais dar — uodegos bruožą ar neaiškų ženklą, kurį palieka sparno gale styrinčios plunksnos.

Nuo speigo tetos Elenos nosyje išryškėjo smulkios gyslelės, ji stirksojo tamsesnė už įraudusį veidą viršum kailinukų apykaklės. Jos kailinukai buvo praradę ankstesnę spalvą ir parudavę, o Tomo, visai nauji ir ryškūs, panėšėjo į vasarinį voverės kailiuką,— dėl to, taip pat dėl jų minkštumo jam patiko trinti skruostą į rankovę. Ant akių jam vis slinko per didelė senelio ausinė kepurė, ir jis kantriai ją atsmaukinėjo. Elena buvo užsidėjusi apskritą kepuraitę iš pilko avikailio.

Barkūnuose takeliai prie namų — geltonas sumindžiotas sniegas; grublėti vandens purslai, staiga sustingdyti šalčio, kai vanduo teliūskavosi; arklių mėšlo krūvelės, o tarp jų striksi žvirbliai. Barbutė bėgiojo su medinėmis

klumpėmis, apsimovusi ilgas vilnones kojines. Vaišės. Sėdėjo trise už stalo, ir Tomui netrukus pasidarė nuobodu, jis atsistojo ir pradėjo apžiūrinėti ant sienos sukabintus medžioklės reikmenis. Jį erzino tarp Romualdo ir Elenos nusidriekęs kažkoks supratimo ryšys, tada Romualdas jam rodėsi kitoks, blogesnis, tikras suaugusiųjų bendras; jis bėrė sąmojus, kurie sukeldavo triukšmingą tetos kikenimą. Bėgti nuo stalo, kai tik galėjo, jį dar skatino ir tai, kad aplinkui nuolat zujo jo Barbutė, nežinia kodėl pritvinkusi piktumo ir sučiaupusi putlias lūpas. Jei ir buvo prie stalo, tai sėdėjo taip užsisvajojęs, kad Elenos „valgyk!" Tomą tarsi iš miego prikeldavo. Bet ji vis dėlto negalėjo atspėti jo minčių. Nepadorių. Tie šypsniai ir raginimai užkąsti ar išgerti atrodė jam nenatūralūs. Kodėl visi, tiesą sakant, vaidina komediją, visaip maivosi, pamėgdžioja kits kitą, jeigu iš tikrųjų yra visiškai kitokie? Ir to, kas jie iš tiesų yra, vienas kitam neparodo. Pasikeičia, kai susieina krūvon. Antai Romualdas — toks, koks yra iš tikrųjų,— sako „reikėtų nusišikt", tupiasi po medžiu, paskui šluostosi lapu, nė kiek nesislapstydamas. O čia — tie visokie mandagūs žodeliai, rankelių bučiavimas. Elena taip pat išsižergia, ir tarp jos kojų čiurlena srovelė; o dabar elgiasi taip, lyg ten nieko neturėtų, o tą savo dalį būtų palikusi namie — tokia ji poniška. Netgi Barbutė. O kodėl — netgi? Nes Barbutė graži, kad net baisu, ir kaip ji, tokia įraudusi, tupiasi, ir kaip ten jai iš tos plaukuotos vietos bėga? Virpėjo, žiūrėdamas į ją ir įsivaizduodamas šitai: juk nuo jos lygios kaktos ir tų mėlynų žvilgsnio žaibų iki anos vietos nėra labai toli, gal ne penki varstai? Jie juk žino vienas apie kitą, kad tai daro, tad kodėl elgiasi tarytumei nežinotų? Mažne kiekviena priverstinė viešnagė, kai reikėjo laikytis tų nuobodžių jų mandagumo taisyklių, ir anksčiau Tomui keldavo norą priešintis, bet dar niekad taip smarkiai, kaip lankantis Barkūnuose šią žiemą. Kaip būtų gerai, jeigu jie išsirengtų nuogi ir tupėtų vienas prieš kitą, atlikdami kiekvienas savo gamtišką reikalą. Ar ir tada lygiai taip pat plepėtų šitas kvailystes, kurios ir jiems patiems, imant atskirai, buvo pernelyg kvailos? Ne, tuomet tikrai juos prislėgtų jų pačių juokingumas. Nekuklus pasitenkinimas, kurį Tomas jautė, vaizduodamasis

tokią draugiją, buvo atmieštas noru įveikti visus jų persirenginėjimus, nuplėšti tą jų puikybę. Prisiekinėjo sau, jog niekada nebus toks kaip jie. Bet visą savo įniršį nukreipė pirmiausia prieš Eleną, kuri užkrėtė poną Romualdą šiomis kvailystėmis arba vertė jį beždžioniauti.

Vakarėjant, kai dangų nudažo iš apačios kylantis rūstus raudonis ir kai plonytės šakelės, atrodo, čaižo speigu, į beržus, augančius šalia upokšnio, atskrisdavo tetervinai. Jiems skrendant Tomas matydavo į lyras panašias jų uodegas ir baltas pasparnes, juodas jų plunksnų metalas žvilgėdavo įvairiais atspalviais, jei pasisekdavo prislinkti pakankamai arti, o iš tolo — tik tamsūs pavidalai tarp šakų pačiose medžių viršūnėse. Kartą Romualdas išsiėmė iš spintos medinį „balvoną“, atrodantį visiškai kaip tetervinas. Jis pririšamas ant ilgos karties, kad panėšėtų į gyvą paukštį, ir ta kartis įkeliama į beržą; tetervinai mano, kad čia jų bičiulis, ir atskrenda, o tada medžiotojai šaudo. Kažkada žadėjo ir Tomą vestis su savimi, bet viskas ne taip susiklostė, smarkiai pašalo, ir tiktai kartą jie ėjo pasivaikščioti į mišką, deja, su Elena. Romualdas parodė jiems pėdsakus, kuriuos pats ilgai tyrinėjo, ir galop nusprendė, kad jie vilko. Kaip juos atskirti nuo didžiulio šuns pėdsakų? Hmm, nebent būtų nepaprastai didelis šuo,— aiškino,— be to, vilko letenų pagalvėlės giliau įsispaudžia, jos plačiau išskėstos.

Į bažnyčią Romualdas važinėjo retokai ir tada po mišių užeidavo į dvarą, tuo tarpu Barbutę Tomas sutikdavo kiekvieną šventadienį. Ji melsdavosi iš storos maldaknygės, ant pečių jai nukardavo trukampis skarutės kraštas, ir tuomet ji netrikdydavo Tomo kaip Barkūnuose. Bažnyčioje, kaip niekur kitur, išnyksta visi pavojai, ir netgi Domcius, kurio pasišiaušusius plaukus Tomas kartais regėdavo vyrų būryje, neatrodė pavojingas. Bažnyčia nežadino jam noro priešgyniauti, tačiau kėlė tam tikrų rūpesčių. Tomas manė, kad žmogaus jausmai per pamaldas turi kilti Dievop, o jeigu ne — tai šičia būdamas žmogus ką nors apgaudinėja. Jis apgaudinėti nenorėjo, todėl primerkdavo akis ir stengdavosi mintimis nuskristi aukštai aukštai — pro stogą, į patį dangų, bet jam nesisekdavo. Dievas buvo tarsi oras, ir kiekviena jo vizija bematant išsisklai-

dydavo. Tuo tarpu įkyriai vis sugrįždavo žemiškas šalimais esančių žmonių vaizdas: kaip kas apsirengęs, kokią nutaisęs miną. O jeigu atsiplėšdavo nuo tų reginių ir nuskriedavo į padanges, tai tam, kad įsivaizduotų pats esąs Dievo vietoje ir pats galėtų iš aukštai žiūrėti į bažnyčią ir į visus ten susirinkusius. Tuomet stogas tapdavo perregimas ir rūbai perregimi — visi klūpo, atvirai atidengę savo gėdingas vietas, nors ir stengiasi vienas nuo kito jas slėpti. Tada galima taip pat pamatyti, kas yra jų galvose, galima didžiuliais pirštais pasiekti ir čiupti vieną ar kitą; pasidėtų ant delno ir žiūrėtų, kaip kruta. Jis vijo šalin tokias svajones, bet jos vis rasdavosi kiekvieną sykį, kai pakildavo skrydžiui į dangiškąsias sferas.

Jį labai sujaudino perskaityta knyga apie pirmuosius krikščionis ir Neroną — tą, kuris darė iš jų gyvus fakelus, pavaizduotus piešinyje, esančiame senelio kambaryje. Tos knygos poveikiu reikia aiškinti ir sapną apie skaistumą. Tomas stovėjo Romos cirko arenoje, krikščionių būryje. Visi giedojo giesmes, ir jam per veidus tekėjo ašaros. Bet tai buvo palaimos ašaros, nes jis, toks geras, savo noru sutiko kentėti, ir jautėsi toks švarutėlis viduje, toks skaistus, kad visas pavirto upe be užtvankų. Kažkada seniai (tiktai kartą taip atsitiko) močiutė liepė už kažkokį didesnį prasižengimą įkrėsti jam į kailį. Antanina jį laikė, o vienas iš bernų pliekė rykšte per užpakalį, nuogą. Tas aktas, nepaisant visų klyksmų, paliko jam kuo geriausią prisiminimą. Sieloje lengva, džiugu, nuplautų kalčių pojūtis ir tokios pat ašaros iš laimės, iš pilnatvės — kaip ir tame sapne apie mirtį.

Prie jų artinosi liūtai. Snukiai su dideliausiais dantimis jau čia pat, priešais jį, ir iltys sminga kūnan, ir srūva kraujas, tačiau jis visai nejaučia baimės, tiktai spinduliuojančią palaimą ir amžiną susijungimą su Gėriu.

Tačiau taip buvo sapne. O tikrovėje tą pačią savaitę sukėlė siaubingą sceną Elenai. Dingo knyga juodais apdarais, o iš jos pageltusių lapų Tomas nurašinėdavo lotyniškus paukščių vardus. Visur ieškojo, kamantinėjo suaugusius, ar jos nepaėmė, tačiau niekas nieko nežinojo. Kas su ja atsitiko? Galų gale atsitiktinai surado knygą kambaryje, kur tarp sėklų, pabertų ant drobulių, tarp vil-

nų šūsnių miegojo Elena. Tačiau kur surado? Ištekintai lovos kojai stigo vieno ratuko, ir į tą vietą ji įkišo knygą. Rėkdamas ėmė grasinti Elenai kumščiais, o jinai stebėjosi — kas jam užėjo, ko jis nori. Kvaiša! Jai, aišku, buvo tas pats — ar knyga, ar plyta, jos nedomino jokie žvėreliai, jokie paukščiai, ji neatskirdavo žvirblio nuo geltonosios startos. Apuoku rūpinosi — taip, nes gavo už jį pinigų. O jeigu ir klausėsi tarsi su atida, ką Romualdas pasakojo apie medžioklę, tai buvo tik bjauri apgaulė, ji apsimetinėjo, kad galėtų paflirtuoti. Tomas juto jai šaltą panieką — nors tai ir nekrikščioniškas jausmas. Tačiau jis apie šitai negalvojo, panieka Elenai sužadino visokių minčių, kaip ją nubausti — ne tiktai už tą vieną nusikaltimą, bet apskritai už tai, kad ji kvaila. Pavyzdžiui, galima prisirinkti šunvyšnių ir priberti jai į sriubą. Bet aplinkui sniegas, žiema, iš kur paimsi tokių nuodų, ir neapykantos aitra po kelių dienų atslūgo. Be to, jeigu jau ji yra tokia, kokia yra, akla viskam, ką reikia mylėti, tai gaila net vargo ją nuodyti — neverta į ją kreipti dėmesio.

Baltoje šiuo metu vejoje priešais namus Tomas ridendavo sniego kamuolius, kol tie apaugdavo, apsivynioję savo išplėšta pūkų juosta. Paskui tuos ritinius statydavo vieną ant kito, o, į mažiausiąjį, galvą, vietoj akių įkišdavo anglis ir pypkę iš šakelės. Bet šalo rankos, o be to, kai toks besmegenis jau stovi, nežinia, ką su juo toliau veikti. Rytais padėdavo Antaninai kūrenti krosnis. Namų tyloje (tarsi jie būtų įstatyti į vatos dėžę) pasigirsdavo žvalus jos batų trinksėjimas iš priemenės; ji įsinešdavo speigą ir malkų, kurias triukšmingai suversdavo ant grindų — visos būdavo apledėjusios. Tada prakuroje sudėliodavo rudus beržo tošies lukštelius, viršum jų pastatydavo palapinaitę iš skiedrų, kurios tam reikalui džiūdavo plyšyje tarp krosnies ir sienos. Liepsna laižė tošis, kurios vyniodavosi į tūteles. Užgriebs ar neužgriebs? Į senelės Dilbinovos kambarį Elena, o paskui ją ir Tomas, įžengdavo su malkomis, kai prietemoje dar nieko nebuvo galima įžiūrėti, ir iškart eidavo atidaryti iš lauko langinių, o tada Tomas mirkčiojo, apakintas netikėto spindėjimo; mirkčiojo ir senelė, susikūprinusi priešais pagalvį, stačiai atremtą į galvūgalį. Ant naktinio staliuko greta storos

maldaknygės stovėjo vaistų buteliukai, ir iš jų po kambarį sklido slopūs kvapai. Jis jau nesėdėdavo čia, kaip rudenį, o pasinaudojęs pirma pasitaikiusia dingstimi, pabėgdavo, nes pernelyg daug aimanų. Kinkavo ant krėslo šalia lovos, žinodamas, jog pareiga liepia čia pasilikti, bet ilgai ištverti negalėjo, tad sprukdavo, jausdamas savo kaltę. Pabėgimas jos nedidino: senelė, ligota ir verksminga, tarsi prilygo kitiems dalykams, kuriuos tyrinėji abejingai ir netgi su irzliu nekantrumu, o tyrinėdamas jauti pasitenkinimą ir kartu gėdą.

Svarbus įvykis: Tomas gavo batus, lygiai tokius, kokių trośko. Pasiūti Pagirių batsiuvio, jie buvo, tiesa, didoki (išaugimui), bet užtat patogūs. Minkštais auliukais, kuriuos prireikus galėjo ties keltim suveržti dirželiu, kad neslydinėtų pėda. Antrasis diržiukas, pernertas per auseles, veržė aulą žemiau kelio.

XLI

Pagaliau prasidėjo pavasaris, nepanašus į jokį kitą Tomo gyvenime. Ne tik todėl, kad itin staigiai tirpo sniegas ir nepaprastai skaisčiai spindėjo saulė. Dar ir todėl, kad jis nesėdėjo rankas sudėjęs ir nelaukė, kol išsiskleis lapai, žolyne pasirodys gelsvi švento Petro rakteliai, o vakarais krūmuose atsilieps lakštingalų pliauškėjimas. Ėjo pasitikti pavasario, vos tik nuoga žemė ėmė garuoti, užlieta giedros šviesos, ir žingsniuodamas į Barkūnus dainavo ir švilpavo, mostiguodamas lazda. Miške už Barkūnų, kur jis įlindo tuojau po vidudienio, kilo noras išsinerti iš savo kailio ir pavirsti visu tuo, kas yra aplinkui; kažkas sprogdino iš vidaus, kad net maudė ir norėjosi klykti iš susižavėjimo. Bet užuot klykęs slinko patyliukais, kad po kojomis netrakštelėtų nė šakelė, o išgirdęs menkiausią atgarsį ar šlamesį, išsyk suakmenėdavo. Tiktai šitaip patenkama į paukščių pasaulį, nes paukščiai bijo ne paties žmogaus, o judesių. Aplinkui jį vaikštinėjo taškuotieji strazdai, kuriuos mokėjo atskirti nuo pilkųjų (jų plunksnos ant galvos melsvos, o ne pilkšvai rudos); eidamas aplink aukštą eglę, pamatė, kad storasnapiai ten jau susi-

sukę gūžtą, būtų pražiopsojęs kėkštų lizdą, jei ne jų neramus tarškėjimas. Taip, jis čia, bet gerai paslėptas, kad iš apačios niekas net neįtartų. Tos jaunos eglės šakos karojo prie pat žemės, todėl iš pradžių lipo lengvai, bet juo aukščiau, juo sunkiau, nes tanku, o spygliai it adatos badė veidą. Suprakaitavęs, apsibraižęs iškišo galvą viršūnėje, prie pat lizdo. Siūbavo, įsikibęs į plonytį stiebą, o paukščiai puolė jį iš viršaus su beviltišku ryžtu, aiškiai ketindami smogti snapais, ir tiktai paskutinę akimirką nugalėdavo baimė — susivartydavo vietoje ir grįždavo, kad už valandėlės vėl pradėtų antpuolį. Rado keturis šviesiai melsvus kiaušinėlius, aptėkštus rūdžių spalvos dėmelėmis, bet nelietė jų. Kodėl gi dauguma miško paukščių deda šlakuotus kiaušinukus? Niekas nemokėjo jam šito paaiškinti. Taip jau yra. Bet kodėl? Išsiropštė iš medžio patenkintas, jog tikslą pasiekė.

Grįžo apsvaigęs nuo pastebėtų įdomybių, pirmiausia — nuo miško pavasario, kurio gražumas imasi ne iš kokių atskirų dalykų, o iš viltingo choro, susidedančio iš tūkstančio balsų. Smailiose viršūnėse, juoduojančiose vakaro dangaus fone, savo melodijas vinguriavo strazdai. (*Turdus Musicus,* o ne *Turdus Pilaris* ir ne *Turdus Viscivorus!* Tiktai paikšiai painioja šias rūšis.) Aukštai mekeno perkūno ożeliai — tarsi avinukai, lakstantys kažkur labai toli už rusvai žalio šilko atspalvių. Antanina, girdėdama tuos garsus, aišku, sakė, kad tai burtininkė Ragana jodinėja ant velnio, paversta skraidančiu ožiu, ir kankina jį badydama pentinais. Tačiau Tomas žinojo, jog toks garsas — tai tik savotiškas jų plunksnų švagždesys, ir nieko daugiau.

Barbutei jis įteikė puokštę iš rausvų žalčialunkio žiedų, kvepiančių nelyginant hiacintai. Priėmė su maloninga veido išraiška. Prietemoje ponas Romualdas apžiūrinėjo prieš lempos šviesą šautuvo vamzdžio vidų. Pasakė kažką, dėl ko Tomas prarado amą ir turbūt net perbalo iš pavydo. Galbūt gailestis, o gal palanki nuomonė apie Tomo sugebėjimą pasiversti miško dvasiomis nulėmė, kad Romualdas paklausė: „Važiuosi?“

Laimę drumstė atsakomybės našta. Prisėlinti prie kurtinių tuoktuvių — sunkus menas. Vienas neatsargus žin-

gsnis, ir medžiotojas jau pralaimėjęs, o Romualdas vedėsi jį, sutikdamas, kad drauge sėlintų prie kurtinio. Dabar Tomo garbės reikalas buvo pateisinti jam rodomą pasitikėjimą.

Žinojo šito paukščio įpročius, tačiau niekada nebuvo jo regėjęs, apie Barkūnus kurtiniai nesiveisė, tiktai miško glūdumoje, toli nuo žmonių: paukštis — tikros girios simbolis. Pažengti du ar tris žingsnius galima tik baigiantis kiekvienai jo giesmei, tuomet jis tarsi apkursta ir tampa abejingas viskam, kas vyksta tamsoje po juo: kurtiniai burbuliuoja tiktai švintant, ankstyvą pavasarį, tada, kai nutirpsta sniegas, bet medžiai dar nesužaliavę.

Gali kilti klausimas, iš kur tas susijausminimas, kuris apimdavo Tomą vos tik išgirdus apie kurtinius ir apskritai — dėl visko, kas buvo susiję su gamta. Kas jį taip jaudino: ar tas vaizdas — didžiulis paukštis it kalakutas, ištiestu kaklu ir išskleista uodegos vėduokle — ar veikiau įsivaizdavimas, kaip jis pats slenka patyliukais per ryto brėkšmą? Ar jis nepajusdavo nuostabos, kad jam pačiam teko proga — kaip tikram medžiotojui — patirti nepaprastus nuotykius, kada, nebylus ir atsargus, jis panirdavo į tankmę, arba kai klausydavosi skalikų muzikos? Regėjo aplinkui save ne tik visokias smulkmenas, bet taip pat — save patį, matantį tas smulkmenas, vadinasi, gėrėjosi tuo vaidmeniu, kurį jam teko atlikti. Pavyzdžiui, jo sulenkta pėda, kai sėlino prie žvėries,— tuo judesiu tarsi pasireiškė suvokimas (kiek per stiprus), koks jisai vikruolis. Tačiau suaugusieji neteisūs, jeigu mano, kad jie šitaip nežaidžia. Geriau prisipažintų, jog noras patirti, kaip žmogus jaučiasi meilužio vaidmenyje, jiems svarbesnis negu meilės objektas. Jie nori (juk tiesa?) mėgautis savo būsena ir šitaip gauti galimybę pasididžiuoti savimi. Tuo metu jų judesiai ir žodžiai turi būti truputį apgaulingi, nes vaidinami sau patiems, ir kontroliuojami, stengiantis priartėti prie įsivaizduojamo idealo. Jiems būtina, kad jų jausmai artimiesiems atitiktų jų pačių meilės sampratą, ir jeigu jie stokoja tokių jausmų, kokių reikia — juos klastoja ir mikliai save įtikina, jog tie jausmai yra tikrų tikriausi. Vaidinti, kad esi kažkas, kai tuo pat metu kita esybės dalis

liudija, jog yra ne visai taip,— tokia vaidyba — suaugusiųjų amatas, ir Tomą šičia būtina ginti.

Beje, tas atkaklumas, su kuriuo Tomas skirstė žmones į garbingus ir negarbingus (priklausomai nuo to, ar jautė juose aistrą, ar ne), bylojo apie pernelyg didelius jo širdies reikalavimus. Kadangi paukščius laikė grožio viršūne, jis prisiekė būti jiems ištikimas ir atkakliai stengėsi įgyvendinti savo pašaukimą. Iš jo judesių, pernelyg taisyklingų, tryško valia, tarsi sukandus dantis: noriu būti kaip tik toks, kaip aš nusprendžiau.

Kitą dieną, tuojau po pietų, jie išvažiavo vienkinke Romualdo brika. Smėlėtas kelias su giliomis provėžomis kirto mišką ir toliau vingiavo per erdvius viržynus, kur stūksojo viena kita sėklinė pušis bei jaunų, perregimų pušaičių guotai, kuriuos nelyginant žolę gerokai aplaužė sniegas ir žiemos vėtros. Viržynai Tomui ne itin patiko, nes išrodė nuogi ir tušti, ne tokie kaip Isos slėnių ar Barkūnų augmenija. Už viržynų mišrus miškas, per jį Romualdas ieškojo trumpesnio kelio, kuriuo vežiodavo rąstus. Čia jau buvo pakankamai sausa, todėl nebijojo įklimpti. Saulės neužgriebtose vietose kanopos kaukštelėdavo į sukietėjusio sniego dangą. Išvažiavo į grioviais atskirtą vieškelį ir po pusvalandžio išvydo erdvią laukymę, kur rūko kaimelio kaminai.

— Tai Jaugeliai,— tarė Romualdas.— Čia jie visi vieni brakonieriai.

Juodo miško fone vakaro šviesos nutviekstos mėlynavo apnuogintos giraitės ir krūmokšniai, virš jų sluoksniais driekėsi rūko juostos. Tarp alksnių kuokštų jie atrado tiltuką ir užtvankos pylimą, vedantį link eigulio trobelės. Turbūt ką tik sugrįžę iš savo kelionės gandrai bruzdėjo lizde ant stogo — šmėkščiojo čia snapai, čia sparnai. Įtempęs grandinę skalijo šuo. Romualdas nulipo nuo sėdynės priešais duris ir su palengvėjimu ėmė rąžytis. Aukšta, tamsiai žaliu sijonu apsivilkusi moteris pasirodė tarpdury ir paaiškino, kad vyro nesą, išėjęs medžioti kurtinių ir nakvojąs miške. Kvietė vidun, bet jiems reikėjo važiuoti toliau, jeigu norėjo jį rasti prieš naktį. Todėl tiktai atsigėrė pieno, kurio jiems šeimininkė išnešė moliniame ąsotyje. Pasuko ta kryptimi, kaip ji rodė: dešinėn, paskui,

už pušies su bičių dreve — kairėn, o prie raisto — vėl dešinėn. Galop išvažiavo į kelią, pribarstytą baltų skiedrų ir nukirstų šakelių. Buvo jau visai tamsu, tai šen, tai ten iš šonų bolavo apskusti rąstai. Pagaliau iš tolo paregėjo laužą.

Nuožulnus, iš pušinių rąstagalių sudėliotas stogelis buvo paremtas stulpiukais, nuo liepsnos atšvaitų jis atrodė it tamsus varis. Ant patiestų kailinių sėdėjo du vyrai. Tomas, aišku, iškart pastebėjo dviejų atspirtų į kelmą šautuvų vamzdžius. Eigulys ir tas antrasis užtikrino, kad dabar kaip tik pats tuoktuvių įkarštis, na, gal lietus sukliudytų, bet lyti neturėtų — saulė leidosi į giedrą.

— O jis? — paklausė eigulys, rodydamas į Tomą.— Ką, irgi kurtinių medžioklėn?

Ir paglostė sau ūsus, slėpdamas po jais įžeidžią šypsenėlę. Pakraipė galvą ir atidžiai jį nužvelgė, o Tomas nuo to žvilgsnio labai sutriko.

Sproginėjo žiežirbų spiečiai, sukdamiesi lėkė į dangų ir tirpo juodoje minkštoje erdvėje. Tomas ištiesė kojas prie laužo ir pajuto, kaip smarkiai jos šyla pro batų padus. Tysojo guolyje iš eglių šakelių, užsiklojęs savo kailinukais; nematomomis pušų viršūnėmis perbėgdavo vėjo šuoreliai, kažkur toli ūkė pelėda. Vyrai iš lėto, nutęsdami žodžius, šnekučiavo apie kažkieno vestuves, apie kažkokį teismą, apie tai, kad kažkas kažkam suarė ežią. Kartkartėmis čia vienas, čia kitas pasikeldavo ir išnirdavo iš tamsos, vilkdamas sausų žagarų glėbį, kurį sviesdavo į ugnį. Migdomas žodžių šnaresio, Tomas apsivertė ant šono ir snūduriavo; tarsi per sapną, tarsi tikrovėje girdėjo sklindančius vyrų balsus ir liepsnos šnypštimą.

Pašoko, grybštelėtas už peties. Laužas jau baigė rusenti didžiuliame pelenų rate. Aukštai mirguliavo žvaigždės, viename padangės krašte jau pabalusios. Nuo vėsos ir laukimo jį krėtė drebulys.

XLII

Ėjo visiškoj tamsoj. Tylu, tik retkarčiais batas stukteli į šaknį, sučeža vamzdžio paliesta nulinkusi šaka. Ėjo trise, nes eigulio bičiulis norėjo išbandyti laimę kitose vietose.

Takelis susiaurėjo, vietoj spyglių kvapo padvelkė pelkių drėgme. Pilkoje apyaušrio sambrėškoje blizgėjo balutės. Jie brido per vandenį arba apeidavo, kabindamiesi už alksnių šakų. Paskui balansavo ant slidžių rąstagalių, numestų vietoje lieptų tarp dūluojančių sausų nendrių.

Nei pylimas, nei trakas. Kairėje pusėje — griovys, kuriame tylą drumstė varlių kurkimas. Už griovio bolavo neūžaugos raisto pušaitės. Iš dešinio šono — tamsus sustingęs miškas, toks, koks auga pelkėtoje žemėje. Jame Tomas įžiūrėjo šviesesnius kamienus bei susiraizgiusias išverstų medžių šaknis, griaumedžių, sulaužytų kamienų ir nuogų karklų sąvartas. Tiesiai prieš juos į dangų jau veržėsi rausvumas, ir ilgiau į jį pasižiūrėjus, viskas aplinkui atrodė dar labiau juoda.

Jie vis stabtelėdavo ir klausydavosi. Vieną akimirką Romualdas spūstelėjo Tomo petį. „Tai jis",— ištarė pašnibždomis. Tačiau Tomas ne iš karto išgirdo šį garsą. Nelyginant tykus atodūsis, prislopintas atstumo, paslaptingas signalas, nepanašus į nieką pasaulyje. Tarytumei kažkas kalė — bet ne, tarytumei atidarinėjo butelius, bet irgi ne tai. Išsiskirdami su eiguliu spustelėjo vienas kitam rankas, ir jis kaip matant pradingo.

— Kolei kas galima eiti kaip dabar, bet atsargiai. Jis toli, negirdi,— murmtelėjo Romualdas.— O paskui tai jau žiūrėk.

Nešdamas šautuvą vienoje rankoje, o kita palaikydamas pusiausvyrą, jis spraudėsi per tankumyną. Tomas jam iš paskos, įtempęs visą savo dėmesį, kad tik nesutraškėtų kokia šakelė. Tačiau kaip to išvengti? Kol pasiekdavo koja tvirtą žemę, atsiremdavo į sluoksnį sausų stiebelių, ir šie lūžinėjo, keldami triukšmą. Prieš žengdamas batu bandydavo pragręžti šiame tinkle skylutę arba stengdavosi pataikyti ant samanų kupstelio. Taip — kurtiniui buvo reikalinga tikra giria, kad jį apsaugotų. Jiems kelią užstojo vienas ant kito gulinčių kamienų barikados, ir Romualdas svyravo: lipti per viršų ar lįsti pro apačią? Dabar garsas aidėjo jau ryškiau. Skambėjo tek-ap, tek-ap,— tarsi sunkiai išplėšti iš gerklės,— vis greičiau ir greičiau.

Toks vaizdas visam laikui išlieka atmintyje. Pirmiausia — milžiniškos drebulės, išrodančios dar didesnės šioje

blyškioje perlinėje šviesoje — lyg nakties, lyg dienos. O tarp jų šakų jau ryškėjo šviesa, pranašaujanti saulėtekį. Šaknys it milžiniški pirštai įsikibusios į drėgną tamsą, stiebai šauna aukštyn, į šviesą. Romualdas šalia jų — tarsi skruzdėlytė, kai taip braunasi su iškeltu šautuvu. Ir šitas garsas. Tomas suprato, kodėl kurtinių medžioklė yra šitaip vertinama. Gamta nemokėtų išrasti kitos tokios giesmės, kur taip tiksliai išreikštų šį pavasario gaivališkumą. Tai ne melodija ir ne žavinga trelė, o kažkas panašaus į būgno bildesį, kurio ritmas vis spartėja,— pulsas daužosi smilkiniuose, kol kurtinio giesmė ir būgnas, trinksintis toje giesmėje, susilieja į vieną aidesį. Šis garsas nepanašus į jokio kito paukščio balsą, jo nieku gyvu neįmanoma aprašyti.

Tomas visur mėgdžiojo Romualdą. Kai šis atsigręžė ir davė ženklą, Tomas sustojo. Taigi jau. Dabar tiktai šuoliais. Kurtinys nutilo. Tyla. Šaižiai švilpaudami aukštai praskrido maži paukštukai. Vėl prasidėjo. Tek-ap, ir vis greityn, vis greityn, kol prisidėjo naujas garsas — tarsi kažkas galąstų peilį. Ir tuomet Romualdas šoktelėjo vieną kartą, antrą, ir sustingo. Tomas nepajudėjo, nes bijojo, jog nepagaus ritmo ir nesuspės. Tačiau kai kurtinys pradėjo naują seriją, jis jau buvo pasirengęs ir, užgirdęs galandant peilį, šoko kartu su Romualdu. Viens, du, trys — suprato, kad turi būtent tiek laiko, kadangi paukštis tarsi apkursta ir tada galima net garsiai triukšmauti — svarbu, kad tuojau vėl apmirtum.

Viens, du, trys. Tomas iš visų jėgų susikaupė šitam veiksmui ir ėmė melstis: „Viešpatie Dieve, padėk. Viešpatie Dieve, padėk“. Negalima pasitaisyti, kad ir kažin kas nutiktų. Kur sustojai, ten ir lauk. Bet viena Tomo koja nusprūdo, neradusi samanų kupstelyje atramos, ir jau po „trys“ nuslydo į vandenį — tik garsiai suburbuliavo purvas. Galėtų truktelti koją, nusigriebęs medelio už savo nugaros, bet tada greičiausiai sutraškėtų. Todėl nelaimingas grimzdo toliau, o Romualdas pagrasino jam kumščiu.

Kol ištraukė koją iš klampynės, prarado vieną giesmę. Vėl strykčiojo, atsilikęs nuo Romualdo, ir bijojo, kad užlėks tiesiai ant kurtinio, kuris burbuliavo dabar, atrodė, jau labai arti. Nieko neįvyko, tad rengėsi šokuoti toliau ir

galvojo, kur pastatys koją. Bėgo minutės, ir staiga tankumyne prieš juos — sparnų plazdesys. Viskas. Nuskrido. Persigandęs šaukėsi žvilgsniu Romualdą, kad tas atsigręžtų.

Ne, kurtinys vėl užgrojo, taip pat, tarsi trupučiuką aukštėliau. Tik užskrido ant kitos šakos? Iš Romualdo tūpčiojimų ir dairymosi Tomas atspėjo, jog jis ruošia planą ir svarsto, kaip ir kur geriausia prisiartinti, kad kurtinys nepamatytų. Viršum miško stogo dangus jau šviesus, saulės spinduliai raudona spalva nudažė priekyje stūksantį drebulių guotą. Dideliais šuoliais ten nušuoliavo Romualdas ir rankos mostu pasikvietė Tomą.

Kurtinys tupėjo aukštai eglių properšoje. Užlošęs galvą ir priklaupęs ant samanų, Tomas stebėjo jį iš už medžio. Atrodė toksai mažas, beveik kaip juodasis strazdas. Nuleisti sparnai, įstrižai styranti uodegos vėduoklė, pilkas juodutėlės eglės, kurioje tupėjo, fone. Susilenkusio Romualdo pečiai paniro į spygliuotą uždangą — stengėsi apeiti iš šono.

Šūvis. Tomas mato, kaip kurtinys, net nekrustelėjęs sparnais, atsiplėšia nuo šakos, kaip krinta, tarsi nubrėždamas ore ilgą brūkšnį, girdi trinktelėjimą į žemę ir antrą aidą, pasigirdusį po šūvio aido. Aplaižo sukepusias lūpas. Jo širdis kupina laimės ir padėkos Viešpačiui.

Tomas paėmė paukštį už galvos ir pakėlė sulig pečiais — nukaro jam iki pat kojų. Visas žvilgantis lyg metalas, antakiai raudoni, o snapas — kaip iš balto kaulo. Po snapu — tarsi barzda iš plunksnų. Jis nepažinojo žmonių, gal kartą ar du girdėjo iš tolo jų balsus. Nei teta Elena, nei knygos, nei batai, nei šautuvo mechanizmas jam visai nerūpėjo, ir jis nežinojo, kad gyvena toks Romualdas ir toks Tomas, nežinojo ir niekada jau nebesužinos. Trenkė perkūnas ir jį užmušė. O jis, Tomas, buvo anapus perkūno — susitiko būtent taip, kaip tiktai ir galėjo susitikti, ir truputį gaila, kad niekada kitaip nebesusitiks. Tiesą sakant, Tomas troško suprasti įvairias gyvas būtybes, ilgėjosi tokios santarvės su jomis, kokios nebūna. Kam šita užtvara, ir kodėl, jeigu myli gamtą, reikia tapti medžiotoju? Netgi jo apuokas: neišsipildė slapta svajonė, kad kurią nors dieną ims kalbėti arba padarys kažką, kad įrodytų Tomui, jog bent

minutėlę jis liovėsi buvęs apuokas. O kadangi svajonė liko neišsipildžiusi, kyla klausimas — ką veikti toliau, kai jau laikai jį narvelyje? Pačiam irgi neįmanoma pasikeisti ir pavirsti, pavyzdžiui, kad ir kurtiniu; tad nieko daugiau nelieka, tik nešti užmuštą paukštį ir godžiai gerti jo kvapą — laukinį tankumyno gelmių kvapą.

Teka saulė. Tos pačios išvartos ir purvo dėmės po susisukusių karklų kuokštais dabar jau nebebuvo tokios neįprastos. Greitai jie priėjo prie griovio, nuo kurio nebuvo taip labai nutolę, kaip jis įsivaizdavo. Tomui patiko jų žingsniavimas palei griovį: plėšri aušra išsilanksčiusių, viena į kitą atsirėmusių pušų chaose, vyriškis su dvivamzdžiu it stagarėlis, su mėlynu papiroso dūmeliu, ir jis pats, nešantis laimikį.

XLIII

Yra žmonių, kurie, išėję anksti rytą iš namų, niekuomet negirdėjo burbuliuojant tetervino. Tų žmonių gyvenimas, be abejo, liūdnas, nes jie nepažino tikro pavasario. Abejonių valandėlę jų neaplanko prisiminimas apie tuoktuves, kurios kažkur švenčiamos, nors patys jie gal dėl ko nors kremtasi. O jeigu apskritai būna ekstazė, tai ar svarbu, kad ne jie, o kas kitas ją patiria? Iš spyglių paklotės galvas tiesia violetinės gėlės su geltonom dulkelėm žiedo viduryje ir siūbuoja ant aksominiais pūkais apaugusių stiebelių, kai tetervinai patinai šoka laukymėse, vilkdami žeme sparnus ir statmenai iškėlę uodegą-lyrą, kurios viena pusė — mėlyna kaip rašalas, o kita — balta. Jų gerklės negali sutalpinti giesmių pertekliaus — pučiasi, ritindamos rutulį garsų.

Pačiuose Barkūnuose Romualdas tetervinų nešaudė, rūpindamasis, kad aplinkui namus netrūktų paukščių ir žvėrių. Šalia beržynėlio, kurį buvo pamėgusios gyvatės, žaliavo jaunas pušynas, ir šitoje vietoje paukščiai mėgdavo kelti savo tuoktuves. Medžiai čia augo reti, bet vešlūs, šakomis užkloję žemę. Tarp medžių — tarsi parketas: žemutės samanos, pilkšvos kerpės, kur ne kur bruknių kupsteliai. Paprastai tokiose vietose medžioklei statomos lapi-

nės, iš lauko panašios į krūmus; medžiotojas pasislepia ten prieš auštant ir laukia, kaip ant delno regėdamas visą tetervinų puotos salę. Tomas išdidžiai nusprendė pasikliauti tiktai savo paties miklumu. Medžiojo be šautuvo, tad užsibrėžė sau tokią užduotį: prisėlinti prie paukščių taip arti, kad jeigu turėtų ginklą, tikrai neprašautų.

Balta kaip pienas migla ir kūdikiškas dangaus rausvumas. Tokia migla gali būti bet kuriuo metų laiku; kuo ji skiriasi nuo kitų, jeigu nuo jos ramumo net kvapą gniaužia? Joje — rasos arba šerkšno baltyje — blizgantys juodi tetervinai, dideli metaliniai vabalai. Aikštelę, kurią jie pasirinko savo meilės žaidimams, galima pavadinti stebuklingu sodu. Tomas ropojo keturpėsčias ir slaptomis žiūrėjo. Bet jam pasisekė prisiartinti tiktai vieną kartą; antrąsyk tai buvo tetervinas, kuris tupėjo pušaitėje ir suposi: ant spyglių galiukų spindėjo ir mirguliavo skaidrūs lašeliai, o paukštis buvo centras erdvės, Tomui prilygstančios visai planetai. Ir kas svarbiausia — nuskrido pats, neišgąsdintas kokio nors neatsargaus žingtelėjimo. Tomas labiausiai troško nematomos kepuraitės, tačiau ir be jos kartais mokėjo tapti nematomas.

Pavasaris vis stipryn, ir žydi ievos: Isos pakrantėse galva svaigsta nuo aitraus jų kvapo, mergaitės pasistiebusios skainioja trapių, lengvai nubyrančių žiedų kekes, vakarais pievoje už kaimo būgnelis su triūba suka ratelį — monotonišką šokį „suktinis“. O dar kelios dienos — ir namą Giniuose apgaubia violetinių alyvų debesys.

Keturdantis žeberklas, užmautas ant ilgos karties, kurį Tomas nešdavosi eidamas su Pakėnu ar su Akulioniu badyti neršiančių lydekų, tais metais neregėjo jo rankų, o meškerių valas užsikrėtė nuo kabliukų rūdimis. Dėl to net ėmė graužti sąžinė. Tačiau Tomas turėjo pernelyg daug kitų skubių darbų. Ir pono Romualdo valdose, ir senosios Bukovskos Barkūnuose, kur, tiesą sakant, jo netraukė nei ji pati, nei Dionizas su Viktoru, o tiktai ežeras.

Ežeras buvo nedidokas, tačiau prie jo nesišliejo joks laukas, nevedė joks kelias, ir tai nulėmė ežero vertę. Aplinkui — liulančios pelkės, ir prieiti prie vandens buvo galima tiktai vieninteliu takučiu, be to, klimpstant iki kulkšnių. Ežerą supo aukšti nendrynai, bet Tomas atrado įlan-

kėlę, iš kurios viskas gerai matėsi, ir ištisomis valandomis nejudėdamas sėdėdavo ten ant nuvirtusio alksnio. Lygus it stiklas paviršius — antro dangaus plynė; praplaukdamas vandens paukštis paskui save tempėsi ilgas klostes. Mat ežeras turėjo savų gyventojų, jų Tomas visada ir laukdavo. Su švilpesiu leisdavosi antys ir ilgai skrisdavo vandens paviršiumi, lytėdamos jį sparnų trikampiais; vanduo susidrumsdavo, ir bangelės atvilnydavo prie Tomo. Ančių tykojo aukštai klykaujantys vanagai, ir kartą jis buvo liudininkas, kaip vanagas ore užpuolė ryškiaspalvį antiną, bet šiam pavyko pasislėpti nendrėse. Tačiau labiausiai Tomas norėjo ištirti kragų įpročius. Kartais jie išnerdavo taip arti, kad būtų galėjęs pataikyti akmeniu: rausvas snapas, kuodas, o ant balto kakliuko — rūdžių spalvos žandenos. Ką reiškė tos jų keistos apeigos ežero viduryje? Savo kaklus jie paversdavo žalčiais ir milžinišku greičiu šmižinėdavo po vandenį, panarinę galvas ir tuos žalčius išlenkę lanku. Stebino jų greitis — kaip jie taip sugebėdavo, juk neskraidė, o tik truputėlį pakildavo viršum vandens. Tarytumei motorinės valtys, kurias Tomas matė senelės Dilbinovos žurnaluose. Ir kodėl jie taip laksto? „Gago, ga gugni“, tai yra — „Laksto, ba durni“. Tačiau šito, aišku, nepakako gamtininko smalsai patenkinti.

Viktoras apskritai nelabai tiko jam į draugiją, nes mikčiojo ir buvo tikras dribšas. Jis arė, akėjo, vertė pašarą į arklių ir karvių ėdžias ir netgi melžė karves su mergiote, kuri pas juos tarnavo — žodžiu, buvo visada nusidirbęs ir toks truputį pastumdėlis. Gal ir mikčioti pradėjo dėl to, kad bijojo motinos. Senė Bukovska sėdėdama plačiai praskėsdavo kelius, tarp jų pūpsojo didelis pilvas, ant kelių atremdavo tvirtai sugniaužtus kumščius. Buvo labai didelis skirtumas tarp šitos jos įprastinės pozos ir tarp to, kaip ji linksmai nusiteikusi skambindavo gitara ir vartaliodavo akutes. Tomą erzino jos dainavimas, sakytum, jautis apsimetinėja esąs lakštingala.

Bukovska laikė daug ančių, ir Tomą privertė susimąstyti vienas jų įprotis. Antys tipinėjo apie namus, skabė žolę arba mėgino turkštis duobutėje, kurios dugne vandens pritekėdavo tiktai po lietaus; šiaip daugiau nieko ten nebuvo — tik trupučiukas drėgno dumblo, kuris per sausrą

suskeldėdavo laužytomis linijomis. „Kodėl jos neina į ežerą?“ — paklausė Tomas. Viktoras tarsi paniekinamai susiraukė, ir jo atsakymas, išlukštentas iš visų kudakavimų, buvo toks: „Ė, jeigu jos žinotų!“ Antys nė nenutuokė, kad visai šalia yra tikras rojus nardyti — šiltame vandenyje, prižėlusiame dumblių, tarp plačių lapų, plūduriuojančių virš mieguistų sietuvų, po visokius meldynų užkaborius. Žiūrėdamas į tuos paplokščius, vangiai čepsinčius snapus, į jų galvas (tie sutinę žandai!), Tomas jautė joms gailestį, kad jos tokios juokingai ribotos. Kas gali būti lengviau, kaip išsirengti paklajoti prie ežero? Atsidurtų ten per dešimt minučių. Nelabai aiškią filosofinę mintį jis gebėjo išplėtoti tiktai po keleto metų. Vargšai žmonės. Visai kaip tos antys.

Šio pavasario grožis,— tada Tomui sukako jau dvylika metų,— jo neapsaugojo nuo tam tikrų rūpesčių, o gal net buvo savotiškas jų kaltininkas. Pirmą kartą pastebėjo, kad jis — tai ne visai jis. Vienas — toks, koks pats viduje jautėsi esąs, o antrasis — išorinis, kūniškas, toks, koks gimė, ir čia niekas jam nepriklausė. Barbutė, sakydama apie jį „šūdas“, nežinojo, kad Tomas ja gėrisi,— jei būtų žinojusi, nebūtų šitaip jo nuskriaudusi. Vertino tiktai jo išorę, ir toji priklausomybė nuo veido („Tomo veidas kaip totoriaus sėdynė“), nuo gestų ir judesių, už kuriuos turi būti atsakingas, jį labai slėgė. O jeigu jis nėra toksai kaip kiti, o blogesnis, kitaip sudėtas? Antai Romualdas — gyslotas, posausis, smailiais keliais, ir Tomas čiupinėjo savo šlaunis, nuspręsdamas, kad jos per storos; atsistojęs šonu prieš veidrodį, apžiūrinėjo atsikišusią sėdynę, o jeigu pasigirsdavo kieno nors žingsniai, tuojau apsimesdavo, jog tik ėjo pro veidrodį, visai nestabtelėdamas. Kitų plaukai į abidvi puses nuo sklastymo gulasi lygiai, ir jis, paėmęs šepetį, bandydavo juos sušukuoti, tačiau nieko iš to neišeidavo: taip pat sėkmingai gali šukuoti ir šuns gaurus į priešingą pusę, vis tiek nepasiseks.

Taigi gyvename savyje kaip kalėjime. Jeigu kiti iš mūsų tyčiojasi, tai tik todėl, kad nemoka įsiskverbti į mūsų sielą. Nešiojiesi įsivaizduotą save, suaugusį su siela, bet užtenka kokio nors vieno svetimo žvilgsnio — ir ta vienovė jau suardyta, ir pasidaro aišku, kad ne, nesame tokie,

kokie norėtume būti. Ir vaikštai po to, glūdėdamas savyje, o tuo pat metu sielvartingai stebėdamas save iš šalies. Tad juo labiau Tomas ilgėjosi savo Girių Karalystės, kurios žemėlapį laikė paslėpęs rakinamame stalčiuje. Pagalvojęs nusprendė, kad moterų ten iš viso neįsileis, nei tokių kaip Elena, kaip Bukovska, nei Barbių. Vyrai taip pat moka primerkti akis ir žiūrėti šaltu žvilgsniu, tačiau šitai kažkaip susiję su moterimis, dažniausiai, kai jos yra šalia. Vyrai, jei jų protas nukreiptas į kilnų tikslą, nesirūpina tokiomis kvailystėmis — kaip kas atrodo.

Giniuose prie namo augančių liepų lapai iš smulkių pumpuriukų išsiskleidė į dideles žalias rankas, kurios uždengė varpelį, kabantį sutrūnijusioje koplytėlėje — aukštai, ten, kur išsišakoja kamienas. To varpelio, kiek Tomas atsiminė, niekas nejudino, nuo jo nebuvo nuleista jokia virvutė, ir niekas nebūtų galėjęs ten įlipti. Pavakare, per gegužines pamaldas, bažnyčioje šviesa, sklindanti pro langus, atrodė geltona; kvepėjo prie Dievo Motinos sustatytos gėlės.

Šilti lietūs. Palijus takeliuose lieka šokoladinio dumblo sluoksniai, kuriuose graužia sau vagutes paskutinės srovelės. Pastatai pėdą, ir iš tarpupirščių trykšta minkšta tešla. O paskui vanduo pripildo pėdos įspaustą duobutę.

XLIV

Senelės Dilbinovos kambario langas buvo atvertas, ir nors buvo dar šviesu, krūmuose prie tvenkinio čiulbėjo lakštingala. Senelė atsibudo iš sunkaus miego, pilno visokių regėjimų, ir jai pasirodė, kad šalia lovos kažkas stovi. „Artūrai!“ — sušuko. Tačiau nieko nebuvo, ir ji suvokė, kad yra Giniuose, kad praslinko daug metų ir auksines antkapio raides, be abejo, nuplovė lietūs.

Bronelė Ritter, su dviem gelsvom kasytėm, gaudanti ant lango stiklo drugelį ir ketinanti jį išleisti laukan, žvelgė į vakaro šešėlius, nusidriekusius per lubas, ir dvi jos žilų plaukų sruogos gulėjo ant pagalvio. Namo Rygoje sienos saugojo ją nuo blogio, ir laikas nepajėgė pro jas įsiskverbti. Per daug laiminga vaikystė, o paskui —

kritimas prarajon, nors dar netiki, kad tiesa yra tik tokia, jog jau nesuskambės linksmas juokas, neišvengiamą lemtį paverčiantis pokštu. Kas buvo visa tai? Šaukštelis, kuriuo kabina uogienę, ir mirguliuojantis motinos suknelės šilkas; sesuo riša jai kaspiną, kažkas skambina prie laukujų durų, ir tėvas deda ant spintelės languotą krepšį, su kuriuo grįžo iš pacientų. Kodėl iš ano gyvenimo jai buvo paskirtas šis, o ne kitas kelias? Negalėjo susitaikyti su tuo, kad šitaip atsitiko būtent jai,— turi pripažinti šitai, bet negali suvokti. Tai tik liūdnas romanas, kurį tuojau numes į šalį, ne, ne, negalima jo numesti. Kodėl gi aš?

Kritimas. Tai buvo tada, kai su Artūru važiavo iš bažnyčios ir ant jos blakstienų tirpo sniegas. Sietynuose mirkčiojančios žvakių liepsnelės ir girgždinčios namų grindys, namų, kurie nuo šiol turėjo būti jos namai. „Ne, ne!“ Tai buvo kaip atradimas, jog mirtis iš tikrųjų yra. Popieriaus grandinėlės, kuriomis puošiama eglutė, ir choru giedamos Kalėdų giesmės aidas, ir gėlės, ir sode ridenamas statinės lankas — viskas dūžta, suyra, o iš duženų iškyla žiaurumas, ir tiktai jis vienas yra tikras. „Ne, ne!“ *Consumatio*[4] amžiams. Artūras buvo geras. Bet jinai paklusdavo jėgai, siaubingai sutvarkytam pasauliui, su kuriuo jis buvo apsipratęs. Tabako ir odinių diržų kvapas įvesdavo ją į šalį, kur kiekvienas liaunasi būti kuo buvęs ir tampa daiktu, kur malonių papročių puošmenos pasirodo esančios melas, negrabiai pridengiantis įstatymų nuogybę. Ir nuostabos kupinas klausimas: tai šitaip? Niekas prieš tai nemaištauja — viskas pašventinta ir pripažinta, o juk joks žodis nieko čia nesieja, nieko čia nekeičia.

Kas buvo Artūras, ji nežinojo net tada, kai jo ūsai pavirto tamsiais brūkšniais vaškiniame veide, kai ji taisė prie karsto žvakių dagčius ir nenorom šmėsčiojo mintis — „daiktas“. Prisukta energijos spyruoklė, veikianti pagal savo pačios principus. Savo ūmumą Artūras malšino čiulpdamas pypkės kandiklį. Nemėgo pasakoti apie save. Jo pečiai buvo randuoti nuo rimbo kirčių. „Tai už maištą, katorgoje“,— keletas murmtelėjamų žodžių, turinčių atstoti visą aprašymą. Važinėjo elniais ten, kur arba amžina naktis, arba amžina diena,— Sibiro tundrose. Per sukili-

[4] Tapo, įvyko (*lot.*).

mą miškuose — tiesus, lieknas, kaip visada, apsivilkęs vengrikę, persijuosęs diržu su sagtimi. Ir jei kuo girdavosi — tai tik tuo, kaip krito nuo arklio nušautas rusų dragūnų karininkas — šovė į jį iš medžioklinio dvivamzdžio, grankulke, kaip į šerną. Gyrėsi, kadangi visada didžiavosi esąs taiklus šaulys. Jo palikti užrašai, sąskaitos. „Matildai Židonienei — 50 rublių“. „T. K. — 20 rb s.“ Ji numanė, kad buvo jai neištikimas, nors niekada savo elgesiu to neparodė. Testamente užrašytos be aiškios priežasties palikimo dalys kažkokiems valstiečiams iš aplinkinių kaimų — jo sūnums.

Painiojasi datos. Žiemos, vasaros, maži nutikimai, ligos, svečiai. Teodoras gimė 1884 metais, taip, tada ji dar neturėjo nė devyniolikos metų. Ar verkė tą dieną, kai sužinojo, kad maudydamasis nuskendo Konstantinas, su kuriuo ji būtų buvusi laiminga? Turbūt ne. Sustingęs žvilgsnis, įsmeigtas į kažkokią gelmę — taip žiūrima į upės sūkurius arba į liepsną. Skrynioje guli sąsiuvinis iš piešimo pamokų, ten yra ir vienas jo piešinys. Lig šiolei toje skrynioje, šičia.

Suokė lakštingala, jai atsakinėjo kita. Pro langą dvelkė drėgmė. Visa, kas buvo praeityje, silpsta, kliba, sklaidosi, ir žmogus tada meldžiasi, šaukdamasis pagalbos, nes abejoja, ar jis apskritai gyveno. Jeigu žvaigždė, kuri įsižiebia žalsvame danguje, iš tikrųjų yra taip toli, už milijonų mylių, jeigu už jos dar sukasi ir kitos žvaigždės, kitos saulės ir jeigu visa, kas užgimsta, praeina be pėdsakų, tai tiktai Dievas gali apsaugoti praeitį nuo beprasmybės. Nors ir kentėjimų praeitį. Kad tiktai būtų galima atskirti ją nuo sapno.

— Uždaryk langą, Tomuk. Šalta.

Jos balsas girgždėjo — it lėtai atveriamų durų vyriai. Tomo ausis pagavo tąjį naują toną. Žiūri į ją jau gerą valandėlę. Sunerti pirštai, putlūs skruostai dabar ties smakru padribę, atskirti giliai įspausta linija. Liesas kaklas su dviem odos raukšlėmis. Atsuko į jį veidą. Akys kaip visada nelabai besidominčios tuo, kas yra priešais ją.

Anūkas. Geras kraujas ar blogas? Artūro vyriškumas ir maištingumas ar — baimė visko, kas čia, žemėje, mus

skaudžiai žeidžia? O gal — šitų čionykščių laukinukų kraujas? Jautė, kad tiktai ji kalta dėl to, jog Teodoras nepanėšėjo į tėvą, o buvo minkšto būdo ir, po teisybei, silpnas. Kalta ir dėl Konstantino. O šitas berniukas juk galėtų būti toks kaip Konstantinas, jeigu ką nors iš jos paveldėjo.

— Šatibelka atvežė laišką, guli čia, va, pažiūrėk.

Ant stalelio kampo greta vaistų — popieriaus lapai, o po jais — vokas. Nuožulnus raštas, šokinėjančios raidės, ir Tomas neįskaitydavo nė vieno žodžio — tai tėvo. Rašysena, kur atskiros raidės apvestos rašalu dar antrą kartą, tarsi būgštaujant, ar jos bus įskaitomos,— tai motinos.

— Mamytė rašo, kad dabar jau tikrai atvažiuos, vėliausiai — po poros mėnesių.

— O kaip? — paklausė.

— Viską jau paruošė. Žinai, siena juk uždaryta, todėl negali legaliai. Rašo, kad žino miestelį, kur lengva pereiti.

— Ar mes su ja tuo keliu važiuosime, ar per Rygą?

Senelė grabinėjo aplinkui save, ieškojo rožančiaus. Tomas pasilenkė ir pakėlė jį nuo grindų.

— Važiuosi tu. Man jau nieko nebereikia.

— Kodėl, senele, taip kalbate? — Klausdamas jautėsi abejingas ir už tai pats širdo ant savęs.

Ji nieko neatsakė. Sudejavo ir bandė pasikelti. Tomas pasilenkęs stengėsi jai padėti. Apvalaini jos pečiai po multino palaidine, raukšlės ant kaklo prie ausies.

— Tie pagalviai. Taip susiplaka. Gal galėtum išpurtyti ir pataisyti.

Tomo gailestis nebuvo tikras. Norėtų, kad jis būtų tyresnis, tačiau tokiu atveju turėtų prisiversti, ir jam buvo apmaudu, kad iš savęs negali išgauti kitokio gailesčio, tik dirbtinį. Dabar senelė jį ne taip erzino kaip paprastai; kodėl — apie tai negalvojo. Buvo tarsi mažiau perregima, atmetusi šalin visas lengvas ir naivias savo gudrybes.

— Šiemet daug lakštingalų,— tarė.

— Taip, senele, daug.

Ėmė rankioti rožančiaus grūdelius, ir Tomas nežinojo, ar jam išeiti, ar pasilikti čia.

— Šitiek katinų,— pagaliau pasakė ji.— Ir kaip tie paukščiai nebijo čiulbėti.

XLV

Argi iš tikrųjų be liudininkų? Vešli žolė, prispausta po padu, palengvėle atsitiesia, o batas mindžioja jau kitus stiebelius; toliau jau šnara, liesdami batų aulus, šiurkštūs pagaliukai, į ankstesnę savo vietą ieškoti kirmėlių sugrįžta išbaidytas strazdas. Tie abudu sėdi tarsi mažame šulinyje, kurio sienos — tankūs lapai, viršum jų — plaukiantys debesys. Tamsi ranka apglėbusi pečius, paslėptus po balta palaidinuke. Skruzdėlytė stengiasi išsikapstyti iš po ūmai užmestos sunkenybės.

Tai metų laikas, kai dar kukuoja gegutės, bet jau dažnai baigdamos ima kvatoti, kol galop visai nutils net ligi kito pavasario. Niekas šią akimirką neskaičiuoja gegutės kukū, pranašaujančių gyvenimo metus. Žalumynų dugne — šnabždesys ir tykus pentinų žvangčiojimas.

O antai, tyliai žengdamas, artinasi burtininkas Masiulis. Ant jo peties — drobinis maišelis, į kurį renka žoles. Pasilenkia, padeda lazdą ir peiliuku iškneibia šaknį, kurios jam reikia kažkokiam tikslui. Jis užgirsta žmonių balsus. Keli žingsniai — praskleidžia lapų užuolaidą ir, pats likdamas jiems nematomas, primerkia pašaipias akis. Nes judesys, kai moteris dabar taisosi suknelę, reiškia: šito niekada nebuvo. Nukirsta visiems laikams, ir ji pradės kalbėti apie bet ką, taip, tarsi būtų grįžusi iš įdomių nuotykių, patiriamų klajojant po nakties karalystę. Masiulis paleidžia šakas ir atsitraukia. Nuėjęs į miško pakraštį, sėdasi ant akmens ir užsirūko pypkę.

Masiulis nėra beaistris. Kas tiktai jį pažįsta, žino, kad savo išmintį jis stiprino kikenimu ir tiesiog — panieka. Panieka žmogaus prigimčiai, neišskiriant nė savęs. Argi kartą jis kažkam nepasakė (be abejonių, sunku suprasti, kodėl taip pasielgė), jog žmogus — tai tarsi avis, virš kurios Viešpats Dievas sutvėrė antrąją avį, iš oro,

ir tikroji avis nieku gyvu nebenori būti pačia savimi, o tiktai ta antrąja? Ši mintis greičiausiai ir yra jo burtų raktas. Jeigu jis jau taip įsivaizduoja žmogaus būtį, tai natūralu, jog stengiasi pagelbėti toms avims, kurioms sunkiai sekasi išsilaikyti ore.

Stinga priežasčių, dėl kurių Masiulis būtų palankiai galvojęs apie tankmėje aptiktą porelę. Kiekvienas dvejetas, atsiskiriantis nuo kitų, Masiulį tarsi užgaudavo, kadangi jie įsivaizduodavo, jog tiktai jiems atsitinka panašūs dalykai. Gal ir neužgaudavo, bet tikrai juokindavo ir sukeldavo norą piktai pasityčioti. Tačiau į šunis juk žmonės svaido pagalius tada, kai tie nepadoriai elgiasi visų akivaizdoje, nes jų iškarti liežuviai ir apsalusios minos duoda pagrindo įtarti, jog jie visai nejaučia, kokie yra juokingi, o tiktai galvoja apie patirtą malonumą. Stovi taip, tarytum jaustųsi visai saugūs ir įsitikinę, kad niekas tuo pat metu kaip jie tokių dalykų nepatiria. O prisiminęs aną porelę miške, Masiulis piktai burbėjo sau po nosimi: „Eg, kokia kumelė!“, ir tai buvo skirta kukliam Elenos Juknevičienės judesiui, kai ji tvarkėsi suknelę.

Taip jau sutapo, kad po keleto dienų pas Masiulį atėjo Barbutė prašyti pagalbos: daugiau neturinti nieko, kas galėtų jai duoti patarimą ir vaistų. Jis neklausinėjo, kaip kunigas klausykloje: „O kiek kartų nusidėjai, mano vaike?“, nes žino, kad buvo daug kartų. Tiesa, kunigas Monkevičius, klausydamasis savo parapijiečių nuodėmių, laukė iš jų tiktai tvirto pasiryžimo pasitaisyti. Tvirtas pasiryžimas pasitaisyti — tai atodūsis, nukreiptas į Dievą, kad Jis atsižvelgtų į mūsų karštą norą atsispirti nuodėmei, kad paskui, kai vėl grįšime prie savo paklydimų, nepasmerktų mūsų. Kadangi Jis viską mato, tad regi ir tai, kad esame tikri angelai, o kūno reikmėms paklūstame prieš savo valią, niekuomet iki galo su tuo nesutikdami ir gailėdamiesi, kad šitaip, o ne kitaip esame sutverti. Eidama nuo klausyklos, Barbutė, kaip ir kiti, jau žinodavo, jog vieną porciją nuodėmių nusimetė, ir pradėdavo kaupti antrąją.

Tokiai bėdai, kuri nutiko Barbutei, yra moterų išbandytų būdų. Į valgį užtenka įlašinti truputį mėnesinių

kraujo, ir vyriškis, kuris tai suvalgys, bus pririštas nematomais siūlais. Bet arba niekas nepadėjo, arba jai knietėjo kam nors pasiskųsti. Burtininkas ją maloniai priėmė ir ilgai šnekėjo, o jai ašaros lašėjo ant pirštų. Lašėjo ir iš gėdos. Jeigu Romualdas būtų sužinojęs, kad dėl to lakstė pas Masiulį, būtų primušęs ją, ir pelnytai. Mat Masiulis kurstė ją prieš Romualdą. Prie ankstesnio jo pykčio prisidėjo ir tai, ką regėjo miške. Ir nedavė jis Barbutei meilės žolelių, kurias reikia virti ir paskui po truputį pilti į valgį, bet vis atkalbinėjo, kad nesuktų sau galvos dėl to bjauraus senio, apsimetėlio šlėktpalaikio, kurį labiau traukia prie kilmingesnių.

Užputusiomis akimis Barbutė grįžo namo. Tačiau takelyje, kai ėjo per giraitę, sustojo ir užsigalvojusi basa koja ėmė trinti arklio kanopų pėdsakus. „Eėė, ką jis ten išmano". Argi jis pažįsta Romualdą? Ne, tiktai ji viena žino, koks jisai. Yra paslapčių, kurių negalima atskleisti niekam. Senas? Tačiau kas kitas taip kaip jis?.. Sulenkė didįjį kojos pirštą, suspaudė juo žiupsnelį smėlio ir spyglių. Ne, viską reikia daryti kitaip.

Barbutei dvidešimt dveji. Sijonas plevėsuoja, plakasi apie šlaunis, kojos žengia vis ryžtingiau. Smakras užplėštas aukštyn, lūpas papučia šypsena, kupina galios pojūčio. Stabtelėja ten, iš kur gerai matosi visi pastatai, ir apžvelgia stogus, šulinio svirtį, sodą — tarytumei viską būtų pamačiusi pirmą kartą.

Be abejo, reikia kitaip. O kaip — bus matyti vėliau. Kol kas dar tik šmėsčioja migloti sprendimai, tačiau ir šito jau pakanka. Sveika išsiverkti taip, kaip ji pas Masiulį. Kažkas mumyse tada apsiverčia, ir vienu blykstelėjimu ūmai išryškėja, kokią klaidą darome, nuolankiai kęsdami likimo užgaidas. Išsinešdinti iš Barkūnų? Ne.

Taigi apsilankymas pas burtininką nebuvo bergždžias, tačiau davė priešingų rezultatų, negu siekė Masiulis. Jis pernelyg pasidavė savo potroškiams, kurie šiaip yra geri, kol žadina išmintį, bet ne tada, kai ją nustelbia. Masiulis pasielgė aiškiai ne taip, kaip reikalavo jo pašaukimas.

Priešais arklidę Romualdas kaukšėjo plaktuku — taisė plūgą. Barbutė virtuvėje sauja pasisėmė iš kibiro van-

dens, apsiprausė veidą ir pasižiūrėjo į veidrodėlį. Nieko neturi matytis. Jeigu jau nori veikti miklumu, tai reikia netikėtai. Ir apsilaižė lūpas, kad nesimatytų, jog sutrūkinėjusios.

XLVI

Lukas Juknevičius virkavo sėdėdamas kanapos kertėje. Jis taip pat lengvai ir susijaudindavo, ir nuliūsdavo. „Betgi, Lukeli,— bandė jį paguosti močiutė Misia,— dar nieko neatsitiko, gal ir neišparceliuos“.

— Išparceliuos, išparceliuos,— aimanavo.— Jau visai tikrai. Nenaudėliai, vagys, paleis mus visus su terbomis. Ir kur mes pasidėsim, vargšai nelaimingi.— Ir šluostėsi akis plaštakos viršumi.

Dvarelis, kurį nuo seno nuomojo Juknevičiai, iš tiesų turėjo būti išdalintas pagal kažkokį Žemės Reformos potvarkį, ir sunku buvo Lukui prieštarauti. Teta Elena sėdėjo gretimais, jos žvilgsnis buvo aptrauktas romaus susitaikymo su viskuo miglele. Priešais juos krėsle krenkšėjo senelis.

— Betgi persikelkite šičion, aišku. Taip bus net geriau, pagelbėsit mum ūkininkauti. O ir dėl tos Reformos būtų patogiau, kad Elena gyventų čia.

— Juozapas tai juk priskundė,— atsiduso Elena.

— Tasai bjaurybė, o ką, ar aš nesakiau? Tie tavo litvinai visada tokie,— močiutė Misia atsisuko į senelį ir pradėjo jį mėgdžioti,— o tokie geri, mieli, ne, jie nieko blogo nepadarys. Oi, aš kad duočiau jiems bizūnu, kad duočiau, tai bent pamokyčiau.

Senelis pasitaisė rankogalių segtukus, taip darydavo visada, kai būdavo sutrikęs.

— Uriadnikas žadėjo viską sutvarkyti. Na, ką gi — reikės patepti, ir Juozapas taip labai jau nepakenks.

— Man atrodo, kad protingiausia bus eiti į tą eigulinę. Kad matytų, jog tėvelis sau gyvena, o aš — sau. Visada — kas savo, tai savo,— lėtai dėstė Elena.

Tomas kilstelėdavo akis nuo knygos, akimirką klausydavosi, bet tuoj pat jų balsai vėl susiliedavo į beprasmiškų

mį šlamesį. Susišildė sau duobutę vėsioje kanapos odoje prie lango. O už valgomojo lango laukinėse vynuogėse, kurių ūsai jau siekė staktą, turgų kėlė žvirbliai. Pavakario saulės spinduliai nuauksino žolyne augančios agavos lapus.

— Vargšelis, viščiukėlis, pražus mat,— tyčiojosi močiutė Misia.— Fui, toks veršis, sėdi ir nieko neveikia, samagoną tik varo, tempia į Pagirius pardavinėti, girtuoklis prakeiktas. O toks riebus, kad net bjauru. Vyt lauk, ir viskas.

— Bet juk, hm, namą tai jis pats pasistatė,— gynėsi senelis.— Ir mišką prižiūri. Ar taip su žmogum galima elgtis!

— Su žmogum! Tas ir yra, kad ne su žmogum. Tiktai — Baltazarėlis brangiausias, deimantėlis, akies vyzdys, mielesnis už tikrą dukterį.

— Betgi, gink Dieve,— ir Elena baisėdamasi pakėlė rankas,— nenoriu nieko nuskriausti. Nė sekundės aš taip negalvojau. Sakysim, gautų čia, dvare, pastogę, galėtų ir padėti. Šatibelka jau senas. Arba kokį vieną namą kumetyne palaisvintumėme jam.

Čia jau Tomas ištempė ausis, nes jam buvo įdomu, kaipgi senelis išsisuks.

— Taip, galima būtų,— sutiko senelis.— Tai netgi geras planas. Bet matai, Ele, hm, tokie jau dabar laikai, kad hm, pati supranti, jeigu žmogų užgausi ir įpykinsi... Turbūt pati sutinki, kad svarbiausia dabar... kad patvirtintų šitas dalybas. Taigi, hm, nereikia prisidaryti priešų. Jisai mišką tai pažįsta ir galėtų... Užtenka jau bėdų su Juozapu.

Galimo pavojaus vaizdas paveikė Eleną ir močiutę, jos nieko į tai neatsakė. Lukas sėdėjo, susiėmęs už galvos.

— Ir kokių baisių laikų susilaukėm! Kiekvieno chamo saugokis, glostyk jį. Oi, kaip man širdį slegia.

— Vargšas Lukas. Gal valerijonų jam duoti,— pasisiūlė močiutė, tačiau Elena į tai neatkreipė jokio dėmesio.

Tomui Lukas buvo mįslinga būtybė. Nė vienas iš suaugusiųjų taip nesielgė kaip jisai, ir jau vos jį pamačius,

norėjosi prapliupti juokais. Tačiau niekas nesijuokė, todėl Tomas pradėjo nepasitikėti pats savim. Juk Lukas nešioja ilgas kelnes, turi žmoną Eleną, žino, ką, kada ir kur sėti bei pjauti. Tad Tomui kilo įtarimas, jog už to, sakytum, gutaperčinio veido, kuris vienąsyk iš didelės simpatijos paplūsta ašaromis, o kitąsyk susiraukšlėja iš nepaprasto sielvarto,— glūdi kitas, tikrasis Lukas, ne toks kvailas, kaip atrodo. Tačiau to protingesnio Luko jam niekada nepavyko aptikti. Bet juk turbūt neįmanomas daiktas, kad jis visas būtų tik toksai. Taigi Tomas jį laikė ypač gudriu ir mokančiu apsimetinėti. Lukas ir rengėsi ne taip kaip kiti, tarsi šitai jam padėtų geriau vaidinti savo sugalvotą komediją: nešiojo siauras kelnikes rudais langeliais, su kilpelėmis, juosiančiomis batų puspadžius, o ant galvos turėjo skrybėlę, tokią kaip tos, kurios gulėjo didžiojoje skrynioje, apibarstytos naftalinu, prieškarinę.

Teta Elena elgėsi su juo maloniai, bet, kaip Tomas pastebėjo, visiškai jį niekino. Lukas apie nieką nedrįsdavo pasakyti savo nuomonės.

— Va, jei būtų galima ten, Baltazaro namuose, turėti nors vieną kambarį, mums ir užtektų. Tiktai vieną kambariuką. Valdininkams — tegu ateina, tegu pasižiūri,— šnekėjo dabar Elena.

Močiutė purkštelėjo pasipiktinusi.

— Ele, kaipgi taip — miške, lyg iš to juodnugario malonės!? Fe!

— Na, ne visam laikui, bet retkarčiais, po kelias dienas pabūtume. Vis bus geriau, kai žmonės ims kalbėti, kad Juknevičienė savo ūkį turi. Tėvelis galėtų iš jo šito pareikalauti.

— Hm, aš pašnekėsiu su juom, tikrai pašnekėsiu. Taip, pašnekėsiu,— išsisukinėjo senelis.

Tomas vėl įniko į knygą, bet tuoj nuo jos atitraukė pikti žodžiai Juozapo adresu. Tai šovinistas, fanatikas, toksai ir nužudytų, jeigu tiktai galėtų, ir kanda iš pasalų kaip šuva. Juk medienos gavo tik už tai, kad berniuką aritmetikos mokė, ir šitiek gero patyrė iš jų. Vienas senelis nė puse lūpų neatsiliepė ir tik po ilgesnės pertraukėlės nedrąsiai burbtelėjo:

— Jei pažiūrėtum jo akimis, tai galbūt ir jis šiek tiek teisus.

Močiutė Misia susidėjo rankas ir, šaukdamasi dangaus pagalbos, pakėlė žvilgsnį į lubas:

— O Dieve!

XLVII

Artinosi toji diena. Barkūnuose buvo nuspręsta, kad neverta važiuoti prie Isos užlajų ties Joniškių kaimu — pirmiausia dėl to, kad ten prižėlę ajerų ir vos pasistumi valtimi, o antra — todėl, kad, prasidėjus ančių medžioklei, ten susiburia per daug kaimiečių, kurie pyškina ir pyškina be galo. Tad pasirinko Aluntos ežerą, iki jo, tiesa, toloka, bet „pasižiūrėsi, Tomai, kiek tenai ančių, pulkų pulkai!“ Buvo taip pat nuspręsta, kad Tomas pasiims Viktoro berdaną, o tasai šaudys iš pistoninio šautuvo. Medžiojant su juo, reikia pasiimti atskirą krepšį reikmenų: viename skyrelyje — parakas, antrame — šratai, trečiame — pistonai, ir dar pakulos. Parakas buvo seikėjamas metaliniu samteliu ir beriamas tiesiai į vamzdį, paskui pakulų kuokštas grūdamas ilgu mediniu grūstuvu, ant viršaus — šratų, ir vėl — nedidelis pakulų kamštis. Patraukus gaiduką, pasirodydavo metalinis daužiklis pistonui. Dvivamzdžio gaidukus Tomas mokėjo nuleisti švelniai — vienu pirštu spaudžia kyšuliuką, o antruoju prilaiko gaiduką, kad leistųsi pamažėle,— bet kas kita su pistoniniu šautuvu: matai tik mažo cilindriuko dugną ir todėl baiminiesi, kad paskutinę akimirką gaidukas gali išsprūsti, ir trinktels šūvis.

Visi svarstė, kokius šunis imti, ir Karui teko likti namuose, kadangi vižlai tiktai gadina ančių medžioklę, o paskui blogai varo. Paukščiams baidyti pakaks apdairaus ir rimto Zagrajaus. Dunojui galėjo šauti į galvą nuskuosti miškan. O Liutnia — ji lyg ir netiko, nes toks darbas jai per lengvas, be to, ji laukėsi šunyčių.

Taigi — šienu išklotas vežimas su gardimis, o jame — Romualdas, Tomas, Dionizas, Viktoras ir Zagrajus. Pliaukši botagas, iš po ratų kyla dulkių kamuoliai, Tomas guli ir žiūri, kaip atgal lekia akmenys, medžiai,

sodybų tvoros. Romualdas švilpauja, o Tomas jam padeda, kelionė, visiems smagu, nepraėjo nė valanda, o jau iš maišiuko traukia valgius, kiekvienas gauna po gabalą dešros, visi kemša pilna burna, šokčiodami, kai ratai pataiko į duobutes. Turi prieš tamsą suspėti, ten pernakvos, o auštant — prie vandens. „Ar gaus ten valtį?" — jaudinasi Tomas. Aišku, gaus, kiekvienas žmogus tame kaime turi bent po vieną.

Iš tolo matosi rausvai mėlynas, vakaro žaros nutviekstas vanduo. Nuo aukšto kranto, kuriuo privažiavo, atsivėrė visas ežeras. Ovalus, vienu smailiu galu. Šioje pusėje — ant kalvelių plytintys laukai, o kitoje, nuo ovalo vidurio — juosva masė, iš jos kur ne kur dangaus fone išlindusios pušų plunksnos. Ten didžiulės pelkės, ten ir medžios. O prie kelio, šičia, apvalus kaupas, tarsi supiltas žmogaus rankomis, ant jo — pilies griuvėsiai ir keliukas žemyn į Aluntos galukiemius.

Gryčioje iš didžiulio dubens visi valgė rūgštų pieną, o paskui, temstant, Tomas ropštėsi ant piliakalnio šlaito. Tekėjo mėnulio pilnatis, per dieną įkaitusių žolių tyla, ciksi žiogai. Šalia, beveik po kojomis, blizga smulkių vilnelių žvynai. Pačiupinėjo akmenis, likusius nuo sienų ar pamatų. Ji bėgo iš čia, ketindama šokti vandenin ir nusiskandinti. Romualdas jam pakartojo tai, kas nuo senų senovės pasakojama apie pilį: kai kryžiuočiai jau beveik buvo ją užėmę, pagonių vaidilutė nenorėjo jiems pasiduoti — ryžosi verčiau nusižudyti. Išskyrus šį pasakojimą, nieko daugiau nežinoma. Tomas įsivaizdavo, kaip ji, iškėlusi rankas, bėgo ir šaukė ir kaip plaikstėsi jos baltas apsiaustas. Bet juk galėjo būti ir kitaip. Galėjo lipti lėtai, persijuosusi drobine juosta, su žaliu vainikėliu ant galvos, giedodama giesmes savo Dievo garbei, o priėjusi krantą, pasinerti pamažėle. Bet kur yra jos siela? Ar ji pasmerkta amžinai kentėti už tai, kad priešinosi krikštui? Kryžiuočiai buvo priešai. Degino, žudė, bet juk tikėjo Jėzų, ir jų suteiktas krikštas žmones saugojo nuo pragaro. O galbūt jos siela klaidžioja kažkur čia netoliese — nei pragare, nei danguj? Tomas ūmai pašoko, nes kažkas už nugaros sušiugždėjo. Tikriausiai pelė, bet vis tiek (nors į griuvėsius ėjo norėdamas pa-

tirti šiek tiek baimės) jis greitai nuskuodė atgal, ten, kur stogai, kur žmonių, karvių ir vištų balsai.

Kluone gulėdamas pro miegus dūsavo Zagrajus; Viktoras įspaudė šiene duobelę, ir Tomas pamažėle slydo į ją, nes buvo lengvesnis; kažkas svetimas tamsoje užlipo kopėčiomis, žengė per juos: „Kas?“— paklausė Romualdas; „Savas“,— jam atsakė,— kol galų gale viskas nurimo ir, žvilgtelėjęs į žvaigždę, spindinčią pro stogo plyšį, Tomas užmigo.

Pakirdęs iš miego ant šieno, visada pamatai, kad guli kitoje vietoje, negu tau atrodė. Tomas atsibudo ant pat krašto — nedaug trūko, ir būtų nukritęs; o Viktoras — ne prie Tomo galvos, bet prie kojų — dabar knarkė ir švilpčiojo pro nosį. Pilkšvoje šviesoje — suglamžyta, niekieno nepaimta gūnia, giliai į šieną įsirausę miega Romualdas ir Dionizas, o ant jų — Zagrajus. Tomas nervingai nusižiovavo, svarstydamas, ar juos jau reikia žadinti, tačiau tą pat akimirką sugirgždėjo ir atsidarė plačios durys, įsiveržė šviesa ir vėsa, ir kažkas iš apačios sušuko: „Ponas Bukovski! Reikia keltis!“

Ruošėsi ant plataus suolo priešais gryčią: Romualdas ir Dionizas juosėsi šovinines. Tomas prisigrūdo į kišenes šovinių. Buvo sekmadienis, ir kad nereikėtų žadinti moterų, išgėrė tiktai pieno. Šeimininkas su sūnumi, išsirengę prie ežero drauge su jais, iki pusės blauzdų atsiraitojo kelnes, iš pastogės nuo kablių nusiėmė kartis ir ilgus irklus.

Ežerą gaubė juostomis besisklaidantis rūkas. Nuo stataus tako jie matė ant žvirgždo pusiau ištrauktas valtis — prie jų tvyrojo garų debesis ir blyksėjo lygut lygutėlis vandens paviršius — it lėkštė; tiršto rūko pripiltos pilvotos valtys, atrodė, sustingusios amžinai. Apačioje, kai jie jau buvo prie valčių, tai šen, tai ten pasimatė vandens skiautės, švytinčios dangaus šviesa.

XLVIII

Pareigos ir malonumai nėra paskirstyti po lygiai. Pasipuošęs gražiomis plunksnomis antinas labiau mėgsta bū-

ti vienišas negu nuobodžiai tupėti ant kiaušinių ir rūpintis mažyčiais. Antis pačiais geriausiais metų mėnesiais — gegužę, birželį, liepą — arba plerpso lizde, arba tampo paskui save kvaksinčių padarėlių virtinę, ir bent kiek greičiau judėti jai neleidžia tos virtinės paskutinis narys, vos ne vos kasdamasis letenėlėmis. Pirmas rimtesnis darbas, kurio mokosi mažyčiai — kilus pavojui slėptis po plūduriuojančiais vandenyje lapais ir iškišti iš ten tiktai snapo galiuką. Vėliau jie miklinasi skraidyti, tačiau neužtenka mokėti mojuoti sparnais, svarbiausia — atsiplėšti nuo vandens. Ilgai nesugeba šito padaryti ir kelia debesis vandens dulkių, lėkdami tarsi ore, bet dar ne visai ore. Kaip tik šiame tarpsnyje daugumą iš jų ir užklumpa prasidėjęs medžioklės sezonas.

Valtys kvepėjo derva. Vienos pirmagalyje atsitūpė Tomas, už jo sėdėjo Romualdas su šunimi, o toliau — irklininkas, kuris varėsi tolygiai, perimdamas irklą čia į vieną, čia į antrą ranką. Taip slydo jie į žmogaus dar nepaliestus plotus, o į bortus pliuškenosi bangelės; antroji valtis, iš kurios kyšojo žmonių galvos, išsiskyrė migloje ir spinduliuose — atrodė, tarsi pakibusi tuščioje erdvėje. Plaukė tiesiai į priešingą krantą. Jau buvo galima įžiūrėti nendrių viršūnes. Irklininkas sustojo, padėjo irklą ir pasiėmė kartį, dabar stūmėsi ramstydamasis į dugną; atsistumdamas kiekvienąkart pasilenkdavo.

Plaukiojantis miestas, tamsių taškų sambūris vandenų dūmuose — tai ančių pulkas. Valtis slydo vis greičiau, stengėsi užtverti kelią į nendrynus; už motinos išsivinguriavo virtinė, bet netrukus iškriko; matyt, ančiukai tarpusavyje susišaukinėjo: „Ką daryti?“ Romualdas juokdamasis jam rėkė: „Atsargiai, nes išsimaudysi!“ Tomas stengėsi tvirčiau įsispirti valties pirmagalyje, pasirengęs šauti. Kai jie jau buvo gretimais, antys pakilo lėkti: plazdantys audros šuorai, fontanai, bach, pliekė Tomas, bach, bach — Romualdas; šratai nusėjo vandens paviršių, liko ratilai, trys sustingę brūkšniai ir ketvirtas — sukdamasis vietoje.

Jeigu kas nėra bandęs pasiekti nušautą antį, tokiam sunku tai paaiškinti. Beje, reikia skirti: ar plauki prie jos nuo kranto, palikęs drabužius — ir tada antis iškyla

prieš akis, supama tavo paties sukeltos bangos; ar manevruoji valtimi taip, kad antis atsirastų prie borto, o tada ištiesi ranką. Tačiau ir vienu, ir kitu atveju svarbiausias tarpsnis yra nuo tada, kai ją pamatai iš arti, iki tol, kol palieti. Iš pradžių antis atrodo šiaip plūduriuojantis daiktas, prie kurio mus traukia smalsumas. O paliesta ji pavirsta mirusia antim, ir daugiau nieko. Tačiau toji akimirka, kada čia pat, prie rankos, siūbuoja jos iškilus šlakuotas pilvelis, dar žada masinantį netikėtumą. Nes mes nežinome, ką nušovėme. Galbūt antį—filosofę, antį—išradėją ir šiek tiek viliamės (nelabai tuo tikėdami) surasti prie jos dienoraštį. Ir pagaliau tas laukimas (kai medžiojame vandens paukščius) kartais, nors retai, būna atlygintas: ant kojos — žiedelis, jame įspausti skaičiai ir ženklai, nurodantys kokios nors tolimos šalies mokslinę stotį.

Pasiėmė keturias nušautas krykles ir, plaukdami išilgai meldų, apžiūrinėjo įlankėles. Tomas po susipynusiais stiebais paregėjo antį, šovė — ji suplakė sparnais ir apsivertė. „Na ir nužiūrėjai!“ — pagyrė Romualdas, ir tą pačią akimirką kilo šurmulys ir į viršų nėrė stulpas jau gerai skraidančių antelių; Romualdas nubildino dvi, dupletu. Greta nuaidėjo taip pat Dionizo ir Viktoro kanonada.

Riba tarp sausumos ir vandens buvo neryški — ne krantas, o liulančių žolių kilimas. Paleido Zagrajų. Grimzdamas, pusiau eidamas, pusiau plaukdamas, jis stropiai taškėsi ir skalijo. Jaunos antelės šmirinėjo į visas puses it žiurkės — jie vos spėjo šaudyti. Švokštė maigomi meldai, irklininkas stūmė valtį į seklius užutėkius, kupinus dumblinų šaknų kvapo. Viename tokiame tvenkinėlyje atsitiko šit kas. Dairydamasis naujo taikinio, Tomas pastebėjo (o tam reikia gerų akių) truputį išsigaubusį lapą: po juo buvo paukščio galva. Antį išdavė tai, kad ji netupėjo sustingusi, o bandė kiek pasitaisyti. Jis jau kėlė vamzdį, tačiau apsigalvojo ir paliko ją gyvą. Nes ji ir taip buvo apmirusi iš baimės, bet drauge tikra, kad labai gerai pasislėpė. Nenušaudamas jos, jis įrodė turįs jai didesnę valdžią negu tada, jei būtų nušovęs. Kai jie skverbėsi iš tankumyno atgal į ežerą, prisitraukdami už meldų, kad lengviau būtų irklininkui, Tomas džiau-

gėsi, jog ji liko ten ir niekada nesužinos, kad žmogus dovanojo jai gyvybę. Nežinos ir to, kad jis žiūrėjo į ją ir svarstė, kad jis galėjo šauti, tačiau nusprendė kitaip. Nuo to laiko jie visados bus kaip ir susieti vienas su kitu.

Į antis, praskrendančias viršum galvų, Tomas nešaudė; kartą pamėgino ir gėdingai prašovė. Stebėjosi Romualdu, kuriam netrukdė net siūbuojanti valtis. O labiausiai stebėjosi dėl dryžgalvių kryklių. Jos lekia labai greitai, net švilpia, o be to, yra mažesnės už paprastas krykles, tačiau Romualdas nė karto neprašovė ir po suoleliu turėjo jau trejetą.

— O kaip jums sekėsi? — paklausė Romualdas brolių.

Viktoras kažką burbleno, o Dionizas iš jo juokėsi:

— Taigi kol jis tą savo pyškalą prikiš, antys jam ant galvos nutūpt gali.

Tomui šie žodžiai trumpam sugadino nuotaiką, nes tai jam atiteko Viktoro berdanas.

Lengvutis vėjelis šiaušė ežero paviršių, dabar jau ištisai apgaubtą dienos mėlynės. Aluntoje varpas skambino mišių. Klykavo žuvėdros, sukdamosi virš įkypai iš vandens kyšančių karčių. Sunkiai vasnodamas sparnais, padebesiu link miško skrido suopis.

Irklininkai patarė grįžtant dar užsukti prie upės. Ji iš ežero išteka už piliakalnio, ir kaimas smailiajame ežero gale tarsi įsispraudęs tarp senos tvirtovės piliakalnio ir upės. Ten, nuo kur prasidėjo nendrių tunelis, jie išbaidė keletą paukščių, kurie skrido sūkuriuodami. Romualdas vieną nušovė, tai buvo mažiausia iš ančių giminės — rudagalvė kryklė.

Lygus vanduo, užstotas nuo viesulų ir audrų, vieta, panaši į Afrikos glūdumas, kur Tomas kūrė žmogaus akims neprieinamas savo gyvenvietes. Juodi poliai su dumblių barzdomis, linguojamomis tėkmės,— kažkada, seniai čia buvo tiltas. Toliau — trobesiai prie pat ajerų juostos, išmindžioti ploteliai ir įlinkiai ten, kur ištraukiamos valtys. Priešais obelų sodus ant šatrų džiūvo tinklai, gulėjo bučiai. Baltos antys ir žąsys turškėsi prie lieptelių, kur moterys velėja baltinius. Iš tokios tykios upės regimas kaimas išauga sulig ištisa šalimi ar vals-

tybe, ir tiktai tada jame pamatai daugybę smulkmenų, kurių eidamas gatve arba nepastebėtum, arba tiesiog nelaikytum jų vertomis dėmesio.

Viktoras su Dionizu dabar plaukė priekyje, išbaidė krykles. Bijojo šaudyti, nes nežinojo, ar jos laukinės; tačiau kai jos ėmė skristi nevikriai kaip ir visi jaunikliai, pliekė iš trijų vamzdžių ir vieną nušovė. Tuo medžioklė ir pasibaigė, jie pasuko atgal ir skaičiavo laimikį. Romualdas su Tomu turėjo dvidešimt tris, iš jų septynios priklausė Tomui. Anie — penkiolika, ne tiktai kryklių, buvo taip pat viena rudė ir vienas dančiasnapis — pilkas, ruda galva ir su snapo galelyje styrančiu kabliu.

Atsigręžę į piliakalnį, jie turėjo prisimerkti nuo spindėjimo. Mirguliuodami lengvutėje migloje ir švytėjime, artinosi griuvėsiai. Pagonių vaidilutė, kuri kadaise gyveno ten ir nakčia vis aitrino Tomo vaizduotę, dabar nyko amžinai kartu su baubais ir pasakom. Jis gręžiojosi atgal, laikydamas už antkaklio Zagrajų, o šis spurdėjo ir kėlė letenas ant valties krašto. Šautuvo buožė atremta į suoliuką, vamzdis — prie krūtinės. Tomas jau tikras medžiotojas. Tačiau tenai, prie kito kranto, liko jo antis. Ką ji dabar veikia? Valosi snapu plunksnas, krykaudama plazdena sparnais ir džiaugiasi, dėkoja, kad praslinko pavojus. Kam dėkoja? Gal Dievas taip nusprendė ir paliko ją gyvą? Jei nusprendė, tai turbūt pašnibždėjo Tomui į ausį, kad nešautų. Tačiau jeigu taip, kodėl Tomui atrodė, jog tai priklauso tik nuo jo valios?

XLIX

Per dangų viršum žemės, kurioje visa, kas gyva, turi numirti, keliauja Saulė, pasipuošusi savo spindulingąja suknia. Tautos, kurios joje įžvelgia vyriškų bruožų, gali kelti tik nuostabą. Šitas platus veidas — tai pasaulio motinos veidas. Jos laikas nėra mūsų laikas, o iš jos rūpesčių mes žinome tiktai apie tokius, kuriuos geba suvokti protas, kamuojamas savo vienatvės. Amžinai tas pats — pasirodyti ir dingti,— o juk Saulė taip pat turi savo praeitį. Kaip sakoma senoje dainoje, seniai, labai seniai,

pirmą pavasarį (o prieš tai turbūt nieko nebuvo, tiktai chaosas) ją vedė Mėnulis. Kai atsikėlė anksti rytą, jos vyro jau nebuvo. Jis sau vienas vaikštinėjo ir įsimylėjo tada Aušrinę. Tai pamatęs, užsirūstino griaustinio dievas Perkūnas ir kardu perkirto Mėnulį perpus.

Galbūt ši bausmė buvo teisinga, nes Aušrinė yra tikra Saulės duktė. Perkūno rūstį, nukrypusį prieš ją vėliau, greičiausiai galima paaiškinti tuo, kad jis atsiminė, jog Aušrinė nelabai ryžtingai elgėsi su jai besimerginančiu patėviu. Dainose, kurias sudėjo žmonės, menantys tuos labai senus įvykius, priežastys nutylimos. Galima pasakyti tik tiek, jog per Aušrinės jungtuves pro vartus įgriaudėjo Perkūnas ir suskaldė į šipulius žalią ąžuolą. Iš ąžuolo trykštelėjęs kraujas apšlakstė nuotakos suknelę ir vainiką. Raudojo Saulės duktė ir klausė motinos: „Kurgi aš, motule mano, išsiskalbsiu suknelę, kur nuplausiu tą kraują?“ — „Eik, mieloji dukrele, eik prie ežero, kur įteka devynios upės“.— „O kur aš suknelę išsidžiovinsiu?“ — klausinėjo Aušrinė. „Darželyje, dukrele, kur žydi devynios rožės“. Ir paskutinis nerimastingas klausimas: „Kada gi bus sutuoktuvės, kai galėsiu apsivilkti šitą baltą suknią?“ — „O, dukrele, tą dieną, kai švies devynios saulės“.

Tiek mažai žinome apie viršum mūsų gyvenančių ir judančių būtybių papročius bei rūpesčius. Aušrinės sutuoktuvės neįvyko po šiai dienai, nors kiekvienas praslenkantis tūkstantmetis nebūtinai turi trukti ilgiau kaip akimirka. Šiokių tokių žinių mums perdavė mergaitė, praganiusi avį. Viskas vyko tą epochą, kada mirtingieji lengviau susikalbėdavo su dangaus dievybėmis.

„Nuėjau pas Aušrinę,— dainuoja mergaitė,— o ši man atsakė: aš turiu iš pat ryto Saulei ugnį įkurti“ (iš čia matyti, kad Aušrinė, dar netekėjusi, gyvena motinos namuose). „Nuėjau pas Vakarę,— toliau pasakoja apie savo bergždžius mėginimus mergaitė,— o toji man sako: aš turiu vakarais Saulei lovą pakloti“. Ir Mėnulis atsisakė padėti: „Aš esu kardu perkirstas, koks liūdnas mano veidas“. (Tiktai Saulė davė patarimą ir paaiškino, kad avytė nuklydusi kažkur toli, į šaltuosius kraštus, gal net į Suomijos šiaurę.)

Ar kunigas Monkevičius yra planeta? Drugeliui, kuris virpčiojo virš nasturtų ir razetų lysvelių, be abejo, taip. Šviečia plikė, ir kas žino, kokių regos malonumų drugeliui teikia tas kalnas, lūžtantis ir atsispindintis gausybėje jo akių. Vos pora gyvenimo dienų jam tenka, tačiau negalima būti visiškai įsitikinusiam, kad už tą trumpalaikiškumą drugelis negauna užmokesčio — mums nepasiekiamas ekstazės, kylančios gėrintis įvairiomis formomis ir spalvomis.

Kunigas Monkevičius: ir paviršius, ir — po juo judantys planetų mechanizmai, kraujo apytaka, milijardo nervų virpesiai. Yra, be abejo, žmonių, kuriems jis atrodo ne ką reikšmingesnis negu skruzdėlytė ir kurie prapliuptų juoku, pamatę jo apatinukes ir tai, kas kadaise panėšėjo į chalatą (namuose iš taupumo jis nevilkėjo sutanos). Linkčioja, vaikštinėdamas su brevijoriumi, tačiau dabar galėtų mojuoti dalgiu, jeigu jo motina nebūtų nusprendusi, jog bent vieną iš savo sūnų išgelbės nuo valstiečio dalios. Aplinkybės, stipresnės negu jo norai ar nenorai, lėmė taip, kad jis tapo ištikimas Bažnyčios tarnas. O juk jis pats kasdien atlieka savo pareigą ir moko visus žmones, kad jie save labiau vertintų nei kokį nors kalną, planetą ar visatą. Iš aistros pradėti naujagimiai seilėjasi ir kniaukčioja, kai kunigas jiems duoda druskos žiupsnelį, reiškiantį, jog jų laukia kupinas kartėlio gyvenimas; iš Gamtos dovanų stato Šventosios Dvasios buveines, krikštydamas vandeniu, įspaudžia jiems Žodžio žymę. Nuo šios akimirkos, išplėšti iš amžinosios tvarkos, jie įgyja teisę suvokti savo ir Gamtos priešingybę. O vėliau, kai sugriūva kūno namai ir nustoja plakusi širdis, kunigas Monkevičius ar kas nors kitas, apdovanotas tokia pat valdžia, nuplauna jų nuodėmes brėždamas aliejaus kryžius ant kaktos, krūtinės, viso kūno, netrukus pavirsiančio žemės dulkėmis: sutartis tarp materijos ir dvasios jau panaikinta.

Tačiau kunigas anaiptol ne visą laiką skiria svarstymams apie šias pareigas. Dabar, pavyzdžiui, mostelėjęs ranka, nuo žolytės nuvijo peteliškę, norėdamas pamatyti, kaip ji skrenda; jis stebi bitę, virpsinčią virš baltos lelijos taurės, ir, laikydamas tarp pirštų popieriaus lapelį,

sako: „Nenaudėliai". Jis turi galvoje paskutinį krikštą: per mažai užmokėjo. Išsisukinėjo, kad pinigų neturi, bet galėjo duoti daugiau. Jam pikta, kad pasielgė kaip minkštaširdis ir nuleido savo įprastinę kainą.

Tomas nusiėmė kepurę ir spustelėjo vartelių rankeną. Stovėjo priešais kunigą, suvokdamas savo misijos svarbą. Žodžiai, kuriuos jis tarė, skambėjo oriai ir tragiškai — taip, kaip ir derėjo.

— Atsiprašau, kunige, senelė Dilbinova labai silpna. Buvo atvažiavęs daktaras ir sakė, kad ilgai nebegyvens.

— A! — atsiliepė klebonas, šitaip parodydamas, kad išgirdo.— Na, ką gi, aš, va, tuoj, tuoj.

Ir jau luteno link laiptukų.

— Aš su brika. Ten, apačioje, pririštas arklys.

— Na, tai gerai. Tu manęs čia palauk.

Priderėjo atsiųsti briką, nors netoli, keli žingsniai. Pašnibždomis šnekančios močiutės Misios mina, jos, senelio ir Elenos pokalbiai, visiškai pasikeitęs jų elgesys rengiantis pasitikti *Tai* davė progą Tomui pasijusti išdidžiam, kad ir jis gali dalyvauti pačiam rimčiausiame suaugusiųjų gyvenimo įvykyje. Kadangi visi buvo užsiėmę,— kaip tik pati rugiapjūtė,— kunigą parvežti liepė jam. Tomas lyg ir mokėjo kinkyti arklius, bet jam visada susinarpliodavo pakinktai, todėl padėjo senelis. Į kleboniją per Švedų Pylimus nėra jokio kelio, reikia važiuoti žemyn pro kryžių, iš visų jėgų įtempus vadeles, kojomis įsispyrus į brikos priekį ir labai pamažėle, nes tuojau apačioje yra posūkis. Tiktai už kryžiaus galima atleisti vadeles, nes jau vis tiek arklių nieku gyvu nenulaikysi, o be to, šitam čia jau neprieštarauja važnyčiojimo taisyklės.

Senelė Dilbinova, kažkokia sumažėjusi, nejudėdama gulėjo prietemoje, ir tas vaizdas vertė Tomą vaikščioti pirštų galais, o jei kalbėsim apie jausmus, tai į vaidmenį, tekusį jam šioje dramoje, tikriau, vieną iš pagrindinių vaidmenų — anūko ir namiškio, kuriam jau nebesakoma: „Ką tu ten išmanai!" — jis įsijautė visa širdimi. Įsivaizdavo: skamba varpelis, iš už tvorų žiūri veidai, žmonės pamaldžiai lenkia galvas, o jis sėdi ant aukštos pasostės.

Dabar viskas ir vyko taip, kaip jis manė. Klebonas iš artimiausios gryčios pasišaukė mažą berniuką, tas užsiropštė pas Tomą ant pirmos sėdynės ir purtė varpelį. Rūpestingai važnyčiodamas (jau ta atsakomybė), Tomas slapčia dairėsi į šalis — ar mato. Deja, namai beveik visur buvo tušti, visi išėję į laukus, tik kur ne kur kieme pasirodydavo kokia bobutė ar senukas, persižegnodavo ir, pasirėmę alkūnėmis vartų, žvilgsniais lydėjo svarbiausiąjį jiems — už mėnesio ar už metų — keliauninką.

Smarkiai spigino popietės saulė, ir klebono plikę nusėdo prakaito lašeliai. Iš tiesų: nei saulė, nei mėnulis, nei aušrinė negali susilyginti su kunigu Monkevičiumi. Jis yra Žmogus; o jeigu kam nors šito dar negana — tai, ką jis laiko savo rankose, nusvertų svarstyklių lėkštelę, net žvaigždės ir planetos tampa lengvesnės nei kelio dulkės. Jo pašukiniai marškiniai su šlapiomis dėmėmis pažastyse trenkia gyvulio dvoku, tačiau jis sugeba padaryti taip, kad būtų įvykdytas pažadas: „Pasėtas nešvarumuose — prisikels skaistus kūnas. Pasėtas nešlovėje — prisikels pagarbintas kūnas. Pasėtas silpnas — prisikels galingas kūnas. Pasėtas gyvulio kūnas — prisikels dvasios kūnas“.

L

— Laiškas!

Vos girdimas girgždesys iš prietemos, kurioje žėruoja langinės plyšys.

— Ne, senele, nebuvo jokio laiško.

Meluoja, nes laiškas guli ant staliuko močiutės Surkontovos kambaryje. Jau kuris laikas įvesta cenzūra, ir, kaip paaiškėjo, ne be reikalo. Tomas girdėjo namiškių pokalbius po to paskutinio laiško, su vokišku ženkliuku, atėjusio ne per Latviją, o per Karaliaučių. Apsaugok Viešpatie — nieku gyvu negalima jo rodyti! Kiek įmanoma atsargesniais žodžiais laiške buvo pranešama tai, apie ką Tomo motina atskirai jau parašė tėvams. Konstantinas negalėjęs atsiskaityti už kariuomenės pinigus, kurį laiką sėdėjęs kalėjime, jį išmetę iš armijos, o dabar mėginąs gauti kokią nors vietą policijoje. Matyt, Teodoras

nepakankamai rimtai pažiūrėjo į senelės Dilbinovos ligą, jeigu laiške nenuslėpė šių brolio nuotykių.

Taigi šitie dalykai jai niekada nebus atskleisti. Taip atsitiko, o drauge ir neatsitiko, nes žinia pasiekė tiktai abejinguosius, kurie, sužinoję apie šį niekuo neišsiskiriantį nusikaltimą, tik gūžtelėjo pečiais. Sakytum, kulka, kuri galėjo perverti širdį, įstrigo į medį.

— Mirštu. Kunigo.

Taip dažnai ji sirgdama kartojo, jog miršta, išpūsdama kiekvieną menkiausią negalavimą, it pasakų karalaitė, kuri skundėsi, kad mažas žirniukas duria jai per septynerius pūkų patalus. Ir galbūt hipochondriški atodūsiai teikdavo jai palengvėjimą, nes tai buvo įprasta, neatsiejama nuo normalios gyvenimo eigos. Kol mes vis kalbame apie savo mirtį, šitaip įrodinėdami ją priklausant nuo mūsų pačių, mums atrodo, kad ji niekada ir neateis.

— Ponia brangioji, jūs dar mus visus pergyvensite,— skubėjo užtikrinti močiutė Misia. Bet kad kunigas nepakenks, tai tikrai. Šitiek žmonių vien jisai išgelbėjo. Jau seniai reikėjo parvežti, ir būtumėt, ponia, jau tikriausiai vaikštinėjusi sau po sodą.

Nuraminti. Nes ligoniai, viską žinodami, dar netiki ir yra dėkingi už patį žodžių skambesį, už toną, kuris laiduoja, jog nebus peržengta toji riba, už kurios jau nėra žodžių. Tomą nemaloniai nuteikė saldokas močiutės Misios balsas. Ir kam ji šitaip perdeda?

Tą pačią dieną klebonas lipo laipteliais tarp laukinių vynuogių, uždengusių priebučio kolonėles. Nereikia pamiršti, jog tie keturiasdešimt ar penkiasdešimt metų, prabėgę nuo jo vaikystės, nepakeitė kunigo taip smarkiai, kad jis nė kiek nesijaustų kaimo berniuku, ganančiu galvijų kaimenę. Dabar bateliais apautos jo kojos kadaise buvo raudonos ir mėlynos nuo rudens gruodo. Primynęs botagiūkštį, jis smalsiai, tarsi išvydęs kokį retą žvėrį, pakelėj stebėdavo ponus, raitus arba važiuojančius blizgančiomis karietomis su vežėjais, apsivilkusiais livrėjomis. Ir dabar į tuos žemus kambarius jis ėjo ne tik kaip Kristaus atstovas, o iš paskos už rankos tempė taip pat ankstesnįjį save, visada nedrąsiai peržengiantį dvaro

slenkstį. Toji pagarba, kuri buvo jam rodoma, anaiptol neapsaugodavo nuo baimės būti pažemintam. Todėl jis slėpėsi už kamžos ir stulos, nes jos sutvirtindavo jį ir teikdavo orumo jo judesiams — jeigu apvalaina figūrėlė trumputėmis kojomis apskritai gali būti ori.

Paskum už jo nugaros užsivėrė durys, ir senelė Dilbinova liko su kunigu akis į akį. Nepaisant veidmainiškų močiutės Misios raminimų, nedaug telieka iliuzijų, kai iš aukštai, iš kur plaukioja veidų dėmės, ateina šlamesys, mirguliuoja balti ir violetiniai blyksniai. Tai reiškė, kad užsibaigia šitiek dalykų, įsipynusių tarp išorės daiktų, tai pagauna ir mus — nors, be abejo, sunku, beveik neįmanoma pripažinti, kad, būdamas savimi, jau nebeturi savo asmeninės, tik tau vienam atiduotos erdvės, ir kad reikia pasiduoti neišvengiamybei: skaitmeniui, nuo kurio nuslysta vaizduotė.

„Ar turi jėgų išpažinti nuodėmes, mano dukra?" Mano dukra — taip kalbėjo mažas lietuvis piemuo Bronelei Ritter, kilusiai iš Hanzos miesto — Rygos.

— Vardan Dievo Tėvo, Sūnaus ir Šventosios Dvasios. Amen. Nesikankink, mano dukra, gailėkis už nuodėmes, Viešpačiui Dievui to ir užteks.

Tačiau Bronelė Ritter brido per miglas, sunkiai drėskė jas rankomis, braudamasi prie kažkokio nepasiekiamo švytinčio taško.

— Nuodėmė,— sušnibždėjo ji.

— Kokia nuodėmė? — palenkė viršum jos ausį.

— Abejojau, ar yra Dievas ir — ar — mane — girdi.— Jos pirštai sugniaužė kunigo rankovę.

— Nuodėmė.

— Aš klausau.

— Nemylėjau vyro — tegu — man — atleidžia.

Labai sunku eiti per miglas. Ir dar — tarsi lapų šiugždesys:

— Mano sūnus... aš pasakysiu...

Pakėlė ranką: „Ego te absolvo", kalbėjo garsiai. Baltas skritulėlis leidosi žemyn, apšviestas silpnos, pro pravertą langinę besiskverbiančios šviesos.

Į takelio žvirgždą atsimušęs sviedinys pasiekia jo laukiantį delną; žolė spindi nuo ryto rasos, čiulba paukš-

čiai — ištisos paukščių kartos nugyveno nuo tos akimirkos; senelė Mogliova, palaidota giminės kape Imbroduose, veja vilnonius siūlus, šaukia: „Bronele, išskėsk rankas, va taip“ ir lėtai vynioja minkštą sruogą aplink jos riešus. Senelė padovanojo jai iš koralų padarytą kryželį, kurio viduryje buvo mažas langelis. Priglaudęs ten akį, įžiūri kambarį, kuriame kaip tik vyksta Paskutinė Vakarienė. Jėzus laužia duoną, ir nežemiški spinduliai pindamiesi sklinda iš jo kaktos, o toliau matyti suskeldėjusios sienos. Dideli ir maži dalykai susilygina: tasai žvilgsnis į koralą su šviesesnėmis gyslelėmis; nuvargęs moters balsas anksti rytą: „Sūnus!“; girgždančios rogių pavažos, erdvės baimė; Kristaus judesiai, kurie ne buvo, o yra; laiko santrumpa, nieko jau nebeskaičiuoja nei laikrodis, nei klepsidroje byrantis smėlis. Lūpos neturi jėgų prasiverti, ir pagalba ateina iš ten, iš išorės: paplotėlis priglunda prie liežuvio, atsiveria koralas, ir ji sumažėjusi įeina ten, priešais stalą, o Jėzus pats savo rankomis paduoda jai pusę perlaužtos riekės. Toli toli, kitame krašte, guli jos kojos, kurias liečia kunigas Monkevičius,— platus, didelis artojų, šienpjovių sūnaus bei anūko pirštas patepa jos odą aliejais.

Kada tiktai kunigui teko būti prie mirštančiųjų, jis visuomet atspėdavo, jog prie lovos yra ne vienas, jog Nematomieji arba tupi išsirikiavę ant grindų, arba blaškosi ore — viskas kunkuliuoja, švaistosi kalavijai. Tie iš jų, kuriuos privilioja sielvartas, mėgaujasi nevilties tvaiku, kylančiu ten, kur dingsta ateitis. Jie stengdavosi įkuždėti žmogui, kad rūpintųsi daugiausia savo paties asmeniu, kad pakliūtų į savo paties paspęstus spąstus, o tuo pat metu, piešdami laimės vaizdus, rodydavo ir būtinybę, kurios žmogus negali įveikti. Tad nenuostabu, jog jie laukia iš mirštančiojo lūpų išsiveržiant prakeiksmo nugyvento gyvenimo apgaulingumui ir žadėtai melagingai laisvei.

Brėždamas kryžiaus ženklą, kunigas vaikė tuos, kurie liepia vis reikalauti ir reikalauti įrodymų, tikėdamiesi nugalėsią, kai reikalavimais bus išmėginamas slaptingasis Dievas. „Parodyk savo galios ženklą, ir patikėsiu, jog ne-

pavirsiu į nieką, jog nenueisiu į žemės puvėsius",— jie šliaužioja ir stengiasi, kad ši mintis išliktų net tada, kai suirs visos kitos mintys.

Tačiau ant Michalinos Surkontovos staliuko liko gulėti laiškas, pranešantis, jog maldos nebuvo išklausytos. Jeigu tas faktas, kad pagimdė netikusį vaisių, Bronelei Ritter davė pagrindo laikyti save blogesne už kitus, tai laiškas ir buvo skirtas ją dar labiau nugramzdinti į neviltį. Ar teisinga, kad jis nepasiekė jos? Galbūt norėta, kad ji įveiktų patį didžiausią sunkumą ir pasitikėtų Dievu tuomet, kai pasitikėjimui aiškiai nesuteikiama jokios dingsties? Gailėdamiesi jos ir saugodami nuo smūgio, žmonės jai padėjo taip, kaip gali padėti žmonės, tai yra — pasidalindami tarp savęs jos iliuzijas. Nes vis dėlto iš aukštybių atėjusius žiaurius nuosprendžius jie laiko pernelyg žiauriais.

— Miega?

— Dabar užsnūdo.

Daktaras Kohnas paliko morfijaus ir paaiškino, kaip naudotis švirkštu, jeigu skausmai nepraeitų. Klausiamas, kokia čia liga, jis per kelis savo vizitus iš pradžių atsakinėdavo — „turbūt vėžys", o paskui — „vėžys". Jo buvimas šičia jau nedaug tegalėjo pagelbėti. Daugiau padėjo kunigas Monkevičius, nes dabar, kai jis ėjo iš kambario, senelės krūtinė kilnojosi tolygiai ir jos alsavimas buvo ramus. Pasikaišęs sutanos skvernus, jis atsisėdo valgomajame prie stalo, jau labiau savimi pasitikėdamas. Po keleto prideramų sakinių pareiškė nuomonę, jog šiais metais gražiai užderėjo rugiai.

— Barometras krypsta į lietų,— atsiduso senelis,— kad tiktai spėtume suvežti.

Ir pastūmė jam uogienės.

Klebonui knietėjo sužinoti ką nors smulkiau apie susipynusius su politika šeimos reikalus.

— Ak, vargšė ponia Dilbinova. Viena, be sūnų. Bet ką padarysi, jie juk toli...

Nieko daugiau pasakyti neišdrįso.

— Toli,— sutiko senelis.— Ką gi, žmogus blaškosi po pasaulį, kur tik gauna darbo.

— Ne visur, aišku, pasaulis toks kaip mūsų užkam-

pyje,— nepraleido progos močiutė neįgėlusi šitam kraštui.

— Žinoma, tarnystė — ne draugystė.

Miltų maišiukas brikoje — praktiška dovana prieš naująjį derlių; klebonas, be abejo, suprato, kad tuo pasirūpino ponas Surkontas, nes toji pikta šykštuolė būtų pasinaudojusi tuo, jog jis nelabai drįso jiems girdint kalbėti apie žemiškąsias gėrybes. Tomas ant arklio snukio užnėrė apynasrį ir tarp lūpų, žalių nuo sučiaumoto šieno, įkišo žabokles. Nuo liepų dvelkė medaus kvapas, ten triūsė bitės, apspitusios dūzgiančius žiedus. Bronelė Ritter pamažėle klajojo pačiu laiko pakraščiu.

LI

Norint tinkamai sukrauti pėdus į ilgą vežimą su gardimis, reikia išmanymo, tai beveik tas pats kaip pastatyti namą. Kada statinys jau baigtas, reikia iš priekio ant šatros galo užmesti virvės kilpą; apvali šatra, slidi nuo ilgo naudojimo, turi priveržti krovinį, kad jis nesuirtų, kai vežimas pasvyra. Paprastai dvejetas vyrų tempia virvę prie vežimo galo, kad labiau prispaustų šatrą, ir tai nėra labai saugu, nes jeigu išsprūstų, krisdama gali sulaužyti arkliams sprandus. Galop vežikas užsiropščia ant paties vežimo viršaus ir važiuodamas mato priešakyje arklius, sumažėjusius it voverytės. Įvažiuojant pro klojimo duris, reikia prigulti: tik šitaip galima prasisprausti. Tokie gelsvi keturkampiai kūgiai visą dieną linguoja po alėją, ir ten, kur jie brūžuoja riešutynus, lieka nukarę šiaudagaliai. Oras tvankus, pritvinkę slenka žemi debesys, pagaliau pavakare pradeda lyti, lietus vis smarkėja ir pliaupia visą naktį.

Namuose Tomas pastebėjo kažkokį nekantravimą. Močiutė Misia su Antanina vis keitėsi prie ligonės lovos ir, nors stengdamosi to neparodyti, šiek tiek širdo ant jos. Gailestis žmogui, kuris iš skausmo rėkia ir verkia, taip pat mūsų pačių nuovargis žadina norą, kad viskas kuo greičiau pasibaigtų. Tačiau vėl užėjo giedros dienos, oras virpuliavo nuo karščio, ligonei suleido morfijaus. Tomas

galvojo apie Barkūnus — visai neaišku, kada ten vėl galės nueiti. Norėdami išvėdinti kambarį, atidarė langines ir langus, įskrido kregždė ir lakiojo sukdama ratus.

Trečią dieną po to, kai apsilankė kunigas, pavakare, Antanina piktu balsu šūktelėjo nuo priebučio: „Tomai!", ir jis pašoko nuo žolyno — jam buvo nemalonu, kad užklupo jį ten, tarsi tyčia būtų laukęs. Prietema; močiutę Misią rado besigalynėjančią su skrynios antvožu. Iš ten senelė Dilbinova taip dažnai jam ištraukdavo mažų dovanėlių. Pačiame skrynios viršuje buvo pasidėjusi grabnyčią: „Kai matysit, kad mirštu, atsiminkit — ten yra".

Klaidžiojantis ir pakrikęs ligonės žvilgsnis priminė jos balsą, paskutiniu metu gerokai gergždžiantį. Antanina atsiklaupė ir ėmė skaityti iš maldaknygės litaniją lietuviškai. Močiutės Surkontovos veidas, panašus į didelės pelės snukutį, vis palinkdavo prie galvūgalio; sukiodama rankoje vaškinę žvakę, ji tripinėjo čia šen, čia ten.

Stovėdamas netoli lango, šiltoje saulės dėmėje ant rudai dažytų lentinių grindų, Tomas trynė vieną basą koją į kitą. Jis jautė save taip aiškiai kaip niekada. Širdis tuksi, žvilgsnis aprėpia kiekvieną smulkmeną; kad taip dabar pasirąžius, pakėlus rankas ir giliai įkvėpus oro. Senelei gęstant, augo jo triumfas, kuris jam pačiam buvo šiurpus ir kurį staiga nutraukė aimana. Jos krūtinė kovojo dar dėl vieno vienintelio kvėptelėjimo,— Tomas išvydo ją mažą, beginklę, atsidūrusią priešais baisybę, kuri abejingai ją traiškė, ir puolė prie lovos šaukdamas: „Senele, senele!", gailėdamasis dėl visų jai padarytų skriaudų.

Tačiau jinai, nors atrodė tebeturinti blaivią sąmonę, nieko neregėjo. Tomas atsikėlė ir, rydamas ašaras, stengėsi visam laikui savo atmintyje įspausti kiekvieną jos judesį, kiekvieną krūptelėjimą. Jos pirštai čia susispausdavo, čia atsileisdavo, gniaužydami antklodę. Iš burnos išsiveržė gargaliavimas. Ji grūmėsi su kalbos netektimi.

Spragtelėjo degtukas, ir žvakės dagtį apgaubė maža liepsnelė. Prasidėjo agonija.

— Jėzau! — dar aiškiai pasakė.

Ir tyliai — bet Tomas vis dėlto gerai išgirdo tą ore tirpstantį šnabždesį:

— Pa-gel-bėk.

Jeigu šalia būtų buvęs kunigas Monkevičius, būtų galėjęs įsitikinti, kad Nematomiesiems teko pralaimėti. Nes prieš taisyklę, skelbiančią, kad kiekvienas numiręs pavirsta dulkėmis ir išnyksta amžių begalybėje,— ji iškėlė savo vienintelę viltį — tąjį, kursai laužo visas taisykles ir visus dėsnius. Jau nereikalaudama jokių įrodymų, nepaisydama priešingą nuomonę palaikančių argumentų, ji tiesiog tikėjo.

Sustingę akių baltymai, tyla, spragsintis žvakės dagtis. Bet ne: krūtinė subangavo, giliai įkvėpė, ir vėl tekėjo sekundės, ir tas ūmus kvėpavimas, kai kūnas jau atrodė miręs, kėlė nuostabą, jis buvo neatpažįstamas, šaižiai sugargiantis nelygiais tarpsniais. Tomas virpėjo iš nuogąsčio, regėdamas šį žmogaus esybės nykimą. Tai jau nebebuvo senelė Dilbinova, o tik apskritai mirtis; ne jos buvo veido bruožai, odos atspalvis, viskas pradingo, tiktai jos baimė ir tie „ojei, ojei". Negreitai, praslinkus galbūt pusvalandžiui (nors matuojant kitais matais jis, ko gero, prilygo ištisam gyvenimui), jos pravertos lūpos sustingo vidury kvėptelėjimo.

— Ir amžinoji šviesa tegu jai šviečia, amen,— šnabždėjo močiutė ir atsargiai vienu pirštu nuleido žemyn mirusiosios vokus.

Senelis persižegnojo lėtai, iškilmingai. Paskui visi pradėjo tartis, kur ją pernešus. Lovoje buvo išgulėtos tokios gilios įdaubos, kad kūnas būtų sustingęs pusiau sėdomis. Nusprendė įnešti ilgą stalą, ir Tomas padėjo jį įsprausti pro duris. Stalo viršų užklojo tamsia marška.

Tomas taip pat padėjo senelę Dilbinovą pernešti nuo lovos ant stalo. Kai, norėdamas kilstelėti, pakišo ranką, atsismaukė jos marškiniai, ir jis skubiai nusigręžė. Kai laikė ją ore, o Antanina kėlė už pečių, ant paklodės pastebėjo ruoželį išmatų, trykštelėjusių prasidėjus priešmirtiniams traukuliams.

Grįžo, kai ji gulėjo jau nuprausta ir aprengta. Rankos sunertos ant krūtinės, kulnai suglausti, pėdos prasiskyrusios, o smakras parištas skarele. Pro jau atidarytą langą skverbėsi vakaro garsai: ančių kvarksėjimas, lėtas vežimo tarškesys, arklio žvengimas. Viskas taip ki-

toniška, taip ramu, kad net kilo abejonė, ar iš tiesų čia įvyko tai, ką jis regėjo savo akimis.

Tomas buvo pasiųstas pas račių, ir taip liūdesys pamažu praėjo. Račius gyveno kumetyne, dirbo ir dvarui, ir kaimui. Tomas jį atvedė ir žiūrėjo, kaip jis matavo ilgį ir plotį. O vakare ilgai negalėjo užmigti, nes už durų gulėjo lavonas, ir senelė, skverbdamasi į jo mintis iš kitos, nežemiškos sferos, jau žinojo apie jo niekšiškumą. Nes žiūrėdamas, kaip jinai miršta, jis jautė malonumą. Aitrų — kaip uogos, nuo kurių perši liežuvis, o drauge traukia dar suvalgyti. Dviejose aukštose žvakidėse prie stalo-katafalko dabar degė žvakės, Tomas girdėjo maldas, bet ji buvo vieniša toje juodoje naktyje.

Rytojaus rytą (stiklinėje lėkštutėje, ištirpusio vaško gurvolėliuose įklimpo naktinio drugio sparneliai; tarp senelės vokų blyksėjo baltas ruoželis) Tomas nuėjo pas račių, nes jam buvo įdomu, kaip bus dirbamas karstas. Kieme prie dirbtuvės atremti vienas į kitą stovėjo mediniai ratai dar be lankų ir gulėjo suverstos lentos. Jis žinojo tą varstotą, šerpetotą nuo įkirtų ir įbrėžimų, su atsikišusiomis spaustuvų rankenomis, laisvai slankiojančiomis skylėse, taip pat tą besimėtančių po kojomis drožlių kvapą. Mokėjo sustingęs ilgai sėdėti ant kelmelio, užburtas obliaus brūkšėjimo. Taip buvo ir dabar. „Pušis per menka, imsim užuolą“,— kalbėjo meistras Kelpšis (iš nosies ir gumbais paėjusio veido jis buvo truputį panašus į močiutę Misią). Ant jo rankų išsiraizgiusios gyslos — kalnai ir slėniai. Iš obliaus plyšelio vyniojosi drožlių sruoga, ir tas galėjimas valdyti medį teikė džiaugsmo: jeigu galima taip puikiai nušvitrinti lentą, tai būtų galima taip pat išlyginti, sutaikyti viską, kas tik yra pasaulyje. Taigi jau visam laikui prie senelės Dilbinovos skruostų išliks ąžuolo rievių piešinys. Vėl Tomas buvo kupinas ano sapno apie Magdaleną. O ar pro karsto plyšelius gali įlįsti kirmėlės? Balta lavono kaukolė su giliomis duobėmis vietoje akių, o lentos vis dar tvirtai laikysis. Senelė turbūt iš tiesų mirė. Ji pasakodavo jam apie siaubingus nutikimus, apie letargą — kaip, jau užkalus karstą, iš jo pasigirsdavo bildesys, o kartais kas nos užgirsdavo bildesį iš kapo, tada nukasdavo žemę, pakeldavo dangtį ir rasdavo jau

uždususius, visaip iš įstangos susirietusius žmones. Ji labiausiai bijojo pabusti šitaip ir suvokti — tegu ir trumputę akimirką,— kad yra gyva palaidota; visada kartojo, kad jau geriau taip, kaip padarė kažkas iš jos giminės — liepė mirusiajam suskaldyti galvą plaktuku, kad įsitikintų, jog tai ne letargas.

Kryžius irgi turėjo būti ąžuolinis. Račius iš kišenės išsitraukė storą pieštuką, paseilino ir ant lentgalio nupiešė, kaip jis turėtų atrodyti. Tomas ir vėl įvertino privilegiją būti anūku. Kryžiaus skersinio galus sujungė savotiškas stogelis. „Kam jisai reikalingas?" — bakstelėjo pirštu Tomas. „Taip reikia. Šiaip, va, sukalti dvi lentas — negražu. Ir lietus tada nuteka, nepūdo medžio". Anot Antaninos, žmogaus siela ilgai sukiojasi aplink savo paliktą kūną. Sukiojasi ir apžiūrinėja save ankstesnįjį, stebėdamasi, kad ligi tol save pažinojo tik neatsiejamą nuo kūno. O su kiekviena valanda veidas, kuris atspindėdavo ją kaip veidrodis, vis keičiasi, vis labiau panašėja į apmūsojusį akmenį. Vakare Tomas pastebėjo, jog senelė jau kitokia negu buvo rytą, tačiau staiga išsigandęs atsitraukė, nes ji pasižiūrėjo į jį. Puolė prie durų ir jau norėjo surikti, kad senelė bunda iš letargo. Bet ne, ji net nepajudėjo. Tiktai truputėlį prasivėrė vokai, ir žvakių atšvaitas virptelėjo akies baltymo ruoželyje. Ten, viduje, siela jau nebegyveno. Jeigu Antanina sakė tiesą, tai ji tik pleveno aplink, liesdama pažįstamus daiktus ir laukdama, kada įvyks laidotuvės ir ji galės iškeliauti, nė kiek nebesijaudindama dėl savo nuosavo kūno.

LII

Debesys susidėsto į pilvotas figūras. Dabar per padangę keliauja slibinas, su užsirietusia uodega ir pelekais, jo snukis nusidriekia, ištįsta, nuo to snukio atitrūksta baltas kamuolėlis ir lekia, stumiamas jo alsavimo. Per tą slibiną slenka plonas kryžius, kurį neša zakristijonas, paskui jį eina klebonas, o karstą neša Baltazaras, Pakėnas, Kelpšis ir jaunasis Sipnevskis. Nuo Švedų Pylimų, per kuriuos traukia procesija, galima aiškiai matyti ma-

žyčius žmogiukus, krutančius tarp pėdų taškelių nuožulniai nusidriekusiuose laukuose, kitoje Isos pusėje. Matėsi ir javų vežimai.

Lukas Juknevičius, atvažiavęs su Elena iš vakaro, pribėga pakeisti Pakėno; viršum tamsių languotų jo kelnių prasiskečia juodi skvernai. Jis palenkia galvą, nes nešti sunku, karstas pasvyra žemyn, susiūbuoja, o jis tipena smulkiais žingsneliais ir trukdo kitiems. Taigi ir vėl Lukas pasirodo esąs juokingas, ne kitoks, ir Tomas jaučiasi nusivylęs. Tik tiek, kad jis užsispyręs: graudžiai raukosi, bet įsirężęs neša. Šatibelka apsivilkęs tamsiai mėlyną palaidinį, jo žmona užsirišusi šilkinę skarutę su juodomis gėlėmis.

Bažnyčioje visi sėdi suoluose. Tomas mėgina melstis, tačiau galvoja apie jau iškastą duobę. Šeimos kape liko tiktai dvi vietos — močiutei Misiai ir seneliui, todėl ją laidos kitur, netoliese. Vyrai kasdami užkabino ąžuolo šaknį, perkirto ją kastuvu, ir dabar styro molyje šviesios dėmelės — medžio žaizdos. Šaknys apraizgys karstą, gal net prasiskverbs į jo vidų, ir senelė gulės tarsi sučiupta kokio paukščio nagų.

Ir kai kiti pamažu dar tiktai pradeda slinkti link durų, Tomas jau spraudžiasi pro antkapius. Taip, šičia. Norėdami ją palaidoti greta Surkontų, parinko patį kapinių pakraštį; vos per keletą žingsnių nuo čia — lietaus apardytas, su retų žolių kuokštais Magdalenos, geros Tomo pažįstamos, kauburėlis. Nieko, kas iš tiesų dedasi po mirties, neįmanoma įsivaizduoti, tačiau jos abi kažkaip turėtų susitikti. Kaip? Ištiesia viena kitai rankas (nukirsta Magdalenos galva jau vėl ant kaklo), ir abi prapliumpa verkti. „Kam mes sielvartavome, argi buvo verta? Ir kodėl viena kitos nepažinojome ir kentėjome abi atskirai? Būtum gyvenusi mano namuose,— šneka senelė,— aš būčiau tave už vyro išleidusi, tu būtum man gyventi padėjusi, nes tu drąsi. Kaip blogai, kad žmonės myli vienas kitą tiktai po mirties. Ar sunku nusinuodyti? Norėčiau žinoti“.—„Sunku,— dūsauja Magdalena.— Meldžiausi, kad Dievas man dovanotų, ir taip klūpodama prarijau nuodų, bet tuojau persigandau ir ėmiau šauktis pagalbos“. Jos abidvi jaunos, senelė tokia kaip savo ankstesnėse

nuotraukose, kai dar nešiojo suknelę, smarkiai įsmaugtą per liemenį. Ir sako viena kitai „tu". „O kodėl tu žmones gąsdinai?" — klausia senelė. Magdalena šypsosi. „Kodėl klausinėji, juk dabar ir pati žinai".—„Taip, tiesa, aš jau žinau".

Tomas nesutinka jų apgyvendinti dviejuose skirtinguose pasauliuose, nes jam atrodo neįmanomas daiktas, kad Magdalena galėtų būti pasmerkta. Pasmerkti turbūt yra tiktai tie, kuriems nieks nejaučia nei gailesčio, nei meilės. Ten, tolėliau, kiti žmonės buriasi aplink ką tik sukastą smėlį, o jis šičia pradeda „Sveika, Marija", stengdamasis tarti žodžius taip uoliai, kad net iki kraujo susmeigia nagus į rankos odą. Prašo, kad Dievo Motina globotų Magdaleną.

Karstą leido perrišę diržais; jis minutėlę suposi, užsikabino už tos nukirstos šaknies ir galop sustojo. Kai kunigas Monkevičius sakė pamokslą, Tomas žiūrėjo į duobę. Nuolatos taip užkasa į žemę mirusiuosius, jau šimtus, tūkstančius metų, ir jeigu jie visi prisikeltų, turbūt susirinktų milijonai — ir stovėtų vienas prie kito susigrūdę, uodas neįtektų. O kiekvienas iš gyvųjų irgi žino, kad mirs; senelis sako, kad jo jau laukia grandinėmis apjuostas Surkontų šeimos kapas. Jie žino ir abejingai žiūri į tai. Aišku, nėra jokios išeities, tačiau, tiesą sakant, jie turėtų rėkti, iš sielvarto rautis nuo galvos plaukus: mirtis — jau patsai perėjimas iš vieno gyvenimo į kitą — yra baisi. Nieko. Jų ramybė, jų „nes taip jau yra",— nesvarbu, ar kalbėtų apie mirtį, ar apie kokius kitus dalykus,— ir toliau Tomui liko nesuprantami. Jis tikėjo paslaptimi, kurią Dievas apreikštų, jeigu žmonės labai panorėtų. Toji paslaptis tokia: mirtis nėra neišvengiama, viskas atrodo visai kitaip, negu žmonės galvoja. O gal jie žino daugiau nei parodo ir todėl taip ramiai elgiasi? Taigi Tomas iš anksto juos pervertino, panašiai kaip Luką, kuris sakytum griautų visą tvarką, jeigu jame neslypėtų kitas Lukas, protingesnis,— suaugusieji tada būtų ne daugiau kaip tik juokingi, persirengę vaikai. Kas atrodo labai paprasta, negali būti taip paprasta.

Kurią nors dieną ir jį, Tomą, nuleis karste ant dir-

žų. Net jeigu taptų popiežiumi? Net ir tada. Tačiau, jeigu tada būtų sprogusi ana granata, jis nebūtų žinojęs, kad miršta, būtų atsibudęs ir paklausęs: „Kur aš esu?“ Kurtinys, kurį nušovė Romualdas, neturėjo laiko persigąsti. Dieve, padaryk taip, kad man nereikėtų mirti šitaip lėtai, kaip merdėjo senelė.

— Tu mesk pirmas,— sako jam pusbalsiu močiutė Misia. Anūkas — artimiausias, o iš tikrųjų ir vienintelis giminaitis. Paima gelsvą grumstą ir meta, grumstas atsitrenkia ir sugūra, o į dangtį jau dudena kiti, ir netrukus kastuvo našta ant viršutinės lentos palieka siaurą smėlio kalvelę. Kasėjai darbuojasi sparčiai, jau užpildyti plyšiai tarp karsto šonų ir duobės sienų, dar matosi rudu beicu įtrintas medis, o po valandėlės — tiktai ryški smėlio spalva. Jeigu uždaryta dėžė tarsi raginte ragino atspėti, kas joje yra (kadangi kūnas tapo kažkokiu viduje slypinčiu daiktu), tai dabar juo labiau traukė spėlioti tuščia erdvė, truputėlis oro, atskirto nuo likusio oro, tunelio atkarpėlė.

Aukštai — ąžuolai. Kurie ne kurie labai seni, augo čia, kai keliu važinėjo Jeronimas Surkontas. Apačioje — trumpa, tankia žole apaugusio šlaito papėdėje — srovena upokšnis, pragurga po tiltuku ir teka toliau į Isą. Kitoje daubos atšlaitėje — sodai ir trobesiai. Tasai vaizdas yra tarsi kelionės pabaiga. Senelis sako: „Būtinai reikės užsakyti lentelę“. Tomas įsiterpia: „Ant jos turėtų būti užrašyta: 1863 metų sukilėlio našlė“. Kadangi senelė didžiavosi savo vyru. „Mudu su Tomu gėlių pasodinsim“,— žada Antanina.

Kelpšis laiko tą savo kryžių su stogeliu, įtvirtina jį, treplendamas aplinkui sukasa pailgą kapą. Čia metraštininkas sustabdo savo plunksną ir bando įsivaizduoti žmones, kurie šią vietą aplankys kada nors po daugelio metų. Kas jie? Ką veikia? Žemai prie tiltuko blizga jų automobilis, patys vaikštinėja po kapines. „Koks juokingas senas kryžius“.— „Tuos medžius derėtų iškirsti, kam jie čia reikalingi“. Jie greičiausiai nemėgsta mirties, net jos priminimas žemina jų orumą; trepsi į žemę kojomis ir kalba: „Gyvename!“ Ir vis dėlto jų krūtinėse taip pat

daužosi širdis, nesyk paklaikusi iš nerimasties, o pranašumo jausmas prieš tuos, kurie jau nugyveno savo amžių, neteikia jokios apsaugos. Melsvos kerpės karo nuo Kelpšio stogelio, išnyko net pėdsakas, kad buvo užrašyta pavardė. O debesys klostosi į pilvotas figūras — lygiai kaip tada, laidotuvių dieną.

LIII

Šitas garsas nė kiek nepanašus į balsus, kurie išsiveržia iš žmogaus gerklės, tačiau Tomas vis tiek išmoko jį pamėgdžioti. Iš pradžių buvo sunku, bet vėliau įgudo, ir tada pačiam atrodė beveik neįtikėtina, jog jau moka su jais susikalbėti. Miške netoli Barkūnų yra alksniais apaugusi dauba, kuri pavasariop virsta ežeru — ten viskas ir vyko. Dabar saulė jau nusileido, alksnių viršūnės juodavo citrinų spalvos danguje, ir artinosi metas. Priešais matė tankiai suaugusio jaunuolyno sieną, o jis pats stovėjo klampiame purve, apgaubtas pūvančių lapų tvaiko, ir įsiutęs, bet atsargiai, vengdamas staigesnių judesių, traiškė uodus, aptūpusius jo veidą ir kaklą. Jie buvo taip prisigėrę kraujo, jog sumaigyti ant delno palikdavo raudonus ruoželius. Tykiai patraukė berdano užraktą ir pasirengė šauti. Kai pasiėmė berdaną vasarai iš Viktoro, taip ir liko jo rankose, sakytum priaugo. „Kam jis tau? — kalbėjo Romualdas broliui.— Laiko tu neturi, argi su berdanu vaikščiosi? Kabo dykai ant sienos, o Tomas tegu sau pamedžios“. Ir Viktoras sutiko.

Vanagai savo lizdą susisuko tankumyne, ten, kur sunku per balą pereiti. Jau išsivedė jauniklius, kurie ištisomis dienomis kaip ir tėvai suko ratus aukštai padangėje, bet vakare visa šeima parskrisdavo čia nakvoti. Užvakar Tomas pamėgino mėgdžioti jų balsą — jam atsakė iš trijų ar iš keturių pusių. Turbūt svarbiausia buvo pasirinkti tokį laiką, kai dar ne visi sulėkę į namus ir vienas kitą šaukia. Paukščių klykčiojimas girdėjosi vis arčiau, pagaliau tarp lapų išvydo jų išskėstus pilkus sparnus, ir tuo pat metu pasigirdo šlamesys — vanagas kabinosi į ploną viršūnaitę. Prietemoje nematė apačioje sto-

vinčio Tomo, klykė ir laukė atsakant. Tada Tomas pamažėle pakėlė prie akies šaudyklę ir paspaudė gaiduką. Krenta!!! Ilgai ieškojo, jau baiminosi, kad nesuras, gal tiktai rytoj, bet pagaliau mažne užmynė gulintį po kojų — bolavo pilkšva dėmė, beveik rėžianti akį ir svetima tai pelkei, priaugusiai juodų stagarų. Ir tie ilgi sparnai, skraidyklės, išsiskleidusios, kai jis pakėlė paukštį, o pamėginęs atgniaužti mėšlungiškai suspaustus nagus, susižeidė pirštą. Vienas — jo per maža dabar, kai turėjo tokį pranašumą prieš juos. Pralaukė dieną ir vėl mėgino laimę.

„Pii-ii!" — spigus riksmas turi sklisti iš suspaustos gerklės, ir čia visas sunkumas, nes kelis sykius taip suspiegus ima skaudėti. Vanagų klyksmą girdėjo kažkur miško gilumoje. Atskris šiandien ar ne? Aplinkui tik zyzia uodai, šviesos dėmėje šokantis jų stulpas — aukštyn, žemyn. „Pii-ii!" — pakartojo Tomas. Jis nežinojo, ką tiksliai šis signalas reiškia jų kalba, tačiau buvo aišku, jog tai ilgesingas šauksmas, kvietimas. Jau arčiau. Taip, be abejo. Vėl pasiuntė viliojantį spygtelėjimą — jis nuplaukė tyloje tolyn, kur kiti paukščiai, jau susiradę nakvynei šakelę, kedeno savo plunksnas. Ir staiga iš kelių pusių — veriantis klyksmas. Taigi jie čia.

Jį svaigino pergalės pojūtis, nors stengėsi tam nepasiduoti. Vanagai buvo dar jauni, neįgudę atskirti klaidinančių tonų. Be to, čia neskraidė kėkštai, kurie savo čerškimu įspėja, jog netoliese vaikšto žmogus. Tomas dar vieną sykį spygtelėjo, daugiau nedrįso, nes vanagai iš arti galėjo suprasti, kad čia kažkas ne taip.

Viršum medžių šmėstelėjo vienas paukštis, antras. Ne, kad jie ten skraido, tai dar nieko nereiškia. Tačiau dėmesio: tarp jaunų alksnių šepetyno nusklendė šešėlis. Nutūpė. Kur? Tomo kaktą ir rankas aplipę uodai dabar galėjo jaustis visiškai saugūs: jis nejudėjo. Vanagas spygčioja iš anos viršūnaitės, tačiau nieko pro lapus nematyti. Jeigu žengs artėliau, paukštis neabejotinai jį pastebės ir kaipmat dings: susidūrę su žmogumi jie moka šitaip paslaptingai nuskristi.

Vienintelis būdas — rizikuoti ir atsiliepti. Tomas pamiršo, kas jis yra iš tikrųjų, tarytum perėmė vanago sielą,

stengdamasis, kad kuo geriau jam išeitų. „Pii-ii“. Ir vanagas sujaudrintas jam atsakė. Tik suplazdėjo sparnais, bet to pakako — Tomas pamatė jį. Taikė mažne aklomis, greičiau spėliojo negu aiškiai regėjo pilką it pelė dėmę, šmėkšančią juodumoje.

Iššovus paukštis bandė pakilti, susigūžė ir ėmė kristi žemyn, daužydamasis, stengdamasis susilaikyti. Tomas pripuolė prie jo, šakelės čaižė veidą. „Jau antras, nušoviau antrąjį!“ — lyg daina skambėjo galvoje. Rado jį gulintį ant nugaros, dar gyvą, styrojo pasiruošę gintis jo nagai. Vietoje draugo ar motinos, kurių kvietimą vanagas taip aiškiai girdėjo, virš jo, persmelkto negalios, pasilenkė milžiniška būtybė. Savo poelgį Tomas, aišku, teisino tuo, kad plėšrūnas mito sudraskytų balandžių bei viščiukų mėsa ir krauju. Tad trinktelėjo buože jam per galvą, ir auksines akis uždengė apatiniai vokai. Nulupus odą, mėsa bus atiduota Liutniai, o iškamša dar kurį laiką turės būtent šio, o ne kito padaro pavidalą. Kol joje įsimes kandys.

Jeigu Tomas kartais pajusdavo sąžinės graužatį (o šitaip atsitikdavo), įrodinėdavo sau, kad gyvūnas, kurį jis užmuša, vis tiek numirs, todėl turbūt nedidelis skirtumas — ar truputėlį anksčiau, ar vėliau. To, kad paukščiai ir žvėreliai nori gyventi, lyg ir ne visai pakako, nes jis juk turėjo tikslą — nugalėti, padaryti iškamšą, ir šitas tikslas jam atrodė svarbesnis. Kai išlindo iš miško ir ėjo lieptuku per upelį, dangus įgavo tamsiai mėlyną spalvą. Pro krūmokšnius švietė namo langai, Barbutė ruošė vakarienę. Ką pasakys jinai, pamačiusi antrą vanagą?

Tačiau trečią kartą jam jau nepasisekė — tas šaudymas išbaidė vanagus. Dar ne sykį vėliau Tomas gyrėsi mokąs spiegimu vilioti juos, galiausiai vieną rytą (ne tą vasarą) norėjo pasitikrinti, ar ir toliau sugeba, bet nieko neišėjo, tiktai kimiai sugargė. Prasidėjo mutacija, jo balsas sustorėjo, ir jis daugiau jau niekada nepajėgė išgauti šio šaižaus garso, panašaus lyg į katės miaukimą, lyg į kulkos švilpesį.

LIV

Barbutė talžė poną Romualdą per ėdamąją, net aidas sklido po visą sodą. „Ką tu? Ką tu?“ — kartojo jis traukdamasis atpakalias. Priešininką apskritai geriausia užklupti nepasiruošusį, o šiuo atveju antpuolis buvo ypač sėkmingas. Tą sekmadienio rytą nebuvo jokių nesusipratimų nei ginčų, viskas įvyko staiga. „Kiaulė! Užsinorėjo jam su senom bobom! Še! Už mano skriaudą! Še!“ Nebent tik pasirodžiusi kometa būtų taip nustebinusi Romualdą, kaip jis nustebo staiga jos užpultas. Žinoma, galėjo čiupti lazdą ir akimoju išvyti ją iš Barkūnų, bet, užuot taip padaręs, lyžo, nes nebuvo tikras, ar kartais ji neišsikraustė iš proto. O Barbutė jau bėgo takeliu tolyn, visu balsu raudodama.

Rauda buvo nuoširdi. Tačiau dėl smūgių — tai čia susiliejo įniršis ir apdairumas. Barbutė jauste jautė, jog reikia būtent taip, o ne kitaip, jog arba viską išloš, arba viską praloš. Niurgzti ar vaikščioti susiraukusiai — tas tikrai jau nieko nebūtų padėję. Be to, atstumas geriausiai išmatuojamas šuoliu, o ne aritmetikos veiksmais. Romualdas buvo priešininkas, tačiau ne vien priešininkas. Jam buvo gerai su ja, ir ji tai žinojo. Pirmiausia — ne taip lengvai rastų tokią kaip ji šeimininkę, taip žiūrinčią švaros, tvarkos, mokančią visus darbus, netgi arti,— kadaise, kai jis sirgo, o bernas susibaręs išėjo, ji viena suarė mažne visą lauką. Be to, ir valgį virė geriau nei kitos. Jau ne jaunuolėlis, Romualdas turėjo savo įgeidžių, ir atėjus naujokei būtų tekę ją mokyti. Buvo taip pat ir kitokių sumetimų, kurie teikė jai pasitikėjimo.

Gyvenimas nuošaliame užkampyje juos visiškai patenkino todėl, kad gyveno kartu. Pavasaris ir vasara, kupini gausybės darbų, pralėkdavo greitai, vos suspėdavo viską sutvarkyti. Rudenį Barbutė iš bruknių ir obuolių virdavo uogienę, o užėjus lietums, sėsdavo prie ratelio. Verpti mokėjo plonai. Linus augino patys, o vilnas pirkdavo iš Masiulio. Iš savo verpalų ji ausdavo drobę ir gelumbę. Stuksendavo žiemą staklėmis (bildesį kelia stumdoma šaudyklė) iki pat sutemų,— verpti galima ir vakarais, beveik aklomis, o audžiant reikia daug šviesos ir

atidos. Medinės staklės ir keletas sijonų skrynioje buvo vienintelis Barbės kraitis.

Triūso savaitė baigdavosi pirties ceremonija šeštadienį, o sekmadienį ji eidavo į bažnyčią — pėsčiomis arba važiuodavo brika. Romualdas nebuvo per daug uolus ir neretai praleisdavo po keletą šventadienių nenuėjęs į bažnyčią, jis labiau mėgo tą savo medžioklę.

Pirtį prie upės Romualdas statė pats, ir pastatė rūpestingai. Ji susidėjo iš dviejų dalių. Pirmojoje į sieną įkalė kablių drabužiams pasikabinti ir net ištašė suolą, kad būtų patogiau nusirengti ir apsirengti. Ten taip pat įrengė pakurą, į ją pridėdavo storų pliauskų, o šios taip įkaitindavo už sienos esantį plokščią akmenį, kad kiekvienas ant jo išpiltas vandens kaušas kaipmat pavirsdavo garų kamuoliais. Toje antrojoje patalpoje nuo vienos sienos ligi kitos stovėjo trys aukštyn kylančios lentynos, sujungtos tarpusavyje taip, kad panėšėjo į savotiškus laiptus. Nieko nėra bjauresnio negu pirtys, kurias kiaurai košia vėjas, todėl plyšius tarp rąstų kiekvienais metais jis užtaisydavo samanomis.

Maudynių ceremonija prasidėdavo tuo, kad Barbutė plaudavo jam nugarą. Paskui Romualdas dar pridėdavo garo, o jis didelį karštį labai mėgo. Išsyk užlipdavo ant aukščiausios lentynos; prie jos turėjo būti pastatytas kaušas šalto vandens, kad galėtų pasiekti ranka: jeigu lieji sau ant galvos šaltą vandenį, tai aukštai gali ištverti ilgiau. Barbutė paimdavo beržinę vantą ir, stovėdama žemiau, braukydavo ja Romualdui per krūtinę ir pilvą. Tai reikia daryti su išmanymu: nuo karštų garų oda pasidaro jautri, ir kiekvienas prisilietimas degina nelyginant įkaitinta geležis, o švelnesnis palytėjimas — kaip kirtis; svarbiausia ir yra mokėti pakaitom braukyti ir čaižyti. Romualdas, būdavo, čiulpsi ir rėkia: „Aaaa! Dar! Dar!“, pasiverčia ant pilvo, rieškutėm iš kaušo semiasi vandens ir vėl: „Varyk! Dar! Aaaa!“ Kol galiausiai pašoka ir raudonas kaip virtas vėžys lekia į kiemą, ten griūna ant sniego, kočiojasi jame kelias sekundes — tiek, kad pajustų lyg rimbo šmaukštelėjimą, bet dar ne šaltį. Tada grįžta ir iš naujo ropščiasi ant lentynos, nes dabar ateina Barbutės eilė. Laiko ją ten, palubėje, taip ilgai, kol ji

pradeda aimanuoti: „Ojei! Aš jau nepagaliu, neišturėsiu!“ — „Gali. Nusigręžk“,— ir čaižo ją, o ji juokdamasi šaukia: „Na jau užteks. Leisk!“

Jeigu atstatytų ją iš tarnystės, tai su kuo tada į pirtį vaikščiotų ir kas jam brūžuotų pečius? Be jokios abejonės, Romualdas pirtyje žiūrėdavo į ją su pasigėrėjimu. Trykštanti sveikata ir jaunyste, krūtys nei per mažos, nei per didelės, tvirtos rankos ir strėnos. Šviesiai rausva, kone balta šalia jo. Šiaip ar taip, ji suteikdavo Romualdui nemaža progų pasididžiuoti savo vyriškumu.

Šiaip ar taip. Atsiduodama meilės apeigoms, Barbutė (tai galbūt nėra labai tinkama, tačiau tada niekas negalvoja, kas pritinka, o kas ne) šaukdavo švenčiausius Evangelijos vardus ir, iškvėpdama paskutinį atodūsį, klykdavo pašnibždomis: „Romuaaaldai!“ Jis nejudėdamas kontempliavo tą bangą, kuri siūbčiojo į jį ir kurią pats sukėlė. Romualdas mėgo viską daryti gerai. Būdavo patenkintas, kai po valandėlės ir vėl ji gaudė orą, ir vėl jis girdėjo tą pakriką litaniją. O jeigu tai pasikartodavo dar ir dar, jinai nė kiek dėl šito ant jo nepykdavo. Ir apskritai neįsivaizdavo, kad galėtų su juo išsiskirti. Jeigu nebūtų pagelbėję tam tikri seni būdai ir būtų atsiradęs vaikutis, na tai augtų, ir viskas. Rytais po nakties pasaulis atrodydavo kaip naujas, rasos nuplautas lango stiklas, ir kojos lengvai virpėdavo per kelius. Iš čia ir tos dainos prie staklių audžiant — iš džiaugsmo pertekliaus.

Tačiau dabar ji verkė, tuo pat metu galvodama, ką jis veikia sode. Eina takeliu, tuojau sugirgždės grindys, jis įeis ir pasakys: „Lauk!“ Nors jeigu taip įniršęs ją išmestų, pirmiausia pakenktų sau. Ta visa istorija su Elena Juknevičiene nė kiek nebuvo jam reikalinga. Slėktiškas Romualdo užgaidas Barbutė laikė viena iš vyriško kvailumo atmainų: kiekvieno vyro kvailumas vis kitoks, ir jeigu jau susidūrei su juo — reikia kentėti. Tai tik persirengimas: numetus šį rūbą, jis visai paprastas. Turėtų gi pagaliau atsikvošėti ir suvokti, jog lakstydamas paskui tikrą ponią tik tam, kad pasirodytų esąs ne blogesnis už ponus, jis sau viską gadina.

Jeigu ne senė Bukovska... Ji buvo Barbutės priešas.

Nė kiek neprieštaravo, kad Barbutė gyventų Romualdo namuose,— juk negalėjo jis būti vienui vienas,— tačiau prižiūrėjo. Kai retsykiais, pasisodinęs Barbutę šalia savęs į briką, važiuodavo bažnyčion, Bukovska jam ir už tai priekaištaudavo — ką žmonės pasakys. Tarnaitė turi žinoti savo vietą.

Taip, Bukovska — rimta kliūtis. Didžiausia laimė būtų šeimininkauti Barkūnuose — tada jau tikrai niekas jos iš ten neiškrapštytų, bet Bukovska šią laimę buvo užgynusi. Dar niekada joks Bukovskis nevedė prie altoriaus valstietės, netgi ir turtingos, ne tokios kaip jinai. Įsmeigusi akis sau į sterblę, Barbutė sėdėjo plačiai praskėstomis kojomis, kurios tempė į šalis sijoną, sėdėjo ir sielvartavo. Anos kliūtys dabar jai jau atrodė nevertos sudilusio skatiko. Jeigu jis įeitų, pultų prieš jį ant kelių ir maldautų atleidimo. Kad nors viskas būtų kaip lig šiolei.

Drūtas Romualdo sprandas subrūkšniuotas įstrižais kvadratėliais. Dabar jis paraudonavo — beveik kaip kalakuto karoliai. Stovi it įkastas, paskui krūpteli ir greitai žengia namų link. Tačiau stabtelėja ties priebučiu, o po akimirkos lėtai užlipa mediniais laiptukais ir, įėjęs į savo kambarį, nuo sienos nusikabina dvivamzdį.

Miškas — jeigu mokėsi klausyti jo šlamesio ilgai ilgai — geras patarėjas. Tie patarimai, o gal visiems žinomas faktas, kad vyrai tik iš pažiūros yra tvirti, matyt, ir paveikė: pavakare grįžęs namo, neištarė nė žodžio. Tiktai vakare, kai ji jau pamelžė karves, pasigirdo griežtas Romualdo balsas:

— Barbe!

Drebėdama peržengė slenkstį.

— Gulkis!

Romualdas laikė rankoje stirnakojį. Užplėšė jai sijoną ir ėmė čaižyti per nuogą sėdynę, neskubėdamas, skaudžiai. Ji inkštė ir krūpčiojo su kiekvienu kirčiu, kandžiojo pagalvį, tačiau jautėsi laiminga. Neatstums jos! Jeigu baudžia, vadinasi, pripažįsta sava! Teisingai baudžia. Jai taip ir reikia.

Tai, kas vyko toliau, galima pavadinti savotišku atlygiu, kuris buvo juoba didesnis, nes meilė tampa itin saldi, kada susilieja su ašaromis ir skausmu. Derėtų čio-

nai užsiminti apie vieną iš keisčiausių žmogaus bruožų: net tada, kai priartėja prie svaigulio viršūnės, jo neapleidžia mintis, kirbanti nepriklausomai nuo kūniško užsimiršimo, ir tuomet, stipriau nei bet kada, žmogus jaučia esąs dvilypis. Barbutės lūpos šnibždėjo šventus vardus, liudijančius, kad ji yra ištikima Bažnyčios dukra ir kad savo aistringų jausmų jinai nebegali išreikšti kitaip, kaip tik Romualdo kalba. O tuo pat metu mintyse svarstė savo pergalę. Ir dar neseniai visiškai susitaikiusi su tuo, kad jų santykiai liktų tokie kaip anksčiau, ji dabar žengė toliau — į kovą prieš senąją Bukovską. Matomoji Barbutė norėjo, kad jis skverbtųsi į ją, plėšytų, o nematomoji Barbutė pašnibždomis taip patarinėjo: jeigu iš šito gimtų vaikutis — tai nebūtų pati blogiausia išeitis. Ir abidvi viena kitą suprato.

LV

Už savaitės turėjo įvykti tetervinų medžioklė, ir tetos Elenos nuotykis Tomo sieloje sukėlė sumaištį. Nors jis tetą ne itin mėgo, bet vis dėlto šeimos solidarumas įpareigojo atitinkamai elgtis. Kas gi atsitiko? Teta važiavo į Barkūnus, ir jis nepraleido progos taip pat tenai nukakti. Tomas laikė vadžias ir botagą, sėdėjo gretimais ir jau buvo miškelyje, arklys kopė į kalniuką, kai... Neįmanoma tvirtai pasakyti, ar jis pirma pamatė, ar išgirdo. Iš už eglaitės švysteli balta spalva, ir išsyk — riksmas. Jis veržėsi iš Barbutės lūpų. Tomas jos tokios dar nebuvo regėjęs, todėl apmirė iš nuostabos. Išraudusi, suraukusi antakius, ji grūmojo iškelta lazdyno vytele ir šaukė:

— Kalė! Aš tau duosiu! Aš tau parodysiu, kaip romanus varinėti!

Ir visokiausi keiksmai abiem kalbom.

— Jei aš dar sykį paregėsiu tave Barkūnuose! Jeigu dar...

Staiga švystelėjo rykštė, ir Elena susigriebė rankomis už skruosto, vėl švystelėjo — Elena prisidengė alkūne. Tomas neturėjo žalio supratimo, kaip tokiu atveju elgtis, tik suplieke arkliui, subildėjo ratai.

— Apsuk! Apsuk! O Dieve, o už ką gi, o už ką? — skundėsi Elena.— Apsuk, ten aš daugiau kojos nekelsiu! Taip, lengva pasakyti — apsuk, tačiau kelias buvo siauras, todėl brika maigė jaunus medelius, jos šoną griežė ratas, ir jie vos neapsivertė. Per tetos skruostus pasruvo didelės ašaros, dabar jau ji buvo raudona ir pirmiausia tyliu balsu ėmė skųstis, jog nieko nesuprantanti. Tarytum melsdamasi glaudė delnus, o dangiška jos akių mėlynė bylojo, kad atkeršyti už nepelnytą skriaudą ji patiki dangui.

— Kažkas siaubinga. Aš nieko nesuprantu, ką tai reiškia! Kodėl? Kaip ji drįso? Greičiausiai iš proto išsikraustė.

Tomas jautėsi nesmagiai ir stengėsi į ją nežiūrėti — apsimetė užsiėmęs važnyčiojimu. Be to, pakankamai turėjo apie ką pamąstyti. Romanai — tai vis dėlto teisybė. Ta saldi mina, kai žiūri į Romualdą, tada jos akys pasidaro kaip drėgnos slyvos. Bet iš kur čia atsirado Barbutė? Šito nieku gyvu negalėjo perprasti. Gal Romualdui nusibodo tas Elenos kvailiojimas ir jis liepė Barbutei patykoti jos miškelyje? Tačiau kodėl pagalbininke prieš tetą pasirinko savo tarnaitę? Kam painioja Barbutę į savo reikalus?

Tomas buvo susitaręs su Romualdu eiti medžioti. Jų vyriškos draugystės negalėjo sudrumsti šitokios smulkmenos, nerimti suaugusiųjų barniai. Tiktai kaipgi čia bus? Teta jau nevažinės į Barkūnus ir pasakys, kad niekas nedrįstų ten lankytis, o jeigu Tomas nueis, tai viskas atrodys kažkaip negražiai. Ar ji pasakys? O gal nieko nesakys? Šitas nuotykis buvo keistai gėdingas, ir sustodamas ties tų neaiškių dalykų riba, Tomas numanė, jog teta neturi kuo pasigirti. Ir nors ji neištarė nė vieno žodžio, tetos tylėjimas tarsi susiejo juodu tam tikro suokalbio gijomis. Elenos veidas paniuro, prie lūpų įsirėžė dvi raukšlės, ji kinkavo brikoje nelyginant pelėda.

— Ką? Taip greit? — paklausė močiutė Misia.

— O taip, neradom namuose Bukovskio,— nekaltai pamelavo teta.

Taigi šis įvykis Tomui suteikė persvarą ir drauge padarė jį tetos bendrininku. Deja, prie įniršusios Bar-

butės vaizdo Tomo atmintyje prisišliejo kitas nutikimas, palietęs tiktai jį vieną. Neseniai, bastydamasis su berdanu po pamiškes, išlindo iš tankumyno net prie Pagirių kaimo laukų. Ant javų vežimo užsilipęs senis krovė pėdus, kuriuos iš apačios šakėmis padavinėjo jaunas bernaitis. Paregėjęs Tomą, kuris mandagiai pasisveikino: „Padėk, Dieve“ (pasakė tai lietuviškai), senis nutraukė darbą ir, atsitiesęs ant tos savo kaugės, ėmė visaip jį koneveikti, grūmodamas prieš saulę iškeltu kumščiu. Tomas visiškai to nesitikėjo: vos pažinojo senį iš matymo, ir todėl šitokia niekuo nepelnytos neapykantos griūtis buvo jam labai skaudi. Jeigu pyktis atsitrenkia į kitą pyktį, būna lengviau, bet šičia įniršis buvo nutaikytas į jo palankumą — tiktai todėl, kad jis ponas. Nežinodamas, ką daryti, palengvėle patraukė atgal, kad neatrodytų, jog jisai bėga, veidas degė iš gėdos ir nuoskaudos, o lūpos (nors niekam nebūtų šito prisipažinęs) drebėjo, išlinkusios kaip pasagėlė.

Tai, kad Barbutė juos taip ūmai užpuolė, priminė jam aną nutikimą. Šiaip ar taip, bet jie su Elena brikoje — tai vienas dalykas, o Barbutė — kitas. Vis dėlto Romualdui tenka atsakomybė už tai, kad susidėjo su... ir netikėtai Tomui prieš akis įkyriai sušmėžavo brangusis šventvagis Domcius, kurį susapnavo kelis kartus, pasivertusį Barbute. „Ir kokia čia gali būti draugystė su ponu Romualdu,— kalbėjo močiutė Misia, pabrėždama žodį „ponas“,— prisikviečia į namus visokių plevėsų!“

Nuo Romualdo dvelkė tabaku ir jėga. Tomas jo nenorėjo prarasti. Ir staiga suvokė, jog tada prarastų viską — ir tetervinus, ir šautuvą, viską, viską, o tada išsigando, kad nors trumpai leido sau taip pagalvoti. Iš močiutės Misios Tomas iškaulijo kelias audeklo atraižas autams ir prasimanė tinkamas savo kojai vyžas iš liepos karnų — negi eisi į raistą su batais.

LVI

Katilai krūminei varyti buvo paslėpti miške, sunkiai prieinamoje vietoje, ir net jeigu būtų atvažiavusi policija, tai tik tam, kad išmėgintų šį gaminį Baltazaro namuose.

Būtų išvažiavusi su keliais padovanotais buteliais už surašytą protokolą, jog nieko nerado. Baltazarui krūminės reikėjo ne tik sau pačiam (alaus jam buvo per maža) ir ne tik parduoti. Nuo to laiko, kai jo vedžiojama komisija apžiūrėjo mišką, tarp Pagirių gyventojų ir Baltazaro augo pykčio siena. Teisybė, kad trys valdininkai po Surkonto vaišių linksmi ir labai įraudusiais veidais ropštėsi į briką, teisybė, kad važiuodami keliu visa gerkle dainavo ir kad vienas vos neišpuolė. Kai kas šitai pastebėjo. Neblogai dar paūžė ir eigulio trobelėje, todėl išties turbūt matė vietoje medžių tiktai žolę. Pagiriškiai, viską nuodugniai apgalvoję, norėjo, kad miškas pereitų valdžios žinion, nors tada tektų atsisakyti ir savo naudos — galimybės kartkartėmis nusigriauti kokį medį, Baltazarui patylom sutinkant. Niekas, išskyrus Juozapą, gerai nežinojo, kada gi įvyko dalybos tarp Surkonto ir jo dukros, tačiau numanė, jog miškas čia labai svarbus, ir nuo to, kaip bus dėl miško nuspręsta, priklausys jų ganyklos, dėl kurių jie ginčijosi su dvaru. Jie pyko, kad Baltazaras eina su Surkontu ranka rankon, tad krūminės reikėjo užpilti pačių didžiausių rėksnių gerklėms. Kita vertus, jeigu jis nebūtų davęs jiems išgerti dykai, tai keršydami galėjo nuvesti policiją net prie tankumyne paslėpto fabrikėlio.

Tuo laiku vyrai, sustoję po mišių pulkeliais palei akmeninę bažnyčios tvorą, dažnai šnekėdavo apie mišką.

— Jis gudrus,— sakė jaunasis Vackonis.

Jis jau seniai nebenešiojo kariškos palaidinės, vilkėjo, kaip ir Juodasis Juozapas, iki kaklo užsagstoma milinuke. Kur nors susitikę, juodu niekada neparodydavo, jog prisimena atsitikimą su granata. Tai jau priklausė praeičiai, nugrimzdo kaip akmuo į vandenį.

— Jisai,— ir liežuvis nuslydo per susukto papiroso popierėlį,— niekam neatiduos savo žemės.

Tai buvo ištarta abejingu balsu, nei žvilgsnis, nei koks menkutis veido raumenų krustelėjimas neišdavė tikrųjų ketinimų. Tačiau Juozapas žinojo, jog tuose žodžiuose slypi patyčios iš lengvatikių.

— Gal dabar ir neatiduos,— sutiko jis.— Bet atiduos už metų. Arba už dvejų.

— O Baltazaras jam padeda.

— Neria virvę sau ant kaklo.

— Neria. Žmonės šneka, kad Juknevičienė jį jau metanti iš namų.

— Kas šneka?

— Gi šiandien, kumetyne. Buvo atėjusi ten jam trobos parinkti. Jis — čia, o ji — į Baltazaro namus.

Juozapas nusispjovė, ir tai reikėjo suprasti kaip pasibjaurėjimą šiuo sandėriu.

— Bernaus pas juos? Turbūt jis nėra toks kvailas.

— O gal dabar jiems netarnauja?

— Kas jam liepia iš miško eit? Nenorės — nieko jam nepadarys. Paduos teisman? Tegu paduoda, tai ką — dešimt metų užteks?

— Et, Baltazaras toks jau žmogus, baikštuolis. Gurgutis nukrinta, o jam jau atrodo — dangus ant galvos griūna.

— Va ką girtuoklystė iš žmogaus padaro.

Vackonio nuomonė (o ji rodė, kad, vertindamas žmones, Vackonis rėmėsi, kaip ir dera, savo stebėjimais) išreiškė gana paplitusį tarp Pagirių kaimo gyventojų požiūrį į Baltazarą: daug piktumo, bet daug ir paniekos. Kitaip sakant, jie buvo įsitikinę, kad ten, kur kiekvienas ramiausiai nužingsniuotų šimtą žingsnių, Baltazaras uždus lakstydamas ratu ir trankydamas kumščiais į sienas, kurių nėra. Bet jis nežinojo, kad žmonės taip į jį žiūri ir kad jų panieka atmiešta ir gailesčiu. Kalėjimas, kuriame daužėsi, jam buvo tikras, neišgalvotas, ir jeigu kas nors būtų mėginęs aiškinti, kad jam tik šitaip atrodo, jis būtų numojęs ranka į tokias kalbas, neabejodamas, jog tie, kurie taip sako, yra akli ir nieko nesupranta. Bruko jiems degtinę dėl to, kad bent akimirką prašviesėtų veidai ir kad, sėdėdamas su jais, išgirstų kokių nors pagyrų, įrodančių jam pačiam, jog „Baltazaras yra geras“. Ligi tol, kamuojamas tų savo vidinių graužačių, jis niekada nesijaudino dėl to, kaip į jį žiūri kiti. Gyveno Baltazaras gerai, kai kas galėjo truputį pavydėti, tačiau tuo viskas baigėsi. O dabar ta prakeikta komisija, dvaro kombinacijos, ir, sakytum, negana, kad jis jau ir taip buvo atskirtas nuo kaimo — dar Surkontas nedrąsiai užsiminė

apie savo dukterį,— tik vienu sakiniu, bet ir tai jau buvo perspėjimas Baltazarui.

Pukši, kunkuliuoja katile broga, laužo blyksniai apšviečia veidą, apvalius skruostus. Visi aparatai apačioje, duobėje, jis pats sėdi ant krašto, o už nugaros — tamsa, iš jos išnirę tik blizgantys lazdynų lapai. Ir kodėl nežinomasis delnas, artėjantis viršum miškų ir uždengiantis žvaigždes, nepasiekia šio mažo taškelio ant besisukančios žemės? Mėnesiena parodytų jam kelią per Baltijos jūros bangas — o kodėl šis delnas nesugriebia ir nenusineša vargšo Baltazaro? Kur — nesvarbu, pavyzdžiui, galėtų jį sviesti į vidurį orkestro, grojančio dideliame mieste, per patį koncertą,— apvirsta piupitrai, kyla sąmyšis, o jis rėplioja keturpėsčias, nerangiai kilnodamas ilgaauliais batais apautas kojas, galop atsistoja svyruodamas, susitaršiusiais plaukais.

— Rėk!

Ir Baltazaras, paklusęs savo persekiotojo įsakymui, išrėžia salei prisipažinimą apie slaptingą ligą, kuri kamuoja daugelį iš mūsų, gimusių Isos pakrantėse.

— Per maža!

Per maža!

Gyventi — per maža!

— Rėk!

Paklaikęs riksmas:

— Ne taip! Ne taip!

Prieš tai, jog žemė yra žemė, dangus yra dangus, ir daugiau niekas. Prieš tas ribas, kurias mums nustatė gamta. Prieš neišvengiamybę, dėl kurios „aš“ visada yra „aš“.

Jokia ranka jo nepastvers, ir Baltazarą kankina žagulys. Įkišęs pirštus pro atsegtus marškinius, jis kasosi krūtinę. Ant pečių užsisiautė kailinius, nes naktis giedra ir šalta.

Pagiriškių panieką galima lengvai pagrįsti, kadangi Baltazaras — žmogus, kuris pats nežino, ko nori. Visaip sunkina sau gyvenimą, kur nors įsivelia, greičiausiai tiktai todėl, kad neliktų vienas akis į akį su beveidžiu ir bevardžiu nerimu. Tačiau juk gali būti ir taip, jog nuo pat pasaulio sutvėrimo kažkur jo laukė toji lemtis, kurią tiktai jis vienas galėjo įvykdyti, bet neįvykdė, tad toje vie-

toje, kur turėjo išaugti ąžuolas, tėra tik oras ir vos įžiūrimos šakų apybraižos.

Baltazaras nuslenka nuo duobės krašto, pritupia ir pakiša po vamzdeliu puoduką. Geria. Miško glūdumoje aidi draskomo paukščio aimana. Vėl tyla, tik spragsi ugnis. Dangus jau pabalęs, krentanti žvaigždė nubrėžė brūkšnį tamsiojoje jo pusėje.

— Užmušti.

— Ką?

— Nežinau.

LVII

Tilvikas — tai pilkas žaibas. Purptelėja, visai palei žemę neria į vieną, į kitą šoną ir tik paskui skrenda lygiai. Sunku atspėti — kodėl; atrodo, tarytum nuo seno visatos sąrangoje buvo numatyta, jog žmogus išras šautuvą. Karas virpėjo, pakėlęs priekinę leteną. Romualdas pykštelėjo ir nušovė paukštį. O Tomas nespėjo net kilstelėti berdano prie peties.

Viskas vyko pelkėtoje pievoje, kur tarp žolės kuokštų blykčiojo nuo rūdžių raudono vandens ploteliai. Drėgmė malonia vėsa gaivino kojas, autų ir vyžų apsaugotas nuo aštrių stagarų bei gyvačių. Rytmečio saulės spinduliai mirguliavo rasos lašeliuose. Ėjo vorele paskui šunį. Turėjo medžioti keturiese, tačiau Dionizas atsisakė, ir liko tik Romualdas, Tomas ir Viktoras.

Turbūt kadaise šičia tyvuliavo ežeras, tačiau dabar buvusiame jo dugne plytėjo pievos, priaugusios aštrių viksvų, o toliau už jų — pelkės ir kemsynai, ten styrojo neūžaugos pušaitės, kur ne kur raizgėsi karklų atvašynai. Įžengdamas tarp pirmųjų medelių, Tomas gėrė pažįstamą kvapą. Šios vietos — kvapų karalija. Samanose kyšo gailių (*Ledum Palustre*) krūmeliai, o iš jų — siauri odiniai girtuoklių lapai; girtuoklių uogos mėlynos, didumo sulig balandžių kiaušinukais, jos sirpsta garų prisodrinto oro šilumoje. Šių uogų skonis gaivus, tačiau daug jų valgyti negalima, nes ima suktis galva — tiesa, nežinia, ar nuo jų, ar nuo ilgo kvėpavimo aitriais kvapais. Teter-

vinų jaunikliai, vadovaujami motinos, randa čia pakankamai maisto, o patinai, vasarą praleidžiantys vieniši, tūno tankumynuose, slapstosi ir šeriasi kažin kiek dienų — paskui vos gali paskristi.

— Ieškok, Karai, ieškok!

Karas suko ratus, brūzgynuose švysčiojo jo baltas kailis su geltonomis dėmėmis, jis vizgino uodega ir retkarčiais klausiamai žvilgčiojo į juos. Romualdas, apsivilkęs pašukiniu frenčiumi, perjuostu šovinine, per pečius persimetęs tinkliuko, skirto žvėreliams ir paukščiams, diržą, ranka rodė jam kryptį. Viktoras vilko savo didįjį krepšį su reikmenimis pistoniniam šautuvui.

Į Barkūnus Tomas atėjo tarsi niekur nieko ir, sveikindamasis su Barbute, apsimetė, jog tada brikoje jo visai nebuvo. Vėliau, kai jau žingsniavo per mišką, Romualdas pats tarsi netyčiom paklausė:

— O kaip teta? Ar nesirengia atvažiuoti?

Tomui net žadą užkando. Kodėl gi jis apsimetinėja? Bet pajuto — jeigu ims svarstyti, gilintis, tai pats susipainios.

— Aš nežinau. Dabar, atrodo, užsiėmusi.

Tiek apie ją ir tekalbėjo. Atkišęs į priekį vamzdį, Tomas žiūrėjo, kaip zuja Karas. Visas jo dėmesys buvo sutelktas į tai, kas bus, o pats jautė nerimą. Jau seniai Tomas krimtosi, kad ligi šiol nenušovė nė vieno skrendančio paukščio: antys kryklės nesiskaitė, nes tada pliekė į visą būrį drauge su Romualdu. Jau pats laikas nors į vieną pataikyti, tad tetervinai buvo savotiškas išmėginimas. Pirmasis šiandienos laimikis — anas tilvikas — tiktai padidino jo įtampą, nes sugebėti vamzdžiu sekti judantį gyvūną, per trumpą mirksnį apskaičiuoti, kiek metrų iki taikinio,— tai jam atrodė nepasiekiama. Kad nors būtų įstengęs nusitaikyti į tą tilviką, bet kur ten — viskas vyko pernelyg greitai, ir vos spėjo jam atsileisti sugniaužta gerklė, Karas jau nešė paukštį šeimininkui.

— Dabar jie tupi kaip prikalti,— pasakė Romualdas.— Šuva snukiu gal bakstelėt. Tu per daug nesidairyk, Tomai.

Klimpo samanose ligi kelių.

— O, ten tai gal būti.

Tačiau nebuvo nieko, ir jie brido tolyn į pelkę, o Karas vėl ėmė darbuotis, čia iškoręs, čia įtraukęs liežuvį.

Taip, blogiausia, kai žmogus visai nesitiki. Iš pradžių, sukaupęs dėmesį, atsargiai artinasi prie kiekvieno krūmo, paskui kiek primiršta tą tikslą, jį pagauna žingsnių ritmas, ir karklai, štai tokie kaip čia, priekyje jam tampa jau tiktai paprastu krūmu, kurį netrukus praeis. Ir būtent tada, tarsi tyčiom.

Tomas valandėlę išleido iš akių Karą. Ir staiga į jį atsitrenkė pabirusios garso skeveldros — garsas sprogo ore: traškesys, pasaulis dryksteli į skiautes, panika, liepsna, veidą užlieja kraujas, žvilgsnis apsitraukia miglele, rankos dreba. Tai. Tai. Ir taip arti, kad regėjo ištiestus jų kaklus ir plazdančių sparnų maišalynėje — snapus it viščiukų. Taikėsi, tikriau ne, nesitaikė, tiesiog paskubomis patraukė gaiduką tik tam, kad patrauktų — sakytum tikėjosi stebuklo. Tuo pat metu Viktoras, esantis šalimais, susikūprinęs, nevikriai spaudė prie peties šaudyklę ir Tomas išgirdo jo šūvį; Tomo užkluptas tetervinas lėkė tolyn, o kitas, skridęs priešais Viktorą, nukrito, šuo puldinėjo čia į vieną, čia į kitą šoną, negalėdamas apsispręsti, kurį teterviną čiupti į nasrus — Viktoro ar Romualdo.

Mesdamas šalin tuščią tūtelę, Tomas stengėsi vyriškai iškęsti nesėkmę, tačiau giedrą dangų aptraukė juodas krepas, o širdis smarkiai daužėsi tarsi nuo išgąsčio. Jis tikėjosi (jeigu apskritai turėjo laiko apie ką nors pagalvoti), kad įvyks stebuklas ir jis pataikys, kad jam tai skirta, taigi pats kaltas, kitą sykį bus protingesnis.

Viktoras stukseno grūstuvu — užtaisinėjo savo klebetą.

— Gen ges guos gag gagysim, tai yra: ten mes juos dar pavysim,— taktiškai ir užjaučiamai pasakė Viktoras, taip leisdamas suprasti, jog neverta sielotis dėl vienos nesėkmės.

Netrukus niūri Tomo nuotaika pragiedrėjo — ji buvo juo nemalonesnė, kad teko apsimetinėti, jog jis nesijaudina. Gal ateityje bus geriau. Dabar reikia ramybės, pirmiausia ramybės. Iš visų šonų juos supo paliegusios žilos pušelės — čia jų apatinės šakos buvo nudžiūvusios,

apkibusios kerpių ir samanų barzdomis. Romualdas, stebėdamas vižlo judesius, kėlė pirštą.

— Turi jis, jau turi.

Šuo sustingo, nustojęs vizginti uodegą. Jie paėjo artyn, dideliais žingsniais, pasirengę šauti. Tomas viduje net sudejavo maldaudamas pagalbos.

— Pif!

Karas slinktelėjo, bet ir vėl sustingo, jo žvilgsnį it magnetas traukė vienas taškas.

— Pif!

Gal kas kitas ir galėtų šitai ištverti, bet jis, Tomas, ne: kai įtikinėjo save būti ramų, išlaikyti pusiausvyrą, pasigirdo traškesys, sakytum dreskiamo audeklo, kitoks garsas, negu tikėjosi, ore žemai sukunkuliavo plakdamiesi balti sparnai, ir — Romualdo šūvis.

— Tai žvyrės. Čia duok, čia!

Žvyrė buvo baltai ruda, tarsi apsimovusi ilgas kojines; balti it sniegas sparnai aiškiai skyrėsi nuo likusio kūno. Šnairuodamas į Romualdo tinklelį, Tomas jautė pavydą, užuot džiaugęsis, jog susipažino su nauja paukščių rūšim ir į savo knygą galės įrašyti lotynišką jos pavadinimą.

Tačiau jį guodė tai, kad dabar pavyko susitvardyti. Susilaikė neiššovęs, ir jo medžiotojiškos sąžinės niekas neslegia. Tad liko viltis, ir jis nejautė jokio vargo traukdamas kojas iš prisigėrusios kaip kempinė klampynės. Sulig kiekvienu žingsniu švelniai šliurpsėjo iš vyžų išspaudžiamas vanduo. Eidamas užmušė gyvatę, Karas įniršęs aplojo ją, atvėpęs viršutinę lūpą tarsi žmogus, valgantis kokį nors pernelyg rūgštų daiktą. Dabar. Vižlas slinko pamažėle, laiko pakankamai, kad sutelktum savy išmintingą atidą. Lėtai dėliodamas leteną už letenos, šuo dairėsi į juos — ar jie yra, ar pasinaudos jo darbu.

Švystelėjo aukštyn — tarsi sprogo. O Dieve, taip lengva, taip lengva, skrenda čionai, kad tik nepaskubėjus, jau taikikliu pagavo. Dieve, padėk! Šūvis, ir Tomas apstulbęs, nenorėdamas tikėti savo akimis, jog ir vėl ištiko neabejotina nesėkmė, matė, kaip tetervinas ramiausiai skrenda tolyn. Jį visiškai palaužė toji prieštara tarp įtemptos jo valios, maldavimo ir — tikro fakto. Nes iš

tikrųjų vėl, kaip ir andai, jis buvo įsitikinęs, kad viską lemia magiškas ryšys tarp paukščio ir jo, o nusitaikymas — tai tik papildomas priedas, nelyginant ypatingos malonės apraiška.

Čia pat prie jo nukrito Romualdo dupleto nutrenkti du jauni tetervinai. Abudu buvo tik sužeisti,— esti tokių žaizdų, kurios suparalyžiuoja gyvą padarą, jis tuomet negali nei paskristi, nei pabėgti, tačiau gyvybė laikosi toliau, nenutraukta. Tomo pakelti nuo žemės, paukščiai kraipė kaklus. Jis pasijuto turįs atlikti nors tokią pareigą, jeigu jau kitos neatliko. Paėmė paukščius už kojų ir trankė jų galvas į berdano buožę; šitai nepadėjo — jie ir toliau gailiai kvaksėjo plonais balseliais. Aitrus malonumas, pykčio išliejimas, o drauge ir gėda, tačiau ją vis dėlto stengėsi malšinti įtikinėdamas save, jog taip reikia. Padėjęs šautuvą, Tomas užsimojo ir iš visų jėgų tėškė juos į pušaitės kamieną. Dar jums mažai!? Gerai, dar gausit. Kol prasivėrė snapai ir iš jų ėmė lašėti kraujas.

— Pasilsėkim. Truputį užvalgyti reikėtų, pilvas maršą groja. Saulė jau aukštai.

Susėdę ant kupsto, jie valgė duoną su sūriu, kurį Romualdas išsitraukė iš tinklelio. Dar niekada ligi šiol Tomas taip nesėdėjo greta jų, staiga tapusių svetimų, atskirtų lyg kokia užtvara. Jie gyvena kitoj šaly, į kurią jam nevalia įžengti. Net ir tasai miknius Viktoras šovė dabar ir pataikė. Jie kažkokie kitokie negu Tomas. Tarsi jis nemokėtų tylutėliai prislinkti prie žvėrelio, tarsi jo nebūtų anksčiau gyrę. Čia greičiausiai kažkokia paslaptis, kad pažiūrėti toks nukeipęs Viktoras moka, o jis — ne. Aukštai mirguliavo giedras dangus, raisto šiltnamis svaigino galvą, po sausas savo salikes tarp kerpių šiugždėjo driežiukai. Pusiau snūduriuodamas, Tomas tarsi atstatė veidą saulės spinduliams, o liūdesys jo sieloje rideno šaltus gurvuolius, ir jis jautė jų slėgį.

— Kodėl tu, Tomai, nebešaudai?

Jis negalėjo. Žinojo, jog šitaip tik dar padidintų savo nesėkmes. Na ir diena! Tuojau medžioklė pasibaigs; priekyje jau išnyra plika kalvelė, pro ją eina aplinkinis takas į Barkūnus — link jo jie ir pasuka. Vėl. Viktoras šį-

syk prašovė, o Romualdas — ne. Tačiau kai prieš pat jiems išlipant ant tvirtos žemės purptelėjo pulkelis, Tomas neištvėrė: jam atrodė, kad galų gale vis dėlto turi susilaukti paguodos, dovanos, nes juk nenusipelnė to, kad būtų atstumtas.

Romualdas susidomėjęs dairėsi į jo rūkstantį šautuvą ir nuskrendantį teterviną.

— Tau šiandien nesiseka. Būna taip.

Tačiau šitie žodžiai neperteikė visos situacijos. Tomas neapkentė savęs, nes jautėsi jį nuvylęs.

LVIII

Tetervinų medžioklė Tomui paliko tokius slogius prisiminimus todėl, kad jis jau seniai įsivaizdavo turįs visokių trūkumų. Buvo tikras medžiotojas, kai reikėdavo vilioti, sėlinti, pasiversti medžiu ar akmeniu (šiems dalykams netgi rodė išskirtinį talentą), buvo, reikia manyti, taip pat geras šaulys, kada šaudydavo iš pasalos, tačiau dėl menkiausios priežasties pradėdavo karščiuotis ir pasimesdavo. Jeigu šitą atvejį su tetervinais galima laikyti svarbiu, tai priešais jį iškilo neįveikiama kliūtis. Niekuomet jis netaps pilnaverčiu žmogumi, į skeveldras subyrėjo visas jo paveikslas, kurį buvo susikūręs savo vaizduotėje. Taip stengėsi, taip troško, taip jau buvo pripratęs save regėti tikru miško piliečiu, o šičia išgirdo „ne“,— sakytum aukštesnioji ironija atsisako jam suteikti tai, ko jis labiausiai nori. Taigi ne. Tad kuo jis turi būti? Kas jis yra? Viskas prarasta: ir bendrystė su Romualdu, ir tas išrinktųjų valstybės žemėlapis. Su berdanu jis negalėjo išsiskirti, tad, nors ir skaudama širdim, traukdavo į mišką, ir tenai jo sielvartas pamažu praeidavo.

Šviesos šlakeliai ant samanų, iš viršaus sklindantis ošimas ramino, ir Tomas užsimiršdavo. Ten jam nereikėjo laikyti jokių egzaminų, iš jo nieko nesitikėjo, žengdavo sau kiek galėdamas tykiau, sustodavo ir džiaugdavosi, kad visokie padarėliai jo nemato. Tada kartkartėmis jam į galvą atklysdavo mintis, jog buvo laimingesnis, kada nesinešiodavo šautuvo, nes, po teisybei, žudyti

nėra jokio reikalo. Bet vėlgi — jei eini į mišką be šautuvo, kiekvienas paklaus, ko ten ieškai; kažkaip kvaila, nes juk niekam nepaaiškinsi, ko ten tau reikia. O šiaip atsakai — „medžioti“, ir viskas jau suprantama. Be to, vamzdis už nugaros suteikia klajonėms daugiau žavesio, gali pasitaikyti, kad netikėtai susidursi su paukščiu ar žvėreliu, į kurį reikia šauti,— sunku numatyti, kokių netikėtumų gali būti.

Šautuvas visai nebuvo reikalingas, kai Tomas susidūrė su stirnomis. Žingsniavo vienu iš tų takelių, kurie apiberti rudais spygliais, lygutėliai ir dingsta kažkur pelkėje — tiktai žiemą, kai spusteli šaltis, jais važinėja rogės su malkomis. Ir staiga jam pakirto kojas, iš pradžių nesuprato, kas čia vyksta: nieko daugiau, tik rausvi medžių kamienai pajudėjo iš vietos ir ėmė šokti keistą šokį, šviesa šoko tarp paparčių plunksnų. Ne kamienai, o gyvi padarai, apaugę ruda žieve, tačiau esantys ties pačia augalų stichijos riba. Čia pat, priešais jį, stirnos rupšnojo žolę, jų smulkutės kanopaitės žingčiojo į priekį, bangavo kaklai; viena atgręžė galvą, tačiau, matyt, neatskyrė jo nuo nejudančių daiktų. Tomas tenorėjo, kad šitai truktų kuo ilgiau, kad jis galėtų ištirpti ir nematomas dalyvauti tame magiškame žaidime. Galbūt jų budrumą sužadino jo blakstienų virptelėjimas ar kvapas: lengvai šuoliuodamos, stirnaitės pradingo riešutynuose, o jis liko stovėti nustebęs ir nelabai tikras, ar jos buvo čia, ar jam tik pasivaideno?

Kitą kartą panašiai užėjo jauną lapiūkštį, šmirinėjantį prie išvartos. Dabar Tomas jau ne tik mąsliai stebėjo žvėrelio snukutį ir purią uodegą: prisidėjo ir pareigos jausmas, taip pat mintis, kad galėtų išpirkti savo kaltes parnešdamas lapiuką Romualdui, ir toji mintis viską užgožė, tačiau vos tik jis palietė šautuvo diržą, lapiūkštis, tarsi mestelėtas spyruoklės, išnyko — netgi nesujudėjo nė vienas lapelis.

Vieną dieną ginklas vis dėlto jį sugundė, ir tada viskas susiklostė labai negerai. Lazdynų krūmo viršūnėje Tomas pastebėjo besiranganti spalvotą žaltį: pusė — žalumoje, pusė — ore. Tai buvo voverė, nors kitokia negu tos, kurias regėjo anksčiau,— galbūt todėl, kad ji

slinko tiesiai ir dėl to atrodė ilgesnė ir gražesnė. Po ja čiepsėjo persigandę maži paukštyčiai, matyt, ji kėlė grėsmę jų lizdui. Tomas iššovė iš meilės jai, negalėdamas atsispirti.

Tai buvo jauna voveraitė ir tokia mažytė, jog tai, ką jis palaikė vovere, matydamas ją aukštai medyje, visai nebuvo voverė, o veikiau tiktai jos šuolių ruožas, kuriame ilgai virpėjo spalvos. Nukritusi ant samanų, ji susiriesdavo ir vėl išsitiesdavo, graibėsi letenėlėmis už krūtinės, pridengtos balta liemene, kurioje ryškėjo kruvina dėmelė. Nemokėjo mirti, mėgino išplėšti mirtį iš savo kūno — kaip smaigą, kuris staiga pervėrė ją ir apie kurį ji ir tegalėjo sukiotis.

Klūpodamas prie voveraitės, Tomas verkė, ir jo veidas persikreipė nuo vidinės kančios. Ką dabar daryti, ką daryti? Atiduotų pusę savo gyvenimo, kad tiktai galėtų ją išgelbėti — tačiau bejėgis tik žvelgė į jos agoniją, nubaustas šito reginio. Pasilenkęs prie jos, matė, kaip glaudžiasi viena prie kitos voverės letenėlės su mažais piršteliais, tarsi maldaudamos jo pagalbos. Tomas paėmė voveraitę ant rankų; anksčiau, taip laikydamas, būtų norėjęs ją bučiuoti ir glamonėti, o dabar tik kietai sučiaupė lūpas: jau nebetroško jos turėti sau, o atiduoti save voveraitei — taip šaukė vidinis balsas, tačiau šitai buvo neįmanoma.

Sunkiausia ištverti tą jos mažumą ir krūpčiojimą — tarsi gyvsidabris gintųsi nuo sustingimo. Jam ir vėl atsiverdavo kažkokia paslaptis, bet tik tokią trumputėlę akimirką, jog tuoj pat ir užsiskleisdavo. Lengvus jos judesius pakeitė konvulsiškas blaškymasis, ir tamsi srovelė gėrėsi į pūkuotų skruostų vilną. Vis silpnesni traukuliai. Nebegyva.

Tomas sėdėjo ant kelmuko, ošė miškas, dar prieš akimirką ji žaidė šičia, rinko riešutus. Ši mirtis buvo šiurpesnė negu senelės Dilbinovos, o kodėl, jis pats negalėjo tiksliai atsakyti. Viena, vienintelė, tarp visų kada nors gyvenusių voverių niekas tokios nerastų, ji jau niekada neprisikels. Nes ji yra ji, o ne kokia nors kita. Tačiau kur dingsta jos pojūtis, jog ji — tai ji, jos šiluma ir lankstumas? Žvėreliai neturi sielos. Vadinasi, žudydamas gy-

vūną, nužudai jį amžinai. Kristus neturės galios jai padėti. Senelė šaukė: „Pagelbėk“. Kristus ją priglobs ir parodys kelią. Jeigu jis viską gali, tai galėtų išganyti ir voveraitę. Net jeigu voverės nesimeldžia, bet juk šitoji meldėsi, nes melstis — tai tas pats kaip norėti gyventi. Ir šičia jis kaltas. Niekšas.

Reikia užkasti ją į žemę; supus, ir neliks jokio pėdsako. Nesineš jos. Nedrįstų niekam į akis pažvelgti. Nusisukti ir nueiti. Jo dėmesį patraukė aukštas skruzdėlyno kūgis. Supiltas iš sudžiūvusių eglių spyglių, jis atrodė kaip negyvenamas, tačiau negiliais takeliais prie jo skubėjo didelės rudos skruzdėlės, o kai Tomas nubraukė viršutinį sluoksnį ir įbedė pagaliuką, duobutėje pamatė visą knibždėlyną. Dar pakasė ir, kai iš suardytų tunelių paniškai blaškydamosi pasipylė kirbinės skruzdėlių, atnešė voveraitę, paguldė ir apžėrė. Skruzdėlės apgrauš ją, ir liks tiktai balti griaučiai. Tomas grįš į šią vietą ir susiras. Ką darys toliau — dar nuspręs, geriausiai sudėti kaulus į dėžutę ir kur nors paslėpti taip, kad kuo ilgiau išsilaikytų.

Kelią turbūt atras lengvai: kreivašakė pušis, paskui — akmuo ir skroblų salelė. Pasiėmė nuo žemės berdaną (neužtaisytą), užsimetė ant peties ir ėmė brautis per brūzgynus link keliuko.

Niekšystė. Negali pasiekti tų, kurie apsigina vikrumu ir gebėjimu aukštai skraidyti, užtat pasieki silpnuosius, kurie nesitiki pavojaus. Voveraitė netgi nematė jo, niekas jos neįspėjo. Tomas jautė, kaip dabar jo viduje tetervinų jaunikliai lanksto kaklus, girdėjo duslius smūgius — tarsi vėl daužytų jų galvutes į medelį. Toks aiškus reginys, kad jis keletą kartų net palietė šiurkščią medžio žievę, ir nuo jos vis byrėjo gurgždančios atplaišos. Sąžinę graužė ir dėl kitų dalykų. Tiesa, močiutė Misia pasakodavo, jog jis būdamas mažas rinkdavęs sode į krepšelį vynuogines sraiges ir iš gailesčio nešdavęs prie Isos. Įsivaizdavo (galbūt todėl, jog po lietaus jos iššliaužia ant takelių), kad šitaip joms daro gera. Ten, upės dugne, sraigės žūdavo, tačiau viskas buvo daroma iš geros valios. Taip pat — antis, kurios jis pagailėjo. Tačiau viso šito dar per maža.

Kad būtų galėjęs prie ko nors prisiglausti, išsiverkti, kam pasiskųsti. Ūmai jis panoro, kad ąžuolas, pro kurį jis praeidavo traukdamas bityno pakraščiu, pavirstų gyva būtybe, ir tas noras buvo toks didelis, jog net susirietė nuo maudulio po krūtine ir baimės, panašios į tą, kurią patirdavo supdamasis aukštai sūpuoklėse. Ant sausos šakos gergždžiančiu balsu karkė žalvarnis. Tomas visada juos gainiodavo, nors jie niekad jo arti neprisileisdavo; tiktai du paukščiai yra taip ryškiai mėlyni, sakytum gryna skriejanti melsvė,— tai tulžiai ir žalvarniai, *Corracias Garrulus,* kaip įrašė savo sąsiuvinyje. Dabar net galvos nepakėlė.

Jau taip seniai buvo kalbama, kad atvažiuos mama ir pasiims jį į miestą, kad vaikščios tenai į gimnaziją. Ir vis: už mėnesio, jau netrukus, ir niekada to nebuvo. „Mama, mama, atvažiuok",— kartojo Tomas, pėdindamas su berdanu, apsiavęs savo ilgaauliais batais, o per jo skruostus riedėjo ašaros, ir jis laižė jų sūrų skonį. Tasai burtažodis nesukėlė jokio aiškaus prisiminimo — tik spinduliuojantį švelnumą.

Jam reikėjo kitokių spindulių nei tie, kuriuos rugpjūčio popietę gaudė virš rugienų besisukaliojantis oro veidrodėlis. Pastarosiomis dienomis jį kartkartėmis užplūsdavo keistas jausmas: žmonės, šunys, miškas, Giniai kaip ir anksčiau buvo priešais jo akis, tačiau jau nebe tie. Tuščią kiaušinį galima pasidaryti taip: pradurti gale mažytę skylutę ir per šiaudelį viską iščiulpti. Šitaip ir iš visų dalykų, kurie jį supo, liko tik regimybė, tuščias lukštas. Viskas lyg ir kaip seniau, bet jau nebe tai.

Ir nuobodulys. Kai rytais pašoki iš lovos, arba paklūsti kvietimui džiaugtis, pasinerti į žaidimus ir darbus, o tada vos užtenka dienos, kad suspėtum padaryti, ką esi sumanęs, arba — negirdi jokių kvietimų, ir tada nežinai, ką daryti, kur eiti. „Ką, Tomas dar neatsikėlė?" — „Kas tau, gal sergi?" — „Ne". Vaikštinėdamas Isos pakrantėmis, Tomas jau nebesuprato, kas jam kadaise ten patiko: lapus dengė sluoksnis nugulusių baltų dulkių, kamuoliais kylančių nuo kelio; pernokusios vasaros kaitra, it aliejus tingus vanduo, kurio paviršiumi lėta srovė draikė visokias apnašas. Susiieškojo savo meškeres ir nuo kabliukų

nuvalė rūdis, sliekas raičiojasi tarp pirštų, kabliuko smaigalys nutaikytas į rausvą taškelį viduryje, kabliukas sminga gilyn,— ne, geriau jau gaudyti su duonos gumulėliais. Jam buvo vis tiek, ar plūdė suvirpės ir pasiners, ar ne; meškeriodamas jis jau tik bergždžiai kartojo ankstesniuosius, visai kitaip dabar išrodančius veiksmus, bandė savyje sužadinti susidomėjimą ir galiausiai numojo ranka.

Išsitraukė aritmetikos sąsiuvinius, užmestus nuo to laiko, kai nutrūko pamokos, Juozapui parašius aną skundą. Pasiryžimo kasdien sėdėti prie jų po valandą Tomui užteko neilgam: susipainiojo, spręsdamas kažkokį uždavinį, ir noras mokytis praėjo. Vėl rausėsi bibliotekoje ir aptiko tenai knygą „Al Koran". Jis žinojo, kad tai musulmonų šventa knyga. Turbūt kas nors Giniuose domėjosi jų religija — gal prosenelis, o gal proprosenelis. Nors kai kurios pastraipos buvo nesuprantamos, Tomas vis tiek skaitė ją su malonumu nes knygoje buvo mokoma, kaip žmogus turi elgtis, kas galima ir ko ne, o be to, garsiai tariami sakiniai skambėjo įtikinamai.

Jau nebereikalingas kabojo ant sienos berdanas. Pažvelgęs į jį, Tomas jautė gėdą dėl savo aplaidumo. Vis rengėsi nueiti į Barkūnus, bet diena iš dienos atidėliodavo. Romualdas daugiau nesirodė. Teta, matyt, sužinojo iš močiutės Misios, jog Tomas buvo su juo medžioti tetervinų, tačiau niekuo neparodė, kad jai visa tai bent kiek rūpėtų.

— Tomai, padėk nešioti obuolius!

Padėjo. Netgi buvo truputį malonu pavargti, nešiojant vietoje Antaninos pilnas pintines. Nešiojo mediniais naščiais, pasikabinęs pintines abiejuose galuose ant kablių, padarytų iš dvišakio lazdyno. Dabar sodą nuomojo Chaimo giminaitis. Po svirnu iškasti dideli rūsiai su lentynomis, ant kurių buvo dedami geresnių veislių obuoliai, aitriai kvepėjo akmeniu ir suplūktomis žemėmis. Tomas graužė renetą ir stebėjosi: jo stangrus minkštimas, kurį visada taip mėgo, nebuvo pasikeitęs.

Prabėgo bene mėnuo, kol pagaliau prisiminė pakastus griaučius, bet ir tada tik prisivertęs nuėjo į mišką. Skruzdėlyną atrado, tačiau voveraitės ne. Niekada nesužinojo, kas jai atsitiko.

LIX

Pasninkas, kurį Tomas nusistatė, buvo labai griežtas. Galėjo tiktai gerti vandenį, valgyti — ne. Nusprendė ištverti dvi dienas. Labiau negu viltis, jog šitaip bus panaikinta nuodėmės žymė, šiam aktui jį paskatino poreikis marintis. Jis jautė, kad taip reikia, kad taip bus teisinga.

Turėjo tam priežasčių. Tarsi ženklas, kad yra kitoks negu šiaip žmonės, jį apniko keista liga. Rytą slapčiomis atsinešdavo puodelyje vandens ir stengdavosi išplauti dėmes, atsiradusias ant paklodės. Naktį sapnuodavosi košmarai: nuoga Barbutė glamonėjo jį ir čaižė rykšte. Liūdesys. Tačiau juk turi būti kažkoks būdas perplėšti tą uždangą. Kadangi jį supantys daiktai buvo arba tuščiaviduriai, arba, kaip retsykiais jam atrodydavo,— aptraukti lyg ir voratinkliu, pritemdančiu jų ryškumą. Jie atrodė ne apvalūs, o plokšti. Ir uždanga taip pat turėjo paslaptį, kurią norėjo patirti — tarytum sapne, kada bėgi, bėgi, atrodo, jau pasieksi, bet kojos pasidaro kaip švininės. Dievas. Kodėl gi Jis sutvėrė šitokį pasaulį, kuriame tik mirtis, mirtis ir mirtis. Jeigu Jis toks geras, tai kodėl net rankos negalima ištiesti, kad ko nors neužmuštum, negali paeiti takeliu, neužsistojęs ant kirmino ar vabalėlio, nors ir kaip stengtumeis nesutrypti. Dievas galėjo sutverti kitokį pasaulį, tačiau išsirinko būtent tokį.

Taigi medžioklės nesėkmės ir gėdingas negalavimas, atskyrę jį nuo žmonių draugijos, iškart paskatino atsidėti apmąstymams ir vienumoje narplioti visokiausius dalykus. Pasninkas turėjo jį apvalyti, vėl padaryti normalų, o drauge — padėti viską perprasti. Kas baudžia save, tas šitaip parodo pasibjaurėjimą savo paties blogiu, o tąja savo dalimi, kuri baudžia, jis šaukiasi Dievo.

Tomas įsitikino, jog šitas būdas duoda vaisių. Rytą — tuštuma, kaip einant prie šventos Komunijos. Vėliau, po keleto valandų, staiga įsinorėdavo valgyti, tačiau įveikdavo pagundą — „na, suvalgyk, suvalgyk, bent obuolio kąsnelį". Kuo toliau — tuo lengviau. Daugiausia gulėdavo ir snūduriuodavo, o širdyje darėsi vis tauresnis. Ir, kas svarbiausia — kažkas nutiko aplinkui esantiems daiktams, dangui ir medžiams. Tai buvo, kai jis išėjo iš priebučio. Tomas pastebėjo tokį dalyką: silpdamas jis tarsi išsineria

iš savo kūno ir, pavirtęs mažu taškučiu, pakyla kažkur virš savo galvos. To antrojo „aš“ žvilgsnis buvo skvarbus, jis stebėjo likusią esybę — pažįstamą, o drauge svetimą. Ši mažėjo, vis leisdamasi žemyn, ir visa žemė kartu su ja, tačiau žemėje ryškiai matėsi kiekviena smulkmena, nors viskas lėkė į prarajos dugną. Liūdesys sklaidėsi, nes tas reginys buvo toks naujas. Antanina pasakojo, kad deivė Verpėja sėdi danguje ir verpia likimo gijas, o kiekvienos gijos gale siūbuoja žvaigždė. Jeigu žvaigždė krenta, vadinasi, ji nukirpo giją, ir tuomet koks nors žmogus miršta. O Tomas atvirkščiai — nesileido žemyn, o kilo į viršų. Jis buvo nelyginant voriukas, kuris greitai greitai lipa prie šakelės, tempdamas nematomą virvę.

Jis padarė, ką buvo nusprendęs, nors antros dienos pavakare visiškai nusilpo ir, kai pamėgino atsistoti, jam sukosi galva. Per vakarienę suvalgė rūgštaus pieno su bulvėmis, ir jų kvapas (užpiltos sviestu) dar niekada jam neatrodė toks gardus.

Dievas kaip paguodą pasiuntė jam minčių, kurios ligi šiol niekada neužklysdavo į jo galvą. Stovėdamas žolyne, Tomas mėgo išskėsti kojas, pasilenkti ir pro tą tarpą žiūrėti kiton pusėn: šitaip atsigręžus, parkas atrodė labai netikėtai. Pasninkas keitė ne tik jį, bet taip pat viską, ką jis matė. Ar tuomet pasaulis jau nustojo buvęs toks, koks buvo iki šiol? Ne. Ir naujasis, ir ankstesnis pasaulis egzistavo jam vienu metu. Jeigu taip, tai gal jis ne visai teisus, priekaištaudamas Dievui, kad viską blogai sutvarkė. Ką gali žinoti, ar kokią dieną atsibudę nerasime dar vieno netikėtumo, o tada sakysime, kad iki šiol buvome kvaili. O Dievas,— kas žino,— gal irgi žvelgia į žemę pro išžergtas kojas arba — po tokio ilgo pasninko, kuriam Tomo pasninkas nė iš tolo negali prilygti.

Tačiau voveraitė kankinosi. Ar kas nors galėtų ją pamatyti iš kitos pusės ir pasakyti, kad mums tiktai pasirodė, kad ji nejautė skausmo? Šito turbūt jau niekas nepasakytų, netgi Dievas.

Šiaip ar taip, o pasninkas Tomui pravėrė plyšelį, pro kurį įspindo ir su juo susiliejo spindulys. Tomas lytėjo pirštu klevo kamieną ir, tiesą sakant, stebėjosi, kad ne-

gali įsiskverbti vidun. Tenai jo laukė kraštas, po kurį Tomas mažytėlis vaikštinėtų ištisus metus, pasiektų pačią esmę — už žievės sienos medyje esančius kaimelius ir miestus. Gal ne visai taip. Ten miestų nėra, galima tiktai vaizduotis ir šiaip, ir anaip, kadangi klevo kamienas — labai didelis daiktas, ir jame (ne tik žmoguje, kuris į jį žiūri) slypi galimybė vienąsyk būti tokiam, o kitąsyk — kitokiam.

Vienatvė Tomą slėgė, tačiau jis ilgėjosi tokio bendravimo, kad galėtų visiškai susilieti, kalbėtis be žodžių. Kėlė pernelyg didelius reikalavimus. Su močiute Misia, taip, galėjo šnekėtis, tačiau nieko negalėtų jai pasipasakoti, jinai tam netiko. O išpažintis bažnyčioje Tomo netraukė. Jam buvo nemalonus sąžinės perkratinėjimas pagal maldaknygėje surašytus klausimus, į kuriuos reikia atsakyti taip ar ne, tačiau ten praleisti svarbiausi dalykai. Jis savyje nešiojosi savo kaltę, kuri buvo vientisa, bendra ir nedaloma į atskiras nuodėmes.

Dieve, padaryk, kad aš būčiau toks kaip kiti,— meldėsi Tomas, o demonai klausėsi ištempę ausis ir svarstė, kaip elgtis toliau. Padaryk taip, kad aš mokėčiau gerai šaudyti ir niekuomet neužmirščiau, jog nusprendžiau būti gamtininkas ir medžiotojas. Pagydyk mane nuo tos bjaurios ligos (toje vietoje sunku tvirtai pasakyti, ar Isos pakrančių demonai neprapliupo negirdimu juoku, mat reikia turėti galvoje, kad dauguma jų žemo lygio). Leiski man suprasti — tada, kai teiksiesi mane apšviesti,— Tavąjį pasaulį. Tokį, koks jis yra iš tikrųjų, o ne tokį, kaip man rodosi (demonai paniuro, kadangi dalykas vis dėlto buvo rimtas).

Daugelis prieštaravimų, kuriuos galima pastebėti Tomo prašymuose, jam pačiam nebuvo prieštaravimai. Jis sielojosi, matydamas mirtį ir kančias, tačiau laikė tai pasaulio, kuriame buvo įkurdintas, ypatybe. Nes šitai nepriklausė nuo jo valios. Tomas turėjo stengtis išsikovoti pripažinimą tarp žmonių, o jį galima pelnyti, jei moki žudyti. Dabar jis norėjo ir toliau draugauti su Romualdu, ir tuo pat metu turėti teisę klajoti po mišką, nelieda mas kraujo; bandė nusimesti nuo savęs atsakomybę, tačiau visiškai jos išvengti jam nesisekė.

LX

— Mama! Mama!

Dionizas proverksmiais maldavo senosios Bukovskos, tačiau tas nepadėjo.

— Šėtonas! — rėkė, daužydama kumščiu į stalą.— Šėtonas, savo bėdai aš jį pagimdžiau. Brudas! Brudas!

Ji buvo labai raudona, ir Dionizas nuogąstavo dėl motinos sveikatos. Dabar ji sunkiai alsavo, lankstėsi krėsle ir graibstėsi už pilvo.

— Ojei, ojei, kaip spaudžia paširdžius!

Skundėsi:

— Sutrypė mus visus purvan. Savo motką jis užmušt, kas jam. Oi, Dionizai, man bloga daros.

Priėjęs prie spintelės, Dionizas pripylė pusę stiklinės degtinės ir pastatė priešais ją. Išlenkė vienu gurktelėjimu ir nusišluostė lūpas. Pastūmėjo stiklinę — dar. Jis vėl pripylė, patenkintas, kad neatsisako vaistų.

— Viktorai, tu pabūk su mama.

Išėjo į priebutį. Ten ant suolelio sėdėjo labai sugižęs Romualdas ir rūkė.

— Na, kaip?

Dionizas prisėdo gretimais ir pradėjo suktis papirosą.

— Rėkia ir alpsta. Dabar tu jai geriau nelįsk į akis.

— Aš ir nenorėč.

— Nejau taip reikėjo? Ar ne geriau būtų buvę luktelėt, pamaži, paruošt.

Romualdas gūžtelėjo pečiais.

— Negi tu jos nepažįsti? Pamaži ar ne, vis tiek būtų tas pats.

Abu tylėjo. Po obelimis kapstėsi vištos — ten jos turėjo ištupėtas savo gūžtas purioje žemėje, išbraižytoje jų nagais. Vieną vaikėsi gaidys, prisivijo ir ėmė daužytis ant jos; galop paleido ir nerangiai nulipo. Višta pasipurtė, kaip visada nustebusi dėl to, kas įvyko, ir tuojau viską užmiršo, net nesuspėjusi apie tai pagalvoti. Šokčiojo supančiotas arklys, purtydamas karčius. Dionizas stryktelėjo nuo suolo, nes arklys brovėsi per nokstančių aguonų lysvę. Pasičiupęs nuo žemės pagalį, sviedė į arklį ir mostigavo rankomis, norėdamas jį nuvyti. Per žolę traukė

antys, melancholiškai kvaksėdamos — kepino saulė, ir rugsėjis buvo sausas.

— Tai kas bus? — paklausė Dionizas.

— O kas turi būti? Vis tiek turės nusiraminti.

— Betgi kaip taip? Sako, palaiminimo neduos.

Pailgas Romualdo veidas buvo tamsus nuo neskustų šerių ir nuo rūpesčio.

— Jeigu neduos, tai neduos. Ką aš turiu daryti? Tu klausai motinos, ji tau neleido ženytis. Taip blogai, ir taip negerai, kas jai įtiks.

— Bet vis tiek, pats gi žinai, prasčiokė,— burbtelėjo Dionizas.

— Taviškė buvo iš šlėktų, o motina vis tiek nenorėjo.

Buvo ne visai taip. Kai tada priešinosi, jai rūpėjo kas kita — ne pasirinkta mergina, o sūnus, savotiškai jo pavydėjo ir norėjo, kad liktų senbernis. O šįkart iš tiesų atsitiko kažkas baisaus, bet kodėl viskas šitaip pakrypo — sunku buvo suprasti, kaip sunku suprasti ir musę, kuri pamaži įsipainioja į voratinklį.

Bajoro brangenybė — herbas. Didelės skrynios dugne gulėjo seni giminės dokumentai, tiesa, nepaliesti nuo to laiko, kai mirė senasis Bukovskis, kuris dar mokėjo juos skaityti. Tačiau jie buvo. Bukovskių kraują sumaišyti su krauju vergų, per amžius čaižytų bizūnais — tai būtų tas pats, kaip nusviesti tą bajorišką brangenybę į purvą. Taip, Bukovskiai dirbo nelyginant valstiečiai, ir niekas, iš šalies pasižiūrėjęs, nebūtų jų atskyręs nuo valstiečių, tačiau kiekvienas Bukovskis buvo lygus karaliui, nes tai jie kadaise rinko karalius. Jeigu nei tėvas, nei senelis, nei prosenelis ir nei proprosenelis niekam niekada nesilankstė, tai sunku net pagalvoti, jog galėtų gimti koks nors Bukovskis, kuriam atsilieptų tamsūs vergo instinktai, polinkis lankstytis, šliaužioti, griebtis visokių suktybių, būdingų prastesniojo luomo žmonėms. Tada jis jau netektų tos atramos, kurią teikia atmintis, liudijanti, kas jis yra ir ką jam davė šita pavardė. Jis irgi vestų tamsią kaimietę, ir taip giminė ištirptų nešvarioje minioje, kuri nežino ir nenori žinoti, iš ko yra kilusi.

Taigi senoji Bukovska, sauganti, kad giminės gryname kraujyje neatsirastų priemaišų, surasdavo pakanka-

mai priežasčių sielvartauti. Taip pat jai buvo dėl ko niršti ir ant pačios savęs. Juk ji neprieštaravo, kad Romualdas laikytų Barbutę Barkūnuose, manė jį esant išmintingą, nors kurie ne kurie mažmožiai turėjo būti jai įspėjimas. Barbutė laikėsi tvirtai, per daug sau leido.

Romualdas padavė užsakus. Kunigas Monkevičius neparodė esąs nustebintas, tačiau jo širdis buvo lyg medumi patepta: tai, kas prasidėjo nekrikščioniškai, baigiasi krikščioniškai, jaunasis nors ir šlėkta, bet vis dėlto doras žmogus. Šičia dera paklausti, ar Romualdas, žiūrint jo paties akimis, pasielgė teisingai, duodamas užsakus. Jeigu norėjo, kad Barbutė ir toliau gyventų jo namuose ir šiūruotų jam pirtyje nugarą,— tai teisingai. Dėl tam tikrų aplinkybių sunku buvo gyventi taip, kaip lig šiolei, o tiksliau pasakius — reikėjo laukti, kad bus dar sunkiau. Tačiau tai nereiškia, jog šitam žingsniui jis pasiryžo be jokios graužaties ir abejonių. Greičiausiai čia prisidėjo ir piktumas ant Elenos Juknevičienės, kuri žaidė su juo — tai tiesa, tačiau paskutiniu metu, visiškai nesirodydama Barkūnuose, šitaip parodė savo ponišką fanaberiją: per aukšti dvaro slenksčiai — „ne tau, Romualdai".

Tą savo sprendimą išstenėti motinos akivaizdoje buvo ne juokų darbas, ir Romualdas net suprakaitavo. Ilgai šnekėjo apie ūkį, užsiminė, kad jam reikia pagalbos ir kad turėtų vesti. Ką? O kad ir... — buvo paminėtas tas vardas, kurį motina sutiko pašaipiu juoku. Jis į tai: kad jau apsisprendęs, o tada — riksmas, kėdžių trankymas; motina čiupo lazdą ir ėmė jį vanoti.

Sugrįžęs į trobą, Dionizas rado motiną, sustingusiu žvilgsniu spoksančią į vieną tašką; sugniaužtus kumščius buvo pasidėjusi ant stalo. Butelis gerokai nugertas. Viktoras, sėdėdamas ant lovos, stebeilijo į motiną net prasižiojęs. Jos galva kretėjo.

— Gėda.

Ir vėl tyliai, pati sau:

— Kokia gėda, kokia gėda.

Dionizas motiną labai mylėjo, ir jam buvo jos gaila. Tačiau ką čia gali pasakyti. Tad jis tik žiūrėjo nuo to savo suolo į šventą Aloyzą; šventojo ranka, laikanti verbą, visa buvo nutupėta musių. Ant lango stovinčiame stik-

liniame musgaudyje išrūgose plaukiojo daugybė juodų taškų, jie dar krutėjo. Stipresnės musės ropinėjo per jau grimztančias savo drauges — nevikriai, vilkdamos šlapius sparnelius.

LXI

Močiutės Misios ramybės su niekuo neįmanoma palyginti. Ji supasi ant didžiulės upės bangų, apgaubta belaikių vandenų tylos. Jeigu gimimas yra perėjimas iš saugių motinos įsčių į pasaulį, pilną aštrių, žeidžiančių daiktų, tai močiutė Misia, galima sakyti, niekada negimė. Ji visada gyveno, įsivyniojusi į šilko kokoną — į tai, kas Yra.

Koja liečia minkštutėlę antklodę, užlenkia jos kraštą, patenkinta savimi ir ta lytėjimo dovana. Ranka prisitraukia po smakru pūkuotą medžiagą. Už lango — miglos baltuma, klykia žąsys, rasos lašais per lango stiklą teka rudenio rytas. Dar pamiegoti, arba, tikriau sakant, pabūti ant miego ribos. Tada mūsų vidaus centro niekas nepasiekia taip, kaip tatai suvokia mintys ir nusako žodžiai; antklodė, žemė, žmonės ir žvaigždės niekuo nebesiskiria, ir lieka tiktai viẽna, viẽna tai, kas netgi nėra erdvė, ir — nuostaba.

Remdamasi savo rytmetiniais potyriais, močiutė Misia suprato, jog daiktams suteikti vardai yra santykiniai, taip pat ir visi žmonių reikalai. Drįstame tvirtinti, kad net ir tai, kuo Bažnyčia siūlo tikėti, ji nesiejo su jos pajausta, didesne tiesa, ir vienintelę iš tikrųjų jai reikalingą maldą buvo galima sutraukti iki nuolat kartojamo: „O". „Ta pagonė",— vadino ją senelė Dilbinova, ir pagrįstai. Ydos, kurias pamato savyje žmogus ką nors veikdamas, močiutės Misios visai neslėgė. Užuot įtempusi valią ir siekusi tikslo, ji atsipalaiduodavo, nes joks tikslas jai neatrodė vertas pastangų. Todėl nereikia stebėtis, kad ji neėmė į širdį ir kitų žmonių poreikių bei rūpesčių. Jie nori, jiems reikia — o kodėl?

Kai jau visai atsibundi ir guli atmerktomis akimis, imi galvoti apie įvairiausias kasdieninio gyvenimo smulkmenas. Tačiau močiutei Misiai jos nelabai svarbios, ir ji niekada paskubomis nešoka iš lovos daryti to, ką va-

kar pamiršo arba kuo būtina skubiai pasirūpinti. Ji gardžiuojasi prisiminimais apie tą buvimą begalybėje, murkia dar tebeglostoma milžiniškos rankos. Tai, kas kitiems būtų kalnas rūpesčių, jai paprasčiausi įvykiai, nieko daugiau. Pavyzdžiui, Lukas — ištekėk tu man už tokio! Arba Elenos romanas — nors jau turbūt su Romualdu baigta; arba toji Reforma. Taip pat ir Teklė, vis žadanti ir žadanti atvažiuoti, niekas jau nebetiki nė vienu jos pažadu.

Ko gero, labiau, negu kad ji jaudinosi dėl visų tų dalykų, dėl šitos jos ramybės jaudinosi Nematomieji, vaikščiojantys girgždančiomis grindimis, tarp traškančių „salono“ baldų. Beje, jie turbūt jau seniai turėjo prisipažinti pralaimėję. Jų nelaimė: sunku užpulti nekaltuosius, tuos, kurie nesuvokia, kas tai yra nuodėmė. Nors galbūt kaip tik remdamiesi savo stebėjimais, jie prasimanė naujų pagundų, kuriomis pradėjo siausti Tomą.

Krapštinėdamas nosį (tai padeda rudeniniams apmąstymams), Tomas pirmąsyk galvojo apie močiutę Misią kaip apie asmenybę ir ėmė griežtai ją vertinti. Ji baisi egoistė, nieko nemyli, išskyrus save. Tačiau kada jau šitaip pasakė,— keistas daiktas — ėmė rastis įvairiausių abejonių. Nes vėlgi: užtenka tik pasižiūrėti į ją, ir matai, kokia ji patenkinta savo sulenktais keliais, ta duobute pagalvyje, kaip ji pasineria į save — nelyginant į jaukią pūkų antklodę (močiutę Misią Tomas jautė iš vidaus, arba jam tik taip atrodė, kad jaučia). O ir jis pats — argi nėra į ją panašus? Argi ir jam, kaip močiutei, nėra užvis maloniausia uostyti savo odą, gūžtis į kamuoliuką, mėgautis tuo, jog jis — tai jis? Ir tada — dėkingumas Viešpačiui Dievui ir malda. Tačiau ar neslypi čia kokia nors apgaulė? Močiutė Misia pamaldi. Gerai, bet, po teisybei, argi ne sau ji meldžiasi? Sakoma — Dievas. O jeigu tai tik meilė sau pačiam, bet kitu apdaru, kad gražiau išrodytų, nes, tiesą sakant, ką gi mes mylime? Savo kūno šilumą, galbūt savo širdies plakimą, apsivyniojimą antklode.

Niekas nepasakys, kad demonai nėra gudrūs. Koks malonus laimikis — atimti iš Tomo pasitikėjimą savo vidiniu balsu, atimti jam ramybę, apeliuojant į jo jautrią sąžinę. Tuomet jis jau nebegalės kreiptis į Dievą, prašydamas apšviesti jam protą. Nebegalės taip pat pulti prieš

Dievą ant kelių, nes galvos, jog klaupiasi prieš save patį. Tomas norėjo atsiduoti Tikrojo globai, Jo, o ne miglos, kuri kyla virš mūsų, misdama visu tuo, kas yra mūsų viduje. Ir kai po pasninko šiek tiek primiršo savo kančias ir širdperšą, kai susilaukė keletos palaimingų rytmečių, tuoj pat ir vėlei pajuto, kaip jam iš po kojų sprūsta tvirtas pamatas. Trynė nuo stiklo miglą, o jam per skruostus tekėjo vienišumo ašaros.

Tuo tarpu močiutė Misia kasdien apyaušriu skendėdavo savo saldžioj palaimoj, ir jai net į galvą neateidavo, kad kas nors galėtų tuo piktintis.

LXII

— Netrukus jau pasibaigs.

Tai buvo balsas ar signalas, virpantis ore viršum sausos žolės, kurioje čirškė žiogai. Baltazaras svirduliuodamas stovėjo ant tako, pritrenktas užplūdusios sumaišties. Kodėl jis čia? Ką čia veikia? Kas jį su tuo viskuo sieja? Priešais vartaliojosi paplokšti, blankūs daiktai, įžeidžiamai demonstruodami savo svetimumą. Ir pakibo jisai vidury tuštumos (dar blogiau, nes tuštuma buvo tuščiavidurė), o beprotiška žemė slydo iš po kojų, nesuteikdama joms atramos. Baltazaras ėjo, o abipus tako kibirkščiavo vabzdžių kirbinės — kam jie čia, visada tie patys. Šokinėja.

— Netrukus jau pasibaigs.

Sugirgždėjo laipteliai, troba tuščia, žmona su vaikais išvažiavo į Ginius pas motiną, ant stalo — ąsotis alaus, šalia duonos kepalas. Užsivertė ąsotį, išgėrė kelis gurkšnius ir iš visų jėgų trenkė į grindis. Rudas skystis išsitaškė ant grublėtų lentų — nubėgo į visas šalis nelyginant spinduliai. Jis įsikibo į stalą; šarmu nušveisto medžio kvapas, visi šiek tiek priplėkę šių namų kvapai jam buvo šleikštūs. Apsidairė, ir jo žvilgsnis aptiko atremtą į krosnį kirvį. Priėjo, čiupo ir svyruodamas, vilkdamas kirvį nuleista ranka, grįžo prie stalo. Užsimojo ir aukštai iškėlęs trenkė — ne skersai, kaip pakliuvo, o išilgai lentų. Stalas braškėdamas griuvo. Duonos kepalas pariedėjo ir apsivertęs sustojo, rodydamas lygią miltuotą apačią.

Iš kito kambario Baltazaras atsinešė didelį vytelėmis apipintą butelį ir pastatė ant grindų. Paskui spyrė į jį. Atsirėmęs į sieną, žiūrėjo į skystį, kuris kliuksėjo, skleidėsi vis didėjančia dėme, pasiekė sulaužytą stalą ir plūdo aplink duonos kepalą. O žiūrėti reikėjo įdėmiai, nes iš visko, kas buvo aplinkui, tik šita dėmė ūmai pasidarė stipri ir ryški. Pakraščiuose išpampęs labiau, šis klanas vangiai gėrėsi į grindis, po suolais išleisdamas ilgus liežuvius ir palikdamas saleles, kurias akimoju ir užtvindydavo. Pačiame klane jau tarsi glūdėjo būtinybė, ir vien apie tai galvodamas Baltazaras išsiėmė iš kišenės degtukus.

Tuomet jis patyrė, ką reiškia būti ant ribos tarp „nėra“ ir „yra“, prieš sekundę nebuvo, o po sekundės — yra ir bus ligi pat pasaulio pabaigos. Vienos rankos pirštai spaudė dėžutę, o kitos — kišo medinį pagaliuką su juoda galvute. Galgi jis visada norėjo būti tiktai grynas aktas, tik pati kūrimo įtampa,— tada jo niekuomet neslėgtų pasekmės, nes jos pavytų jį tik tada, kai jis jau būtų susikaupęs naujam aktui, kurio nebegali pasiekti praeitis. Brūkštelėjo degtuką į dėželę — plykstelėjo liepsna. Žiūrėjo į ją tarsi pirmąsyk regėdamas; ėmė deginti pirštus, jie atsigniaužė, ir degtukas krisdamas užgeso. Išsiėmė naują, mašinaliai brėžtelėjo ir metė priešais save. Užgeso. Uždegė trečią ir lėtai prikišo prie papilto ant grindų žibalo.

Parvertė suolą ant tų šliaužiojančių liepsnų ir išėjo. Jo palaidinė buvo atsagstyta, neperjuosta diržu. Kišenėje — tabakas ir butelis degtinės.

— Netrukus jau pasibaigs.

Ateitis. Jos nebebuvo. Šaukė balsas, dangus blyškiai giedras, čirškia žiogai, diena, naktis, diena, jų jau niekada nebus — nereikalinga. Iš kažkur randasi ir stiprėja pasitikėjimas. Ar jis žinojo, kur eina? Žingsniavo į priekį. Tačiau atsigręžė ir — šiurpas dėl to, ką padarė, šiurpas matant nebesustabdomus dūmus, kurie sunkėsi pro pravertus namo langus,— tai buvo tas amžinasis Baltazaro protestas prieš dėsnį, taisyklę, jog niekas negali likti vienas pats, jog esame prirakinti grandinėmis, ir — drebančiais pirštais ištrauktas butelis, voliojimasis po žolę, o paskui šliaužimas keturpėsčia ir šauksmas, kai mums tik

atrodo, jog šaukiame, o iš gerklės sklinda vien kriokiantis šnabždesys.

Tikriausiai Baltazaras dar būtų turėjęs tiek proto, kad pajėgtų pulti gesinti namo. Tačiau jis net nepagalvojo, kad reikėtų šitaip elgtis, springo riksmu ne dėl to, kad taip padarė, o todėl, kad turėjo taip padaryti. Jis turbūt žinojo jau tada, kai laikė suspaudęs degtuką, kad yra laisvas, o drauge žinojo ir tai, jog padarys tik šitaip, daugiau niekaip. Ropodamas kaip žvėris keturiom, jis taip pat žinojo, jog nepašoks ir nebėgs gesinti.

It gyvatė raitydamasi šliaužė prie jo kažkokia būtybė su mediniu kardu. Suko tą kardą kaip kokį šiaudų spalvos malūną. Baltazaras regėjo blizgančias, statmenas akis, gudriai prie žemės prigludusį kūną. Pašoko ir iš tvoros išsilaužė storą mietą. Sunkiai alsavo — nieko žolėje priešais jį nebuvo. Ore plaikstėsi bobų vasaros gijos, švytinčios išlinkusios linijos. Aplinkui — saulės paauksintas miškas, tvanki tyla.

Nieko. Nei priešo, nei draugo, tik neapčiuopiama ir todėl baisi dabartis. Staigiai atsisuko, pasirengęs atremti užpuolimą. Kažkur iš griovio išlėkė gergždėdama šarka. Pro langus virstantys dūmai liejosi į sruogas, jos vinguriavo stogo gontais ir jau draikėsi it miglelė virš skroblų viršūnių.

— Netrukus jau pasibaigs.

LXIII

— Miškas.

— Valdiškas.

— Ne.

— Ar čia ne miškas?

— Tai Baltazaras.

— Baltazaras dega.

Pagirių žmonės ėjo į sodų pakraščius, į ražienas, kad geriau matytų. Paskui, susišaukę vienas su kitu, ėmė kibirus, kobinius, kirvius ir skubėjo būriais. Vyrams įkandin bėgo vaikai ir šunys, o už visų — susispietęs smalsių moterų pulkelis.

Vėliau nutikusius dalykus reikia skirstyti į tuos, ku-

rie buvo panašūs į tikrovę, nuo tų, kurie iš tikrųjų įvyko. Kiekvienąsyk, kai bandoma atkurti faktus, susijusius lyg ir visai logiškais ryšiais, atsiranda spragų, kurias paskui užpildžius, viskas jau atrodytų kitaip. Tačiau niekas šito nemėgina daryti: visiems užtenka to, kuo įsitikino aiškiai iš pat pradžių.

Baltazaras padegė savo namus ir pasislėpė toje vietoje, kur baigiasi jo tvoros, užtvertos abipus kelio, kuriuo būdavo varomi gyvuliai. Pasislėpė, kadangi tikėjosi, jog gaisrą paregės iš Pagirių ir atlėks gesinti, o jis buvo pasiryžęs šito neleisti. Taip atrodo tai, kas galėjo būti. O iš tikrųjų — jis neturėjo jokių ketinimų, lindėjo žolėje, kalendamas dantimis iš baimės, išsigandęs šliaužiojančių padarų ir antgamtiškų šarkų. Čia daug ką paaiškina stoka harmonijos tarp jo dvasios ir kūno. Dvasia galėjo nugrimzti į sumaištį ir siaubą, tačiau kūnas neprarado nuovokos bei vikrumo ir, nors apsunkęs, tebebuvo galingas. Todėl kitiems atrodė, kad jis yra valdomas valios, įtemptai siekiančios kažkokio tikslo.

Jau iš tolo žmonės matė liepsnas ir girdėjo cypiant paklaikusį šunį — jo būdą jau turėjo pasiekti ugnis. Susirūpinę visi apstulbo, kai ūmai tarsi iš po žemių išdygo Baltazaras, susivėlęs, nepanašus į žmogų. Rankoje laikė tą išluptą iš tvoros baslį. Ranka pakilo, užsimojo gintis. Nesitikėjo, kad susirinks žmonės. Jam visa tai atrodė nelyginant artėjanti plati juosta, sudaryta iš daugybės šviečiančių veidų.

Priekyje ėjo senasis Vackonis. Matydamas, kad Baltazaras kelia baslį, jis užsidengė kirviu. Tada Baltazaro kūnas pajuto pavojų ir padarė tai, kas jam priderėjo. Su visa jėga, kurią jam suteikė galiūno rankos, baslys krito ant Vackonio galvos, ir jis nugriuvo.

— Užmušė!

— Užmušėėė!

Ir antrasis riksmas, lietuviškai, kvietimas sutvirtinti vienybę:

— Ei, vyrai![5]

Viskas dėjosi bityne: tarp nukirstų medžių kelmų augo jaunų ąžuoliukų guotai, kur ne kur žalumoje juodavo tam-

---

[5] Originale: Ej, vyrai! — Ej, mężczyźni!

sios duobės, likusios išrovus kelmus. Keliolika rėkaujančių žmonių lėkė šokinėdami per tas duobes, plaikstėsi jų marškiniai. Baltazaras bėgo link didelio miško. Dabar tebuvo tiktai besiginantis kūnas, kuris ir kreipė prie tikslo. Jis nemąstė, tačiau žinojo, jog dabar jam žūti ar būti, o iš čia ir tikslas — šautuvas su nupjautu vamzdžiu, paslėptas ąžuolo drevėje.

Tačiau jie irgi žinojo, kad vos tik įlįs į didelį mišką — regės jį kaip savo ausis. Bėgo įstrižai jam už akių, tada Baltazaras pasuko kairėn, jie vėl užstojo kelią — jis pasuko dar labiau į šoną ir įpuolė tarp alksnių. Alksnyną nuo miško skyrė Baltazaro laukas, o kitoje alksnyno pusėje plytėjo ganyklos.

Baltazaras klampojo per džiūstančią pelkę, po batais trupėjo juodų durpių gurvoliai. Toliau bėgti neturėjo kvapo. Privalėjo, bet neturėjo kvapo: ropojo keturiom, panirdamas į dumblą, inkšdamas ir jausdamas, kaip širdis lekia iš krūtinės. Tuo metu vijikai sustojo. Pradėjo tartis. Jeigu norėjo jį sugauti, reikėjo apsupti alksnyną ir varyti Baltazarą nelyginant medžiojamą žvėrį. Pasiskirstė, kas kur eis. Baltazaras girdėjo jų balsus ir dairėsi, ieškodamas kokio ginklo. Bėgdamas baslį kažkur numetė, susirado storą lazdą, bet ji buvo tokia sutrūnijusi, jog iškart sulūžo, todėl nusičiupo akmenį.

Dabar Pagirių žmonės galėjo suvesti su juo senas sąskaitas — su nusikaltėliu, puolusiu žudyti jų už tai, kad jie, kaip geri kaimynai, atskubėjo jam padėti. Be jokios abejonės, jie norėjo jį užmušti. Suprato, kad jis — galiūnas, kad reikia pulti ant jo visu būriu. Keikdamiesi ragino vienas kitą.

Jie slenka — kaip smulkūs laikrodžio rodyklės žingsneliai, visa ko vienalaikiškumas toje didžiulėje žemėje: gestų, žvilgsnių, judesių; veidrodžiuose atsispindi šviesos spindulių puokštės, šukos liečia blizgančius ilgus plaukus, dunda tuneliai, vandenį drumsčia laivų sraigtai. Baltazaro širdis tuksėjo, matuodama laiką, iš pražiotos burnos driekėsi seilės. Ne, dar ne! Gyventi, kaip nors, kur nors, dar gyventi. Dairėsi ieškodamas slėpynės, spaudėsi prie liūno, draskė jį — tarsi norėdamas apsikasti, išsigremžti slėptuvę. Nes tai, kad jis šičia, o jie — aplinkui, buvo tarytum balso ar sapno patvirtinimas, buvo neišvengiama,

kaip ir turėjo būti. Negalėjo niekur pasislėpti. Alksnynas, prie krašto tankus, čia buvo retokas; prietema, storos šaknys, tarp jų — karvių kanopų pėdsakai ir plokšti mėšlo blynai. Neaplenks jo, iš tolo pastebės. Šautuvą. Reikia šautuvo. Nėra jo.

Galbūt Baltazarui reikėjo pakėlus rankas išeiti į palaukę. Tačiau kad taip pasielgtų, jis pirmiausia turėjo atskirti liepsnojantį namą ir šmėklas nuo Pagirių žmonių, bet jie čia artinosi kaip vykdytojai, susiję su visais tais dalykais. Baltazaras mėšlungiškai spaudė savo akmenį, jo išsprogusios akys turėjo lipti ant kaktos.

Vijikai stukseno į medžių kamienus kaip per tikrą medžioklę. Jų balsai vis artėjo. Matyt, būta blaivios sąmonės likučių, kad Baltazaras pasirinko tokią taktiką: užuot laukęs, puolė tuos, kurie ėjo nuo lauko pusės. Neleisdamas jiems atsikvošėti, galgi ir būtų sugebėjęs pabėgti. Tačiau buvo per daug sunkus, klimpo ir negalėjo kaip reikiant įsibėgėti.

Užpulti pataikė jauną vaikiną, apylinkėje išgarsėjusį tuo, kad visuose vakarėliuose merginos jį laikė geriausiu šokėju. Baltazaras susidūrė su juo mažne akis į akį ir iš kokių dviejų žingsnių atstumo sviedė akmenį jam į veidą. Kaip ir dera geram šokėjui, bernas buvo vikrus — suspėjo pasilenkti. Ketvirtis sekundės, ir akmuo švilpdamas praskriejo pro pat jo galvą. Nuo kirvio ašmenų Baltazarą išgelbėjo šuolis už medžio. Ir iškart sugriaudėjo riksmas:

— Čia jis! Čia jis! Čia jis!

Vėl puolęs bėgti Baltazaras abiem rankom nusitvėrė medelio ir išrovė jį su šaknimis. Kaip jam pavyko šitai padaryti, nežinia,— tai pranoksta žmogaus jėgas. Mojuodamas tuo medžiu nelyginant milžiniška kuoka, visas murzinas, Baltazaras pasitiko tuos, kurie bėgo jam priešais.

— Čia jis! Čia jis! Čia jis!

Avys saulės atokaitoje kelia dulkių tumulus laukų kilime. Po obelimi šiugžda ežys. Nuo kranto tolsta keltas, ir žmogus laiko už apynasrių arklius, o tie prunkščia, uosdami vandens kvapą. Aukštai padangėje, viršum milžiniškų plotų, padengtų žaliais kaip samanos miškais, skrenda gervės ir šaukia: kriūū, kriūū.

Susigrūmė laukymėje. Baltazaro kuoka sušvilpė ore, ir tą pat akimirką ant jo peties nusileido baslys,— jo pirštai atsigniaužė ir paleido medelį. Kartis su gale pritvirtintu geležiniu kabliu draskyti degantiems stogams — stora, uosinė kartis, abiem rankom laikoma Vackonio sūnaus, kilo į viršų.

Jei būtų galima vieną akimirką sustabdyti tai, kas vyksta visur, sustingdyti ir pažiūrėti į viską kaip stikliniame rutulyje, atplėšus nuo būtos ir būsimos akimirkos, jei būtų galima laiko liniją pakeisti erdvės okeanu. Ne.

Kablys driokstelėjo į Baltazaro galvą. Jis susverdėjo ir griuvo visu ūgiu. Girdėjosi tik pavargusių žmonių alsavimas, aidas kartojo „čia jis", ir trinksėjo kitų atskubančių vijikų žingsniai.

Tuo metu baigė degti Baltazaro namas, arklidė, tvartas ir kiaulininkas. Iš visos miško sodybos liko tiktai kluonas.

— Taip jam ir reikia.

— Velnio vaikas.

LXIV

Senasis Vackonis mirė, o Baltazaras dar buvo gyvas. Atvežė jį į Ginius, pas uošvį. Surkontas tuojau pasiuntė parvežti daktaro. Tomas dar niekada nebuvo matęs senelio tokio sudirgusio. Visuomet ramus ir švelnus, jis dabar atsakinėjo šiurkščiai, nusisukdavo, žili, trumpai pakirpti jo ūsai šiurpsojo, tarsi po jais slypėtų kažkokie neišsakyti žodžiai. Nuėjo į kaimą ir sėdėjo prie ligonio lovos, o ligonis vis dar nebuvo atgavęs sąmonės.

Šviesiai degė didelė žibalinė lempa, pastatyta ant suolo. Baltazaras gulėjo lovoje, iš kurios buvo paimti visi pagalviai, paliktas tik vienas — po galva. Jau buvo nuplautas purvas ir kraujas; melsvai juodas veidas labai skyrėsi nuo storos drobės tvarsčių baltumos. Jam reikėjo suteikti Paskutinį Patepimą, bet tada, niekam šito nesitikint, Baltazaras atmerkė akis. Žvelgė tarsi kiek nustebęs, tačiau ramus. Atrodė nesusigaudąs, kur esąs ir ką visa tai reiškia.

Klebonas, privalantis saugoti išpažinties paslaptį, niekam nepasakojo to, ką išgirdo, tačiau patikino, kad Baltazaras buvęs pilno proto. Galbūt ūmus sukrėtimas padėjo jam išsivaduoti iš miglų ir voratinklių, kuriuose buvo įsipainiojęs. Baltazaro pokalbis su kunigu užtruko ilgai. Vėliau, praėjus kuriam laikui, Monkevičius atkartojo šį bei tą iš jų pokalbio, ilgainiui — vis daugiau, teisindamasis tuo, jog žmonėms pravartu šitai išgirsti. Savo pamoksluose apie velnio žabangas, kurie tyko žmogaus sielos, jis pasiremdavo tikrais pavyzdžiais, todėl daugelis dalykų ir iškilo į viešumą.

Nors ir patyręs, ir daug ko prisiklausęs savo klausykloje, klebonas vis dėlto buvo sukrėstas. Ne tik sunkių nuodėmių, kurias Baltazaras išpažino jam pirmą kartą, tarsi lig tol nebuvo jų suvokęs, o staiga išvydo iškilusias priešais. Ko gero, jį labiau sukrėtė tai, kaip skausmingai ir atkakliai šis žmogus nuolatos kartojo, kad esąs pasmerktas amžinoms pragaro kančioms. Klebonas jam aiškino, jog taip šnekėti niekas neturi teisės, jog Dievo gerumas beribis, tereikia tik atgailauti už nuodėmes, ir jos bus atleistos. O Baltazaras atgailavo nuoširdžiai ir karštai. Taip karštai, jog savo atgailą nukreipė prieš visus savo buvusius pavidalus, ničnieko neaplenkdamas. Atidžiai klausėsi kunigo, tačiau už akimirkos vėl kartojo: „Man jau niekas nebepadės“, ir — „Jis yra čia“.

Taigi Baltazaras tą sušvitusią savo praeitį regėjo nelyginant kokį ratą, apsuptą tamsybių, iš kurių jis atėjo ir į kurias vėl žengia. Jau nebegalėjo atsikratyti įpročio laukti klastos, kaskart vis naujos, bet įstumiančios jį į tą pačią kankynę. Ir žodžiai „jis yra čia“ skambėjo su tokiu įsitikinimu, kad net kunigas Monkevičius pradėjo neramiai dairytis aplinkui.

Jokios vilties. Reikėjo suteikti išrišimą ir paskutinius sakramentus žmogui, prislėgtam tokios sunkios nuodėmės. Klebonui dar niekada anksčiau nebuvo tekę susidurti su tokiu atveju, ir, kamuojamas dvejonių, jis vis dėlto mėgino iš Baltazaro išpešti nors pasitikėjimo kruopelytę, kad jis pats nenusikalstų savo sąžinei. Pavyko pasiekti to, kad ligonis jam jau nebeprieštaravo, greičiausiai todėl, kad pastebimai silpo. Visas šis pašnekesys su Balta-

zaru sudirgino Monkevičiaus nervus: sakytum mirštančiojo negalavimas, kurį jam teko gydyti, būtų buvęs užkrečiamas, ir jis čia sėdėtų nelyginant dalyvis, nelabai tegalintis paveikti Blogį ir drauge atsisakantis šitai prisipažinti.

Kai į kambarį suėjo kiti, Baltazaras, pristigęs jėgų, o gal noro, niekuo neparodė, kad jis juos mato. Žiūrėjo, įsmeigęs akis į vieną tašką, ir taip žiūrėdamas tarė tuščiai erdvei:

— Ąžuolas.

Šis žodis, matyt, siejosi su paslėptu šautuvu (sąmonė tiesiog automatiškai atsigręžė atgal) arba turėjo išreikšti kažkokią mintį. Tuoj po to ligonis neteko sąmonės.

Daktaras Kohnas atvažiavo vėlai naktį. Pareiškė, kad gal kartais, kad jeigu, pavyzdžiui, būtų galima operuoti, tačiau tam būtų reikėję Baltazarą vežti į didelę ligoninę, iš pradžių arkliais, paskui traukiniu; taigi beliko tiktai laukti ir neužsikrauti nereikalingo vargo. Baltazaras išgyveno tik iki auštant. Iš rūkų savo juosvas galvas kėlė saulėgrąžos, kvarkštė mieguistos vištos, purtydamos nuo sparnų rasą,— tada dar kartą apvedė žvilgsniu lubų balkius, žmonių veidus, ir visa tai jam greičiausiai pasirodė labai keista.

— Vyrai, kartu.

Tai buvo jo paskutiniai, nesuprantami žodžiai, ir po kelių minučių jis mirė.

Rytą jau nebuvo ten ko eiti. Tad Tomo atmintyje įsirėžęs gyvo Baltazaro veidas taip ir liko nepridengtas ramybės kaukės. Truputėlį užsirietusi aukštyn, kiek mergaitiška jo viršutinė lūpa, šešėliai ir šypsniai, slystantys per apvalainą, visuomet pernelyg jauną jo veidą,— tegu jau toks ir liks.

— O ką? Ar aš nesakiau? Mirtinai prasigėrė, valkata.— Ir močiutė Misia žegnojosi, dar pridurdama: — Tegu amžinoji šviesa jam šviečia.

Antanina dūsavo, primindama žmogaus dalią — šiandien gyvas, o rytoj jau suiręs. O Elena — ta visai pamiršo, kad buvo sumaniusi Baltazarą perkelti ir pati apsigyventi jo name. Ji sielojosi tik dėl to, kad šitiek gero nuėjo dūmais, ir tas jos gailestis plaukė ne iš egoistiškų

sumetimų, o iš rūpesčio apskritai dėl žmogaus triūso vaisių.

Laidotuvėse dalyvavo visi dvaro gyventojai. Tada lijo lietus, ir Tomas glaudėsi prie močiutės Misios, laikydamas virš jos išskleistą skėtį. Švęsto vandens lašai, nutiškę nuo klebono šlakstyklės, skendo lietaus čiurkšlėse, šniokščiančiose ąžuolų lapuose.

Klebonas galvojo apie Baltazaro gyvenimą ir jautėsi pasimetęs. Išvados, kurias padarė, jam pačiam ėmė atrodyti įtikimos tiktai tuomet, kai įprato jas kartoti balsu — daug sykių ištarus savo nuomonę, ji pasidarė tvirta. Jis kalbėjo apie tuos, kurie neįsileidžia į savo širdį Šventosios Dvasios: žmogaus valia yra laisva, tačiau taip sutvarkyta, kad gali priimti arba atstumti šią dovaną. Lygino ją su versme, trykštančia kalno viršūnėje: iš pradžių vanduo liejasi per kraštus, ieško kelio, o galop turi nutekėti arba į vieną, arba į kitą pusę.

Nors Monkevičius nebuvo nei labai geras pamokslininkas, nei teologas, tačiau po Baltazaro mirties jis sugebėjo sugraudinti savo klausytojus,— čia padėjo tarpusavio supratimas tarp jo ir žmonių, kadangi jie visada žinojo, ką klebonas turi galvoje, pateikdamas savo pavyzdį. Gana ilgai Baltazaras užėmė svarbią vietą visų atmintyje. Moterys mėgo juo gąsdinti savo vyrus, jei tie per daug gerdavo.

Tomo senelis užpirko kelerias mišias už eigulio sielą. Imdamas pinigus, klebonas mandagiai dėkojo ir pyko pats ant savęs už tą nereikalingą mandagumą, kurio niekada neišmoko atsikratyti bendraudamas su ponais. O ką jis tą akimirką galvojo, tai jau jo paslaptis. Greičiausiai laikė Baltazarą iš dalies dvaro auka, nors tik iš dalies, tačiau vis dėlto — auka.

Taigi Baltazaro jau nėra, ir šitą „nėra“ anaiptol nelengva įsivaizduoti, jeigu tai taria lūpos, kurios už kelių minučių arba kelerių metų taip pat bus žodžio „nėra“ valdose. O tuo tarpu katilai, kuriuose Baltazaras varė krūminę, neabejotinai yra, galima net pačiupinėti. Pagirių žmonės pernešė juos arčiau kaimo ir sėkmingai naudojo toliau. Jie tapo barnių tarp kaimo gyventojų priežastim; be to, velionio šeima nuolat visus kaltino dėl jų vagystės. O Baltazaro daržu naudojosi šernai.

LXV

Beržynai gegužyje šviesiai žali, ir tada tamsių eglių fone jie atrodo tarsi šviesos ruožai, tos šviesos, kurią mes paprastai mėgstame suteikti Veneros planetai. Rudenį, šviesiai geltoni, jie švyti nelyginant saulės atplaišos. Drebulių raudonis žaižaruoja milžiniškų žvakidžių viršūnėse. Spalis į miškus atsineša dar ir kitų spalvų — nunokusių šermukšnių, balkšvų žolių šerių, takelius apkritusių lapų.

Jie medžiojo toje vietoje, kur kalvelės leidžiasi link raistų, ir priešais regėjo susivarčiusių nuokalnių grožį. Tą rytą oras buvo vėsus ir skaidrus. Romualdas sulenkė delnus kaip vamzdį ir pro jį šaukė šunis:

— Ha li! to li! Ha li! to li!

— Ooooliii,— aidėjo.

Tomas stovėjo greta. Neliko nė pėdsako iš tų abejonių ir graužaties — visi išgyvenimai jam pasirodė netikri jau tada, kai Barbutė po mišių pasakė, kad kitą sekmadienį Romualdas laukia jo, nes rengiasi medžioti su skalikais. Tiesa, po to, kai išgirdo apie greitai įvyksiančias vestuves, jis nežinojo, kaip elgtis su Barbute. Tomo namiškiai šią žinią sutiko gūžčiodami pečiais ir laidydami ne itin malonias pastabas. Tačiau jis, tiesą sakant, niekada nežinojo, kaip turi su ja elgtis. Svarbiausia, jog Romualdas jį pakvietė. Tad gal išties jis Tomo neniekino, o jam tik taip pasirodė. Ir tikrai: Romualdas sveikindamasis su juo nusistebėjo, kad taip ilgai nesirodęs, klausinėjo, ką veikęs.

Tomas buvo laimingas. Jis traukė į save aitrius kvapus, ir jo plaučiai plėtėsi — kaip žmogui, pajautusiam savo jėgą. Atmetė rankas už nugaros ir būtų galėjęs šokti tolyn: atsispyręs koja, nuskrietų kokius šimtą ar du šimtus metrų, o nusileistų ten, kur panorėtų. Priglaudęs delnus prie burnos, mėgdžiojo Romualdą:

— Ha li! to li!

— Gau gekia,— suburbuliavo Viktoras.— Gen,— parodė ranka.

Šunys skuodė per pievą, apačioje. Pirmoji — Liutnia, už jos — Dunojus ir Zagrajus. Ten, matyt, nieko neaptiko, reikėjo juos sušaukti ir visiems pereiti į kitą vietą.

Pasaulis Tomui atrodė aiškus ir paprastas, nutrūko gija, siejusi jį su savimi pačiu, pasinėrusiu apmąstymuose. Pirmyn! Apčiuopė už nugaros kabančio berdano užraktą, pajuto jo malonų šaltį. Viskas, ką lemta jam šiandien patirti, turi baigtis gerai.

Ateitį jis visuomet įsivaizdavo kaip kokį sandėlį, kuriame yra įvairiausių dalykų, jau parengtų ir laukiančių išsipildymo. Patekti į ją buvo galima per nuojautą, kadangi ateitis tarsi tūnojo jo viduje. Jai atstovavo ir kai kurie gyvi padarai, pavyzdžiui, katinas, jeigu jis perbėgs kelią. Tačiau pirmiausia reikėjo įsiklausyti į vidinį balsą, kuris skambėdavo arba džiaugsmingai, arba niūriai. Jeigu ateitis yra iš anksto skirta, o ne kuriama šiuo mirksniu taip, kad kiekvieną sekundę gali tapti vienokia arba kitokia,— tai ką tuomet lemia mūsų norai ir pastangos? Tomas nemokėjo tai išsiaiškinti ir žinojo, kad privalo paklusti nuosprendžiams, kurie vykdomi per jį. Tad kiekvienas jo žingsnis priklausė tuo pat metu jam ir ne jam.

Pakluso. Balsas šaukė, žadėdamas džiaugsmą; krištolo skambesys. Kojos žengia per pūvančių lapų paklotę, į diržo sagtelę barkšteli šautuvo metalas, eglyne — tyla, švysteli juodasis kėkštas su dagšluotu kaklu, milžiniškų skruzdėlynų paviršiuje jokio judėjimo, visas šurmulys ten, viduje, žiemos miegui besiruošiančiose valstybėse. Tomas galėtų taip žingsniuoti ištisas valandas, bet štai Romualdas sustojo ir ėmė glostinėti sau skruostą, svarstydamas, kur geriausia pasukti. Šičia subėgo trys takeliai, jie pasirinko einantį pačiu statoko skardžio pakraščiu. Kai kur eglių smaigalius matė iš viršaus, beveik po kojomis, o vietomis miškas leisdavosi į atšlaitę, jį kirto griovos, apsuptos pusnuogių riešutynų. Griovų dugne — ryški žolės žaluma. Prie vienos tokios griovos Romualdas paliko Tomą. Liepė jam atidžiai stebėti ir keliuką, ir apačioje vingiuojantį taką. Apgailestaudamas Tomas žvelgė į tolstančius Romualdo ir Viktoro pečius, kadangi mums visąlaik atrodo, jog tai, kas laukia tolyn einančių draugų, yra daug įdomiau.

Jis atsirėmė į pušies kamieną. Paskui pritūpė ir pasidėjo šautuvą ant kelių. Priešais išgirdo kažkokį šiugždesį, įsižiūrėjęs pamatė pelę, kuri kaišiojo snukutį iš ur-

velio po prisiplojusiomis šaknimis. Juokingai krutėdamas snukutis uostinėjo. Matyt, įsitikinusi, kad negresia joks pavojus, šmurkštelėjo ir dingo lapų pilkšvumoje. Tomo dėmesį dabar patraukė kitas šlamesys — kažkas tyliai biro nuo šakų. Atsistojo ir užvertė galvą, tačiau eglė, iš kurios krisdami šiugždėjo kankorėžių žvyneliai, buvo labai didelė — ten, aukštai, plasnojo kažkokie paukštyčiai, šmėstelėjo saulės spindulių peršviestas sparnas,— daugiau nieko negalėjo įžvelgti, tik tą plasnojimą. Apėjo medį iš visų pusių — bergždžiai. Jam knietėjo iš arčiau pasižiūrėti, nes nežinojo, kokie ten paukščiai, o iš tolo jų neatpažino, ir apskritai dėl tų mažų paukštukų Tomui būdavo daugiausia vargo. Antai ir Romualdas, paklaustas apie jų rūšis, tiktai numodavo ranka: „Kas ten juos suvaikys?“

Tomas krūptelėjo ir atsikvošėjo — staiga toli miške išgirdo lojant skalikus. Tarytumei staiga sugaudė bažnyčios vargonai. Ne atskirais balsais, o tarsi tvirtai prispaudus pedalą — tikras choralas, nuo pirmųjų taktų vystomas kylančia ir krintančia linija. Jį dar sustiprino aidas, ir Tomas spaudė šautuvą, stebeilydamas čia į rudą takelį, čia į griovos dugną. Nebegalėjo suprasti, iš kurios pusės lekia šunys: skalijimas tai stiprėjo, tai slopo, o jo ritmingumas (nelyginant visa tankmė būtų virtusi dūsuojančia krūtine) darė jam tokį didelį įspūdį, kad jis net liovėsi spėliojęs, iš kur sklinda balsai. Jeigu čia būtų stovėjęs Romualdas, Tomas būtų sužinojęs šios muzikos prasmę ir smarkiai susijaudinęs, tačiau ši kalba jam nieko nesakė, užteko vien jos skambesio.

Turbūt tolsta. Tomas jau nebetikėjo, kad žvėris išbėgtų čia, tiesiai prieš jį, ir palengvėle pasidavė tingumui, kuris apima mus, kai ką nors apskaičiuojame ir viskas atitinka mūsų planus, tad toliau tikrinti nebeturime noro; arba kai viliamės, jog nebus nemalonių netikėtumų. Takelis, griovos dugno žalumas buvo tokie tvirti, kad, rodės, niekas daugiau ir nebūtų galėjęs prie jų prisidėti. Beje, Tomas nelabai klydo, galvodamas, kad Romualdas jį paliko tokioje vietoje, kur sunku tikėtis laimikio (žinojo apie ne itin taiklią Tomo akį) — tuo taku zuikiai prabėgdavo retai.

Šitaip pasyviai dalyvaujant guitynėse, Tomą apėmė svajinga nuotaika; neslegiamas jokios atsakomybės, smagus, jis pradėjo žaisti — kapstėsi spyglių paklotėje, pado briauna rausinėjo duobutes. Jį užplūdo įvairūs vaizdai, visiškai nederantys jo amžiui: ši duobutė — kanalas, čia — upė, dabar reikia perkasti dar vieną kanalą. O skalikų balsai toliau tęsė savo dialogą su erdve, ir aido atgarsiai slinko girios viršūnėmis.

Ir kaipgi Tomas nesusigaudė, kad šunys skalija kitaip nei paprastai ir kad jų balsuose skamba prašymas: žiūrėk! žiūrėk! Ne, įsisvajojęs apie dangiškuosius migdolus, tai yra apie nieką, užsižiopsojęs, jis nesitikėjo, jog nelemtas nuosprendis paskelbtas ir artinasi tragedija.

O viskas buvo paruošta, kad smūgis būtų kuo skaudesnis. Didvyrio pasitikėjimas. Ilgai puoselėta savyje baimė, o vėliau — jos praradimas, taigi ta silpnoji vieta — meilės ir troškimo,— be kurios žmogus niekuomet netaptų smūgių taikiniu; apgaulingas linksmumas ir pažadas, jog praeities kančios jau niekada nepasikartos. Tikroji tragedija turbūt negalima be nežinojimo — štai link jo jau krypsta šviesos pluoštai, jau nutviekstas jų jis vaikšto scenoje, atidžiai stebimas žiūrovų, o šie netenka žado: beprotis, nieko nesitiki, nelaukia, pernelyg pasikliovęs garsų magija, tik rausinėja duobutes, kurios jį pražudys.

Šunys vijosi stirniną. Bėgdami jo pėdomis, apsuko didelį lanką, ir jų amsėjimą Tomas išgirdo kažkur iš slėnio,— pakėlęs galvą, išsiblaškiusiu žvilgsniu ėmė dairytis į tolį. O tada tiesiai po juo blykstelėjo žaibas. Jį pribloškė ne reginys — Tomas visu kūnu pajuto, kad griova ūmai pavirto kažkokiu nauju, nežinomu daiktu. Viskas vienu nuostabos mirksniu: šautuvo kilstelėjimas, šūvis ir mintis: „Čia stirninas“, tačiau be nuovokos, jaučiant nesėkmės sielvartą, kada paspaudi gaiduką ir jau žinai, jog nepataikei.

Tomo burna buvo pražiota. Jis dar nesuvokė, kas čia nutiko. Paskui iš jo lūpų išsiveržė aimana. Įnirtęs trenkė šautuvą į žemę (viskas aplinkui prarado bet kokią prasmę) ir pritūpė, kūkčiodamas, kiaurai pervertas lemties žiaurumo.

Vėjelis siūbavo virš jo gauruotas pušų letenas. Nutilo šunys. Vadinas, ta gera jo nuotaika buvo tiktai spąstai? Kam gi, kam tasai vidinis balsas, įteigęs jam pasitikėjimą savimi? Kaip jis ištvers visą tą begalinį pažeminimą? Tiktai dabar jis pajuto, jog stirninas yra po jo pirštais, spaudžiančiais akių vokus; žvėris sustingo pasirengęs šokti, sulenkė kojas ir atlošė ilgą kaklą. O, jeigu akimirką anksčiau, vieną akimirką. Bet jam šitai nebuvo lemta.

Sutraškėjo krūmai, iš jų išpuolė inkšdama Liutnia ir dairėsi į jį, paskui Liutnią ir anie du, jie visi nieko nesuprato. Dar tasai jų nusivylimas: žmogus iššovė ir šitaip sumenkino savo žmogiškąjį orumą. Tomas nejudėdamas sėdėjo ant kelmo, prispaudęs delnus prie liepsnojančių skruostų. Po batu trakštelėjo šakelė — jo teisėjai.

Romualdas stabtelėjo prie jo:

— Kur ožys, Tomai?

Jis nekrustelėjo ir nepažvelgė.

— Prašoviau.

— Taigi jis juk tiesiai į tave lėkė. Būč aš galėjęs jam už akių užbėgt, bet galvoju — tegu Tomas turi.

Ir susierzinęs einančiam artyn Viktorui:

— Tomas ožį paleido.

Kiekvienas žodis — šaltas, aštrus — smigte smigo Tomui į širdį. Jokios pagalbos. Bijojo žvilgtelėti į jų veidus. Griežė dantimis, įspraustas į save, į savo kalėjimą — kūną, kuris jį apvylė ir kurio negalėjo išsižadėti.

Kelionė atgal tylomis. Tie patys, dar neseniai tokie mieli vingiai, kelio išsišakojimai dabar atrodė kaip bespalviai griaučiai. Ir kuo jis nusipelnė? Dar labiau nei gėda degino nusivylimas savimi ar Dievu už tai, jog laimės nuojauta nieko nereiškia.

Pievose, ten, kur turėjo pasukti į Barkūnus, Tomas atsisveikino, pasakęs, kad namuose jo laukia.

— Tomai! Šaudyklė! — šaukė jie iš paskos.

Berdanas liko atspirtas į alksnį, prie jų. Tomas neatsigręžė, susibruko rankas į kišenes ir eidamas stengėsi švilpauti.

LXVI

Tomui sukako trylika metų, ir jis padarė atradimą: po didelio sielvarto paprastai ateina didelis džiaugsmas, o tuomet žmogus užmiršta, kaip atrodė pasaulis, kai nebuvo to džiaugsmo.

Astrai aptraukti šerkšnu. Nuskridus zylei, siūbuoja šakelė, kurios galas apkibęs baltais kamuoliukais. Jis stovi po kriauše, priešais buvusio senelės Dilbinovos kambario langą, ir traukia į save rudų, surukusių, ant žemės gulinčių kriaušių kvapą, vystančio sodo kvapą. Žiūri į langines. Ne, turbūt dar per anksti. Jinai miega. O gal jau atsibudo? Eina prie langinės, atsargiai kilsteli kabliuką, bet tučtuojau vėl atitraukia ranką.

Naujas jo rūpestis: ar jis, toks, koks yra, nusipelno jos? Jeigu tarp jų stovi pintinė vaisių, jis išsirenka prasčiausią obuolį — kad tik ji kartais nepaimtų. Dengdamas stalą žiūri, kad jai tektų neįskilusi lėkštė (nes beveik visos apdaužytos), padeda šakutę ir dvejoja: jam atrodo, kad sau pasidėjo per gerą, o jai — apdilusią, tad skubiai pakeičia. Taip, jau norėtų ją pažadinti, tačiau tai būtų egoizmas.

Už tvenkinio aidi nelygus kuliamosios ūžesys. Tomas apibėga namą ir įpuola į priebutį, kur džiūsta nasturtų sėklos. Virtuvėje jis atsitrenkia į Antaniną. Medinės koridoriaus grindys truputį įlinkusios nuo ilgo mindymo. Dirstelėja į drabužinę. Pavyzdžiui, pasvers tą vilnų ryšulėlį, o paskui pasiklausys prie jos durų. Nusikabina nuo sienos bezmėną, perneria kablį per drobulės kampus ir stumia žalvarinį virbą. Valandėlę apgavo savo nekantrų dėmesį, bet staiga sviedžia viską šalin. Priglaudžia ausį prie durų. Jau nebegali ilgiau ištverti ir tylutėliai spaudžia rankeną, kad nesugirgždinęs galėtų žvilgtelėti pro plyšelį. Tačiau girgžt, ir jos balsas iš kambario: Tomai!

Tada grįžęs iš medžioklės, Tomas apsirgo. Jau eidamas drebėjo, o namuose kalendamas dantimis skubiai nusirengė ir palindo po šalta antklode. Močiutė Misia davė jam džiovintų aviečių, kad išprakaituotų. Ligą jis jau nešiojosi savyje, ir svaigulys, apėmęs Tomą kitą rytą, pranašavo kilsiantį karštį. O gal liga jam buvo reikalinga? Smakras įbestas į sulenktus kelius, širdy tik vie-

nas noras — įlįsti į urvelį ir jausti, kaip slegia antklodės, kailiniai. Tai buvo prieš kelias savaites, bet jau seniai.

Kaštoninius plaukus, kurie guli nusidriekę ant pagalvio, kai Tomas prieblandoje artinasi prie lovos, ji susipina į kasą, sėdėdama priešais veidrodį ir palenkusi galvą į šoną. Tačiau šiuo metu jis pirmiausia paliečia lūpomis jos skruostą ir prisėda ant lovos — ant kiečiausio kraštelio, kyšančio iš po čiužinio. Paslaptingai žvilga ant stalelio padėtas segtukas, o gal koks kitas daiktas, kurio jis neįmato. Paskui — langinės jau atvertos, Tomas žiūri į ją iš užpakalio: veidrodyje jos akys, truputėlį įstrižos, pilkos arba taip blizgančios, jog nebežinai, kokios jos spalvos. Kai juokiasi, platūs antakiai nusvyra žemyn, ir akys tarsi slepiasi plyšeliuose tarp jų ir skruostų.

Iš savo ankstyvosios vaikystės Tomas buvo girdėjęs pasakojant tik du dalykus, susijusius su motina, ir nesyk apie juos galvojo, kol pagaliau jam ėmė atrodyti, kad prisimena įvairias smulkmenas. Tačiau negalėjo prisiminti, nes tada buvo dar labai mažas.

„Maudynių vieta“ prie Isos — tai tokia properša medžių sienoje, visada užstota nuo saulės spindulių; eiti į ją reikėjo nuo lauko. Motina paguldė jį šalia tako, ir jau buvo vandenyje, kai išvydo per ražienas į jų pusę skuodžiantį šunį iškištu liežuviu ir pabrukta uodega (o apylinkėse lakstė daug pasiutusių šunų). Iššoko iš upės, čiupo Tomą ir nuoga metėsi įkalne link parko. Tomas ir pats nežinojo, kaip, iš kur jam į galvą įstrigo tasai rankšluostis, kurį motina aklomis pasigriebė ir kuris plaikstėsi jai už nugaros; nežinia ir kaip jis pajuto jos baimę, orą gaudančią pravirą burną, širdies plazdėjimą. Taip pat regėjo ir šunį — rudą, įdubusiais šonais, girdėjo už pečių dvėsavimą. Galbūt visa tai atėjo iš sapno, nes būtent toks sapnas apie bėgimą jį dažnai kamuodavo naktimis. Bejėgis, priklausomas tik nuo motinos kojų miklumo, jis stingo iš baimės, kad toliau bėgti ji nebepajėgs, kad tuojau grius. „Ji“ — tai, beje, veikiau tebuvo ženklas, net nepanašus į jos nuotrauką nei į tikrą ją, kurią dabar kiekvieną dieną galėjo palytėti. Šnekėdamasis su ja, Tomas vis grįždavo prie šio nutikimo, o kai ji baigdavo pasakoti, paklausdavo: „O rankšluostis? Juk ten buvo rankšluostis“.— „Koksai rankšluostis?“

Apie antrąjį įvykį apskritai jos neklausinėjo. Tada jis turėjo pusantrų metukų ir susirgo difteritu. Buvo jau visai prie mirties, o motina — kaip išraiškingai pasakodavo Antanina — daužė galvą į sieną ir klykdama keliais ėjo per kambarį, maldaudama Dievo malonės. Iškėlusi sunertas rankas, priesaikavo: jeigu Tomas pasveiks, ji pėsčia, kaip piligrimė, nueis prie stebuklingojo Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo Vilniuje. Ir jis išsyk ėmė taisytis. Senesnieji, kai jis imdavo juos kamantinėti apie šią priesaiką, išsisukinėdavo: „Na, žinai, tokie laikai, karas, ta suirutė. kur jau ten...“ Tad Tomas turėjo susitaikyti su tuo, jog priesaikos ji netesėjo. O dabar visa tai siejosi su šnekomis, į kurias ji, Elena ir močiutė Misia paprastai įsileisdavo motinos kambaryje. Mama jaudinančiu balsu pasakodavo apie savo klajones per karą, netoli fronto, arba apie tai, kaip jinai perėjo sieną: naktį, gūdžiame miške, su kontrabandininku, kuris rodė jai taką, tačiau buvo taip tamsu, jog ji pasiklydo ir bijojo eiti toliau, kad nepataikytų ant sargybos, todėl pasislėpė brūzgynuose ir laukė aušros. Elena stebėdamasi vis įsiterpdavo: „Ką tu sakai, Tekle, ką tu sakai!“ Tačiau kai ji likdavo viena su močiute Misia, iškart pradėdavo su atlaidžia šypsena: „Na, Teklė visada...“ Tai turėjo reikšti, kad motina nerimta, lengvabūdė, mėgsta įdomius nuotykius, bet niekada neturi pinigų, ir taip toliau. Misia, prisiglaudusi prie tos savo krosnies, su malonumu kurstė Eleną, kad ta išlietų kuo daugiau savo saldžiarūgščių priekaištų, o Elena, kvailelė, nesuprato, jog senelė iš jos darosi sau pramogą. Tačiau Tomą tos tetos pastabos labai žeidė, nes jis prisiminė aną sulaužytą įžadą. Gal motina išties lengvabūdė? Kažkur, sielos gelmėse, sukildavo apmaudas, jog jinai paliko jį vieną. Bet, kai pats užklupo save taip apmaudaujant, jis iš karto suvokė, jog labai nusikalto. Svarstė, kokią bausmę sau skirti, ir pasirinko sunkiausią: uždraudė sau tris rytus bėgti jos pasveikinti. Tai buvo ypač sunki bausmė todėl, kad galėjo atrodyti, jog jam motina nerūpi — jis turi kitų, svarbesnių darbų. O jeigu jam vėl kildavo pagunda ją smerkti, užmerkdavo akis ir liepdavo sau nuolatos galvoti, kokia ji graži ir drąsi.

Lapai jau raudoni, virš Isos tarp parudavusių ajerų kyla miglos. Kartkartėmis jie pasikinko arklį ir važiuoja

į kitus kaimus aplankyti motinos draugų iš mergautinių dienų. Ant stalo stovi alaus ąsočiai, ir papsi pypkės, vis keliamos stiklinės, ir vaikai, ir šunys, ir žalios kraitinės skrynios, išmargintos gėlėmis; iš priemenės sklinda sūrių, išrūgų, obuolių kvapai, ten vištos plasnoja sparnais ant kopėčių, ieškodamos geresnės vietos; aptingusi sodyba, nes šiuo metu lauko darbai jau pabaigti ir ūkis užsisklendęs savyje — kiemo keturkampyje. Ant kelių švykščia purvas ir minkštai verčiasi per ratų stipinus. Jau kūrenamos krosnys, ir malonu sambrėškyje žiūrėti į liepsną ir apie nieką negalvoti. Rausva šviesa — tegu tai trunka kuo ilgiau, bet žarijos pamaži blėsta, ir jau to, kas buvo, nebėra — tamsu, bet nesinori pajudėti.

Lempa su gaubtu: viena jo pusė balta, kita — žalia. Dagtį reikia kruopščiai apkarpinėti žirklėmis, kad jis neišleistų ant stiklo juodų ūsų. Tomas ruošia pamokas; ji atideda į šalį mezginį ir, paseilinusi pieštuką, taiso jo darbelį. Pasislenka su krėslu arčiau jo, susiglaudžia jų pečiai, šviesos ratas po lempa, jie — čia, o už lango sode ūbauja pelėdos.

Tačiau tai, kas jau atsitiko, nelengva užmiršti. Kartą motina jo paklausė, kuo norėtų būti. Tomas nuraudo ir nuleido galvą.

— Aš... greičiausiai kunigu.

Motina šypsodamasi žiūrėjo į jį.

— Kokias tu čia kvailystes paistai. O kodėl gi kaip tik kunigu?

— Nes aš... nes aš...

Rijo ašaras ir niekaip negalėjo jų numaldyti. Nesugebėjo išlementi: „Nes aš į ožį nepataikiau, jaudinausi, kad nepameni savo priesaikos"; beje, tai nebūtų buvusi visa tiesa.

— Nes aš... esu blogesnis.

Nešiojančiam sutaną kunigui galima būti kitokiam nei visi žmonės, reikalavimai, kurių privalo kiti laikytis, jo nekliudo. Būtent tai Tomas ir mėgino išreikšti.

Jos veido išraiška buvo tokia, kad turėjo dar pridurti:

— Kadangi taip yra.

— Tu nieko, ničnieko nesupranti, koks esi.

Jis nusigręžė ir prisivertęs iškošė pro dantis:

— Aš nenoriu būti vienas.

Tiktai vieną kartą gali taip atsidaryti durys, veidas viršum pilko, ligi kaklo užsagstyto megztinio, nepažįstamas, spinduliuojantis, jis šaukia, lūkuriuoja, kviečia, Tomas sustingęs, nieko nesupranta, ir staiga šūktelėjimas, šuolis, aplink jį apsiveja rankos. Ji. Ne, jau niekuomet.

Šįkart Tomo miegas ramus. Apkamšo jį antklode, ir jos bučinys švelniai palydi jį kelionėn į nakties tankmę. Jos žingsniai nutolsta. Įbedęs nosį į pagalvį, Tomas svarsto, ką galėtų jai padovanoti. Gal sąsiuvinį su paukščiais? Ne, tai buvo visai kas kita. „Betgi aš ją myliu".

LXVII

Švento Andriaus išvakarėse liejo vašką, mamai pasitaikė karūna — nežinia, ar iš gėlių, ar iš dyglių, jam plokščias lapas, kurio forma priminė Afriką, o ant tos Afrikos gulėjo kryžius. Tuojau po to prisnigo, garų tumulai virto iš burnų, kai žmonės įeidavo į gryčią, smarkiai trepsėdami kojomis ir stengdamiesi nusikratyti nuo padų stiklinę masę. Gurgždanti pliurė Isoje slinko pamažu stingdama į ledą. Kalėdos artinosi kitokios nei ligi šiol: tuščia lėkštė, per Kūčias paliekama pakeleiviui, dabar jau išties buvo skirta kokiam nors nepažįstamajam,— ne taip, kaip ankstesniais metais, kada visi paslapčiomis vylėsi, jog staiga atvažiuos motina. Ji, o ne Antanina, dabar ruošė šventinius valgius, padedama Tomo. Pati išvirė barščius su ausytėmis, prikepė šližikų. Šližikai — tai į ritinėlį susuktos ir supjaustytos tešlos gumuliukai. Juos reikia kepti ilgai, kol pasidaro kieti kaip akmenukai. Sudėti į lėkštę, šližikai užpilami aguonainiu, kurio pilnas ąsotis stovi ant stalo. Aguonainis daromas iš vandens, medaus ir sutrintų aguonų. Tomui nelabai terūpėjo valgiai tarp barščių ir deserto. Į gilią lėkštę jis kelis sykius prisipylė spanguolių kisieliaus ir srėbė šį mėgstamiausią patiekalą, kol pilvas išsipūtė, o kai jau persivalgęs išleipo, minkštu čiužiniu jo alkūnėms tapo šienas, kurio padedama po staltiese prisiminimui, jog kūdikėlis Jėzus gulėjo prakartėlėje. Pas-

kui prie eglutės su motina giedojo Kalėdų giesmes, ji mokė Tomą tokių, kokių jis dar nemokėjo. Užsidegę didelį arklininko žibintą, jie išsiruošė į piemenėlių mišias; ėjo grimzdami ligi kelių puriame sniege.

Tomo motina buvo praktiška ir nusprendė, kad per žiemą jie pagyvens Giniuose. Per šalčius pereiti sieną — beveik neįmanomas daiktas, o be to, palaukti reikėjo ir dėl kitų priežasčių. Tomo tėvas šiaip taip vertėsi, bet dažniausiai vos galą su galu sudurdamas. Po visokiausių nuotykių ir tarnybos kaitaliojimų jis, kaip savivaldybės tarnautojas, vaikščiojo su kiauromis kišenėmis. Elena savo dalį jau gavo, pasiėmusi žemės, tad motinai taip pat turėjo šiek tiek priklausyti, tačiau, norint gauti pinigų, kuriuos paskui galima iškeisti į dolerius, reikia iškulti javus ir parduoti grūdus, palaukus geresnių kainų. Dar jai į galvą šovė drąsus sumanymas, kurį išgirdusi Elena šaukė: „Išprotėjai!“ Sugalvojo slapta per sieną pervesti porą arklių, kadangi tokios veislės arkliukų, žemų, bet stambių, niekur daugiau nėra, tik Lietuvoje. Padovanotų vyrui. Tačiau juk pati vos ne vos perėjo, o kaip su arkliais? Menkniekis, turi pasisekti.

Toji siena, atvira tiktai kontrabandininkams, vilkams ir lapėms, daugeliui žmonių pridarydavo daug vargo. Taip buvo todėl, kad Vilnių lenkai laikė savo miestu, o lietuviams Vilnius — sostinė, kurią neteisėtai užgrobė lenkai.

Motina išsirinko ketvergius arklius, abu sartus, su tamsiu ruožu per nugarą. Arkliais jie turėjo nuvažiuoti iki pat namų, ir motina ketino pasikliauti savo laime. O gal ir sargybinių širdis pavyks kaip nors suminkštinti, jeigu netoliese nebus karininkų ir jeigu nepasiseks pravažiuoti visai nepastebėtiems.

Ant langų rėmų — balti pūkai. Tyla, kurioje tiktai monotoniškai čirškauja sniegenos, lukštenančios alyvų sėklas. Artėjanti kelionė sužadino Tomo susidomėjimą. Šioms pamokoms pravertė vokiškas atlasas, išleistas 1852 metais. Vedžiodama pieštuku, motina taisė valstybių sienas, nes daugelis šalių dabar atrodė kitaip. Tame atlase nebuvo nei Ginių, nei kitų gretimų vietovių, ir dėl to nederėjo kam nors priekaištauti, bet Tomas galvojo apie žemėlapius apskritai, apie tai, jog prispaudi pirštu kokį nors

taškelį, o ten, po pirštu, yra girios, laukai, keliai, kaimai, juda galybė žmonių, iš kurių kiekvienas kuo nors ypatingas, išsiskiriantis iš kitų. Pakeli pirštą — ir nieko nėra. Ir lygiai kaip bažnyčioje, kai jis jausdavo pagundą pakilti į orą ir iš aukštai stebėti klūpojančius žmones, taip dabar Tomas troško turėti magišką didinamąjį stiklą, kuris ištrauktų iš popieriaus viską, kas tenai paslėpta. Kuo ilgiau žiūrime į tą erdvę, pripieštą žemynų, ratukų ir linijų, tuo labiau ji mus traukia. Panašiai kaip parašius du skaičius, vienetą ir dvejetą, ir pabandžius įsivaizduoti, kas yra tarp jų. Jeigu būtų įmanoma nubraižyti tokį žemėlapį, kuriame būtų pažymėti visi namai ir visi žmonės (kur kiekvienas iš jų stovi ar eina), tai juk dar liktų arkliai, karvės, šunys, katės, įvairiausi paukščiai, Isos vandenų žuvys, o jei visa šitai nupieštum — tai kur dar blusos šuns gauruose, žolėje blizgantys vabalai ir skruzdės, ir taip toliau. Taigi žemėlapis visada turi būti netikslus. Nuodugniai jį tyrinėjant, galima padaryti dar vieną išvadą: štai čia, krėsle, sėdi „aš“ pirmas, o ten, po mano pirštu, įbestu į baltą dėmę, kur turėtų būti Giniai, „aš“ antras. Aš rodau į save — sumažintą. Tas kitas „aš“ nėra toks kaip „aš“ šičia. Anas sulygintas, sumaišytas su kitais žmonėmis.

Ilgėjo dienos. Sutvarkęs savo reikalus, senelis grįždavo labai patenkintas, nes jo pastangos pagaliau apsivainikavo sėkme. Jam buvo duotas pažadas, kad Ginių dalybas tarp jo ir Elenos valdžia pripažins teisėtomis. Taigi Juozapo skundas niekuo nepakenks. Po švento Jurgio Juknevičiai jau turėjo kraustytis, kadangi anas dvarelis iš tiesų buvo parceliuojamas.

Jau Verbų sekmadienis, tiesa, be gluosnių kačiukų, šalta ir prisnigta, pavasaris tais metais susivėlino. Paskum pro supuvusius lapus ir spyglius galvutes pradėjo kaišioti mėlynos žibuoklės, ir Tomas mąstė, jog tai paskutinis pavasaris ir galbūt čia niekados nebesugrįš. Ilgai bastėsi po parką, kol pagaliau nužiūrėjo vietą šlaite, vidury keturkampės laukymės; iškasė jauną kaštoną, atsinešė ten ir pasodino. Jeigu kada nors vėl apsilankys Giniuose, pirmiausia atbėgs į šią laukymę pasižiūrėti, ar didelis užaugo jo medis.

Isos vanduo dar buvo šaltas kaip ledas. Iš jo tik pradėjo prie kranto stiebtis pirmosios šviesiai žalių lapų tūtelės, o toliau, upės viduryje, atsispindėjo debesų griūtis. Vieną dieną tarp krūmokšnių leisdamasis prie upės Tomas susitiko savo ankstesniųjų žaidimų draugę — Onutę. Regėdavo ją kartais iš tolo, tačiau dabar viskas įvyko ne taip kaip paprastai. Ji stabtelėjo, keletą akimirkų žvelgė į jį tarsi susidomėjusi, kitaip sakant — su keista veido išraiška. Tai jau buvo didelė mergina. Ji nuleido galvą, ir Tomas pajuto, kaip jo skruostus ir sprandą už apykaklės užliejo karštis. Praėjo pro šalį nutaisęs griežtą miną. Tas rūstumas turėjo užmaskuoti virpulį, tačiau Onutė turbūt pamanė, kad Tomas ją niekina, nes jau yra beveik kaip tikras ponas. Taip spėliojo Tomas vėliau, jau nutolęs nuo pavojaus šaltinio, ir jam buvo nesmagu.

LXVIII

Praėjus šešiems mėnesiams nuo pono Romualdo ir Barbutės vestuvių, jiems gimė sūnus. Iš po tirpstančio sniego laukuose kyšojo nuogi, juodi gūbriai, bet nors jau buvo balandžio pradžia, vėl pašalo, ir į bažnyčią vaiką vežė rogėmis. Per šventą krikštą jis gavo Vitoldo vardą.

Suniuręs dangus, žilvitynuose karksėjo varnos, šventinis Romualdo botagas su raudonu kotu atsainiai pliaukšėjo per arklio nugarą. Barbutė, praskleidusi languotą skarą, vis žiūrėjo, ar vaikas miega. Važiavo taip, aišku, nesuvokdami plaukiančio laiko, kurį ženklina ne tik pavasarių ir žiemų kaita, nokstančių javų siūbavimas, paukščių sugrįžimas ir išskridimas. Žemė, kuria slydo žaliai dažytų rogių pavažos, nebuvo nusėta vulkanais, nesiveržė iš jos ugnis, ir niekas negalvojo apie kitus gaisrus ir tvanus, būdingus žmonijos istorijai.

Vitoldas pradėjo knerkti prie pat namų. Barbutė paguldė jį lopšin ir supdama peržvelgė vaišėmis padengtą stalą. Didelis džiaugsmas — jaustis šeimininke ir turėti savo namus. Kai atidarė spintos durikes ir iš ten ėmė sklisti jos pačios iškeptų pyragų kvapas, širdį jai užplūdo saldybė, lygiai tokia pati kaip jų. Mano pyragai. Mano

vyras. Mano sūnus. Ir ne mažiau svarbu: mano grindys, girgžda jų lentos, girgžda suvarstomi bateliai. Taigi jos veidas švietė, į vidų ėjo svečiai, o Romualdas patenkintas trynė rankas ir kalbėjo: „Na, Barbut, davai užkirsim".

Senoji Bukovska apžiūrėjo anūką ir pareiškė, jog jis panašus į sūnų, o ne į marčią. Turėjo guosti save ir šitaip, ir lenkdama taurelę po taurelės. Paskum už langų ėmė sūdrėti naktis, šakose švilpavo atlydžio vėjas. Jeigu kas nors, paviliotas šviesos, būtų priėjęs prie lango, būtų pamatęs juos besijuokiančius, kiek apsunkusius, atsilošiančius krėsluose, ir šunis (žiemą jiems buvo leidžiama būti gryčioje, nes lauke per šalta), tie blusinėjosi kambario viduryje. Kasydamasis užpakaline koja kaklą, šuo bildena į grindis, tačiau lango stiklas garso nebūtų praleidęs.

Vilkas miško pakraštyje, paregėjęs tamsumoje apšviestą langą, atsuka ton pusėn galvą ir valandėlę stebi keistą žmonių buveinę, visam laikui atskirtą nuo tų dalykų, kuriuos jis gali suvokti. Galimas daiktas, jog šitoks šviesos kvadratas vilioja ir kitas, nuovokesnes būtybes. Tačiau jeigu tai yra, pavyzdžiui, frakuoti kipšai, tai jie netrukus bus nubausti už savo polinkį domėtis žmogaus namų vidum. Jie pernelyg daug dėmesio skiria smulkiems dalykams, kad galėtų išlikti regimi akių, turinčių proporcijos pojūtį. Neilgai trukus jau niekas iš Isos slėnio gyventojų nepasakos, kad regėjo kokį velniūkštį, mataruojantį kojomis ant malūno balkių, arba kad girdėjo jų šokį. O jeigu ir pasakotų, nereikia tuo tikėti.

Atodrėkį atpūtė vėjas nuo jūros, iš vakarų. Ant vandenų, plytinčių tarp Švedijos ir Suomijos krantų bei tarp Hanzos miesto Rygos ir Hanzos miesto Dancigo, suposi laivai, rūke staugė jų sirenos. Barbutė vystė vaiką, laikydama už kojyčių ir truputį pakėlusi mažą jo dugnelį, kuris jos širdyje žadino švelnumą. To švelnumo, taip pat jausmų, užplūstančių ją, kai prasegdavo palaidinukę ir duodavo sūnui krūtį su odoje persišviečiančia mėlyna gysla, nederėtų perkelti už jų potyrių sferos. Mums skirta gyventi paribyje — tarp to, kas gyvuliška, ir to, kas žmogiška,— ir šitai yra gerai.

LXIX

Maždaug tuo pačiu laiku Romualdas suderėjo naują berną — Dominyką Malinovskį. Jeigu jau šis turėjo pirmą kartą gyvenime palikti Ginius, vadinasi, buvo rimtų priežasčių.

Tąsyk stovėjo kluone su šeimininku, pas kurį tą žiemą dirbo, ir abu kūlė spragilais. Galbūt kaip nors ir buvo galima išvengti susikirtimo, nors iš pat labo ryto viskas krypo tenlink. Domcius mokėjo tvardytis. Jo siauros lūpos visada buvo kietai suspaustos, nes saugojo tai, ką norėjo, tačiau negalėjo pasakyti. Bręsdamas jis vis labiau panašėjo į liesą plėšrų paukštį. Ne sykį jam knietėjo stverti už gerklės tą nenaudėlį, bet žinojo, kad pavojinga pasiduoti savo norams. Buch — sklido aidas nuo senio spragilo, bach — atsakinėjo jam Domciaus spragilas, ir taip dviem balsais būbsėdami dirbo toliau. Paskui padarė pertraukėlę, nes seniui reikėjo, kaip paprastai, namuose ką nors aprėkti. Nuo šito, tiesą sakant, viskas ir prasidėjo.

Tas „kas nors" šįsyk buvo samdinė, tokio pat amžiaus kaip Domcius. Šis laikė ją kvaile dėl to, kad be reikalo leisdavosi visų stumdoma. Beje, nelabai svarbu, ką Domcius jautė jai; pakanka pasakyti, jog šįkart nesuvaldė liežuvio gindamas mergiotę. O tada — užgauta, įniršusi senio puikybė atsitrenkė į Domciaus jėgą,— turėjo ją, tą gerklę, savo rankose, akimirką palaikė iškėlęs jį ore ir trenkė į žemę — net sudejavo. Ėjo per vartus, o už nugaros girdėjo riksmą.

Triumfo akimirka: „Daugiau manęs nebejodys". Tačiau priėjęs prie savo trobelės šalia kelto, pradėjo svarstyti, kas gali iš to išeiti. O išėjo tikrai nekaip: anas sukiršino prieš Domcių kitus, iš turtingesnių, tie susitarė, ir jis nuo to laiko neteko uždarbio. Reikėjo ieškoti vietos kitur, ir atsitiko taip, kad rado Barkūnuose.

O lig tol Domcius sėdėjo namuose ir drožė šaukštus, niekotėles, klumpes, kad kiekvieną dieną turėtų bent po kelis skatikus. Kartais motina, prisėdusi ant suolo priešais jį, žiūrėdavo, kaip vikriai pluša jo rankos. Sakydavo: „Žemė", ir tada jis pakeldavo akis į tą raukšlių išvagotą veidą, į lūpas, sujungtas dviem, giliai įspaustomis odos

rievėmis. Visuomet tas pats: jos pareiškimas dėl žemės, paduotas Reformai. „Juk Juozapas sakė". „Jau visur parceliuoja..." Domcius nieko neatsakydavo. Palenkdavo galvą ir dar uoliau įnikdavo pjaustinėti peiliu liepos medį. Užsigalvojęs jis lėtai traukdavo į save ašmenis, ardamas ilgą vagą.

LXX

Tomas su motina neišvažiavo iki pat birželio. Motina liepė vežime įtaisyti lankus iš lazdyno kartelių, ant jų ištempė medžiagą — iškilo būda, tokia kaip čigonų vežimuose. Iki sienos buvo apie šimtas kilometrų, o anoje pusėje — dar kokie keturiasdešimt, tad būda ir nuo lietaus, ir kad būtų galima per kelionę pamiegoti. Pridžiovino taip pat kalną sūrių su kmynais, prirūkė dešrų ir kumpių, juodai, taip, kaip mėgo Tomo tėvas.

Išvakarėse senelis atsivedė Tomą į savo kambarį, uždarė duris, atsisėdo ir krenkštelėjo. Paskui ėmė kalbėti, kad mieste žmonės pagedę, kad reikią būti atsargiam, nesusidėti su blogais draugais. Bet tuojau vėl ėmė pūsčioti per nosį — „tch", „tch" — ir atrodė tarytum kažin ko susigėdęs, nes Tomas paklausė, kaip atpažinti blogus draugus. „Na, žinai, degtinė, kortos..." — prisitraukė jį prie savęs, ir Tomą ūmai užliejo graudulys bučiuojant dygius senelio skruostus, paskui senelis jį stumtelėjo ir ėmė ieškoti kišenėse nosinės.

Tą rytą Tomas valgė paskubomis, apsidegino arbata lūpas ir pašoko, palikęs neišgertą stiklinę. Priešais langus regėjo baltą vežimo būdą, viskas jau buvo sukrauta, paskutiniai skubūs pokalbiai. Jis išlėkė iš priebučio, toliau — nuožulnia veja, pro eilėmis susodintus žydinčius bijūnus. Parko medžių properšoje — rytmečio migla apsisiautęs slėnio kraštelis, viršum rasotų šakų raudo giedras dangus, čiulbėjo paukščiai. Jis troško įsiminti. „Užmirši tu mus, oi, užmirši",— šnekėjo Antanina, kai susidūrė ant laiptelių, ir, liūdna, suėmė abiem delnais Tomo veidą. Močiutės Misios skruostai kvepėjo nelyginant drėgni renetai. Lukas spygčiojo, čepsėjo, glamžė. Ir laiminimo žodžiai, ir ore brėžiami kryžiaus ženklai. „Na, Tomai!" —

rimtai ištarė motina. Abu persižegnojo. Tomas suspaudė kietą vadelių odą. Pėr tokius atsisveikinimus visada turi ateiti toks momentas, kai kas nors viską ima ir nutraukia, geriausia netikėtai. Jis užsimojo botagu, sutarškėjo ratai. Girdėjo šauksmus, o atsisukę už būdos matė siaurėjančioje žalio alėjos tunelio angoje plevėsuojančias skareles, iškeltas rankas.

Vadžios įtemptos, jau atsargiai važiavo žemyn liūčių išgraužtu keliu, susirūpinęs Kristaus veidas šmėstelėjo pro vešlią lapiją. Už pečių — balta svirno siena. Tomas paleido arklius laisvai, taip pravažiavo pro kapinių ąžuolus, po kuriais visiems laikams liko Magdalena, senelė ir Baltazaras. Giniai traukėsi už posūkio, priešais juos — nežinia.

Ir vėliau, kai arkliai kopė įkalne, paskutinį kartą blyksteli Isa, pievose išsivingiavusi kilpomis. Gimtinės upė — miela prisiminti jos vandenis. Po arklių oda juda raumenys, įkalnė; lygumėlėje Tomas sukerta botagu ir pagrasina: „Ak tu, Birnike, aš tau!“

Arkliai, kuriems buvo lemta atsidurti anapus sienos, toli nuo savo gimtų vietų, vadinosi Smilga ir Birnikas,— šie vardai turejo priminti jų ankstesnius šeimininkus. Smilga buvo sąžininga, darbšti, kai reikdavo traukti vežimą, stačiai iš kailio nėrėsi ir todėl niekados nenutuko. Tuo tarpu Birnikas —visai nepaisantis botago, storas nelyginant agurkas — tik apsimetinėjo, kad traukia, visą darbą užkraudamas draugei. Užtat į kalną Birnikas veržėsi su didžiausiu nirtuliu, kliūtis įžeidė jo tingumą, ir dėl to stengėsi kuo greičiau ją įveikti.

Spalvingomis gėlėmis išrašyta motinos skarelė. Ir šieno maišas, jau įdubęs, nors dar tiktai kelionės pradžia. Ir kibiras arkliams girdyti — jis vis dėlto barška, nors ir tvirtai pririštas, ir vežimo branktui kažkas negerai. Važiuoja per miško laukymes (ten arkliai mostaguoja uodegom, vaikydami bimbalus), link didžiųjų ežerų, tuo pačiu keliu, kuriuo kadaise karste parvažiavo Magdalena. Ten auga ąžuolas, po juo vidurdienį jie pailsi, ant žolės pasitiesę staltiesę, pavalgo. Vakarop prieš jų akis nuo kalno atsiveria naujas kraštas: visur, kiek aprėpia žvilgsnis, daugiau vandens nei žemės, ežeras prie ežero, pusiasalių neatskirsi nuo ežerus dalijančių sąsmaukų; žalių

salelių knibždėlynas. Paskum — žemyn, per kalveles, pro milžiniškus akmenis, kūpsančius nelyginant sustingusių žvėrių figūros. Pievose pati šienapjūtė — eilėmis sustoję ritmingai linguoja mažučiai žmonės. Nakvoti teks žvejų kaimelyje; tykuma, derva kvepiančios valtys, abraką ėdančių arklių čekšnojimas.

Belieka tau palinkėti laimės, Tomai. Tavo vėlesnis likimas visiems laikams liks kaip vaizdinys, niekas neįmins, ką iš tavęs padarys pasaulis, į kurį dabar keliauji. Isos pakrančių kipšai kaip įmanydami stengėsi tave paveikti, bet toliau viską lems nebe jie. Dabar pasižiūrėk į Birniką. Jis vėl užsnūdo, viskam abejingas, nežinodamas, jog tavo dėka bus kada nors prisimintas. Kilstelėji botagą — ir čia sakmė nutrūksta.

* * *

SUGRĮŽIMAS Į VAIKYSTĖS SLĖNĮ

Nostalgiškąjį romaną „Isos slėnis" Česlavas Milošas rašė Europos sostinėje, Paryžiuje, lygiai kaip jo garsusis pirmtakas ir tėvynainis A. Mickevičius — poemą „Ponas Tadas", kurioje įkvėptais žodžiais išpažino meilę savo Tėvynei — Lietuvai. Ši paralelė, galima sakyti, nubrėžta paties Likimo, daugiau nei po šimto metų atkartojusio išeivių iš mūsų krašto dalią ir nedalią, dvasios polėkį ir širdies gėlą. Politinės priespaudos ištremti iš gimtinės, šie žymūs kūrėjai nepuolė neviltin, nepasidavė konformistiniam užsimiršimo svaiguliui, o įvairiausiais būdais — aistringa, aštria publicistika, talentingomis poezijos ir prozos knygomis, viešais pasisakymais iš aukščiausių Europos tribūnų — skelbė pasauliui Lietuvos grožį ir ją ištikusias nelaimes.

„Gera gimti mažame krašte, kur gamta yra žmogiška, lygiavertė žmogui, kur per šimtmečius tarpusavyje sugyveno įvairios kalbos ir įvairios religijos. Kalbu apie Lietuvą, mitų ir poezijos žemę", — sakė Česlavas Milošas 1980 metų gruodžio 10 dieną Stokholmo rotušėje, gavęs Nobelio literatūrinę premiją. Sioje tradicinėje laureato prakalboje jis išdėstė savo estetinę programą, apibūdino savo požiūrį į literatūros paskirtį, taip pat įtaigiai priminė klausytojams Molotovo—Ribentropo paktą ir jo pragaištingas pasekmes Baltijos šalims. Toks realybės ir literatūros susipynimas, labai būdingas A. Mickevičiui bei kitiems romantizmo korifėjams, yra ir vienas esmingiausų Č. Milošo kūrybos bruožų. Tam, matyt, turėjo įtakos ne tik psichologinis asmenybės pamatas, bet taip pat — gyvenimo patirtis, vaikystės ir jaunystės metai, praleisti Lietuvos šalyje, kurios tradicinę vertybių sanklodą podraug su valstybingumu suardė 1940 m. plūstelėjusi iš Rytų smurtingos ideologijos banga.

Č. Milošas gimė 1911 m. birželio 30 d. Lietuvos centre — dabartiniame Kėdainių rajone, Šėtainių dvare, netoli tykiojo Nevėžio. Vaikystę praleido pas senelius, kur labai anksti pajuto dviejų kultūrų poveikį: nors namuose buvo kalbama lenkiškai, bet nuolatinis bendravimas su valstiečiais, lietuviška aplinka būsimojo rašytojo sąmonėje išugdė didelę pagarbą protėvių kalbai, papročiams ir tradicijoms. Apskritai ir Milošų (iš tėvo pusės), ir Kunotų (iš motinos pusės) giminė brangino istorines Lietuvos bajorų — šlėktų relikvijas, didžiavosi patriotiškais poelgiais (senelis Artūras Milošas per 1863 m. sukilimą buvo Z. Sierakausko adjutantas), tad šie potyriai dar labiau sutaurino Lietuvos, istorinės ir dabartinės, viziją jo širdyje, skatino savimonės

brendimą. „Mūsų namuose, — vėliau prisimins Č. Milošas, — buvo laikoma, jog lenkai, tie „koroniažai“ — kaip šiaudų liepsna („słomiany ogień“), o mes — solidūs, atkaklūs“ („Czesława Miłosza autoportret przekorny“, 1988, p. 157).

Nuo 1922 m. Č. Milošas daugiausia gyveno Vilniuje, mokėsi gimnazijoje, paskui — Vilniaus universitete, kur studijavo teisę. Tačiau jaunuolis nesyk vasarojo Šėtainiuose, paslapčia perėjęs demarkacijos liniją — „žaliąją sieną“ tarp Lietuvos ir Lenkijos. Studijų metais susiformavo ir jo kūrybinės aspiracijos, kurioms daugiausia įtakos turėjo poetų katastrofistų grupuotė „Żagary“ bei tolimas Č. Milošo giminaitis — Oskaras Milašius, su juo „Isos slėnio“ autorius susipažino 1934 m. nuvykęs į Paryžių kaip stipendininkas. Pirmuosiuose poezijos rinkiniuose („Poema apie sustingusį laiką“, 1933; „Trys žiemos“, 1936) greta emocingai aprašytų gamtovaizdžių, asmeniškų išgyvenimų skamba ir tragiškų nuojautų gaida, sakytum pranašiškai įspėjanti pasaulį apie ateisiančius sukrėtimus. Poetas tarsi imasi pranašautojo vaidmens, skelbia būsimas nelaimes, o drauge — žadina etinių vertybių ilgesį visuomenėje. Savotiška moralisto nuostata liks būdinga ir vėlesniajai Č. Milošo kūrybai.

Antrojo pasaulinio karo metais rašytojas iš pradžių gyveno Lietuvoje, paskui — Lenkijoje (Varšuvoje, Krokuvoje), kur įsijungė į pogrindinę kultūrinę veiklą. Pažintis su įvairių idėjinių pakraipų literatais ir kultūros žmonėmis, nuolatinis balansavimas ant pražūties slenksčio, aštri politinė kova vis labiau vertė jį rinktis vieną ar kitą kelią. Alternatyvos būsena, vidiniai konfliktai ypač ryškūs 1948 m. išspausdintame „Moraliniame traktate“. Šioje poemoje pakankamai aiškiai atskleisti ir motyvai, dėl kurių Č. Milošas 1951 m. nusprendė pasirinkti emigranto dalią: tai nenoras tarnauti antihumaniškai ideologijai, melu bei smurtu grindžiamai valstybės politikai.

1953 m. Paryžiuje pasirodo Č. Milošo esė rinkinys „Pavergtas protas“ („Zniewolony umysł“), kuriame aistringai, su sarkazmu bei ironija išgvildenamas ir įvertinamas gniuždantis komunistinės kultūros poveikis žmogaus dvasiai. Tais pačiais metais išeina ir pirmasis jo romanas „Valdžios paėmimas“ („Zdobycie władzy“), vaizduojantis politikos ir etinių vertybių konfliktą individo sąmonėje. O 1955 m. išleidžiama nauja rašytojo knyga — „Isos slėnis“, kūrinys, ataustas nostalgiškais vaikystės prisiminimais, paliudijantis, kokie nenutrūkstami saitai sieja Č. Milošą su gimtinės žeme ir žmonėmis.

„Isos slėnį“ rašiau tarsi atlikdamas autoterapijos procedūrą,— sako autorius. — Tai nėra autobiografija, vaikystės atsiminimai /.../, veikiau — keistenybė. Kaip kažkas pavadino — užmaskuotas teologinis traktatas“ („Czesława Miłosza autoportret...“, p. 36—37). Kūrinyje atgyja vaikystės vaizdai, bet jie regimi tarsi dvejopai: bręstančio berniuko akimis ir pro pasakotojo požiūrio prizmę.

Pasakodamas apie Tomo namus, jį supančius žmones, vaizduodamas herojaus reakciją į kitų personažų poelgius, rašytojas ne tiktai perteikia autentiškus vaiko įspūdžius, bet ir juos apmąsto, apibendrina. Galbūt todėl kūrinyje taip maža vietos skiriama tiesioginiam veiksmui, intrigai, o daugiausia dėmesio sutelkiama į pojūčių analizę.

Tiesa, „Isos slėnyje“ pakankamai ryškiai atkurtas ir visuomeninis istorinis kontekstas — Surkontų kivirčai su aplinkinių kaimų gyventojais, problemos, susijusios su Lietuvos Respublikos vykdoma žemės reforma, taikliai įvardinta tautiškumo „byla“. Romanas neužsisklendžia psichologiškumo erdvėje, o diskretiškomis užuominomis bei ekskursais užgriebia palyginti platų tuometinio gyvenimo barą.

Būdinga, jog nuo pat pirmųjų kūrinio puslapių rašytojas varijuoja iškart keletą motyvų, kurie vėliau susiklosto į daugiasluoksnę polifoninę struktūrą. Isos (kaip pats Č. Milošas sakė — tai Nevėžio „pseudonimas“) pakrantėse apsigyvenę velniai, jų kova dėl žmonių sielų, šios žemės gyventojų „kitoniškumas“, Tomo senelių portretai, herojaus santykiai su kitais veikėjais ir ypač — jo jausmų virpesiai, patyrus gamtos pasaulio grožį ir įvairovę,— visa tai pateikiama pagrečiui, nutolstant ir vėl sugrįžtant prie pagrindinės temos — asmenybės dvasinės brandos temos. Č. Milošas atkuria pasaulį, kuriame vienodai reikšmingi ir tikrovė, ir fantazija, apčiuopiami daiktai ir vaizdiniai. Tačiau intelektuali savistaba šiam poetiškam, emocingam kūriniui suteikia tarytum papildomą filosofinę prasmę: Isos slėnio buitis įgauna universalumo, parodoma iš visuotinumo perspektyvos.

Skaitytojams ir literatūros tyrinėtojams visada smalsu, kiek vietos kūrinyje užima autobiografiniai motyvai, faktografinės detalės, realūs įvykiai ir žmonės. Į šį klausimą Č. Milošas atsako taip: „Detalės yra labai tikslios, vietovės irgi tiksliai aprašytos“. O iš personažų jis pirmiausia pamini Baltazarą („jo pavardė buvo Auskuraitis“) bei Magdaleną, pridurdamas, kad daugumą veikėjų jis stilizavo pagal gyvenimiškus portretus, nusižiūrėdamas kai kuriuos bruožus iš jam pažįstamų asmenų („Czesława Miłosza autoportret...“, p. 36—39).

Gyvendamas Paryžiuje, rašytojas išleido eilėraščių rinkinių („Dienos šviesa“, 1955; „Poetinis traktatas“, 1957), svarbų jo pasaulėjautai pažinti eseistikos tomą „Gimtoji Europa“ (1959). Gavęs kvietimą dėstyti slavų literatūras, 1960 m. jis apsigyvena JAV, profesoriauja Kalifornijos, vėliau — Berklio universitetuose, intensyviai dirba mokslinį darbą (anglų kalba 1969 m. išėjo jo parašyta „Lenkų literatūros istorija“). Lygia greta kuria poeziją (reikšmingi rinkiniai „Miestas be vardo“, 1969; „Kur saulė teka ir kur leidžiasi“, 1974), aktyviai reiškiasi kaip publicistas, visada išlikdamas nuosekliu demokratijos, tautų ir atskiro žmogaus laisvės gynėju. Šitokia Č. Milošo — savito menininko humanisto — pozicija nulemia ypatingą jo darbų reikšmę pasauliui ir Lietuvai.

ALGIS KALĖDA

ČESLAVAS
MILOŠAS
ISOS SLĖNIS
Romanas

Redaktorė A. Baliulienė
Viršelio dailininkas S. Chlebinskas
Meninis redaktorius L. Spurga
Techninė redaktorė R. Berteškaitė
Korektorė R. Buzelytė

Duota rinkti 1991 04 29. Pasirašyta spaudai 1991 08 26. S. L. Nr. 257. Leidinio Nr. 12718. Formatas 84×108/32. Popierius spaudos. Garnitūra „Literatūrinė", 10 punktų. Iškili spauda. 13,02 sąl. sp. l. 13,34 sąl. spalv. atsp. 13,58 apsk. leid. l. Tiražas 25 000 egz. Užsakymas 883. Kaina sutartinė

„Vagos" leidykla, 232600 Vilnius, Gedimino pr. 50
Spausdino „Spindulio" spaustuvė, 233000 Kaunas Gedimino 10

Milošas Č.

Mi227 Isos slėnis: Romanas / Iš lenkų k. vertė [ir „Apie aut.“, p. 243—245, parašė] A. Kalėda.— V.: Vaga, 1991.— 245 p.— (Nobelio premijos laureatai).

ISBN 5-415-00898-5

JAV gyvenančio lenkų poeto ir prozininko, Nobelio premijos laureato (1980), romane atsispindi XX a. pradžios Lietuvos gyvenimo reiškiniai, lietuvių ir lenkų santykiai, atskleidžiama bręstančio žmogaus dvasinė savijauta. Romanas vertingas meniniu požiūriu, o mūsų skaitytoją sudomins ir kaip lietuviškosios tematikos atspindys, lietuviškų realijų atvaizdas Lietuvos lenko sąmonėje.

M $\frac{4703010100—102}{M852(08)—91}$ Neskelbta **UDK 884-31**

ČESLAVAS

MILOŠAS

ISOS SLĖNIS

„Gera
gimti mažame krašte,
kur gamta yra žmogiška,
lygiavertė žmogui, kur per
šimtmečius tarpusavyje sugyveno
įvairios kalbos ir įvairios religijos.
Kalbu apie Lietuvą, mitų ir poezijos žemę“,—
sakė Česlavas Milošas 1980 metų gruodžio 10 dieną
Stokholmo rotušėje, gavęs Nobelio literatūrinę premiją.
Šioje tradicinėje laureato prakalboje jis išdėstė savo
estetinę programą, apibūdino savo požiūrį į literatūros
paskirtį, taip pat įtaigiai priminė klausytojams Molotovo—
Ribentropo paktą ir jo pragaištingas pasekmes Baltijos šalims.
Toks realybės ir literatūros susipynimas, labai būdingas
A. Mickevičiui bei kitiems romantizmo korifėjams, yra
ir vienas esmingiausių Č. Milošo kūrybos bruožų.
Tam, matyt, turėjo įtakos ne tik psichologinis
asmenybės pamatas, bet taip pat — gyvenimo patirtis,
vaikystės ir jaunystės metai, praleisti Lietuvos
šalyje, kurios tradicinę vertybių sanklodą podraug
su valstybingumu suardė 1940 m.
plūstelėjusi iš Rytų
smurtingos ideologijos
banga.

NOBELIO
PREMIJOS
LAUREATAI